

ს. ს. ს. რ.

პრეტელეგრაფულად ყველა ქვეყნისა, შვედეთით!

საქართველოს კომკავშირის სპ პარტიის განყოფილება

რევოლუციის გატეხვა

პარტიის ისტორიული ჟურნალი

№ 1(14)

1926

ს. ს. ს. რ. სახელმწიფო გამომცემლობა

ტფილისი.

ს. ს. ს. რ.

323.2/05

h-38

შტელუტატუთ ყვლა ძეგენისა, წეწთდით!

საქართველოს კომპარტიის სპ პარტიის განყოფილება

რევოლუციის გატიანე

პარტიის ისტორიული ჟურნალი

№ 1(14)

1926

ს. ს. ს. რ. სახელმწიფო გამომცემლობა

ტფილისი.

110

ს ა რ ჩ ე ვ ი

	33
1. შ. ელიავა—საქართველოს გასაბჭოების ხუთი წლის თავი	1
2. 1905 წლის რევოლუციის ოცი წლის თავი (ამხ. ფ. შახარაძის სიტყვა)	37
✓ 3. 1905 წლის რევოლუცია (ამხ. მამია ორახელაშვილის მოხსენების კონსპექტი)	61
✓ 4. 1905 წ.—ოცი წლის შემდეგ (ამხ. ლ. ტროცკის სიტყვა)	74
✓ 5. ლ. დუმბაძე—ჩემი მოგონება ბათუმში რევ. მუშაობის შესახებ 1901—02 წ.	88
6. ს. თალაკვაძე—ოქტომბრის პროლეტარული რევოლუციისათვის წლის თავზე	97
• 7. რ. ჯღამაძე—ფრაქციული ბრძოლის პირველი დღეები ტფილისში	107
✓ 8. ერ. ნაფეტვარიძე—მძიმე წლები ჩვენი პარტიის ცხოვრებაში	110
✓ 9. მ. გოგუაძე—საიდუმლო სტამბა კოჯორის გზაზე	114
✓ 10. ნ. ზავარიანი—როგორ ჩაიშალა ამხ. კამოს გაქცევა	117
• 11. აღ. ბაჯიაშვილი—პირველი გაფიცვა ტფ. თუთუნის ქარხნებში	120
12. ი. მანჯავიძე—ცოტა რამ წარსულიდან	126
• 13. მუშაობის აღკვეთა ბოზარჯიანცის თამბაქოს ქარხანაში (გაზ. „ივერიიდან“ № 172—1894 წ.)	128
✓ 14. დ. ნასარიძე—ტფ. ტრამვაის მუშათა შორის (1906—1910)	132
✓ 15. ლ. ხელაძე—ნაროდნიკების საიდუმლო სტამბის ისტორიიდან	139
✓ 16. ვ. სტურუა—სპირიდონ ვაშაკიძის ხსოვნას	143
• 17. ბ.—ლი—ილიკო იმერლიშვილი (მცხეთელი)	145
✓ 18. კ. ფ.—ანტონ გრიგოლის ძე კალანდარიშვილი	148
19. პარტიული არქივი	151
20. რევ. მოძრაობა აღმოსავლეთ ამიერ-კავკასიაში მთავრობის მოხსენების თანახმად	160

საქართველოს გასაგებების ხუთი წლის თავი.

მიმდინარე 1926 წელს ხუთი წელიწადი შესრულდა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დღიდან. ჩვენი ხუთის წლის მუშაობის შედეგის გათვალისწინებამ პასუხი თნდა მოგვცეს შემდეგ საკითხზე: ღირდა რამედ თუ არა, რომ საქართველოს მუშებმა და გლეხებმა მოახდინეს გადატრიალება და თავის თავზე იღვეს ხელისუფლების ტვირთი და ჩვენი ქვეყნის მეურნეობის მოწყობის მთელი სიმძიმე?

რასაკვირველია, დიდ ბედნიერებად ჩავთვლიდით, რომ შეგვეძლოს ვსთქვათ—ჩვენმა ხუთის წლის მუშაობამ დაუბრკოლებლად და უზინჯოდ გაიარაო. ექვს გარეშეა, ასე რომ ყოფილიყო, უფრო თვალსაჩინო შედეგი გვექნებოდა.

მაგრამ ჩვენი ხუთი წლის მუშაობა მეტად მძიმე პირობებში მიმდინარეოდა, ისეთ პირობებში, რაც წინ ეღობებოდა ჩვენს ნორმალურ პოლიტიკურ, სამეურნეო და კულტურულ აღმშენებლობას.

თუმცა სამოქალაქო ომი უკვე დამთავრდა იმ მომენტისათვის, როდესაც საქართველოს ტერიტორიაზე გამოცხადებულ იქნა საბჭოთა ხელისუფლება, მაინც ხუთი წლის განმავლობაში მუდამ ბრძოლას ვაწარმოებდით, რაც გვისპობდა შესაძლებლობას მთელი ჩვენი ენერგიის 100 პროცენტი სააღმშენებლო მუშაობისათვის მოგვეხმარებინა.

მართალია, ამ ხუთმა წელიწადმა საომარ ბრძოლაში არ გაიარა, მაგრამ ჩვენი ხელისუფლება, ჩვენი პარტია მაინც შეუწყვეტილად აწარმოებდა ბრძოლას ჩვენივე ქვეყნის ანტისაბჭოთა ელემენტების წინააღმდეგ.

სერიოზული ბრძოლა გადავიხადეთ ჩვენზე რიცხვობრივ ბევრად ძლიერი ძალების წინააღმდეგ. ჩვენი პარტია საქართველოში ახლაც მრავალრიცხოვანი როლია. გადატრიალების წამში ჩვენი პარტია გაცილებით სუსტი იყო, ვიდრე ანტიკომუნისტური და ანტისაბჭოთა პარტიები. განსაკუთრებით ძლიერი იყო მენშევიკების პარტია, რომელშიაც, თვით მენშევიკებისავე ანგარიშით, საქართველოს გასაბჭოების წამში 80.000 წევრი ითვლებოდა, და რომელიც თვითმპყრობელობის დამხობის შემდეგ ნაციონალურ პარტიად გადაიქცა საქართველოში.

ტყუილად-კ: არ ამბობს ერთი მენშევიკ-პუბლიცისტი ან პარიზში გამონაცემ ჟურნალ „ბრძოლა“-ს უკანასკნელ ნომერში, რომ ქართველი ხალხის ეროვნული თვითგამორკვევა სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ ჩამოაყალიბაო.—დიად, არა ნაციონალ დემოკრატებმა, არა ფედერალისტებმა, არამედ—სოციალ-დემოკრატებმა.

ამ მრავალრიცხოვანმა პარტიამ, რომელსაც შეადგენდნენ საქართველოს ყველა სოციალური ჯგუფის წარმომადგენელი—მუშებიც, გლეხებიც და დიდძალი ინტელიგენცია, აგრეთვე სამღვდელოების ერთი ნაწილი და ბურჟუაზიული ელემენტების თვალსაჩინო რიცხვი,—აი, ამ პარტიამ დაჰქარგა ბატონობა და ხელისუფლება საქართველოში, მაგრამ მაინც ძლიერი იყო თავისი რიცხვით და გავლენით ქართველი მოსახლეობისა და საზოგადოების უაღრესად აგრესიულ ელემენტებ შორის.

მენშევიკების პარტიას მხარს უჭერდა მე-II ინტერნაციონალი და ამ ინტერნაციონალში შემავალი ყველა სოციალ-დემოკრატიული პარტია. 1920 წელს, თითქმის მენშევიკების ხელისუფლების მიწურულში, საქართველოს ესტუმრა მე-II ინტერნაციონალის დელეგაცია, რომელსაც შეადგენდნენ სოციალ-დემოკრატიული პარტიების გამოჩენილი ბელადები. ისინი მოვიდნენ საქართველოში, როგორც „დემოკრატიის მეშვეობით სოციალიზმის განხორციელების“ ცდას ქვეყანაში. ამის შემდეგ, საბჭოთა გადატრიალების მომენტის წინ, ჩვენ გავხდით მოწმენი საქართველოს ოფიციალურად, იურდიულად ცნობისა ევროპის მთელი რიგი ქვეყნების მიერ და მათ შორის ანტანტის დიდი სახელმწიფოების მიერ.

და ჩვენი ხუთი წლის ბრძოლის უუმნიშვნელოვანეს შედეგად უნდა აღვნიშნოთ ის, რომ ჩვენ დავძლიეთ არა მარტო აშკარა გამოსვლანი ანტისაბჭოთა პარტიებისა ჩვენს წინააღმდეგ, არამედ ჩვენ დავძლიეთ ამ პარტიების წინააღმდეგობა ჩვენ განზრახულებათა და ღონისძიებათა მიმართ. ამჟამად თამამად შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ ჩვენ მთლად დავამთავრეთ პოლიტიკური, ორგანიზაციული და ტექნიკური დანგრევა ანტისაბჭოთა პარტიებისა, უმთავრესად მენშევიკების პარტიისა და მისი ტექნიკური ძალის—ნაციონალ-დემოკრატების პარტიისა.

დღეს სრულიად შესაფერისად მიგვაჩნია გავიხსენოთ, თუ რა საკითხებისა, რა ინტერესებისა და რა მიზნების გარშემო მიმდინარეობდა ეს ბრძოლა ხუთი წლის განმავლობაში ერთის მხრით ჩვენს პარტიასა და ჩვენს ხელისუფლებასა და მეორეს მხრით—ანტისაბჭოთა ელემენტებ შორის.

ძირითადი საბაზი ანტისაბჭოთა პარტიების ჩვენს წინააღმდეგ ბრძოლისა იყო საქართველოს „დამოუკიდებლობის“ აღდგენა და საქართველოში ეგრედ წოდებული „დემოკრატიის“ დამყარება.

მაგრამ, ვიდრე იმას ვიტყოდეთ, თუ როგორ მიმდინარეობდა საქართველოში ბრძოლა საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ და რით დამთავრდა იგი პირველი ხუთის წლის განმავლობაში,—საჭიროა გავახსენოთ საქართველოს ყველა მუშასა და გლეხს, როგორი დამოუკიდებლობისა და როგორი დემოკრატიის დამყარება ჰსურდათ საქართველოში ჩვენს მოწინააღმდეგეებს. ხოლო ეს თვალნათლივი გახდება ჩვენთვის, თუ მივმართავთ საქართველოს „დამოუკიდებლობის“ პროპაგანდისა და ჩამოყალიბების ისტორიას 1918 წლის მაისში.

პროფესორი ავალიშვილის წიგნი მდიდარ მასალას იძლევა იმისას, თუ რა ორიენტაციას დაადგა საქართველოს დემოკრატიული მთავრობა რუსეთთან საუკუნოებრივი კავშირის გაწყვეტის შემდეგ, იმ რუსეთთან, რომლის პროლეტარიატთანაც ქართველი მუშები მხარდამხარ იბრძოდნენ რუსეთის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ. ამ მთავრობის ორიენტაცია მიმართული იყო დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოებისაკენ, —ჯერ ცენტრალური ევროპის ქვეყნების კავშირისაკენ, რომელმაც სწორედ იმ დროს რუსეთს თავზე მოახვია უღარესად მძიმე ბრესტის ზავი, ხოლო მერე, გერმანიის დანგრევის შემდეგ, მისი ორიენტაცია მიიქცა ანტანტის ქვეყნებისაკენ — ინგლისისა და საფრანგეთისაკენ.

საქართველოს წარმომადგენელნი საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობას ევროპაში ეძიებდნენ და მზად იყვნენ ისეთი მსხვერპლი შეეწირათ, რაც საქართველოს კოლონიალური თუ არა, ნახევრად კოლონიალური სახელმწიფოს ხვედრს უმზადებდა. თავისი დამოუკიდებლობის დასამყარებლად, უფრო-კი—თავისი ქვეყნის რუსეთის გამარჯვებული პროლეტარიატისაგან გამოთიშვის განსამტკიცებლად—საქართველოს რესპუბლიკის სათავეში მდგარი საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია მზად იყო თავისი ქვეყანა მთლად დამოკიდებულ სახელმწიფოდ გაეხადა ევროპის სახელმწიფოებისაგან.

პირველად თავიანთ დამოუკიდებლობაზე ქართველმა არგონავტებმა შუამდგომლობა გერმანიის სამეფო კარის წინაშე აღძრეს; ამასთანავე საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობის საფუძველად უნდა ყოფილიყო დროებითი შეთანხმება, რომელიც დაიდვა „ერთში გერმანიის საიმპერატორო მთავრობასა—(ბავარიის მეფის გენერალ-მაიორის ფონ-ლოსოვის სახით)—და საქართველოს მთავრობას—(გარეშე საქმეთა მინისტრის ავაკი ჩხენკელის სახით (სოციალ-დემოკრატი) შორის“.

ამ შეთანხმების მე-2 მუხლით „გერმანიის მთავრობას უფლება ეძლეოდა ომის დამთავრებამდე ესარგებლნა საქართველოს რკინისგზები ჯარების გადასაყვანად და სამხედრო მასალის გადასაზიდათ. რკინის გზებისათვის კონტროლის გასაწევად ტუფილისში უნდა დაარ-

სებულიყო გერმანიის ხელმძღვანელობით განსაკუთრებული კომისია, რომელიც საქართველოს მთავრობასთან ერთად იმოქმედებდა. გათვალისწინებული იყო, რომ რკინის გზების სადგურებზე და ფოთის პორტში გერმანიის კომანდები იქნებოდნენ“.

ამ დროებითი შეთანხმების გარდა, იმ საფუძველთა შორის, რაზედაც დამყარებული იყო საქართველო-გერმანიის სამხედრო ურთიერთობა, არსებობდა კიდევ სამი ცალკე კონვენცია, რომელთაგან განსაკუთრებით დამახასიათებელია ორი. პირველი—„ადგილობრივ ფულთან ერთად გადახდის საშუალებად დროებით გერმანიის ვალუტის შემოღების შესახებ, განსაკუთრებული კურსისამებრ“ და მეორე: „მთავრობათა განსაკუთრებული შეთანხმება ამ კურსის დამყარების წესის შესახებ“. გარდა ამისა, საქართველოს რესპუბლიკას უნდა მიეცა გერმანიისათვის ზოგი რამ გასაძრჯელოც „მისთვის საჭირო ნედლეულობის სახით, რაც საქართველოში მოიპოვებოდა; ხოლო, უკეთეს ომი გაგრძელდებოდა და ოპერაციები ინგლისის წინააღმდეგ განვითარდებოდა მესოპოტამიასა და სპარსეთში, გერმანიას, ოსმალეთთან ერთად, უნდა ჰქონოდა ამიერკავკასიაში ბაზისი ოპერაციებისათვის“.

დადებული შეთანხმებისა და კონვენციების უზრუნველსაყოფად ფოთში მოვიდა გერმანული ქვეითი ჯარის ორი ბატალიონი. როგორც ზევით აღნიშნული ციტატიდან სჩანს, საქართველო დაადგა გერმანიის ორიენტაციას, მას ებლაუტებოდა, „რათა განემტკიცებინა თავისი სახელმწიფოებრივი არსებობა და, გერმანიაზე დაყრდნობილს, შეექმნა პირობები თავისუფალი ეროვნული განვითარებისა“; ამასთანავე გერმანიასთან კავშირი უნდა ყოფილიყო მტკიცე და მჭიდრო. პროფესორი ავალიშვილი პირდაპირ ამბობს: „უბრალო კავშირი აქ საკმარისი არ იყო“-ო.

მერე, როგორი უნდა ყოფილიყო ეს კავშირი გერმანიასა და საქართველოს შორის? ამაზე პროფ. ავალიშვილი იძლევა პასუხს—გერმანიის მთავრობის წარმომადგენელის დოქტორი სიმონსის მეტის-მეტად მჭერმეტყველური სიტყვებით; დოქტორმა სიმონსმა განუმარტა ავალიშვილს, რომელიც თურმე მას შეეკითხა გერმანიის წარმომადგენლის მდგომარეობის შესახებ საქართველოში, სიტყვა-სიტყვით შემდეგი: „ფორმით იგი იქნება ჩვეულებრივი დიპლომატიური წარმომადგენელი, ხოლო შინაარსით იგი, ცოტა არ იყოს, უახლოვდება ინგლისის რეზიდენტს ინდოეთის დამოუკიდებელ სახელმწიფოში“. თუმცა სიმონსს ამასთანავე ზრდილობიანად განუცხადებია, რომ ქართველები ინდოელნი არ არიანო, მაგრამ ეს საგნის დედააზრს როდი სცვლის. საქართველო, გერმანიასთან დამყარებულ ურთიერთობის მიხედვით, უნდა ჩაეარდნილიყო ახლანდელი ინდოეთის მდგომარეო-

ბაზი. ავალიშვილის განცხადებით, ასეთი ვითარება სრულიად ეთანხმებოდა საქართველოს ფორმალურ დამოუკიდებლობას ასეთი დამოუკიდებელი საქართველო, ავალიშვილის აზრით, უნდა გამზდარიყო კავკასიის კონფედერაციის ქვაკუთხედად. ხოლო საქართველოს მეშვეობით გერმანიის პოლიტიკური და ეკონომიური გავლენა გზას ადვილად გაიკვლევდა მეზობელ ქვეყნებში. თავის მოთხოვნას გერმანიასთან მოლაპარაკების ასავალ-დასავალზე პროფ. ავალიშვილი ათაეებს შემდეგი, თითქმის ლირიზმანდე მიღწეული, სიტყვებით: „კავკასიის ჩანჩქერნი და მდინარენი ფოლადით შეკუთრვილ ლალ ბედაურებად გადაიქცეოდნენ და გერმანიის კაპიტალიზმის ეტლს აზიის შუაგულისაკენ გააქანებდნენ. თელა-ნაძენარი ტყეები მთასა და ხევში ქალაქად გადაიქმნებოდნენ. რალა ითქმის სპილენძზე, რალა ითქმის ნავთზე?!“ აი, ასეთი უნდა ყოფილიყო საქართველოს დამოუკიდებლობა, რომლის დამყარებასაც ლამობდნენ—გერმანიასთან დადებულ მჭიდრო კავშირზე დაყრდნობილი მისი დიპლომატები.

ეს იყო 1918 წელს, ვიდრე გერმანიის იმპერია დაემხოვდა, ხოლო, რაკი გერმანიის იმპერიალიზმმა წამოიჩოქა, ქართველი დიპლომატები, თავისი მთავრობის დასტურით, მაშინათვე შეეცადნენ პირი გამარჯვებული ქვეყნებისაკენ ებრუნათ, ანტანტისაკენ მიექციათ. ეს ორიენტაციაც უმთავრესად დამყარებული იყო იმავე მოსაზრებებზე, როგორც ორიენტაცია გერმანიისადმი. მოთხოვნა იმის შესახებ, თუ როგორ მიმდინარეობდა საქართველოს დელეგაციის მუშაობა ახალი ორიენტაციის ძებნაში, წინანდელზე ნაკლებად მჭერმეტყველური როდია და ეს ორიენტაცია მანდატორის ძებნით თავდება. საერთაშორისო პოლიტიკაში საქართველოს მთავრობა მიაღმა იმ საკითხს, რომ გამოძებნილი ყოფილიყო ისეთი სახელმწიფო, რომელიც შესძლებდა საქართველოს გამგებლობის მანდატის აღებას. ამისათვის საკმარისია რამდენიმე სტრიქონის ამოწერა პროფ. ავალიშვილის განცხადებიდან და ნამეტნავად-კი მენშევიკური საქართველოს უფრო ავტორიტეტული დიპლომატის ირაკლი წერეთლის განცხადებიდან. პროფ. ავალიშვილი სწერს: „როგორც სჩანს, ყველა თანახმაა, რომ საქართველოს არ ძალუძს თავისი ძალღონით უზრუნველჰყოს თავისი თავი ყველა გარედან მოსალოდნელ საფრთხისაგან. და თუ საჭიროა რომელიმე დიდი სახელმწიფოს მიერ მხარის დაჭერა, არავითარი საბუთი არა გვაქვს ზურგი შევაქციოთ „მანდატთა“ ინსტიტუტს, მით უფრო, რომ მანდატი განხორციელდება ერთა ლიგის, ე. ი. უმაღლესი ინსტანციის, დავალებით და მეთვალყურეობით. თავისი შინაარსით ეს მანდატი უნდა შეესაბამებოდეს ჩვენს შარშანდელ სქემას საქართველო-გერმანიის ურთიერთობისას“. ხოლო წერეთელმა თურმე სთქვა: „ეთხოვით სცნონ ჩვენი დამოუკიდებლობა;

შემდეგ კი, ავწონ-დავწონოთ ყოველივე, შევიპიროთ, მაგალითად, ინგლისი და ეკითხოთ, რას აპირებს იგი იმ ჯარების შესახებ, რომლებიც ჩვენში უყენია; ვთხოვთ ნუ გაიყვანს მათ“.

ანტანტის ქვეყნებთან მოლაპარაკებაში „საკითხი ამიერ-კავკასიის (საქართველოთურთ) ერთ მთლიან ოლქად მოწყობისა საერთაშორისო თავისუფალი ტრანზიტისათვის — ყოველი მიმართულებით — და ამ ხერხით ურთიერთობის უზრუნველყოფა სპარსეთთან, კასპიის-იქითა ქვეყნებთან და სომხეთთან, შეადგენდა მთავარ თემას იმავე საგნის ეკონომიურის მხრით განმარტებისას“. საქართველოს უნდა უზრუნველყო ინგლისის ჯარებისათვის კასპიის-იქითა ოლქებში მიმოსვლა, ბაქოსა და კრასნოვოდსკზე გავლით, რაკი მიმოსვლა შავ-ზღვასა და შუა და წინა აზიის ქვეყნებ შორის, ოსმალეთ-გერმანიაზე გამარჯვების გამო, პირდაპირ ინგლისს ჩაუღარდა ხელში საკონტროლოდ.

ამის შემდეგ, თავის თავად ცხადია, რა პრინციპებზე და რა ხერხით ცდილობდა დემოკრატიული საქართველოს მთავრობა დაემყარებინა თავისი „დამოუკიდებლობა“, რათა არაფერი საერთო არა ჰქონოდა-რა რუსეთის მუშებთან და გლეხებთან. ამის შემდეგ ყველასათვის ნათელი უნდა იყოს, რა ფასიცა აქვს იმ დამოუკიდებლობის ლოზუნგებს, რითაც საქართველოს გადახვეწილი მთავრობა 1924 წ. ლამობდა ჩაეთრია საქართველოს ზოგიერთი რაიონის გულუბრ ყვილო მასსები საბჭოთა ხელისუფლების საწინააღმდეგო ბრძოლაში.

პარიზში მყოფნი, ქართველი მენშევიზმის შტატგარეშე მებუყე მედოლენი როდი ჰღალატობენ თავიანთ თავს. მათ ვერ მოახერხეს საბჭოთა ხელისუფლების ჩამოგდება და ვერ გაბატონდნენ კვლავ საქართველოში, რათა განეხორციელებინათ დემოკრატიული სახელმწიფოს ეკონომიური პოლიტიკა, ვერ მოახერხეს გადაექციათ იგი კვლავ „დამოუკიდებელ“ სახელმწიფოდ; ცდილობდნენ-კი ეს დამოუკიდებლობა დაემყარებინათ ევროპის კაპიტალისტურ ქვეყნებთან დადებული ახალ კავშირზე.

იმ შეთანხმებაში (მუხ. მე-5), რომელიც დაიდვა საბჭოთა ხელისუფლებასთან ბრძოლისათვის ინტერპარტიული კომიტეტის მოწყობის შესახებ 1922 წ. მარტის 3-ს პარიზში დარომელსაც ხელს აწერენ მენშევიკების პარტიის წარმომადგენელნი ჩხეიძე, რამიშვილი და ჩხენკელი, ნაც.-დემოკრატების პარტიის წარმომადგენელნი ვეშაპელი *), გაბაშვილი, ჯაფარიძე, თაყაიშვილი და ნიკოლაძე **) და ფედერალისტე-

*) ამჟამად პატრონურად ჩვენთან მუშაობს პარიზში.

**) დიდი ზანია საქართველოში დაბრუნდა და შეძლებისდაგვარად ჩვენ გვეხმარება.

ბის წარმომადგენელნი მდივანი და კობახიძე, — სიტყვა-სიტყვით ნათქვამია, რომ დემოკრატიული საქართველოს მიზანს, სახელმწიფოებრივი წესრიგის აღდგენისათანავე, შეადგენს: „ევროპის სახელმწიფოებ შორის პოლიტიკურ მოკავშირეთა გამოძებნა და მოწინავე ქვეყნებთან მჭიდრო ეკონომიური ურთიერთობის დამყარება“. ასეთი მჭიდრო ეკონომიური ურთიერთობა ევროპის ქვეყნებთან, ჩხენკელის სიტყვით, რაც მან 1922 წლის მარტის 3 ს წარმოსთქვა თავის მოხსენებაში (ამასვე ურჩევდა მათ ბრიანცი), წარმოდგენილი ჰქონდათ კავკასიის რესპუბლიკების კავშირის სახით; ამ რესპუბლიკებს თურმე დაჰპირდნენ პოლიტიკურ დახმარებას და ეკონომიური მდგომარეობის აღდგენას ევროპის კაპიტალის საშუალებით და ჯარის ზოწყობით. უკვე დაინიშნენ ექსპერტები, რომელთაც სპეციალურად უნდა შეესწავლათ კავკასიის საქმეები და მოხსენება და გარანტიის პირობები საფრანგეთის მინისტრ ლუშერისათვის უნდა წარედგინათ. ამასთანავე ჩხენკელმა პუანკარესთან მოლაპარაკების დროს თურმე განაცხადა, რომ საქართველო კისრულობს გადაუხადოს საფრანგეთს რუსეთის ვალების ის ნაწილი, რაც საქართველოს შეხვდება. ჩხენკელის თანამომხსენებელმა პროფ. ავალიშვილმა აცნობა კრებას თავისი მოლაპარაკების ამბავი ამერიკასთან, რომელიც დაინტერესებული თურმე იყო საქართველოდან რუსეთის ჯარის გაყვანით და, უმთავრესად-კი, ნავთით: „ამერიკელები ცდილობენ აქციები შეიძინონ და ამიერკავკასიის ნავთის ფაქტიური პატრონები გახდნენ“-ო.

ეს „უმწიკვლო მებრძოლნი დამოუკიდებლობისათვის“, როგორც თავიანთი პატრონობის დროს საქართველოში, ისე ემიგრანტობის გაქირებულ ხანაში თავიანთი თავის ერთგულნი დარჩნენ და ნირი არ იცვალეს. ისინი მზად იყვნენ საქართველოს ფორმალური დამოუკიდებლობისათვის გაეცათ ყველა მისი ინტერესები და ეს მოხდებოდა არა მარტო იმით, რომ თავიანთ ევროპულ მოკავშირეთ გადასცემდნენ საქართველოს ეკონომიური ცხოვრების კონტროლს, არამედ იმითაც, რომ საქართველო უნდა გაეხადათ დასაყრდნობ სიმაგრეთ, რათა უცხოელთ ხელში ჩაეგდოთ ბაქოს ნავთი და სატრანზიტო გზები, რომლებიც მათ წინა და შუა აზიის ბაზრების დაპყრობისაკენ წაიყვანდა. მაგრამ ეს ბოროტი (საქართველოს მშრომელთა მასების აზრით) მუშაობა მოსპო და აღკვეთა ისტორიის უღმობელმა ხელმა. საქართველოს მუშებმა და გლეხებმა უარჰყვეს ორიენტაცია განათლებული ევროპისაკენ და ამჟღავნეს ძმური კავშირი იმ მუშებთან და გლეხებთან, ვისთანაც ერთად მთლად რუსეთის რევოლუციის ისტორიის განმავლობაში ისინი საერთო მტრის წინააღმდეგ იბრძოდნენ.

ყველა ეს გარემოება, რაღა თქმა უნდა, აიძულებდა საქართველოს ყველაზე ძლიერ პარტიას—მენშევიკებს—განეგრძო ჩვენს წინააღმდეგ ბრძოლა თავისი ხელისუფლების აღსადგენად და „დემოკრატიის“ განსამტკიცებლად.

და საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ დღიდანვე იწყება ბრძოლა ჩვენს წინააღმდეგ. პირველში შეეცადნენ ბრძოლა ლეგალურად ეწარმოებინათ, მიეღოთ ნებართვა თავიანთი პარტიის ლეგალური არსებობისათვის და ლეგალურად არსებობის ნიადაგზე განეგრძათ ბრძოლა ჩვენს წინააღმდეგ.

შემდეგ, როცა ჩვენ გადავწყვიტეთ მოგვესპო ეგრედ წოდებული „დემოკრატიის“ ნაშთები და სერიოზულად განვიზრახეთ დიქტატურის განხორციელება, მენშევიკთა პარტია გადავიდა არალეგალურ პოზიციაზე ჩვენს წინააღმდეგ საბრძოლველად და ხელი მიჰყო შეიარაღებული აჯანყების მზადებას.

ყველას ახსოვს, რეებს სჩადიოდნენ მენშევიკები საამისოდ. იყენებდნენ ბანდიტთა რაზმებს ჩვენს წინააღმდეგ ჩვენი ბუშაობის დეზორგანიზაციის მიზნით და თავიანთი პოზიციის გასამაგრებლად. მოაწყეს პარიტეტული კომიტეტი და სამხედრო ცენტრი, რაც ჩვენ გამოვააშკარავეთ და მოვსპეთ. შემდეგ შეეცადნენ მოეწყოთ 1924 წლის აჯანყება და ამისათვის ემყარებოდნენ ყველა იმ ელემენტებს, რომლებსაც საბჭოთა ხელისუფლებამ ასე თუ ისე უჭიმუნჯა, უპირატესად-კი მემამულეთა პარტიის—ნაციონალ-დემოკრატების—ტენი-კურად დარაზმულ ძალას.

ყველამ უწყის რით გათავდა ეს ცდა.

იმის დასასაბუთებლად, რომ საბჭოთა ხელისუფლების დამხობა უნდა მოხდეს აუცილებლად შეიარაღებული აჯანყებით, მენშევიკების პუბლიცისტები, და მათ შორის ყველაზე წარჩინებული—ნოე ჟორდანიას—ამტკიცებდნენ, რომ შეიარაღებული აჯანყება უეჭველად გაიმარჯვებს, რადგანაც საბჭოთა წყობილება სავსეა შეურიგებელი წინააღმდეგობით და ამიტომ იგი უნდა დაეხოსო. ამ პირობებშიო—ამბობდნენ ისინი—შეიარაღებული აჯანყება უებარი საშუალებაა, რათა საბჭოთა ხელისუფლების დამხობა დაჩქარებულ იქნესო.

ჟორდანიას თავის სასამზადისო წერილში, რომელიც ბროშიურად დაიბეჭდა 1924 წლის აგვისტოსათვის, და რომელსაც „საბჭოთა წყობილება“ ეწოდება, ამბობს, რომ საბჭოთა სისტემაში ხუთი ძირითადი წინააღმდეგობაა, რაც ამ ხელისუფლებას აუცილებლად დაღუპვამდე მიიყვანსო. ზოლო, რადგანაც იმ ეპოქაში საბჭოთა კავშირის ბედ-იღბალი ჯერ კიდევ სრულად არ იყო გამოარკვეული, სახელდობრ, კავშირი ჯერ კიდევ ცნობილი არ იყო ბურჟუაზიული სახელმწიფოების მიერ და განსაკუთრებით-კი მტრულ განწყობილებას იჩენდა სა-

ფრანგეთი, რომელმაც თავის ტერიტორიაზე შეივრდომა საქართველოს გაქცეული მთავრობა, — უეჭველი გამარჯვების მომლოდინე მენშევიკები იმ აზრს დაადგენენ, რომ აუცილებლად საჭიროა ხალხის მასებში იარაღს მოჰკიდონ ხელიო.

თუმცა მენშევიკების ბელადნი და ქორდანიამ ამტკიცებდნენ, რომ ეს აჯანყება მთელი ხალხის აჯანყება იყო, მაგრამ ეს მართალი არ არის. მუშათა მასები ამ აჯანყებაში არამც თუ მონაწილეობას არ იღებდნენ, პირიქით, ისინი აქტიურად იბრძოდნენ მის წინააღმდეგ. ამბოხების ავტორებმა ვერ მოახერხეს ბრძოლაში გლეხობის ჩათრევა. ცდა აჯანყებისათვის მოსპობილ იქნა. ახლა დამარცხებული ლაშქარები თავიანთი დამარცხება იმიტომ გაამართლონ, რომ ვითომც ხალხი შეუიარაღებელი გამოსულიყოს.

კარგად გვესმის მათი გულის-პასუხი... ხალხის მოსატყუებლად სხვა საბუთი ვერ უპოვიათ.

ეს გამოსვლა პარიტეტული კომიტეტის პროცესით დამთავრდა. როგორ მიმდინარეობდა პროცესი — ყველამ იცის. ამიტომ ამაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ.

ჩვენი ხუთის წლის მუშაობის შედეგი სრულ უფლებას გვაძლევს გადაჭრით ვსთქვათ, რომ ჩვენს ქვეყანაში ანტისაბჭოთა პარტიების კავშირი დაძლეულია. დაძლეულია აგრეთვე ამ კავშირის შეთაური — მენშევიკების პარტია. აი, ეს არის უუმნიშვნელოვანესი დასკვნა, რასაც ჩვენი ხუთის წლის მუშაობა იძლევა.

რასაკვირველია, ზოგიერთ ადგილას კიდევ ჰბელტავს წინააღმდეგობის სული, ხან აქ, ხან იქ შევხვდებით ხოლმე პროკლამაციებს თებერვლის 11-ს შესახებ, როდესაც შულავერში გლეხთა აჯანყება დაიწყო, თებერვლის 26-ს გამო, როდესაც ჩვენ საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება ოფიციალურად გამოვაცხადეთ. აგრეთვე ხოლმე მაისის 26-სა და სხვ. თარიღების გამო.

თვითმუხლი ასეთი თარიღის გამო ჩვენ კვლავ ვპოვებთ ხოლმე პროკლამაციას და ეს გასაკვირველიც არ არის. მენშევიკებს, საერთოდ, ბევრი ლიტერატორები ჰყავთ და პროკლამაციის დაწერა არც ისე ძნელია, მაგრამ ყოველივე ეს როდი ამტკიცებს მენშევიკების პარტიის რიცხვსა და ძლიერებას ჩვენს ქვეყანაში.

ჩვენ შეგვიძლიან თამამად განვაცხადოთ, რომ ჩვენი მოწინააღმდეგეების პოლიტიკური ძალა დაძლეულია. ერთი რამ უეჭველია, რომ ჩვენდამი მტრულად განწყობილ პარტიებს არ ძალუძთ შექმნან ცოტად თუ ბევრად ფართო მოძრაობა და ჩაითრიონ ამ მოძრაობაში მოსახლეობის ცოტად თუ ბევრად დიდი ნაწილი. მენშევიკურმა პარტიამ, როგორც ყველამ უწყის, დაჰკარგა მთლად თავისი მუშათა აქტივი, მან დაჰკარგა გლეხობის საუკეთესო ელემენტები. მაშასადა-

მე, რალა თქმა უნდა, ბურჟუაზიულ ელემენტებისა, თავადაზნაურობისა და ინტელიგენციის ნაფლეთებზე ვერაფერს ვერაფერს ვერ დამყარებენ.

ნაციონალ-დემოკრატების პარტია 1924 წლის შემდეგ განიავებულია არა მარტო პოლიტიკურად, არამედ ტექნიკურადაც. ასე რომ სრულიად თავისუფალი ასპარეზი გვაქვს მუშაობისათვის, რაკი ცოტად თუ ბევრად სერიოზული პოლიტიკური მოწინააღმდეგე არა გვყავს, რომელსაც შეეძლოს პოლიტიკურად ხელი შეგვიშალოს.

მაინც ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ წინ დაბრკოლება და გაჭირვება აღარ გადაგველობება, რომ, ამშენებლობის გზით მავალნი, ჩვენ აღარ შევხვდებით ხელისშემშლელ გარემოებათ და პირობებს.

მაგრამ ჩვენ ვამბობთ, რომ აღარა გვყავს მოქიშვე ძალა, რომელიც მოახერხებდეს ჩვენს წინააღმდეგ დარაზმოს მუშათა და გლეხთა ესა თუ ის თვალსაჩინო კადრი.

ამისგან, თავის-თავად ბუნებრივია, რომ მენშევიკთა პარტიამ, როგორც შორსმჭვრეტელმა და გაგებულმა პარტიამ, რომელსაც, ასეა თუ ისე, გაუფლია მარქსიზმის სკოლა, აი ამ პარტიამ უარპყო წინანდელი ხერხი ჩვენთან შეიარაღებული ბრძოლისა და გადადის ახალ გზაზე. ამ ახალ გზაზე დამდგარი მენშევიკთა პარტია, საეჭვოა, მოახერხებდეს ჩვენს წინააღმდეგ საზოგადოებრივ ძალთა მობილიზაციას. ჟორდანი თავის წიგნაკში „რა მოხდა?“, რომელიც ჩაქრობილ აჯანყებას შეეხება, ამბობს:

„დატყვევებულმა საქართველომ შინჯა ერთი გზა ტყვეობისაგან განსათავისუფლებლად, საკუთარი ძალონით მოსკოველთა გასადევნათ, მიზანს ვერ მიახწია. ეს საშუალება არ გამოდგამიზანშეწონილი. მარა დარჩა სხვა გზები, სხვა საშუალებები, გაცილებით უფრო მჭრელი და ძლევამოსილი. ეს არის საბჭოთა მთავრობის საშინაო და საგარეო კრიზისი, რომელიც თანდათან ახლოვდება და ჩვენ გვიზადებს ერთგულ მოკავშირეს. ეს იქნება ბრძოლა უკანასკნელი, სიცოცხლისა და თავისუფლების მომნიჭებელი“.

და შემდეგ, ჟორდანი თავისვე წერილებში, რომლებიც დაწერილია ამ უკანასკნელ თვეებში, ხოლო ნოე რამიშვილი ნოემბერში და დეკემბერში დაწერილ წერილებში, აცხადებენ, რომ დაუძლეველმა კრიზისებმა უკვე თავი იჩინა და საბჭოთა სახელმწიფო გიგანტური ნაბიჯით მიექანება უფსკრულისაკენ; ამიტომ აჯანყება საჭირო როდია, უნდა ველოდოთ ხელსაყრელ გარემოებათ, როდესაც საბჭოთა ხელისუფლება თავისთავად დაემხოზაო—თავისვე წინააღმდეგობათა ტვირთის ქვეშ.

მენშევიკები ამბობენ, რომ ეს წინააღმდეგობანი უპირველეს ყოვლისა საგარეო ხასიათისაა. შიურეგებელია წინააღმდეგობა საბჭო-

თა სამეურნეო ურთიერთობის, სისტემისა და კაპიტალისტურ ქვეყნების სისტემას შორის; აქედან წარმოსდგება ყველა ბურჟუაზიული ქვეყნის ბლოკი, საბჭოთა კავშირის იზოლიაცია და აუცილებელი შეტაკება მათ შორის, ხოლო ამის შედეგად—საბჭოთა რესპუბლიკის დამარცხება.

მეორეო—ამბობენ მენშევიკები—აუცილებელია შინაგანი კრიზისები, რადგანაც საბჭოთა სახელმწიფოს უნარი არ მოსდგამს მეურნეობის დასამყარებლად, საწარმოო ძალთა განსავითარებლად და მსხვილი მრეწველობის მოსაწყობად, და, მაშასადამე, სოციალიზმზე გადასასვლელად. აი, ეს უუნარობა ჰბადებს კონფლიქტებს ხელისუფლებასა და ხალხის ფართო მასებ შორის, კერძოდ, გლეხობასთან, რომლის მოთხოვნილებანიც თანდათან იზრდება და საბჭოთა ხელისუფლებას მათი დაკმაყოფილება არ შეუძლიანო. ამის გამო აუცილებელია კონფლიქტი საბჭოთა ხელისუფლებასა და მუშათა კლასს შორის და აუცილებელია დაშლა საბჭოთა კავშირისა, რომელიც მრავალ სხვადასხვა ერთაგან შესდგებაო. მენშევიკები ამბობენ, რომ ყოველივე ეს აუცილებელია და ამიტომ სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ თავის უკანასკნელ არაღვარულ კონფერენციაზე შეიმუშავა ტაქტიკა—ველოდოთ ამ მომენტს და ემზადოთ მის დასახვედრად, მოვახდინოთ ჩვენს რიგებში მუშათა და გლეხთა ფართო მასების მობილიზაცია და, იმისდამიხედვით, თუ როგორ გადასწყდება საკითხი, ვინ ჩადგება საბჭოთა სახელმწიფოს დამხობის შემდეგ ხელისუფლების სათავეში, რომელი პარტია და რომელი კლასი გაბატონდება საქართველოში და რუსეთში, აი, ამისდამიხედვით, განვსაზღვროთ ჩვენი მომავალი ტაქტიკაო.

ამასთანავე ისინი აცხადებენ, რომ ორიენტაცია წარმართული უნდა იქნეს საქართველოს „დამოუკიდებლობისა“ და „დემოკრატიისაკენ“-ო. აგრეთვე ორიენტაცია იმ ქვეყნებისაკენ, რომლებიც ყველა დარგში დემოკრატიას განამტკიცებენო. ორიენტაცია ძლიერი მოკავშირისაკენ, რომელიც შესძლებს უზრუნველჰყოს საქართველოს „დამოუკიდებლობა“, რასაკვირველია, სომხეთისა, აზერბაიჯანისა, უკრაინისა და რუსეთისაგან. ამ ორიენტაციების შეფასება შეიძლება ყველა იმის მიხედვით, რაც ზევით იყო ნათქვამი. ერთის სიტყვით, მენშევიკები ემზადებიან ჩაებლაუვნენ ხელისუფლებას, როდესაც იგი ხელიდან გაუფარდება კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით მომქმედ პროლეტარიატს.

რალა თქმა უნდა, რომ ყველა ეს ლათაიები უბრალო ოცნებაა. ჩვენ, რასაკვირველია, არ შეგვიძლიან პარიზში, თუ პარიზის მიდამოებში განცხრომით მყოფთ აღფუკრძალოთ ლირიზმით ცოდვილობა. რალა დარჩენიან სანუგეშოდ, თუ არა იმედი და ლოდი-

ნი?! მაგრამ ხანდახან იმედს და ლოდინს კაცი სულელობამდე მიჰყავს. დავითშია მათთვის ეს კმაყოფილება. ჩვენ კი თავისუფლად შეგვიძლიან განვაგრძოთ შემოქმედება და აღმშენებლობა და დავძლიოთ ის დაბრკოლებანი, რაც შეჰველია გზად გადაგვეღობება. და ჩვენ დავძლეოთ ამ დაბრკოლებებს. მთლად ჩვენი შინაგანი მუშაობა, მთლად ის აღმშენებლობა, რასაც განუწყვეტლივ ვაწარმოებთ, აუარებელ ხელის შემშლელ გარემოებათა მიუხედავად, თავმდებია, რომ ჩვენ გავიმარჯვებთ. უპირველეს ყოვლისა ჩვენ მოვახერხებთ ჩაგვება აღმშენებლობაში მუშათა და გლეხთა ფართო მასსები, სააღმშენებლო გულზნაობა გაგვეღვიძებინა მათში და, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რა ზომამდე გავერანტებული დაგვხვდა ჩვენ მენშევიკების შემდეგ ჩვენი ქვეყნის საწარმოო ძალები, თამამად შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ ჩვენს მხარეზე დიდი მიღწევებია მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ თავი უნდა დავიდაფნოთ, განცხრომას მივცეთ და კრიტიკულის თვალთ არ შევხედოთ იმას, რაც ჩვენ გაგვიკეთებია და მოგვიპოვებია.

პირიქით, ჩვენი პარტიის თვითთულმა წევრმა მხედველობაში უნდა იქონიოს ის ციფრები, რის უარყოფაც შეუძლებელია, და კრიტიკის თვალთ შეხედოს იმ მუშაობას, რასაც ჩვენ ვაწარმოებთ და შეაფასოს ის დაბრკოლებანი, რომელთა დაძლევა ჩვენ გვიხდება. მაგრამ ვიდრე გადავიდოდეთ ჩვენს მიღწევათა დამასურათებელ ციფრებზე, ყურადღება უნდა მიექცეს ორ-სამ უაღრესი მნიშვნელობის ფაქტს.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა შევჩერდეთ ნაციონალური ურთიერთობის საკითხზე საქართველოს ფარგლებში. რაც უნდა კინკლაობა გვქონდეს ეროვნულ უმცირესობათა ჯგუფებთან, ერთი რამ მაინც შეჰველია, რომ საქართველო, როგორც მრავალ-ერიანი ქვეყანა, განიცდის შეურყეველ შინაგან ნაციონალურ მშვიდობიანობას.

მენშევიკების დროს საქართველომ გადაიხადა რამდენიმე ომი მეზობლებთან: 1) სომეხ-ქართველთა ომი; 2) ქართველ-აფხაზთა ომი; 3) მენშევიკების მიერ სამხრეთ-ოსეთის დარბევა; 4) აქარის აჯანყების ჩაქრობა; 5) ცდა მოსახლეობის ყველა იმ ჯგუფების განიარაღებისა, რომელნიც ოფიციალური „დემოკრატიული“ საქართველოს თვალსაზრისზე არ იდგნენ.

ამ ჟამად საქართველოში ამის მსგავსი არა არის რა. როგორც საქართველოში, ისე ეროვნულ უმცირესობათა რესპუბლიკებში, ხელისუფლების სათავეში სდგას კომუნისტური პარტია. და აი, ეს არის სრული პოლიტიკური გარანტია, რომ არავითარი მიხლა-მოხლა პოლიტიკური ან ეროვნული ინტერესების ნიადაგზე არ შეიძლება მოხდეს. გაუგებრობამ შეიძლება, რასაკვირველია, იჩინოს თავი, კინკლაობამაც; ისიც მოსალოდნელია, რომ სწორი ანგარიში არ გაეწიოს ამა თუ იმ გარემოებას, რითაც განისაზღვრება ეროვნული ურთიერ-

თობა, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ შეგვიძლიან საქართველოს გასაბჭოების ხუთი წლის თავზე თამამად ვსთქვათ, რომ ჩვენ მრავალ-ეროიან რესპუბლიკაში სრული ეროვნული მშვიდობიანობაა. ამ მშვიდობიანობას უზრუნველყოფს კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობა იმ რესპუბლიკებში, სადაც იგი ხელისუფლების სათავეში სდგას. ამასთან ერთად ჩვენ შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ არაერთიანი ნიშანი არა სჩანს იმისა, რომ შესაძლებელია ურთიერთობის გართულება ჩვენ მეზობლებთან, რომელნიც გუშინ მენშევიკების წყალობით ბრძოლის ცეცხლში იყვნენ გახეულები. ამიერკავკასიის ფედერაციის მოწყობა—სრული გარანტიაა მშვიდობიანი შემოქმედებითი მუშაობისა ამიერკავკასიის პირობებში, ამიერკავკასიის მასშტაბით. ფედერაცია ჩვენ დავამყარეთ ერის სახელმწიფოებრივ ერთეულად ჩამოყალიბების პრინციპზე, იმ პრინციპზე, რომლითაც ხელისუფლებას ხელმძღვანელობას უწევს კომუნისტური პარტია. ამაზე ძლიერი დღეობა შეუძლებელია. ბევრს ეხსომება ამიერკავკასიის ხალხთა ერთად ცხოვრების პირობები კერენსკის დროს ან რუსეთში საბჭოთა გადატრიალების შემდეგ, როდესაც აქ ეგრედწოდებული ამიერკავკასიის სეიმი არსებობდა, რომელიც ვითომც ერთ მთლიან ამიერკავკასიას წარმოადგენდა. მას შეადგენდნენ ერთმანეთის მოწინააღმდეგე, შეურიგებელი ელემენტები. ჯერ ერთი, ეროვნული პარტიები—ქართული, აზერბაიჯანული და სომხური—სხვადასხვა მისწრაფებისა, სხვა-და-სხვა კლასობრივი ინტერესის წარმომადგენელი თავიანთვე ქვეყნებში, სხვა-და-სხვა საგარეო ორიენტაციისა. რაღა თქმა უნდა, ასეთი ფედერაცია ვერ გაისაძლესებდა და პირველსავე შენებაზე უნდა დაღუპულიყო. ჩვენი ფედერაცია ურყევია, თუმცა ყოველ მხრიდან გაცოფებით გვეხეთქებიან. ეს იმიტომ, რომ ჩვენ განვაგებთ ერთი პარტიის მეშვეობით და სისწორით ვაფასებთ და მუშტრის თვალთ ვსინჯავთ იმ სამეურნეო ელემენტებს, რომელნიც ფუძედ უნდა დაუდვით ჩვენი ერების ერთიანობას. ამას გარდა, ჩვენ შევქმენით საბჭოთა რესპუბლიკების კავშირი, რომლის შედგენილობაშიაც შედის ჩვენი რესპუბლიკა—საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკა—და რომელიც ამ ჟამად ცნობილია ყველა ქვეყნის მიერ, ამერიკისა და „დიდი“ შვეიცარიის „სახელმწიფოს“ გარდა. შვეიცარია, მოგეხსენებათ, დარაჯად უდგას ბურჟუაზიული ცივილიზაციის ყველა მონაპოვარს და ჩვენც იმიტომ არა გეცნობს, რომ უარყოფთ ამ ცივილიზაციას. სწორედ იმიტომ, რომ ჩვენ გვაქვს ყველსაგან ცნობილი კავშირი, ჩვენ ამიერკავკასიაში და, კერძოდ, საქართველოში გაბედულად ვგრძნობთ ჩვენს თავს, ვიდრე სხვა ვინმე. საბჭოთა ხელისუფლების მოწყობამ საქართველოში, ფედერაციამ ამიერკავკასიის რესპუბლიკებთან (საბჭოთა აზერბაიჯანთან და საბჭოთა სომხეთთან) და კავშირში მონაწილეობამ შესაძლებლობა მოგვცა მეგობრული გან-

წყობილება ვიქონიოთ ჩვენს მეზობელ ოსმალეთის რესპუბლიკასთან. ისეთი ბუმბერაზი კავშირის ფრთეთაქვეშ, რომელიც ყველასაგან ცნობილია, და რომელსაც ყველა ანგარიშს უწევს, შეგვიძლიან თავისუფლად განვაფიქროთ ჩვენი მეურნეობა, მაღალ დონემდე ავწიოთ ჩვენი ქვეყნის საწარმოო ძალები და ჩვენი ხალხი ავიყვანოთ ეკონომიკის უმაღლეს საფეხურზე, მაშასადამე, კულტურის მაღლობზედაც. თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ჩვენი საბჭოთა რესპუბლიკების კავშირის სტაბილიზაცია უფრო მყარია, ვიდრე კაპიტალისტური სახელმწიფოების სტაბილიზაცია, ჩვენ ამთავითვე გაბედვით შეგვიძლიან დავისახოთ ორგანიზული აღმშენებლობის პროგრამა, მრავალ წელთა განმავლობაში გამოსადეგი.

ის გარემოება, რომ აღარ არსებობს ისეთი პოლიტიკური ძალა, რომელსაც შეეძლოს ჩვენს მუშაობას ხელი შეუშალოს, აგრეთვე — მუშათა და გლეხთა ფართო მასსების მონაწილეობა ჩვენს შემოქმედებითი მუშაობაში, შინაგანი ეროვნული მშვიდობიანობა საქართველოსა და ამიერკავკასიაში და ყოველმხრივ ხელის შეწყობა ჩვენი ძლიერი კავშირის მიერ, — ყველა ეს ერთად აღებული, — უზრუნველყოფს ჩვენს წარმატებას შემდეგშიაც. ყველა ამ ფაქტორის გავლენა უკვე თვალნათლივად ეტყობა ჩვენს მიღწევებს. ხოლო რას მივალწიეთ, რას გვეუბნება ჩვენი ხუთი წლის მუშაობის ჯამი?

პირველყოვლისა უნდა შევხვით ჩვენს ბიუჯეტს. საერთოდ, ცნობილია, რომ ბიუჯეტი საუკეთესო საჩუქეა ყველა სახელმწიფოსი.

ჩვენ არ განვიხილავთ მთელი კავშირის ბიუჯეტს. შევხვებით მხოლოდ ჩვენს, საქართველოს ბიუჯეტს. ნამდვილი საქმიანობის თვალსაზრისით ჩვენ უკვე ვადგენთ მეორე ნორმალურ წლიურ ბიუჯეტს. ამ ორ წლამდე მხოლოდ ცდა იყო შედგენისათვის, ხოლო წარსულ წელს და, განსაკუთრებით, მიმდინარე წელს ჩვენა გვაქვს ნორმალური წლიური ბიუჯეტი, დიდის დაკვირვებით შემოწმებული. მათალია, ჯერ-ჯერობით იგი ღარიბია, მაგრამ, სამაგიეროდ, სრულიად ნორმალურია. წლებანდელი ბიუჯეტი რომ შარშანდელს შევუდაროთ — თვალნათლივად დავინახავთ მის ზრდას. ლიტონ სიტყვებად რომ არავის ეჩვენოს ნათქვამი, დავასახელებთ საქართველოს — მასში შემავალი რესპუბლიკებითა და ოლქებითურთ — ბიუჯეტის ციფრებს. 1924 — 25 წელს საკავშირო მთავრობამ საქართველოს ბიუჯეტი დაამტკიცა 18.679.000 მანეთის რაოდენობით. 1925 — 26 წლის ბიუჯეტი, რომელიც, მართალია, ჯერ დამტკიცებული არ არის საკავშირო ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მიერ, ხოლო უკვე გატარებულია საკავშირო სახალხო კომისართა საბჭოში, აღრიცხულია 20.741.000 მანეთის რაოდენობით.

ჩვენი ბიუჯეტის ზრდა 30 პროცენტს აღემატება.

ხოლო თუ გადავთვალთ იმ ბიუჯეტის ცალკე მუხლებს, შემდეგს დავინახავთ: განათლების სახალხო კომისარიატს შარშან ჰქონდა 5.982.000 მან. სოფლის მასწავლებელთა სამუშაო ხელფასითურთ, წელს აქვს 7.722.000 მან. სოფლის მასწავლებელთა სამუშაო ხელფასითურთ, ე. ი. 1.740.000 მანეთით მეტი, ვიდრე შარშან იყო.

ჯანმრთელობის სახალხო კომისარიატს, — რომელიც საკულტურო კომისარიატია, შარშან ჰქონდა 1.050.000 მან., წელს აქვს 1.679.000 მ.

მიწათმოქმედების კომისარიატს, რომელიც დიდი მნიშვნელობის კომისარიატია, შარშან ჰქონდა 985.000 მან., წელს აქვს 1.513.000 მ.

ამრიგად, თვალი რომ გადავავლოთ ჩვენი ბიუჯეტის ცალკე ნაწილებს, ყველგან აუცილებელ ზრდას შევნიშნავთ წარსულს წელთან შედარებით. მაგრამ ეს ჩვეულებრივი ბიუჯეტია უწყებათა შესანახად და ამ უწყებათა ღონისძიებების განსახორციელებლად.

ამ ჩვეულებრივი ბიუჯეტის გარდა ჩვენ გვაქვს აგრეთვე ასიგნებები მრეწველობისა და სახალხო მეურნეობის სხვადასხვა დარგის საქმიანობისათვის. მართალია, ბიუჯეტის ეს ნაწილი ჯერ-ჯერობით საბოლოოდ ჩამოუყალიბებელია სხვადასხვა გარემოებათა გამო, და იმისგამო, რომ ჯერ კიდევ საჭიროა მოხდეს ჩვენი რესურსების უფრო სწორი, უმეტესაკლებო აღრიცხვა. ამ ნაწილს საქართველოსათვის ჩვენ გვაქვს საასიგნვოდ შეტანილი 3.000.000 მან. ეს თანხა სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოს გადაცემა ახალი სამრეწველო საქმეებისათვის. გვაქვს აგრეთვე სხვა ფონდით ელექტროფიკაციისათვის 1.700.000 მან.; ამ თანხაში არ შედის ასიგნვა ზემო-აფხაზის სადგურისათვის, რისთვისაც გადაღებულია 1.900.000 მან.. ამ წელსვე აღმშენებლობისათვის ჩვენ გვაქვს საასიგნვოდ განზრახული 300.000 მან.; რალა თქმა უნდა, ეს თანხა შედარებით მცირეა, მაგრამ ამასთან ერთად ჩვენ შეტანილი გვაქვს საასიგნვოდ საქართველოს მელიორაციისათვის 1.315.000 მან.

ამრიგად, ჩვეულებრივი ბიუჯეტის გარდა, რაც შარშანდელ ბიუჯეტს ექვსი მილიონით აღემატება, ჩვენ ხელთ იქნება ხუთ მილიონზე მეტი სხვადასხვა მშენებლობისა და მრეწველობისათვის და, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ სახსარს, რაც აქამდე სხვადასხვა მშენებლობაზე, კერძოდ ელექტროფიკაციაზე, დაგვიხარჯავს, — მაშინ ჩვენი ქვეყნის მატერიალური ზრდა უფრო თვალნათლივი იქნება.

სახალხო მეურნეობის სხვა დარგებში ჩვენ დიდი მუშაობა მიგვიძღვის; განსაკუთრებით, თუ მხედველობაში ვიქონიებთ, რა ძნელ პირობებში ვიდოდა ეს მუშაობა. მშენებლობის წარმოება ჩვენ გვიხდებოდა პირდაპირ გავერანებულ ადგილზე, რადგანაც მენშევიკებმა საქართველოდან გაქცევის დროს თან წაიღეს არა მარტო კაპიტალები და საქონლის ზვინები, არამედ დააცალიერეს თვით უწყებებიც,

არ დასტოვეს ფანქრები და კალმებიც კი. ამასთან ერთად მთელი ჩვენი ქვეყანა ავი ბალახივით მთლად მოდებული იყო ძველი წესწყობილების ნატამალით. სამკვიდროდ ჩვენ გვერგო: გადაუწყვეტელი საადგილმამულო საკითხი, გადაუქრელი მუშათა საკითხი; სოციალურ დაზღვევას მენშევიკები ანხორციელებდნენ 1912 წლის კანონით, რომელიც მიღებული იყო იენისის 3-ს კანონის სახელმწიფო სათათბიროს მიერ, სადაც უმრავლესობას მემარჯვენე პარტიები წარმოადგენდნენ (ოქტიაბრისტები); გადაუწყვეტელი საკითხი სახელმწიფოს და ეკლესიის ურთიერთობისა; გადაუწყვეტელი, პირიქით, საშინლად გამწვავებული, ეროვნული საკითხი. ყველა ეს საკითხი პოლიტიკურად ჩვენ უკვე გადავჭერთ. საბოლოო ლიკვიდაცია მოვახდინეთ მემამულეთა მიწათმფლობელობის ნაშთებისა და მასთან ერთად თვით მემამულეებისაც. ჩვენ მთლიანად და სრულად განვახორციელეთ ჩვენი საბჭოთა კანონი მუშების სოციალური დაზღვევისა. ჩვენ საბოლოოდ გამოვაცალეთ ეკლესიას და სამღვდელოებას საფუძველი. და, ბოლოს, ჩვენ შევქმენით ჩვენი ქართული წითელი არმია. ჩვენ ამაჟამად გვყავს საკმაოდ საგრძნობი ძალა, რათა შეუწყვეელი წესიერება არსებობდეს ჩვენს ქვეყანაში, და, თუ საჭირო იქნება, დავიცვათ ჩვენი საზღვრები წითელი არმიის რუსულ, სომხურ და თურქულ ნაწილებთან ერთად.

ახლა გადავშალოთ სურათი ჩვენი მიღწევებისა სახალხო მეურნეობის თვითეულ დარგში ამ ხუთ წლის მანძილზე. საქართველოში ქალაქის მოსახლეობა 26,54 პროცენტს უდრის. თითქმის არც ერთ სახელმწიფოში ამოდენა ქალაქის მოსახლეობა არ არის. საინდუსტრიო ქვეყნებში ქალაქის მოსახლეობა ძალიან დიდია, მაგრამ ჩვენისთანა ქვეყანაში, რომელიც სასოფლო მეურნეობის ქვეყანაა, ქალაქის მოსახლეობა მაინც 26,54 პროცენტს უდრის, ხოლო სოფლის მოსახლეობა 73,46 პროც. თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ქალაქის მცხოვრებთა ერთი ნაწილი სოფლის მეურნეობას მისდევს, მაშინ 80 პროც. მაინც სოფლის მოსახლეობა გამოვა და 20 პროც. ქალაქისა.

ჩვენმა სოფელმა ამ ხუთი წლის განმავლობაში დიდი წარმატება გამოიჩინა ნათესის გაფართოების საქმეში. 1917 წ. საქართველოში პურეულით დათესილი იყო 489.000 დესეტინა; 1919 წ.—მენშევიკების დროს—522.000 დეს.; 1921 წ. (რევოლუციონური მოქმედება სწორედ ზენა-თესვის პერიოდში იყო გაჩაღებული—თებერვალსა და მარტში) 479.000 დეს., ხოლო 1925 წელს 616.000 დეს. 1913 საქართველოში დათესილი იყო 710.000 დეს., ასე რომ, ჩვენ თითქმის გავუთანასწორდით ომამდე არსებულ დონეს.

ახლა შევენახეობის დარგი. მევენახეობა ამაჟამად დიდ გაჭირვებას განიცდის. ვენახები დაასნეულა ფილოქსერამ. მათი სივრცე თანდათან კლებულობს. 62.000 დესეტინიდან, რაც 1896 და 1900 წლებ-

ში ითვლებოდა, ვენახების სივრცე 30.000 დეს. ჩამოვიდა და თუ 1924 წლის მოსავალს შევედარებთ 1911-15 წლების მოსავალს, როდესაც 45.000 დეს. ითვლებოდა, დავინახავთ, რომ 1911-15 წლების მოსავალი 7.233.000 ვედროს უდრიდა, ხოლო 1924 წლის მოსავალი 5.484.000 ვედროსა უდრის. 1917 წ. ღვინის მოსავალი 4.735.000 ვედრო იყო. საშუალო მოსავალი 1911-15 წ.წ. 160 ვედროს უდრიდა დესტინაზე, ხოლო 1924 წ.—170 ვედ. უდრის, ე. ი. 6,25 პროცენტით აღმატება ომამდე არსებულ რაოდენობას.

გვეენახეობისა და მეღვინეობის წარმატებისა და ვენახების გამანდგურებელ ფილოქსერასთან ბრძოლის მიზნით—ამ ხნის განმავლობაში ჩვენ მივიღეთ ზოგიერთი მნიშვნელოვანი ღონისძიება არსებული ამერიკული ვაზის სანერგეების სივრცის გადიდებისა და ახალი სანერგეების შექმნისათვის; სანერგეების საერთო სივრცე ომამდე 14 დეს. უდრიდა; 1923 წ. ეს სივრცე ერთი სამად გადიდებულია და 1924 წლის დამლევისათვის ჩვენ გექონდა 76 დეს. სივრცის სახელმწიფო სანერგეები. არას ვამბობთ იმ სანერგეებზე, რომელთა ჩაყრაც განზრახულია, ვეხებით მხოლოდ უკვე არსებულ სანერგეებს.

სამრეწველო ხეხილის ბაღებს 1917 წ. ექირა 7.303 დეს., ხოლო 1924—წ. 8.556 დეს. აღმატება 17 პროც. უდრის. ეს არ უნდა გვაკვირებდეს, რადგანაც ჩვენი სოფლის მეურნეობის ყველა დარგის პროდუქციამ მოიპოვა საბჭოთა ბაზარი და, იმისდამიხედვით, თუ რამდენად წინ წავიწვეთ ამ ბაზარზე, იმდენად ჩვენი პროდუქციაც იმატებს, ხოლო აქედან კი წარმოსდგება ძლიერი სტიმული ვენახებისა, ხეხილის ბაღებისა და ყველა იმ დარგის გაფართოებისა, რაც ჩვენს სასოფლო მეურნეობას შეადგენს.

მეთამბაქოებას შესამჩნევი ადგილი უჭირავს ჩვენს მეურნეობაში, განსაკუთრებით აფხაზეთში. თამბაქოს პლანტაციების სივრცე 1.000 დესტინიდან, რაც მენშევიკების დროს იყო, 1924 წ. 4.353 დესტინამდეა გადიდებული. მოსავალი 50,000 ფუთიდან 350,000 ფუთამდეა გადიდებული 1924 წ., ხოლო 1925 წ. მოსავალი (ჯერ გამოორკვეული არ არის) 550.000 ფუთამდე მიაღწევს.

მებაზებობას ოდესღაც ჰქონდა ფუძე ახლანდელი საქართველოს ზოგიერთს ადგილას. 1917 წ. ბამბის პლანტაციებს ექირა 1.200 დეს. და მოსავალი 15.800 ფუთს უდრიდა. 1924 წ. ჩვენ გვაქვს 4.500 დეს. ნათესი და 50.000 ფუთი მოსავალი. 1925 წელს ბამბის ნათესი 5.871 დეს. უდრის და თითქმის 1915 წლის სივრცეს გაუთანასწოროდა (5.900 დეს.) საქართველოს მებაზებობის ორგანიზაციები შედიან ამიერკავკასიის მებაზებობის კომიტეტის შედგენილობაში და აწარმოებენ საბამბო ოპერაციებს, ავანსებს აძლევენ გლეხებს.

წელს მათ გასცეს 704.000 მან. ავანსი. ამასთან ერთად წელსვე ჩვენ მოვაწყეთ სამი ახალი ბაზმის საწმენდი ქარხანა: ორი—ალმოსავლეთ საქართველოში, ერთი—დასავლეთ საქართველოში.

მეაბრეშუმეობას საქართველოში დიდი ადგილი უჭირავს. დასავლეთ საქართველოს გლეხის ფულადი ბიუჯეტის მიხედვით ამ სასოფლო მეურნეობის დარგმა დიდი ცვლილებანი განიცადა. სარეკორდო წელიწადად საქართველოში ითვლება 1914 წელსწადი, ომის წინ, როდესაც ჰია გამოყვანილ იქნა 105.000 კოლოფი თესლისა და მიღებულ იქნა 128.000 ფუთი პარკი.

1914 წლიდან წარმოება დაბლა ეცემა. 1917 წ. იძლევა 37.000 კოლოფ თესლს და 42.000 ფუთ პარკს. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების წელიწადი—1918 წელი—იძლევა 32.000 კოლოფ თესლს და 40.000 ფუთ პარკს. 1920 წ.—45.000 კოლოფს და 50.000 ფუთ პარკს. აღმატება მცირეა.

1921 წ.—54.000 კოლოფი თესლია და 85.000 ფუთი პარკი; 1922 წ.—64.000 კოლ. და 100.000 ფუთი პარკი; 1924 წ.—104.000 კოლ. და 139.000 ფ. პარკი.

როგორც ვხედავთ, 1924 წ. მოსავალი ერთი-სამად აღემატება 1920 წლის მოსავალს. ამ ჟამად მოეწყო მეაბრეშუმეთა სპეციალური შენაერთი, რომელიც აწარმოებს ყველა ოპერაციას და მოახდენს მშრალი პარკის რეალიზაციას შინა და საგარეო ბაზარზე.

შემდეგი დარგი ჩვენი სასოფლო მეურნეობისა არის ჩაი. ჩვენ ყველანი ჩინურ ჩაისა ვსვამთ; ყოველ შემთხვევაში, ამ ჩაის ეტიკეტები ჩინურია. და უნდა ვსთქვათ, რომ ჩვენ ხელთაა ყველა ნიშნები და საბუთები, რომ ჩვენს ქვეყანაში ჩაის კულტურა დიდის მასშტაბით უნდა განვითარდეს. ჩვენი სტატისტიკოსებისა და აგრონომების გამოანგარიშებით, ჩვენ გვაქვს 120.000 დესეტინა მიწა, ჩაის კულტურის განვითარებისათვის გამოსადეგი, ხოლო სხვა დანარჩენ სასოფლო მეურნეობის კულტურისათვის გამოუსადეგარი.

ამ ჟამად ჩვენ მოვიკიდეთ ხელი ამ 120.000 დესეტინა მიწის სათანადოდ გამოყენების საკითხს და ეს მიწა შემუშავებული იქნება იმ ხნის განმავლობაში, რაც შესაძლებელია ჩვენს ხელთ ქონებული სახსარით. ამ მიზნით ჩვენ ვაწყობთ საქართველოს „ჩაის“ საზოგადოებას, რომელშიაც შედიან: მიწათმოქმედების კომისარიატები; საქართველოსი, აჭარისტანისა და რუსეთის სფსრ-სა, სასოფლო-სამეურნეო ბანკი, ცენტროკავშირი, ჩაის სამმართველო,—ერთის სიტყვით, ყველა ის ორგანიზაცია, რომელიც დაინტერესებულია, როგორც ჩაის კულტურის აღორძინებით, ისე ჩაის ვაჭრობით.

ამ სამრეწველო დარგის პერსპექტივები მეტის-მეტად ფართოა, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ მთელი ჩვენი კავშირის მოთხოვ-

ნილების უდიდესი ნაწილი შეგვიძლიან დავაკმაყოფილოთ იმ ჩაით, რასაც 120.000 დესეტინის სივრცეზე მოვიყვანთ.

1914 წ. იმ სახალხო მამულებში, სადაც ჩაის პლანტაციებია, მოიკრიფა 265.550 გირვანქა ჩაი. შემდეგ ჩაის მოსავალი თანდათან დაბლა ეცემა 1920 წლამდე. 1920 წ. მოიკრიფა 202.066 გირვ. ჩაი; 1921 წ.—155.000 გირ., 1922 წ.—215.000 გირ., 1923 წ.—310.000 გირვ., 1924 წ.—376.000 გირ. საბჭოთა პერიოდის 4 წლის განმავლობაში—1921—1925 წ.წ.—(1925 წ. ცნობები ჯერ არა გვაქვს) ჩაის პროდუქცია შეადგენდა 1.056.000 გირ., ხოლო მთელი იმ პერიოდის განმავლობაში, რაც ომამდე იყო—1900—1914 წ.წ.—ჩაქვის მამულების ჩაის პროდუქცია უდრის 1.968.000 გირვან., ე. ი. საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის ოთხის წლის პერიოდის პროდუქცია უდრის ომამდე (15 წლის განმავლობაში) მიღებული პროდუქციის მთელი რაოდენობის 53,6 პროცენტს. ამასთანავე, საბჭოთა პერიოდის პროდუქცია ერთი-ორად აღემატება მენშევიკების პერიოდის პროდუქციას (511.755 გირვ.).

ჩვენ არ შევჩერდებით იმ სააგრონომიო დახმარების ღონისძიებებზე, რასაც ჩვენი მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატი ჰხმარობს. შევეხებით მხოლოდ საჯუშმო ციფრებს ჩვენი მეურნეობის თვითეთულ ცალკე დარგში.

მესაქონლეობის საქმე, სხვა დარგებთან შედარებით, საკმარისად ჩამოიქვეითებს. ეს იმიტომ, რომ ომის დროს დიდძალი წვრილფეხა საქონელი (ცხვარი) დაგვიზარალდა და, ამასთანავე, დიდძალი სამოვრები დაეკარგეთ.

ყველამ იცის, რომ საქართველოს ზოგიერთი ნაწილი გვალვანია და ფიცხი ნიადაგიანი, ხოლო ზოგიერთი ნაწილი—ჭაობიანი. სამელიორაციო მუშაობას ჩვენი ქვეყნის სასოფლო მეურნეობისათვის უაღრესი მნიშვნელობა აქვს. ამიტომ ჩვენ ვაწარმოებთ ორმხრივ მუშაობას—ფიცხი ადგილების მოსარწყავად და ჭაობიან ადგილების დასაშრობათ. ზევით უკვე იყო აღნიშნული საგანგებო ბიუჯეტის ცნობები და, სხვათა შორის, ის, რა გვეძლევა წელს სამელიორაციო სამუშაოსათვის. საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის ხუთის წლის განმავლობაში ჩვენ დიდი საქმე გავაკეთეთ. გაყვანილია ექვსი სარწყავი არხი, რომლის საერთო სიგრძე 114 ვერსს უდრის და რომელიც 43.500 დეს. რწყავს. ამ ჟამად ითბრება 4 არხი 98 ვერსი საერთო სიგრძისა და 26.400 დეს. სარწყავი სიგრძისა.

ამას გარდა, დაწყებულია მუშაობა ფოთის ჭაობების დასაშრობად 130.000 დეს. სივრცეზე და ყარაიას სარწყავი სისტემის შესაკეთებლად. აგრეთვე დაწყებულია მუშაობა ალაზნის ხეობისა (50.000 დეს.) და ელდარის ველის სარწყავი სისტემისათვის. სწარმოებს მთე-

ლი რიგი გამოკვლევა სხვა სარწყავი სისტემებისათვის, სხვათა შორის, სამგორის ველისა—42 000 დეს. სივრცეზე.

მელიორაციას საქართველოში აქვს მნიშვნელობა არა მარტომ გლეხთა სასოფლო მეურნეობის გასაუმჯობესებლად, რომელთაც უკვე მიწა აქვთ და ამუშავენ, არამედ იმისთვისაც, რომ შეიქმნას მიწის ახალი ფონდი უადგილმამულო და მცირე ადგილმამულიანი გლეხების დასასახლებლად.

ჩვენი ქვეყანა მეტისმეტად მჭიდროდა დასახლებული. მიწა ცოტა გვაქვს, ინდუსტრია ხომ სრულიადაც არა. ძველმა წყობილებამ არავითარი სამკვიდრო არ დაგვიტოვა, და ჩვენს წინაშე თავსატეხი საკითხი სდგას, რა ვუყოთ ამ ზედმეტ მოსახლეობას. ჩვენა ვფიქრობთ, რომ, თუ მოვრწყუთ ყველა ფიცხი ადგილები და დავაშრეთ ქაობები,—შევძლებთ ამ მიწებზე მოვათავსოთ რამდენიმე ათი ათასი საგლეხო მეურნეობა. ხოლო ეს საქმე აუარებელ სახსარსა საჭიროებს, აგრეთვე, სხვადასხვა გარემოების გამო, დიდ დროს მოითხოვს, კერძოდ იმიტომ, რომ საკმაო სპეციალისტ-მელიორატორები არა გვყვანან. ყველა ამ მოსაზრების გამო ამ საკითხს დიდი ყურადღება აქვს მიქცეული.

ჩვენს მუშაობაში დიდი ადგილი უჭირავს საქართველოს მიწათმოწყობის საქმეს. მართალია, ჩვენ მოვსპეტ მემამულეთა მიწათმფლობელობის ნაშთები, მოვახდინეთ ექსპროპრიაცია, მაგრამ ჯერ-ჯერობით ამ მიწების გლეხების სასარგებლოდ დამტკიცება ვერ მოვახერხეთ. საერთოდ, ჩვენ ჯერ ვერ მოვახერხეთ დაგვემთავრებინა სოფლის-შინამაწათმოწყობისა და მაზრის-შინა-მიწათმოწყობის საქმე. ეს სამუშაო საჭიროებს დიდ დროსა და დიდ სახსარს. ჩვენა გვაქვს მიწათმოწყობის ხუთწლელი გეგმა. ჩვენ განზრახული გვაქვს ამ ხუთის წლის განმავლობაში მიწათმოწყობის განსახორციელებლად დაეხარჯოთ 3.000.000 მანეთი. რასაკვირველია, ძნელი სათქმელია წინაღვე, მოვახერხებთ თუ არა, მთლად ამ საქმის გაკეთებას, რადგანაც თუნდ ეს სახსარი თავის დროზე მთლიანად ჩვენ ხელთ იყოს, მაინც დაბრკოლება მოსალოდნელია, თუნდაც იმიტომ, რომ შეიძლება ამ საქმისათვის საჭირო საკმარისი რიცხვი სპეციალისტებისა ვერ ვპოოთ. აგრონომები არა გვყვანან. ქვემოთ იქნება ნათქვამი, რა კრიზისის განიცდის ამ მხრივ ჩვენი სასოფლო მეურნეობა.

მიწის რეფორმა, რაც მხოლოდ დამტკიცებას საჭიროებს, განხორციელებულია შემდეგნაირად: მეფის დროს ხაზინას ეკუთვნოდა მთლად მიწის სივრცის 57,8 პროც., ე. ი. 3.535.544 დეს., თავდაზნაურობას—31,3 პროც., ე. ი. 1.914.214 დეს. ამრიგად ხაზინას და თავად აზნაურობას ეკუთვნოდა 89,1 პროც. დანარჩენი მიწა შემდეგნაირად იყო განაწილებული: გლეხობას ეკუთვნოდა 6,2 პროც., სამ-

ღვდელოებას და ვაჭართა წოდებას—2,4 პროც. საუფლისწულო მიწები შეადგენდა 1,9 პროც., ეკლესიებსა და მონასტრებს ჰქონდათ 0,4 პროც. მთლად საქართველოში ითვლებოდა 6.120.000 დეს. აქედან ხაზინას და თავად-აზნაურობას ეკუთვნოდა 89,1 პროც. და საუფლისწულო უწყებას—1,9 პროც. დანარჩენი განაწილდებოდა მოვაჭრეთა, სამღვდელოებათა და გლეხთა შორის. მიწის კონფისკაცია მენშევიკების დროს შეეხო 3.412 თავად-აზნაურთა და 411 გლეხთა კომლს. საბოლოო ანგარიშით—27.971 თავად-აზნაურთა, სამღვდელოთა და მოვაჭრეთა კომლს შერჩა 204.785 დეს., ხოლო 274.721 გლეხთა კომლს—1.019.767 დეს. მაშასადამე, საშუალოდ, თავად-აზნაურთა კომლზე მოდიოდა 7,8 დეს., ხოლო გლეხთა კომლზე—3,7 დეს. მენშევიკების რეფორმით თავად-აზნაურობისათვის ჩამორთმეული მიწებიდან 86.419 დეს. მიეყიდა გლეხებს ფულად. ეს იყო საგეგმო მიწის რეფორმა, რომელსაც მენშევიკები ანხორციელებდნენ საფრანგეთის დიდი (ბურჟუაზიული) რევოლუციისადაგვარად—თავად-აზნაურობას ჩამოერთვას, რომ გლეხობას მიეყიდოს. ჩვენ ეს რეფორმა ბოლომდე განვახორციელეთ და ყველა მიწის ნაშთი, რაც არა-მშრომელ ელემენტების ხელში იყო, ჩამოვართვით და გლეხებს გადავეცით. ახლა ეს გადაცემა დამკვიდრებულ უნდა იქნეს. ამისათვის საჭიროა აგრონომთა სათანადო კადრის მომზადება და საჭირო თანხის გადადება. ყველა ეს გათვალისწინებულია საპერსპექტივო გეგმაში.

საქართველოში ტყეებს დიდი სივრცე უჭირავს. მთლად ამიერკავკასიაში საქართველოს ტყეები შეადგენს 64 პროცენტს ტყეების საერთო სივრცისას. ხოლო საქართველოს ტერიტორიის 30 პროცენტი ტყიანია. ამ ჟამად მიწათმოწყობასთან ერთად ჩვენ ვაწარმოებთ ტყის მოწყობის საქმეს. თავის დროზე ჩვენ ტყეები სახელმწიფო საკუთრებად გამოვაცხადეთ, მაგრამ პრაქტიკულ განხორციელებაზე რომ მიდგა საქმე, ისეთ ვითარებას წავაწყდით, რომ ჩვენი გადაწყვეტილება რამდენადმე გლეხთა ინტერესების წინააღმდეგი გამოდგა. მართალია, ჩვენ მივეცით გლეხებს ტყეები, ნება დავრთვეით ხე-ტყე მოეჭრათ, მაგრამ სარგებლობისათვის სათანადო ტყის ნაკვეთები ვერ მიეუჩინეთ. ამ ჟამად ეს მუშაობა უკვე დაწყებულია და ჯერ-ჯერობით, 1926 წლის იანვრისათვის, გლეხობას გადაეცა 127.700 დეს. ეს ტყეები ადგილობრივი მნიშვნელობის ტყეებია. მენშევიკების დროს ტყეები ნაციონალიზაცია ქმნილი იყო და ტყის ფონდში მოქცეული; ამ ტყეების მომეტებული ნაწილი კერძო მესაკუთრეებს ჩამოერთვა. ტყეებში შეიძლებოდა სხვა-და-სხვა მუშაობის წარმოება და მუშაობა გადაცემული ჰქონდათ თვით ყოფილ მესაკუთრეთ. ჩვენ ამ ყოფილ მესაკუთრეებს არ ვცნობილობთ და არავითარ მუშაობას მათ არ ვა-

ძლევთ. ამ ტყეებიდან გამოიყოფა ადგილობრივი მნიშვნელობის ტყის-
 ფონდი გლეხთა სარგებლობად.

სოფლის მეურნეობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს სასოფლო-სა-
 მეურნეო კრედიტს. და ჩვენი ძირითადი მუშაობა სასოფლო-სამეურნეო-
 სფეროში მიმდინარეობს ამ სასოფლო-სამეურნეო კრედიტის ხაზით.

საბიუჯეტო ასიგნებებს შეუძლიან გააუმჯობესოს მხოლოდ სა-
 ხელმწიფო ორგანიზაციების, მაგალითად, მიწათმოქმედების სახ. კო-
 მისარიატის ღონისძიებანი როგორც არის აგრო-კულტურული და-
 ხმარება, საჩვენებელი მინდვრებისა და სადგურების მოწყობა და სხვ.
 მაგრამ სასოფლო მეურნეობის პროდუქციის გადიდების გეგმის გან-
 ხორციელება, შექველია, წარმართული იქნება კრედიტის ხაზით. ამ
 მიზნით შექმნილია სასოფლო-სამეურნეო ბანკი სამის განყოფილებით:
 ქუთაისში, ბათუმში და სილნალში.

ამას გარდა, არსებობს 122 საკრედიტო კოოპერატიული ამხა-
 ნავობა, რომლებშიაც 39.085 წევრი ითვლება. სასოფლო-სამეურნეო
 ბანკის ძირითად კაპიტალს შეადგენს 1.500.000 მან. ამ ბანკის ჯუ-
 შლობრივი ბალანსი 1925 წ. აგვისტოს 1-თვის უდრიდა 6.708.000
 მან. ბანკის განყოფილებათა ბალანსი გამოიხატა: ქუთაისის განყ.—
 405.000 მან., ბათუმის განყ.—374.000 მან. და სილნალის განყ.—
 693.000 მან. ამრიგად, სასოფლო-სამეურნეო ორგანიზაციების ჯუშ-
 ლობრივი ბალანსი უდრის 10.000.000 მან., ხოლო ძირითადი კაპი-
 ტალი 2.000.000 მან.

თითქოს ამ მხრით მდგომარეობა დამაკმაყოფილებელია. ეს ასეც
 არის, მაგრამ მეორეს მხრით სასოფლო მეურნეობის სფეროში ზო-
 გიერთი საქმე მოიქვეითებს: ჩვენს სასოფლო მეურნეობას არა ჰყავს
 მუშაობისათვის საჭირო ტექნიკოსები, ქართველი ხალხი თითქოს გა-
 ურბის ტექნიკურ განათლებას და მიელტვის ზოგად, ჰუმანიტარულ
 კოდნას, ფილოსოფიური და პოლიტიკური საგნებისაკენ გადახრით.
 დიად, ასეთი გადახრა უეჭველია, ხოლო პრაქტიკული და ტექნიკუ-
 რი მუშაობა იშვიათად ვისმე აინტერესებს.

სოფლის მეურნეობის გაუმჯობესებასა და განვითარებაზე ფი-
 ქრიც არ შეიძლება, თუ სათანადო ტექნიკა არა გაქვს. ლექსს რა-
 მდენიც გინდა, იმდენს დასწერ, პლატონსა და არისტოტელზე კამა-
 თით ქვეყანას გააბრუებ, კოსმიურ საკითხებისათვის ენა არავის მო-
 უცვდება, მაგრამ საგლეხო მეურნეობის საკითხები: მეთამბაქოება,
 მებაბრეშუმეობა, მელვინეობა და სხვ.—საჭიროებს სპეციალურ კოდნას.
 ამიტომ აუცილებელია, პირველ ხანში მაინც, გზა აუუქციოთ ზოგად—
 ჰუმანიტარულ საგნებისაკენ გადახრას. საჭიროა ხელი მოვკიდოთ
 პრაქტიკულ საქმეს. საჭიროა ვიყოლიოთ საშუალო საკომანდო პირ-
 თა შედგენილობა, რაც ჩვენ არა გვყავს. ჩვენი ეკონომიკა სრულიადაც

არ მოითხოვს იმოდენა განათლებულ პირთ, რაც ჩვენა გვყავნან. ყოველი ღონისძიება მიწათმოწყობისა, ტყისმოწყობისა და სასოფლო მეურნეობის წარმოების კულტურის გაუმჯობესებისათვის უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს საკმარისი ტექნიკური კადრით. უამისოდ ჩვენს სასოფლო-მეურნეობას ვერ ვიხსნი. და რადგანაც ჩვენში მოსახლეობა მეტისმეტად მატულობს, ხოლო მიწა-კი ცოტა გვაქვს, ჩვენს წინაშე სდგება საკითხი ჩვენი ქვეყნის ნაყოფიერების გაძლიერებისა, სასოფლო მეურნეობის ინტენსიფიკაციისა და სასოფლო-სამეურნეო ინდუსტრიის დანერგვისა სასოფლო მეურნეობის ნაწარმოების გადასამუშავებლად. ყველა ამ მუშაობისათვის დაგვჭირდება დიდი რიცხვი საშუალო ხარისხის სპეციალისტებისა. ამის გამო ჩვენი უაღრესი ყურადღება უნდა მიექცეს აგრონომებისა, მეტყეეებისა, ტექსატორებისა, მეღვინეებისა და სხვ. მომზადების საქმეს.

ახლა გადავიდეთ სახელმწიფო მრეწველობაზე. სახელმწიფო მრეწველობა ჩვენს პირობებში მეტის-მეტად რთული საქმეა. როგორც ვიცით, პარტიულ ყრილობაზე აღიძრა კამათი—რა არის სახელმწიფო მრეწველობა? არის იგი სახელმწიფო კაპიტალიზმი, თუ სოციალისტური მრეწველობა? მივდივართ კერძო კაპიტალიზმისაკენ, კერძო სამეურნეო თაოსნობისაკენ, თუ მივდივართ სოციალიზმისაკენ? აი, ეს კამათი იყო პარტიულ ყრილობაზე. ესევე საკითხი საკამათოდ გახდა მთლად ჩვენი ემიგრაციისა და დასავლეთ ევროპის ბურჟუაზიული ელემენტებისათვის. მათ ასწონ-დასწონეს ეს საკითხი და სთქვეს, რომ საბჭოთა კავშირი აუცილებლად კაპიტალიზმის განვითარების ხაზით უნდა წავიდესო.

ჟორდანია სწორედ ამაზე ამყარებს თავის იმედებს. იგი ამბობს, რომ კაპიტალიზმის განვითარებამ დალუპამდე უნდა მიიყვანოს ის პოლიტიკური ზედნაშენი, რომელიც კაპიტალიზმს ებრძვისო. შეუძლებელიაო, ამბობს ჟორდანია, მეურნეობის კაპიტალისტური ფორმებისა და პროლეტარიატის დიქტატურის ერთად შეთავსებაო. ჩვენს საბჭოთა მრეწველობას უაღრესი მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვის და, მაშასადამე, უაღრესივე მნიშვნელობა აქვს იმ საკითხის განსაზღვრას, თუ საითკენ მიისწრაფის იგი და რა ხასიათისაა. ჩვენს პარტიას მიაჩნია, რომ ნაციონალიზაციაქმნილი მრეწველობა, ის მრეწველობა, რომელსაც ჩვენ საკომანდო მწვერვალს ვუწოდებთ, აი, ეს მრეწველობა თანამიმდევრობით სოციალისტური ტიპის მრეწველობაა. იგი უნდა უწევდეს ხელმძღვანელობას ჩვენი ქვეყნის მეურნეობის ყველა დარგს და, კერძოდ, სოფლის მეურნეობასაც. სწორედ ამ მრეწველობის, მსხვილი ინდუსტრიის, განვითარების ნიადაგზე შესაძლებელია მუშათა და გლეხთა საქმიანი და მტკიცე კავშირი და სასოფლო მეურნეობის გაძლიერება.

მრეწველობის ისეთი ფუძენი, რომელთაც შეეძლოთ თან გაი-
 ყოლიონ გლეხობა, საქართველოში ჯერ-ჯერობით არ მოიპოვებინან. სწო-
 რედ ამით განვსხვავდებით ჩვენ რუსეთისა და უკრაინისაგან. ხოლო,
 ჩვენ რომ დიდი მოთხოვნილება გვაქვს ამგვარი მრეწველობის მო-
 წყობისა, ეს შექველია და უპირველეს ყოვლისა იმიტომ, რომ უამი-
 სოდ ჩვენ ვერ მოვსპობთ უმუშევრობას, რაც მოსახლეობის ზედმეტი
 ზრდის შედეგია. მეორეც იმიტომ, რომ მხოლოდ ინდუსტრიის გან-
 ვითარებას შეუძლიან მოამზადოს გლეხობის ფართო მასების შეგნება
 იმისათვის, რომ სოციალიზმის დანერგვა და განმტკიცება აუცილე-
 ბელია. აი, ამიტომაც მრეწველობის აღორძინებას ჩვენთვის უალრესი
 მნიშვნელობა აქვს. ჩვენი ქვეყანა გლეხური ქვეყანაა, მუშური ფენი
 მასში მეტისმეტად თხელია და საჭიროა მისი გამკვრივება, შედგება;
 მუშათა კლასის ხვედრითი წონა უნდა გადიდდეს, მაშინ გლეხი მუ-
 შას არ ჩამოშორდება.

და აი, ჩვენც ამ უამად ვცდილობთ ჩვენი პროგრამა ისე განვა-
 ვითაროთ, დავნერგოთ ის მრეწველობა, რომელსაც ჩვენი ქვეყნის პი-
 რობები ხელს შეუწყობს, სახელდობრ: ნედლეულობა, სათანადო სა-
 თობობი მასალა და შესაფერი ბაზარი.

ამ მხრივ კავშირი ჩვენ გვეხმარება. კავშირსა და ჩვენს პარტიას
 საჭიროდ მიაჩნია აღორძინდეს მრეწველობა იქ, სადაც წინად იგი
 არა ყოფილა. და აი, ამას ჩვენ უკვე შევუდექით.

ხოლო იმ მცირე მრეწველობის სფეროში, რაც ჩვენ გვაქვს, მი-
 ღწევები თვალსაჩინოა. ჩვენ ამას იმიტომ ვამბობთ, რომ დავამტკი-
 ცოთ — მართალნი არ არიან ისინი, ვინც ფიქრობს, რომ საბჭოთა
 ხელისუფლება უნდა დაემხოს, რადგანაც მას უნარი არ მოსდგამს მო-
 აწყოს სახალხო მეურნეობა, განავითაროს ქვეყნის საწარმოო ძალები
 და დააკმაყოფილოს გლეხობის მოთხოვნილება მრეწველობის ნაწარ-
 მობით. ამ მაგალითს, საქართველოს მრეწველობიდან ამოღებულს,
 რომელსაც, რასაკვირველია, გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს ჩვენი
 მეურნეობისათვის იმიტომ აღვნიშნავთ, რათა თვალნათლივ ვცოთ, რომ
 თვით ცუდ პირობებშიც-კი ჩვენ შეგვიძლიან მივალწიოთ დიდ შედეგს.

ამ საკითხზე მრავალჯერ ყოფილა ლაპარაკი. თვით ამ სტრი-
 ქონების დამწერს შემთხვევა ჰქონდა წარსული წლის პარტიულ ყრი-
 ლობისათვის წარედგინა მოხსენება ჩვენი მრეწველობის შესახებ. იმ
 მოხსენებაში ვრცლად იყო აღნიშნული ჩვენი მრეწველობის მდგომა-
 რეობა, გადაშლილი იყო სურათი ტენიკური გაწყობილობისა და გან-
 საზღვრული იყო ამ მრეწველობის ნაყოფიერების ხვედრითი წონა.
 აგრეთვე განემარტეთ გეგმა ჩვენი სამრეწველო აღმშენებლობისა.

ამის გამო აქ ვიწროდ შემოვფარგლავთ საგანს და აღვ-
 ნიშნავთ მხოლოდ იმას, რას მივალწიეთ ჩვენ ხუთის წლის განმავლო-

ბაში იმ სამრეწველო საწარმოთა გამოყენებით, რაც მოწყობილი იყო ცალკე მეწარმეთაგან მარტოოდენ იმ მიზნით, რომ მოგება მიეღოთ და არავითარ ანგარიშს არ უწევდნენ ქვეყნის ნამდვილ სამეურნეო მოთხოვნილებათ. ამასთანავე მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ რაც ამ საწარმოთ ხელსაწყო და გაწყობილობა გააჩნდათ, ჯერ ერთი— მთლად მოძველებული იყო თავისი კონსტრუქციით, თუ ჩვენს დროს შევადარებთ, და მეორეც—75 პროცენტამდე მოცვეთილი. უპირველეს ყოვლისა ჩვენ შევინარჩუნეთ ის მცირე კადრი კვალიფიციური მუშებისა, რომელნიც ჩვენ გყვანდნენ.

ამ წლების განმავლობაში ჩვენი მრეწველობის საერთო პროდუქტია შემდეგია: 1922—23 წელში ომამდე არსებული ფასებით იგი შეადგენდა 4.498.000 მან.; 1923—24 წ.—4.823.000 მან.; 1924—25 წ.—8.980.000 მან.

ჩვენს საწარმოებში მომეცადინე მუშების რიცხვი ამ ხნის განმავლობაში გაიზარდა. საქართველოში, საერთოდ, მუშა 100.000-დეა, თუ რკინის გზის მუშებსა და ყოველგვარი სახის მუშებს,—პროფესიონალურ კავშირის წევრთ,—ვიანგარიშებთ. ხოლო ნაციონალიზალიზაციაქმნილი სახელმწიფო მრეწველობის საწარმოებში 1923 წ. იყო 3.457 მუშა; 1924 წ.—4.398; გადიდება 27 პროც. უდრის; 1925 წ.—5.263; გადიდება თითქმის 50 პროც. უდრის. ამ რიცხვში არ შედის კრა-კერვის მრეწველობის 600 მუშა.

ცალკე დარგობით რომ ავიღოთ, ჩვენს მრეწველობაში პირველი ადგილი შავქვას (მარგანეცს) უჭირავს. ჩვენ აქ ციფრებს არ აღვნიშნავთ, რადგანაც უკანასკნელი წლის განმავლობაში ეს ციფრები არაერთხელ იყო გამოქვეყნებული. ამ ხნის განმავლობაში შავქვის ამოღებას და გატანას თანდათან ზრდა ემჩნეოდა. ხოლო ამ ქამად შავიქვა ჩვენ გადავეცით საკონცესიოდ ამერიკელ კაპიტალისტების ჯგუფს პარიმანის მეთაურობით, რომელმაც მოაწყო სააქციონერო საზოგადოება „საქართველოს მარგანეცი“. ამის შესახებ დიდი მითქმა-მოთქმა და აურზაური ასტეხა თეთრმა პრესამ. ჟურნალ „ბრძოლა“-ში ამაზე სწორედ ყველანი: პოლიტიკოსებიც, ეკონომისტებიც და ყოფილი მინისტრებიც. ყოფილ მინისტრს, როგორც შორს მყოფ ადამიანს შეჰშენის, თავის ანგარიშში ციფრები არევ-დარევით მოჰყავს და ბრალსა გვდება, რომ ჩვენ შავიქვა, ე. ი. ჩვენი რესპუბლიკის ყველაზე მეტად შემოსავლიანი საგანი, უცხოელებს გადავეცით. ამ საკითხის შესახებ არა-ერთხელ ყოფილა გამოქვეყნებული განმარტება. ამრიგობაზე მხოლოდ ერთ რამეს აღვნიშნავთ: ყოველ შემთხვევაში, მენშევიკებს, და კერძოდ იმ წერილის ავტორს კანდელაკს, ძალიან ცოტა რამ ეთქმით იმის შესახებ, ვითომც ჩვენ უცხოელებისათვის გადაგვეცეს რამ. იყო დრო, როდესაც მათ სურდათ

ინგლისელებისათვის დაეგირავენინათ მთელი საქართველო ზუთ მილიონ გირვანქა სტერლინგად; იყო დრო, როდესაც ისინი მზად იყვნენ, ბრესტის ზავის შემდეგ, 1918 წელს გერმანიის კაპიტალისათვის, რომელიც ჯერ კიდევ დამარცხებული არ იყო, გადაეცათ მთლად საქართველოს სიმდიდრენი. ჩვენს კონცესიას ის აზრი აქვს, რომ ოცის წლის განმავლობაში ჩვენ უზრუნველყოფილი ვართ განსაზღვრული თანხის შემოსავლით. ჩვენ ვიცით, რომ ოცის წლის განმავლობაში, რაც უნდა გაყინული იყოს შავიქვის მრეწველობა, ჩვენ მაინც მივიღებთ განსაზღვრული რაოდენობის ფულს. და, თუ მხედველობაში ვიქონიებთ, რომ ამჟამად მარგანეცის მოთხოვნა იზრდება და განსაკუთრებით-კი ამერიკის მიმართულებით, რადგანაც ამერიკა გააფთრებით ანვითარებს სამეტალურგო მრეწველობას (ამერიკა ამზადებს ფოლადის მსოფლიო წარმოების 60 პროც.), შავიქვის შემოსავალი თვალსაჩინოდ გაიზრდება.

რასაკვირველია, შავიქვის მოთხოვნა იმატებს, როგორც ქიმიურ მრეწველობაში, ისე მეტალურგიულში. ამ მრეწველობის ზრდის მიხედვით გაიზრდება აგრეთვე შავიქვის ამოღება და გატანა. რალა თქმა უნდა, ჩვენ ამ საქმეზე ზოგ-რამეს ვეარგავთ, რადგანაც კონცესიონერს დახარჯულ კაპიტალზე სარგებელს ვაძლევთ და იმ მოგებას, რასაც იგი უნდა გამოიღოს. ხოლო ჩვენ მივიღებთ ჩვენ წილ შემოსავალს ისე, რომ არაუითარ ხარჯს არ გავწევთ.

ჩვენს ქვანახშირის მრეწველობას, როგორც ვიცით, დიდი ბაზარი არა აქვს. ეს ჩვენი წარმოება მცირეა. 1913 წ. ამოღებული ქვანახშირი 350,000 ფუთს უდრიდა; 1923 წ. ეს რაოდენობა 153.000 ფუთამდე დაეცა; 1924 წ., იყო 319.000 ფუთი; 1925 წ. 381.000 ფუთი. ეს არის ტყიბულის ქვანახშირი. ჩვენ გვაქვს აფხაზეთში ტყვარჩელის ქვანახშირი აუარებელი რაოდენობისა, მაგრამ მისი დამუშავება ჯერ კიდევ არ სწარმოებს. გამოკვლევისათვის გადაღებულია განსაზღვრული თანხა. ქვანახშირის ამოღება, საერთოდ, მატულობს. ამ ქვანახშირის ზოგი რამ ნაწილი უცხოეთის გემებს მიაქვთ, დანარჩენი—დასავლეთი ნაწილის რკინის გზას ხმარდება. შემდეგში ერთი ნაწილი დასჭირდება ნავთის მილის ქარხნებს ბათუმში, რასაც აზერბაიჯანის ნავთის ტრესტი მოაწყო.

როგორც ვხედავთ, ზოგ-რამ პროდუქციას ეს მრეწველობაც იძლევა. არარაობისაგან რალაც-რამ შეეკმენით.

ნედლი თამბაქოს წარმოებასთან ერთად იზრდება აგრეთვე ამ ნედლეულობის საწევ თამბაქოდ და პაპიროსად გადამუშავებაც. თამბაქოს წარმოების თვითური პროდუქცია უდრიდა 1924 წ. ოქტომბერში 72.000 სამრეწველო საშრომო ერთეულს, ხოლო 1925 წ.

მაისში—102.000 სამრ. საშრ. ერთეულს. გადიდება 41,67 პროცენტია.

თვალსაჩინო ზრდა ეტყობა ტყავეულობის წარმოებას. 1922—23 წ. ტყავეულობის წარმოებაში დამუშავებული იყო დიდი ზომის ტყავი: 17.233 ცალი; 1923—24 წ.—23.706 ცალი; 1924—25 წ.—35.253 ცალი. წვრილ-წვრილი ტყავი: 1922—23 წ.—16.511 ცალი; 1923—24 წ.—6.679 ცალი; 1924—25 წ.—30.586 ცალი. დამზადებულ იქნა ფეხსაცმელი—ევროპიული: 1922—23 წ. 4.220 წყვილი; 1923—24 წ.—6.280 წყვ.; 1924—25 წ.—13.650 წყვ. აზიური: 1922—23 წ.—31.281 წყვ.; 1923—24 წ.—47.335 წყვ.; 1924—25 წ.—88.975 წყვ. ტყავეულობის მრეწველობა, უეჭველია, იზრდება და ეს ხდება იმ პირობებში, რომ ეს მრეწველობა ჩვენამდე მთლად განდგურებული იყო.

ახლა შევხვით ჩვენი მრეწველობის სხვა დარგებს. ამ ქამად ჩვენ ვაწყობთ ტყის მრეწველობას. ტყე ჩვენ ბევრი გვაქვს. ჩვენი ტყეები იმდენად ხნოვანია, რომ ერთის მხრით მოგების მიზნით და მეორეს მხრით—სახელმწიფო ზარალის თავიდან ასაცდენად, საჭიროა ამ ტყეების დამუშავება აჭარებულის ტემპით. ეს დამუშავება ისე უნდა სწარმოებდეს, რომ ტყე გამოყენებულ იქნეს საშინაო საჭიროებისათვის და აგრეთვე გაიცეს საკონცესიოდ და უცხოეთში, გასატანად.

ამისდა, მიზეზით ჩვენ ვაპირებთ ქალაქის ფაბრიკის აგებას; ვაწყობთ ნაგრები მებულის ფაბრიკას, საბოჭკე ფიცრების ქარხანას, სახერხ ქარხნებს და სხვ. ტყის მრეწველობაში ჩვენ უკვე მოვათავსეთ 2.000.000 მანეთამდე. მაგრამ ეს საკმარისი არ არის. დღევანდლამდე ჩვენ ტყის მრეწველობა სრულიად არა გვქონია. ამ საქმეს ახლა შევუდექით და, იმედია, კარგს ნაყოფს მოგვცემს.

შემდეგ, განსაკუთრებული ყურადღება აქვს მიქცეული სამთო-ქიმიურ საქმეს. აგრეთვე ჩვენ გვაქვს მთელი რიგი წიაღის ამონათხარი, რაც ხელს შეუწყობს ჩვენს მეურნეობას. სამთო-სამრეწველო საქმეს ჩვენში დიდი მომავალი აქვს, განსაკუთრებით იათ-ფასიანი ელექტრონის ენერგიის წყალობით.

ელექტრონის ენერგია და წიაღის ამონათხარი ხელს შეუწყობს ჩვენი ქიმიური მრეწველობის განვითარებას, რომელსაც ამ ქამად ჩანასახის ხასიათი აქვს.

ამას გარდა, ქუთაისში ჩვენ მოვაწყეთ მაუდის ფაბრიკა, რომელიც თვეში 3.000 მეტრ მაუდს ამზადებს. მიღებულია უკვე ღონისძიება ამ ფაბრიკის ხელახალ მოწყობისათვის, რათა წლიურმა პროდუქციამ 530.000 მეტრამდე მიაღწიოს. ოზურგეთში შენდება აბრეშუმის სახვევი ფაბრიკა. ამ ფაბრიკის გაწყობილობა საზღვარგა-

რეთ არის შეკვეთილი. მალე მივიღებთ. იმედია, მომავალი წლის საზაფხულო სეზონისათვის ეს ფაბრიკა მთლად გამართული გვექნება.

სამრეწველო საწარმოთა რიცხვს ეკუთვნის ჩვენი ბორჯომის კომბინატიც, სადაც გვაქვს შუშის ქარხანა ბოთლების დასამზადებლად, ნახშირმეავის ქარხანა და მინერალური წყლების ქარხანა.

ნახშირმეავის ქარხანა საქართველოს გასაბჭოების პირველ წლებში იძლეოდა 9.260 კილოს; უკანასკნელ წელს მისმა პროდუქციამ მიაღწია 53.520 კილომდე, ასე რომ ერთი-ექვსად იმატა.

მინერალური წყლების ქარხანამ 1920 წელს, მენშევიკების დროს, გაანაღდა 383.000 ბოთლი ბორჯომის წყალი. 1924 წ. ჩამოისხა 2.200.000 ბოთლი და განაღდებულ იქნა 1.850.000 ბოთლი. 1925 წ. განაღდებულია 3.200.000 ბოთლი, ე. ი. გადიდება 45, 45 პროცენტს უდრის.

შუშის ქარხანა იძლევა ყოველდღე 12.000-დან 14.000 ბოთლამდე.

რამდენიმე სიტყვა ჩათახის ქარხანაზე. იგი მოქმედობს, მაგრამ პრიმიტიულად არის მოწყობილი. ამას გარდა, იგი ძალიან დაშორებულია და უხეირო სატრანსპორტო პირობებშია. ქარხანა ხის ნახშირს ხმარობს, რაც სხვაგან მიღებული არ არის. მაინც ქარხანას ზოგი-რამ შენაკვეთი აქვს. აქამდე ქარხანა ზარალს იძლეოდა და დოტაციას იღებდა. ხოლო, რაკი თუჯის მოთხოვნა გადიდდა, იქნებ ქარხანა ისეთ პირობებში ჩადგეს, რომ მოგებას იძლეოდეს. ჯერ-ჯერობით-კი ეს ქარხანა ჩვენს სამრეწველო ბალანსზე ხარჯის მუხლად არის მოქცეული.

მთლად ეს ჩვენი მრეწველობა სულდგმულობს არა საბიუჯეტო ასსიგნებებით, არა იმ კაპიტალის ანგარიშით, რაც სამკვიდროდ მიგვიღია, არამედ საკრედიტო ოპერაციებით. ბევრი იმ აზრისა იყო, როცა ჩვენ საბჭოთა ხელისუფლებას ვამყარებდით, რომ საქართველოს ბანკები არ უნდა ჰქონდესო. მათ ეგონათ, რომ საბანკო სისტემის შემოღება—კაპიტალიზმის აღდგენაო.

ახლა-კი აშკარაა, რომ ჩვენი მრეწველობა დამოკიდებულია საბანკო სისტემაზე. ახალი ეკონომიური პოლიტიკა, რომელიც ჩვენ 1921 წელს შემოვიღეთ, სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ უნდა ეყრდნობოდე ნაციონალიზაციქმნილ საკომანდო მწვერვალებს, პროლეტარიატის ხელში უნდა იქონიო ტრანსპორტი, სამთო-საქარხნო საქმე, ქარხნები და ფაბრიკები, მიწა და ტყე, ფულის სისტემა და ბანკები,—ამავე დროს მეურნეობაში ქვეყნის სიმდიდრეთა გასაძლიერებლად, უნდა გამოიყენო საბაზრო ურთიერთობანი.

ამ სისტემაში ბანკებს შესაძინევი ადგილი უჭირავთ, ხოლო ამჟამად—უპირველესი ადგილი, რადგანაც სახელმწიფო ბიუჯეტის

ასიგნებებით მრეწველობას სუბსიდია არ ეძლევა და მრეწველობა აშენებულია შინაგანი კრედიტის გაცემის პრინციპზე. ჩვენ გამოუშვებთ ხოლმე მეურნეობის აღსადგენ სესხს და ყოველგვარ სხვა სესხს: საგლეხო, ოქროსი და სხვ. ყველაფერი ეს საკრედიტო ოპერაციებია. რასაკვირველია, დედამიწის ზურგზე არც ერთი სახელმწიფო არ არსებობს საბიუჯეტო სახსარით. აი, ამერიკა სწორედ იმით არის ძლიერი და ევროპასაც სწორედ იმით ყიდულობს, რომ აუარებელი საკრედიტო კაპიტალი აქვს თავის ქვეყანაში და უცხოეთშიაც გააქვს. ამერიკამ დაიგროვა სამი მეოთხედი მთლად მსოფლიო ოქროს მარაგისა; იგი ხელს უმართავს საბანკო კრედიტს, სხვა ბანკებს კრედიტს აძლევს, იპყრობს მრეწველობას და სხვ.

საბჭოთა მეურნეობაშიაც საბანკო კრედიტის სისტემამ უნდა იქონიოს გადამწყვეტი მნიშვნელობა. ჯერ-ჯერობით საქართველოში არსებობს სახელმწიფო ბანკი — ქუთაისის, ბათუმის და სიღნაღის განყოფილებებით, კოოპერატიული ბანკი, საგარეო ვაჭრობის ბანკი, სამრეწველო ბანკი, კომუნალური ბანკი, სასოფლო-სამეურნეო ბანკი, ელექტრო-ბანკი, ქალაქის ლომბარდი და სხვ. ეს სულ საკრედიტო დაწესებულებანია.

1925 წლის თებერვლის 1-ს ცნობებით, იმ ხნის განმავლობაში, რაც ეს ბანკები არსებობს, მათ საქართველოში მრეწველობისა და ვაჭრობისათვის კრედიტად გაუციათ 13.457.000 მან. ეს პატარა ფული როდია და არც საბიუჯეტო თანხებია.

ამ თანხიდან — 13.457.000 მან. — სახელმწიფო სამრეწველო საწარმოთ კრედიტად მიუღიათ 4.659.000 მან., ხოლო კოოპერაციას — 5.923.000 მან.

კერძო კლიენტებს მიუღიათ 939.000 მან., კომუნალურ საწარმოთ და საბინაო აღმშენებლობას — 1.784.000 მან.

აი, როგორ ინერგება ჩვენში საკრედიტო სისტემა და რა მნიშვნელობისაა იგი.

შინა-მრეწველობას საქართველოში მკვიდრი საფუძველი აქვს განვითარებისათვის. სახალხო მეურნეობის მთელი რიგი დარგი ამ მიმართულებით ვითარდება. სამწუხაროდ, შინამრეწველობა ჯერ-ჯერობით ორგანიზაციულად მოუწყობელია.

1923 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერამ რეგისტრაციაში გაატარა 100.000 სული და 49.000 ოჯახი, რომელნიც შინა-მრეწველობას ეწევიან. საერთო შემოსავალი ამ მრეწველობისა 7.000.000 მან. უდრის.

ამ ჯამად სხვადასხვა ღონისძიებაა მიღებული შინა-მრეწველთა კოოპერატიულად მოწყობისათვის, მათთვის სახელმწიფო დახმარების გაწევისათვის და სხვ.

უკეთეს კარგი ორგანიზაცია იქნება და საქმის კულტურული გაძღოლა, ჩვენი შინა-მრეწველობა დიდ დახმარებას გაგვიწევს მოსახლეობისათვის სხვადასხვა საქონლის მიწოდების საქმეში.

გადავიდეთ ახლა კოოპერაციაზე. ეს ძალიან დიდი და ამასთანავე ტვირთ-მძიმე დაწესებულებაა.

ჩვენში ორგვარი კოოპერაციაა: მომხმარებელთა კავშირი—ცეკავშირი და სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაცია—წარმოკავშირი. ცეკავშირი ხნოვანობით უფროსია, მისგან გამოიყო წარმოკავშირის ორგანიზაცია. დავიწყეთ უფროსისაგან. ცეკავშირი მთლად საქართველოში ითვლიდა 132 კოოპერატიულ ამხანაგობას 106.000 წევრით. ერთი წლის შემდეგ უკვე 141 სამომხმარებლო ტიპის კოოპერატიული ამხანაგობა ირიცხებოდა და 144.000 წევრი. ეს იყო წარმოკავშირის გამოყოფის შემდეგ. როგორც ვხედავთ, ზრდა როგორც ამხანაგობებისა, ისე დუქნებისა და წევრებისა ექვ-გარეშეა. შემჩნეულია აგრეთვე გლეხთა წევრების რიცხვის თანდათან ზრდა. სამომხმარებლო კოოპერაციის წევრთა რიცხვის 42 პროცენტი გლეხობაა. ამ სამომხმარებლო კოოპერაციის სააღებ-მიცემო ბრუნვა დიდია, რასაკვირველია შედარებით. ავიღოთ მაგალითისათვის წარსული 1924—1925 საოპერაციო წელიწადი. პირველ კვარტალში ყოველი სახის კოოპერატივების (საქალაქოს და სასოფლოს) საერთო სააღებ-მიცემო ბრუნვა უდრიდა 3.629.866 მან. მეორე კვარტალში—3.878.611 მან.; მესამე კვარტალში—4.781.246 მან.; და მეოთხე კვარტალში—5.326.195 მან. საერთოდ წლიური ბრუნვა უდრიდა 17.515.918 მან.

1924 წლის პირველი შვიდი თვის განმავლობაში სააღებ-მიცემო ბრუნვა უდრიდა 7.000.000 მან., ხოლო მთელი წლის განმავლობაში—9.595.000 მან. მთელი წლის განმავლობაში ცეკავშირის მიერ საერთოდ შეძენილი საქონლიდან 39,1 პროც. იყო კოოპერატიული ორგანიზაციებისაგან, 60,2 პროც. სახელმწიფო ორგანოებისაგან და დანარჩენი 0,7 პროც.—სხვებისაგან. ცეკავშირის მუშტარს შეადგენენ 65,2 პროც. კოოპერატიული ორგანიზაციები, 33,7 პროც. სახელმწიფო ორგანოები და 1,1 პროც. სხვანი.

უბედურება ის არის, რომ მთელი ეს ბრუნვა სხვისი ფულით სწარმოებს. საკუთარი სახსარი ცეკავშირს არა აქვს და, თუ აქვს რამე,—ძალიან ცოტა; იგი მოქმედობს კრედიტით. უკეთეს პირობებში ცეკავშირს დიდი საქმის გაკეთება შეუძლიან. ერთი დიდი საქმე მაინც განახორციელა: მან კოოპერატიულად დარაზმა 150.000 წევრი.

ტფილისის ერთიანი კოოპერატივი განცალკევებითა სდგას. 1923-24 წ. მისი საქონლის ბრუნვა გამოიხატა 5.423.334 მან., 1924 წ.—8.343.603 მან. გადიდება 59,6 პროც. უდრის.

ერთიანი კოოპერატივი დიდ სამსახურს უწევს ტფილისის შტა-ბალხს და ხელს უწყობს სამუშაო ხელფასის ერთ დონეზე დგომას მით, რომ საქონელს საბაზრო ფასებზე ნაკლებ ფასებში ჰყიდის და პურსა, რძესა და სხვ. პროდუქტებს თავის დროზე და სისტემატურად აწვდის მოსახლეობას. მან დაარსა მთელი ქსელი პურის ვაჭრობის პუნქტებისა და სწორედ ამაში გამოიხატება მისი დიდი დამსახურება.

სასოფლო სამეურნეო კოოპერაციას—წარმოკავშირს—1923 წელს 4 კოოპერატივი ჰქონდა. 1924 წ. იანვრის 1-თვის უკვე 25 კოოპერატივი ითვლებოდა; 1924 წ. დეკემბრის 1-თვის—97 და 1925 წ. ოქტომბრის 2-თვის—163. წარმოკავშირში წევრებად მთლიანი მეურნეობანი შედიან. 1922 წ. ითვლებოდა 2.900 საგლეხო მეურნეობა; 1923 წ.—10.897; 1924 წ.—19.413 და 1925 წ.—32.058.

იმ ცნობების მიხედვით, რაც ჩვენ ხელთაა, მათი სოციალური შედგენილობა გამოიხატება შემდეგნაირად: ულარიბესი ელემენტი უდრის 60-70 პროცენტს, შუათანა—20-25 პროც. და შემძლე ელემენტი—10-15 პროცენტს.

საქონლის ბრუნვა 53 ამხანაგობაში (იმ ცნობით, რაც ჩვენ ხელთაა), რომელთაც 22.258 წევრი ჰყავთ, წელიწადში შეადგენს 6.751.696 მან., ხოლო საშუალო წლიური ბრუნვა თვითეულ ამხანაგობაში—127.390 მან., ე. ი. თვითეულ წევრზე მოდის 303 მან. წარმოკავშირის მიერ უკანასკნელ წელიწადში ნაყიდი საქონლის 20¹/₂ პროც. მოდის სახელმწიფო ორგანოებზე, 78.6 პროც. კოოპერატიულ ორგანიზაციებზე, ხოლო 0,9 პროც. კერძო პირებზე. წარმოკავშირის მუშტარის 57,6 პროც. სახელმწიფო ვაჭრობაზე მოდის, 38,2 —კოოპერატიულ ორგანიზაციებზე და 4,2 პროც.—კერძო ვაჭრობაზე.

აქ არ შევეხებით ლენინისა და სხვ. პროდუქტების შესყიდვა, რადგანაც ეს დიდ დროს წაგვართმევს. წარმოკავშირში გარედან შემოსულ სახსართა რაოდენობა გამოიხატება შემდეგი ციფრებით: 1923 წ. ოქტომბრის 1-თვის—345.025 მან., 1924 წ. იანვრის 1-თვის—338.913 მან., 1924 წ. ოქტომბრის 1-თვის—1.834.590 მან., 1925 წ. იანვრის 1-თვის—2.805.348 მან., 1925 წ. ოქტომბრის 1-თვის—4.979.413 მან. ეს სხვისი სახსარია. აი, სწორედ ამის გამო წარმოკავშირის სალარო დეფიციტს გვიჩენებს, ე. ი. სავაჭრო დეფიციტს.

ასეთია კოოპერაციის საქმე. კოოპერაციას ჩვენს მეურნეობაში, როგორც ზევითაც იყო ნათქვამი, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს და თუ არა აქვს, უშუალოდ უნდა ჰქონდეს.

ხოლო ამისათვის საჭიროა მივიღოთ სათანადო ღონისძიება, რა საც შეიძლოს კოოპერაციის საქმის გაუმჯობესება. უპირველეს ყოვ-

ლისა, კოოპერაციამ ერთხელ და სამუდამოდ უნდა შეიგნოს, რომ ყველა საქმეს ვერ მოჰკიდებს ხელს. საერთოდ, უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს უნივერსალობისადმი მისწრაფება — მეტის-მეტად მავნე მოვლენაა. იგი უნდა აკეთებდეს იმას, რასაც დასძლევს და მუდამ მხედველობაში უნდა ჰქონდეს თავისი კაპიტალის შემძლეობა. ფეხი ისე უნდა გაიწვდინოს, როგორც საბანი გასწვდება. რასაკვირველია, თვალისათვის კარგია 17-18 მილიონიანი ბალანსი, მაგრამ ეს სხვისი, ფულია. ამ ფულს ხომ მოგება არ მოაქვს, რადგანაც დიდ სარგებელს მოითხოვს.

წარმოკავშირის რეორგანიზაცია უკვე მოხდა და, უაქველია, საქმე მოწესრიგდება. ისიც ექვევარეშეა, რომ წარმოკავშირი დიდ როლს ითამაშებს, თუ მისი საქმე ჯანსაღი იქნება. ამას, რასაკვირველია, პარტია ყურადღებას მიაქცევს და მოიზნარს ყოველ ღონისძიებას, კოოპერაციამ სწორე გზას არ გადაუხვიოს.

ჩვენს ცხოვრებაში და სახალხო მეურნეობაში უაღრესი მნიშვნელობა აქვს ელექტროფიკაციას. ელექტროფიკაციის პოპულიარიზატორი ამხ. ლენინი-იყო. ყველაზე მეტად მას ჰქონდა ნათლად გარკვეული ამ საქმის მნიშვნელობა და ამასთანავე საკითხის ფართოდ გაშლის უნარი. სწორედ მისი ინიციატივით არის ელექტროფიკაციის საქმე კავშირში დაყენებული. პროგრამა გამორკვეულია და გეგმაც არსებობს. ჩვენც მოვკიდეთ ხელი ელექტროფიკაციას. მართალია, იგი ჩვენს გეგმაში არ შედიოდა, მაგრამ როგორღაც სტიქიურად აღორძინდა და ამ ჟამად ჩვენ გვაქვს უკვე რამდენიმე დაწყებული საქმე; ზოგი დამთავრების მიწურულშია, ზოგიც აგების პროცესში. ყოველ შემთხვევაში, ელექტროფიკაციამ საქართველოს მეურნეობაში დიდი როლი უნდა შეასრულოს.

მიმდინარე წლის შემოდგომაზე დამთავრდება ზემო-ავჭალის სადგური, რომელსაც 36.000 ცხენის ძალის ენერგია ექნება.

შენდება აგრეთვე აბაშის სადგური. საამისო ფული გადაღებულია.

შენდება აჭარისტანის სადგური. განზრახულია ახლო მომავალში ქუთაისის სადგურის აგება რიონზე.

აბაშის სადგური ნავარაუდევია 2.000 ცხენის ძალის ენერგიისთვის, აჭარისტანისა — 7.000, ქუთაისისა — 40.000 ცხენის ძალის ენერგიისათვის. როდესაც ეს უკანასკნელი სადგური დამთავრდება, ჩვენ აღბად ყველა სადგურებს გადავადამთ ერთ გადამცემ ხაზად და ამრიგად დამთავრდება ერთი მთლიანი წრე საქართველოს ელექტროფიკაციისა, რაც დღევანდელი დღისათვის საკმარისი იქნება.

ჩვენ ამ სადგურებით დავაკმაყოფილებთ არსებულ მოთხოვნილებას და, თუ მრეწველობისა და კაპიტალის ზრდა მოითხოვს, ახალ

სადგურებსაც ავაგებთ. ყოველ შემთხვევაში, ელექტრო-აღმშენებლობა საქართველოში ჩქარის ტემპით მიდის.

ერთი უსაქმოდ დარჩენილი მენშევიკი, რომელიც საზღვარგარეთ იმყოფება, ეკამათება თავის წერილში ამხ. ფილიპე მახარაძეს, რომელმაც საქართველოს გასაბჭოების წლის თავზე აღნიშნა ჩვენი მიღწევები და, კერძოდ, ზემო-აგქალის ელექტრო სადგურსაც შეეხო. ავტორი იმ წერილისა დაგვცინის, მაგისტანა სადგურები ევროპაში ყოველ ნაბიჯზე არისო, დანუ თუ ამ ერთი სადგურის აშენებისათვის საჭირო იყო მოსკოვისათვის საქართველოს მიყიდვა და თავისუფლების მოსპობაო.

რა ნება გვაქვს ჩვენი საზღვრების გადაღმა მყოფ ადამიანს ავტორიტეტით სწეროს ის, რაც მოეპრიანება? მაგრამ რად ავიწყდებათ, რომ მენშევიკებს არც ერთი სადგური არ აუშენებიათ და დაქცევით კი ბევრი რამ დააქციეს. ისინი ფულს გაუაცინებდნენ დაეძებდნენ პუტის სასყიდლად, ჩვენ კი ზემო-აგქალისა, აბაშისა, აჭარისტანისა და ქუთაისის სადგურებს ვაშენებთ. ჩვენ არავის წინაშე ბოდიში მოსახდელი არა გვაქვს და ბედსაც ვერ დავემდურებით. დეე, მენშევიკებმა გვლანძღონ, ჩვენ მაინც ჩვენსას არ დავიშლით და მათ გასაბრაზებლად სადგურს სადგურზე ავაშენებთ. ჩვენ რომ შეგვეძლოს — ყველა ასეთ წერილზე თითო, თუნდა პაწია, სადგურის აშენებით ვუპასუხოთ ხოლმე, — ეს მენშევიკების სრული გაკოტრება იქნებოდა მსოფლიო მასშტაბით.

ზემო-აგქალის სადგური განზრახულია ქალაქის მრეწველობისათვის. ჩვენი აზრით, ქუთაისის სადგური საფუძველი იქნება ჩვენი რკინის გზების ელექტროფიკაციისათვის. ზემო-აგქალის სადგურს ჯერ-ჯერობით მომხმარებელი უკვე ჰყავს. შემოდგომიდან, იმედია კარგი და იაფი ენერგია გვექნება.

მრეწველობაში ჩვენ უფრო ნაკლები ტექნიკური ძალები გვყავნან, ვიდრე სოფლის მეურნეობაში. არიან ყოველგვარი ტექნიკოსები. მათი რიცხვი, პროფესიონალური კავშირის საბჭოს რეგისტრაციით, 700 კაცამდეა. მაგრამ მათ შორის ძალიან ცოტაა სამრეწველო აღმშენებლობისათვის გამოსადეგი ინჟენერი, პრაქტიკულად გაწაფული ტექნიკოსი. და ეს ჩვენი ზოგადი უბედურების ბრალია, ჩვენს ხალხს არ უყვარს ტექნიკური ცოდნის შეძენა. ჩვენს ახალგაზრდობას სრულიადაც არ ეტყობა მიდრეკილება ტექნიკური განათლებისა და პრაქტიკული მეცადინეობისადმი. ხოლო იმ მიზნის განსახორციელებლად, რომ საქართველო საინდუსტრიო ქვეყანად ვაქციოთ, აუცილებლად საჭიროა ტექნიკურ მომუშავეთა სათანადო კადრი. სწორედ ამიტომ საჭიროა, ჰუმანიტარულ სკოლების სანაცვლოდ, დავაარსოთ სატექნიკო სკოლები, სადაც მომზადდებოდეს საშუალო-ტექნიკური ცოდნის

მქონე პირთა კადრი, ინჟენერები და ტექნიკოსები. და ეს საქმე საერთო, ამიერკავკასიის, მასშტაბით უნდა იქნეს დაყენებული. ტექნიკას ხომ არ უყვარს ერთი რომელიმე განკერძოებული ენის ფარგლებში მეცადინეობა. ამიტომ, საქმე ასე უნდა იქნეს მოწყობილი: ამიერკავკასიაში უნდა არსებობდეს ერთი, სერიოზულად დაყენებული ინსტიტუტი ყოველგვარი ფორმაციის ინჟენერის მოსამზადებლად. ჩვენის აზრით, ეს საქმე ბაქოში უფრო მოეწყობა.

ხოლო სოფლის მეურნეობისათვის შესაფერი სწავლულნი შეიძლება ჩვენშივე მომზადდნენ. საქართველოში არის ჩაი, ბამბა, მანდარინი, ყურძენი და სხვა, რაც გინდა. სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის შეძენა ჩვენშიაც შეიძლება. უამისოდ-კი წინ ვერ წავიწევთ.

აქ ჩვენ პირისპირ დაეუახლოვდით სახალხო განათლების საკითხს. ეს საკითხი საკამათოდ არის გადაქცეული ჩვენშიაც და ჩვენს გარეშეც. ჩვენ მრავალი მასწავლებელი და მეცნიერი გვყავს და ბევრი სამეცნიერო დაწესებულება გვაქვს, მაგრამ პრაქტიკულ სარგებლობას ჯერ-ჯერობით ცოტას ვხედავთ. აი, სწორედ ამიტომ, ხელი უნდა მივყოთ ჩვენი სახალხო განათლების რეკონსტრუქციის საქმეს. ჩვენ უნდა მოვსპოთ წერა-კითხვის უცოდინარობა, რათა ჩვენს მოზარდ თაობაში ყველამ იცოდეს წერა-კითხვა. ხოლო ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ყველა უნივერსიტეტში უნდა შედიოდეს. ჩვენში მოსწავლეთა საერთო რიცხვი 200.000 უდრის. 1924 — 25 წ. — 237.631 მოსწავლე ირიცხებოდა. წარმოიდგინეთ, 9 წლის შემდეგ რომ ყველა ეს მოსწავლე უნივერსიტეტში შევიდეს, რა მოხდება? ჩვენ გერმანიის მაგალითს უნდა მივმართოთ. ყოველწლივ უმაღლეს სასწავლებლებში უნდა გავატაროთ იმდენი და ისეთი კვალიფიკაციის მოსწავლე, რამდენსაც შეისისხლობორცებს განვითარების გზაზე დამდგარი ჩვენი მრეწველობა. გერმანია გამოუშვებს ბოლმე სასწავლებლებიდან იმდენ პირს, რამდენიც მის მრეწველობას დასჭირდება. ამიტომ გერმანიაში უსაქმო ინჟენერს ვერ შეხვდებით. ის, ვინც თავის ცოდნას საქმეში ვერ გამოიყენებს, სასარგებლო როდია.

ახლა, ორიოდ სიტყვა საკურორტო საქმეზე, რომელიც ხალხის დასვენებისა და გაჯანსაღების მიზანს ემსახურება. ამასთან ერთად ჩვენს კურორტებს სამრეწველო ხასიათიც უნდა ჰქონდეთ.

საქართველო — კლიმატიური სადგურია, მაგრამ ყოველმხრივ გამოყენებული როდია.

ჩვენ ვცდილობთ რამდენიმე წლის შემდეგ ევროპული ხასიათის კურორტები გვქონდეს, რომ სახელმწიფოს შემოსავალი მისცეს. ამისგან, კურორტების გასაუმჯობესებლად სათანადო საქმის დაწყებისათვის განზრახულია ფულის გადადება.

აი, ყოველივე ის, რაც შეიძლება, რასაკვირველია სტემატიურად, ითქვას ჩვენი მეურნეობის შესახებ ამ ხუთის წლის განმავლობაში. რაც რამ გაკეთებულა—ძალიან კარგია. ამისათვის ჩვენ ვერაფერს დაგვძრახავს. მენშევიკები, რაღა თქმა უნდა, გაგვლანძლავენ, მაგრამ არა უშავს—რა. როცა ისინი ილანძლებიან—კარგი ნიშანია, მაშ, საქმე რიგზე ყოფილა. ბებელი ამბობს: როცა მტერი გვლანძლავს—მაშ კარგად გვიმოქმედნიაო. მართალია, კარგად ვმოქმედობთ, მაგრამ მაინც ჩვენი საქმე უნდა გავაუმჯობესოთ. ჯერ ერთი, უნდა გავაუმჯობესოთ ჩვენი სახელმწიფოებრივი აპარატი, რომელსაც მემკვიდრეობით ძველიდგან ზოგი რამ ნაკლი შერჩენია, იგი არ არის საკმარისად მოქნილი, მუშაობას დაყოვნება ეტყობა ხოლმე. კერძოდ, სამრეწველო მეურნეობაში სჩანს საქმის გაჭიანურება და სხვ.

საჭიროა ფართო მასების მუშაობაში ჩაბმა, მაგრამ უწინარეს ყოვლისა საჭიროა უაღრესი მნიშვნელობა მიექცეს იმას, რომ სასოფლო მეურნეობაში გადიდდეს საქონლიანობა და გაუმჯობესდეს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გასაღების საქმე. რათა ჩვენი სასოფლო მეურნეობის ნაწარმოები კარგად გასაღდეს, საჭიროა თვით პროდუქციის ხასიათის გაუმჯობესება. ჩვენი მეურნეობის პროდუქტები უმეტეს ნაწილად ადვილად და სწრაფად ფუჭდება. საჭიროა მათი გადამუშავება. საჭიროა სასოფლო მეურნეობის ინდუსტრიალიზაცია, რათა ისეთი პროდუქცია შეიქმნას, რომ მან თავისი სამომხმარებლო მნიშვნელობა და ფასი არ დაჰკარგოს, რადგანაც, მაგალითად, თუ გლეხმა ხილი ან ბოსტნეულობა თავის დროზე არ გაასაღა, მალე გაუფუჭდება. ამისათვის საქმე ისე უნდა მოეწყოს, რომ გლეხს საშუალება მიეცეს ადვილად გასაფუჭებელი პროდუქტი ფასიან და ხანგრძლივ შესანახ საქონლად გარდაქმნას. ეს გააძლიერებს გლეხის ალბ-მიცემობის უნარს. ასეთ საქმედ შეიძლება ჩაითვალოს საკონსერვო წარმოება, ხილეულ-ბოსტნეულობის გახმობა და სხვ.

შემდეგ, საჭიროა სხვადასხვა სამრეწველო ფუძის შექმნა. აი, ის ორი დარგი, რასაც უნდა მიექცეს ჩვენი უპირატესი ყურადღება, რაც შეეხება თვით სახელმწიფო აპარატის მოწყობას, საჭიროა ახლო მომავალში მისი სრულყოფამდე გაუმჯობესება ბიუჯეტის ასაგებად. ჩვენი სახელმწიფო ბიუჯეტი მეტის-მეტად ღარიბია, სამაგიეროდ, იგი მტკიცეა. საჭიროა აგრეთვე ადგილობრივი ბიუჯეტის ქონა. უნდა ვსთქვათ, რომ თუ უახლოეს ორის წლის განმავლობაში ჩვენი სახელმწიფო აპარატის სათანადო რეორგანიზაცია არ მოვახდინეთ, ადგილობრივ ბიუჯეტს ვერ დავამყარებთ. ჩვენი ადმინისტრაციული სისტემის წყალობით, თემური სისტემის წყალობით, შეუძლებელია ბიუჯეტის აგება. უნდა გვახსოვდეს, რომ ქართული თემი რუსული ვოლოსტი როდია; ამ ვოლოსტს აქვს სამეურნეო ფუძე

ადგილობრივი ბიუჯეტის აგებისათვის. ქართულ თემს ეს ფუძე არ გააჩნია. ამისგამო ჩვენს მიზანს შეადგენს ისეთი ადმინისტრაციული შენაერთი მოვაწყოთ, რომელსაც შეეძლოს თავისი საკუთარი ბიუჯეტი შექმნას. საჭიროა ჩვენი ქვეყანა ტერიტორიალურად ისე დავანაწილოთ, მოსახლეობის რაოდენობისა და სამეურნეო სახსართა მიხედვით, რომ ადგილობრივი ბიუჯეტის აგება შესაძლებელი გახდეს. თუ ადგილობრივი ბიუჯეტი არ გვექნა, მარტო სახელმწიფო ბიუჯეტით თავს ვერ გავიტანთ. ყველა ქვეყანაში არსებობს ადგილობრივი ბიუჯეტი. ამას გარდა, აუცილებელია აპარატის გამარტივება და სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების ყველა დაბალი და მაღალი საორგანიზაციო უჯრედის შეფარდება პირდაპირ ამა თუ იმ სამეურნეო საჭიროებისათვის. ჩვენ უნდა ისეთი რეფორმა განვახორციელოთ, რომ რაც შეიძლება ცოტა სახსარი ვხარჯოთ აპარატის შენახვაზე და რაც შეიძლება მეტი მოვათავსოთ მრეწველობასა და სასოფლო მეურნეობაში.

ქართველ მუშებსა და გლეხებს არავითარი საბუთი არა აქვთ გული გაიტეხონ იმ ორიენტაციის გამო, რომელიც საბოლოოდ აირჩიეს. მათი მიზანია თავიანთი ცხოვრება აღადგინონ და განავითარონ ახალი გზით, სოციალისტური აღმშენებლობის გზით.

თუ ჩვენ ეს შევძელით, ამით მთლად და სრულად განვახორციელებთ იმ მიზანს, რომელიც დავგისახა ამხ. ლენინმა და რომელიც, ხანგრძლივი კამათის შემდეგ, დაამყარა მე 14 პარტიულმა ყრილობამ. ჩვენ ვლაპარაკობთ ინდუსტრიისა და გლეხობის ერთმანეთზე გადაბმის შესახებ და სოციალისტურ აღმშენებლობაში გლეხობის ჩაბმის თაობაზე.

დარწმუნებული ვართ, მომავალი ხუთის წლის გასვლისას, ჩვენ მოგვიხდება, ცოტა არ იყოს, სხვაგვარი საზომით შევაფასოთ ჩვენი მდგომარეობა. მაშინ ხელთ სულ სხვა ციფრები გვექნება და ის ციფრები დაგვიახლოვებენ იმ წესწყობილებას, რომლისაკენაც ამხ. ლენინი მოგვიწოდებდა.

შ. ელიავა.

1905 წლის რევოლუციის ოცი წლის თავი.

(ტფილისის საბჭოს სადღესასწაულო სხდომა ფაბრიკარკომებისა და ადგილკომების მონაწილეობით 1925 წლის 19 დეკემბერს).

ამხ. ფ. მახარაძის სიტყვა.

ამხანაგებო! სწორედ ოცი წლის წინად მოსკოვის პროლეტარი-ატმა ომი გამოუცხადა მთავრობას და ჩაება მასთან შეიარაღებულ ბრძოლაში. მთელი ორი კვარა გაგრძელდა ეს სასტიკი ბრძოლა მთავრობისა და პროლეტარიატის ძალთა შორის, მაგრამ წინდაწინ შეიძლებოდა იმის თქმა, რომ ცენტრის, რევოლიუციის მთავარი ცენტრის — პეტერბურგის (ამხანაგებო, წინასწარ ვაცხადებ, რომ ამ მოხსენე-ბის დროს მე მოვიხსენიებ ძველს თარიღს და ძველ სახელებს) და აგრეთვე სხვა ქალაქების დაუხმარებლათ მოსკოვის პროლეტარიატს არ შეეძლო გამაგრება. და ჩვენ ვიცით, რომ რევოლიუცია მოსკოვის აჯანყებასთან ერთად სასტიკად დამარცხდა.

ამხანაგებო, მიუხედავად ამ დამარცხებისა რუსეთის რევოლიუ-ციას ჰქონდა უდიდესი მნიშვნელობა. მისი სიდიადე ოდნავადაც არ მცირდება ამ სასტიკი დამარცხებით.

ჩვენმა პირველმა რევოლიუციამ შეარყია და მოძრაობაში მოი-ყვანა საზოგადოების სხვა-და-სხვა ფენები, მასთან ყველაზე ჩამორ-ჩენილნი. მაშინდელი რუსეთის იმპერიისა და მასში მცხოვრებ ხალხ-თა ისტორიაში პირველად იქნენ მოწოდებული შემოქმედებისა და თვითმოქმედებისათვის დაბალი ფენები — მუშათა კლასი გლეხობას-თან ერთად, პირველად ამათში გაიღვიძა თვითშეგნებამ და ადამიანის ღირსების გრძნობამ. ამხანაგებო, მე ვისტორებდი აზროვნობით გადა-ვსულიყავ 1905 წლის პირობებში, იმიტომ, რომ მას შემდეგ გავიდა ორი ათეული წელი, აღიზარდა მთელი ახალი თაობა, ძველები მოგვ-შორდნენ და გვშორდებიან. ამ ხნის განმავლობაში იმდენათ შეიც-ვალა მთელი ჩვენი ცხოვრების პირობები, რომ განსხვავება ახლან-დელსა და მაშინდელ პირობებს შორის დიდია. იმდენათ შეცვლილია ჩვენი ცხოვრება, რომ შესაძლებელია ამეამად ეს პირობები და მაშინ მომქმედი პირნი ჩვენ ვიპოვნოთ არქივებში ან სიძველეთა მუზეუმებში.

უპირველესად შევცხოთ რევოლიუციონურ წლის, რევოლიუციო-ნური მოძრაობის რაიონს. რომელი ადგილები, რომელი ქალაქები, სოფლები და მაზრები იყო მოცული რევოლიუციონური მოძრაობით?

ამხანაგებო, პირველ რიგში უნდა ვილაპარაკოთ რკინის გზის შესახებ. შეიძლება ითქვას, რომ რევოლუციონური მოძრაობით იყო მოცული რკინის გზის მთელი ხაზი, ზოგან სუსტად, ზოგან ძლიერ. შემდეგ თუ გვინდა წარმოვიდგინოთ მაშინდელი მდგომარეობა, იმ დროინდელი ადმინისტრაციული დაყოფვა მთელი ამიერ-კავკასიისა, რევოლუციონური მოძრაობა ვითარდებოდა უმთავრესად ქუთაისის და ტფილისის გუბერნიებში, ბათუმის ოლქში. რაც შეეხება აღმოსავლეთ ამიერ კავკასიას, სამხრეთ ამიერ-კავკასიას — ახლანდელ აღდგენილ და სომხეთს, უნდა დავასახელოთ პირველად უმთავრესად ქალაქი ბაქო და მისი მრავალათასოვანი პროლეტარიატი. ერევნის და ელისავეტოპოლის გუბერნიები უმთავრესად დასახლებულია სოფლის მცხოვრებლებით და ეს გუბერნიები რევოლუციონური მოძრაობის გარეშე დარჩნენ.

მე ვამბობ, რომ სოფლას მოსახლეობა, გლეხობა დარჩა რევოლუციონური მოძრაობის გარეშე. ტფილისის გუბერნიაში რევოლუციონური მოძრაობა გავრცელებული იყო გორის, დუშეთის, სიღნაღის, თელავის მაზრებში. რაც შეეხება ბორჩალოს, ახალქალაქის და ახალციხის მაზრებს, იქ რევოლუციონური მოძრაობა არ ყოფილა. ამხანაგებო, აქ მე არ შევდივარ იმის ახსნა-განმარტებაში, თუ რად მოხდა ეს ასე, აღვნიშნავ მხოლოდ ფაქტებს. ჯერ ჯერობით მივაქცევ თქვენს ყურადღებას ერთს საკითხს: ესაა 1905 წლის, რუსეთის ამ პირველი რევოლუციის, რომელიც მოხდა მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში, ხასიათი. ამ რევოლუციის ხასიათზე, მის შინაარსზე ბევრს ლაპარაკობდნენ ჯერ კიდევ მაშინ, გამოსთქვამდნენ სხვადასხვა აზრს — რა ნაირია ეს რევოლუცია — ბურჟუაზიულია თუ სხვაგვარი? მართლაც, რაღაც ახალი მოხდა. ბურჟუაზიული რევოლუციები ისტორიამ იცოდა ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნიდან. ისინი განმეორდნენ მე-18 საუკუნეში, შემდეგ განმეორდნენ მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში, განმეორდნენ იმ დროს, როცა პროლეტარიატი, როგორც კლასი, ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული, ის ჯერ კიდევ არ იყო რევოლუციონური მოძრაობის ავანგარდი, მას არ ჰქონია საკუთარი პოლიტიკური პარტია. აი ამ ხანებში ხდებოდა ბურჟუაზიული რევოლუციები იმიტომ, რომ რევოლუციონურ აჯანყებათა და მოძრაობათა მოთავედ გამოდიოდა ბურჟუაზია როგორც კლასი, უკვე ჩამოყალიბებული, რომელსაც იმ დროს უკვე ჰქონდა თავისი პოლიტიკური პარტიები. მაგრამ მე-20 საუკუნის გარიჟრაჟზე, როცა რუსეთში უკვე ირანებოდა ქალაქის პროლეტარიატი როგორც კლასი, რომელმაც სხვებზე ადრე შექმნა თავისი პოლიტიკური პარტია, თავის თავად იგულისხმება, ამ პირობებში ლაპარაკი იმაზე, რომ რუსეთში ხდება

ჩვეულებრივი ბურჟუაზიული რევოლუცია ისეთ ფორმებში, როგორ შიაც ის წინად სხვა ქვეყნებში მოხდა, არ შეიძლება.

ამხანაგებო, წინად ბურჟუაზიამ ჩამოაგდო ფეოდალური ხელისუფლება და დაიკავა მისი ადგილი იმიტომ, რომ მაშინ ის იყო მთელი ხალხის ავანგარდი. მაგრამ რა ნაირია ამ კლასის — ბურჟუაზიის მდგომარეობა იმ ქამად რუსეთში, როცა არსებობდა რევოლუციონური პროლეტარიატი განსაზღვრული იდეალებით, რომელსაც ჰყავდა თავისი საკუთარი პარტია. აი ამ საკითხს უტრიალებდნენ ჯერ კიდევ მაშინ ყველა რევოლუციონური მოღვაწენი. მენშევიკებმა ეს საკითხი შაბლონურად გადასწყვიტეს. ისინი ამბობდნენ: რადგანაც ჩვენ არ შეგვიძლია სოციალისტური რევოლუციის მოხდენა, იმიტომ, რომ თუ პროლეტარიატი უხელმძღვანელებს ამ რევოლუციას, მან უნდა უეჭველათ მოახდინოს სოციალისტური, პროლეტარული რევოლუცია და რადგანაც ეს შეუძლებელია, უნდა მოვახდინოთ ბურჟუაზიული რევოლუცია, ამიტომ უკეთესია თვით ბურჟუაზიამ მოახდინოს ეს რევოლუცია, ჩვენ კი ბურჟუაზიას წავუბიძგებთ, დავეხმარებით, ოპოზიცი-აში ვიქნებით და ასე ბურჟუაზიას გადავხრით რევოლუციის მხარეზე.

აი, ამხანაგებო, ასეთი იყო მენშევიკების შაბლონური ახსნა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ისინი ანგარიშს არ უწევდნენ იმ პირობებს, რომელშიაც მოექცა მაშინდელი რუსეთი, მაგრამ აშკარა იყო, რომ ჩვენ სრულიადაც არ ვფიქრობდით სოციალისტური რევოლუციის მოხდენას მე 20 საუკუნის დასაწყისში. პროლეტარიატი არ ფიქრობდა ამაზე, მაგრამ მეორე მხრით ბურჟუაზიას არ შეეძლო ხელი მოეკიდა რევოლუციისათვის, სათავეში ჩასდგომოდა მას, იმიტომ, რომ მას არავითარი ანგარიში არ ჰქონდა იმ დროს, როდესაც პროლეტარიატი, როგორც კლასი, ყალიბდებოდა და რომელიც (პროლეტარიატი) ამ რევოლუციას გადააქცევდა ბურჟუაზიის საწინააღმდეგო რევოლუციით. ცხადია, ბურჟუაზიისათვის ხელსაყრელი იყო საქმე ჰქონოდა იმავე თვითმპყრობელობასთან, რომელთანაც ასე თუ ისე უკეთესად შეეძლო ეცხოვრა ვიდრე პროლეტარიატთან.

როგორი იყო ამ პირველი რევოლუციის ამოცანები ბოლშევიკების გაგებით. ეს რევოლუცია გულისხმობდა ფეოდალიზმის ყველა ნაშთების მოსპობას და ნამდვილი დემოკრატიული წყობილების, დემოკრატიული რესპუბლიკის დამკვიდრებას. პროლეტარიატი ძლიერ იყო დაინტერესებული როგორ ჩატარდებდა ქვეყნის დემოკრატიზაცია და მივიდოდა ის თავის ლოლიკურ დასკვნამდე თუ არა იმიტომ, რომ პროლეტარიატი დაინტერესებული იყო, რათა რევოლუციას მოეხდინა სრული გადატრიალდება, რომ მას უზრუნველყო ის ისე-

თი კანონებით, რომლებიც გაუადვილებდა ბრძოლას სოციალიზმისათვის.

ამხანაგებო, აი როგორია 1905 წლის რევოლიუციის ახსნა-გაგება. მას არ შეეძლო ყოფილიყო წმინდა ბურჟუაზიული რევოლიუცია არა მარტო იმიტომ, რომ მთავარ მის ხელმძღვანელად გამოდიოდა არა ბურჟუაზია, არამედ პროლეტარიატი, არამედ იმიტომაც, რომ ეს რევოლიუცია მოხდა პროლეტარული ბრძოლის მეთოდებით. მას არ შეეძლო ყოფილიყო წმინდა ბურჟუაზიული რევოლიუცია უკვე იმიტომ, რომ რუსეთში არსებობდა პროლეტარიატი, როგორც კლასი, მაგრამ მას არ შეეძლო იმ ჟამად ყოფილიყო აგრეთვე სოციალისტური იმიტომაც, რომ პირობები არ იყო მომწიფებული ამისთვის. ის არ ჰგავდა სხვა, წინააღმდეგარ რევოლიუციებს. დამდგარი იყო სწორედ ახალი ეპოქა. ამ აზრით განმარტავდნენ მაშინ ამ რევოლიუციას, ახლაც ასე ეხებიან მას ბალშევიკები, აგრეთვე ისეთი სოც. დემ. როგორც მაგ. კაუტსკი—ეს არ არის ბურჟუაზიული რევოლიუცია ამ სიტყვის ჩვეულებრივი აზრით. ეს რევოლიუცია აუცილებელი იყო რუსეთისათვის. თუმცა ლაპარაკობდნენ, რომ რევოლიუციონური მოძრაობა რუსეთში დიდი ხანია დაიწყო, მაგრამ რევოლიცია ჯერ კიდევ არ დამდგარიყო. რევოლიუციის აუცილებლობას უკარნახებდა მთელი ისტორიული მსვლელობა. ის გამოწვეული იყო მუშათა კლასის ეკონომიური მდგომარეობით ერთის მხრით და მუშათა კლასისა და გლეხობის ჟუფლებობით, მეორე მხრით. მუშათა კლასს და გლეხობას, ცხადია, სული ეხუთებოდა თვითმპყრობელობის კლანჭებში მეტად, ვიდრე ბურჟუაზიას. განვითარება მომავალში, თავისი მძიმე მდგომარეობის შემსუბუქება, მატერიალური პირობების გაუმჯობესება მუშათა კლასს არ შეეძლო. უკვე ყველაფერი მზად იყო რევოლიუციისთვის. მუშათა და გლეხთა მდგომარეობა უარესდებოდა დღით-დღე. არაერთარი გამოსავალი ამ კლასებს არ მოეპოვებოდათ, და ცხადია, ის უნდა გამონახულიყო. დიახ, ერთად ერთი გამოსავალი თვითმპყრობელობის ჩამოგდება იყო.

მე 19 საუკუნის გასულს, ყოველ შემთხვევაში, მე 19 საუკუნის მეორე ნახევარში რუსეთში იწყება აგრარული არეულობანი, იწყება მუშათა კლასის მღელვარება, ხდება მუშების სტიქიური ბრძოლა ჯერ კაპიტალისტების, შემდეგ კი არსებული წყობილების წინააღმდეგ. ამასვე ვამჩნევთ ჩვენ ამიერ-კავკასიაში. მუშათა კლასის და გლეხობის სტიქიურ აჯანყებასთან ჩვენ საქმე გვაქვს მე 19 საუკუნის გასულს. საჭირო იყო ამ სტიქიური მოძრაობის შეგნება, მისი მოთავსება განსაზღვრულ კალაპოტში, მისი ხელმძღვანელობა, რათა გლეხთა და მუშათა ეს სტიქიური მოძრაობა გადაგვექცია შეგნებულ რევოლუციონურ მოძრაობათ.

ეს ამოცანა დაეკისრა სოციალ-დემოკრატიის. ჩვენში, ამიერ-კავკასიაში, განსაკუთრებით ტფილისში, ბათუმში, ბაქოში და სხვა ქალაქებში ამ მოძრაობას სათავეში უდგება სოც. დემოკრატიული მუშათა პარტია. სხვა პარტიები მაშინ თითქმის არ ყოფილა. მე არ ვლაპარაკობ ნაციონალისტურ პარტიებზე, როგორც მაგ. დაშნაკუტიუნია და სხ., რომელნიც მიზნად ისახავდნენ ნაციონალურ განთავისუფლებას. მაგრამ კლასიური პარტია, რომელსაც დაეცვა განსაზღვრულ კლასთა ინტერესები ამიერ-კავკასიაში მე 20 საუკუნის დასაწყისში არ ყოფილა. რევოლუციონური მოძრაობის აღმოცენების შემდეგ ქალაქებში, რაც მოხდა სოც. დემკრატების მეთაურობით, ამ მოძრაობის უშუალო გავლენით იწყება მოძრაობა გლეხობაშიაც. პირველად ასეთი მოძრაობა, როგორც მოგეხსენებათ, იწყება ოზურგეთის მაზრაში, გურიისაში. 1902 წელს გურიის გლეხობა გამოდის რევოლუციონურ ასპარეზზე. პირველად გლეხობა ომს უცხადებს მემამულეებს და როცა მემამულეთა დასაცავად გამოდის პოლიცია და საერთოდ თვითმპყრობელური ხელისუფლება, ამის შემდეგ გლეხობა იწყებს პოლიტიკურ ბრძოლას ე. ი. იბრძვის ის თვითმპყრობელური წყობილების წინააღმდეგ. მეტად ჩქარა ვითარდება ჩვენში მუშათა და გლეხთა მოძრაობა, სულ რაღაც 2-3 წელში ჩვენს ქალაქებს მოედო გაფიცვები და მასთან ერთად პოლიტიკური მოძრაობა, წამოყენებული იქნა არა მარტო ეკონომიური ხასიათის მოთხოვნები, არამედ—წამოყენებულ იქნა, ჯერ კიდევ 1905 წლამდე, პოლიტიკური მოთხოვნები. ასევე ხდება გურიის გლეხობაშიაც, საიდანაც ნელ-ნელა გლეხთა მოძრაობა გადადის მეზობელ მაზრებში ჯერ კიდევ 1905 წლიდან; განსაკუთრებით ახალსენაკის და ქუთაისის მაზრებში. საკმაოდ ძლიერი რევოლუციონური მოძრაობა იყო სოც. დემ. უშუალო ხელმძღვანელობით 1900-დან 1905 წლამდე; ამასთან ერთად, ამხანაგებო, ყოველგვარი გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლათ აქ უნდა აღვნიშნო, რომ მაშინ სოც. დემ. ამიერ-კავკასიაში ერთგვად იდგა ბოლშევიკურ პლატფორმაზე, ძველი „ისკრისა“ და ამხ. ლენინის ნაწერებზე, ამ ხანებში ჩვენში საკმაოდ ძლიერი რევოლუციონური მოძრაობა იყო, მაგრამ აშკარა ბრძოლის სახე თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მას არ მიუღია, ე. ი. არ ყოფილა ის, რასაც ეწოდება რევოლუცია. 1904 წლის გასულს, დეკემბერში, ბაქოში იწყება საყოველთაო გაფიცვა, რომელიც გაგრძელდა თითქმის მთელი თვე და რომელიც კინალამ გადაიქცა შეიარაღებულ შეტაკებათ და რომელიც კინალამ არ შეიქმნა ასეთი აჯანყების გამოსავალ წერტილად ეს გაფიცვა ჯერ კიდევ 1905 წლის დასაწყისში, იანვრის პირველ რიცხვებში, გადადის ბათუმის ქარხნებში. ამ სახით, დამძიმებული ატმოსფერა ჩვენში, ამიერ-კავკასიაში, უკვე არსებობდა, მით უფრო, რომ გურიის გლეხთა მო-

ძრაობა გადადიოდა სხვა მაზრებში. მაგრამ ამ მომენტში ადგილი აქვს ერთს მოვლენას, რომელიც საზღვრად ედება წინანდელ რევოლუციონურ მოძრაობას და ახალ ხანას. ეს მოვლენა, ეს ამბავი ხდება პეტერბურგში იანვრის 9-ს.

ამ მოვლენას მე აქ დაწვრილებით არ შევეხები, მაგრამ მიუხედავად ამისა საჭიროა გაშუქებულ იქნას აქ რისთვის, სწორედ ამ დღიდან, (9 იანვარი) დაიწყო რუსეთში რევოლუცია. რა მოხდა? არავითარი შეიარაღებული გამოსვლა არ ყოფილა. პირიქით, მუშათა მასები მიდიოდნენ მეფესთან საეკლესიო დროშებით, ნიკოლოზის სურათით, ხატებით, ოხრანის აგენტის მღვდლის გაპონის მეჯურბით. აი ასეთი იყო მდგომარეობა. აქ რევოლუციონურ გამოსვლაზე ლაპარაკი ამ სიტყვის ჩვეულებრივი აზრით, არ შეიძლება. თითქოს ყველაფერი რიგზე იყო—იქ იყო ხატები, მეფის პორტრეტი და მუშების სრულიად მშვიდობიანი სულიერი განწყობილება, მაგრამ საქმით კი, ეს იყო არსებითად ნამდვილი რევოლუციონური გამოსვლა. ჯერ ერთი ზუშებს მიჰქონდათ თან წმინდა პოლიტიკურ და სოციალურ მოთხოვნათა პეტიცია. ისინი ამბობდნენ: „მეფევ, შენ ან დასრულებ ყველა ჩვენს მოთხოვნილებებს, ან ყველანი ჩვენ დავიხოცებით შენი სასახლის წინო“. ეს კი რევოლუციას ჰგავდა. ეს უკვე აღარ ნიშნავდა იმას, რომ ხალხი პატივს სცემს და ენდობა მეფეს, აქ ხალხი მეფეს ექვის თვალთ უყურებდა. ამხანაგებო, მხოლოდ ეს ერთი ფაქტი, რომ პეტერბურგში 1905 წლის დასაწყისში მუშათა მასა—200 ათას კაცამდე მეფესთან მიდის იმედით, რომ ის შეასრულებდა მათ მოთხოვნილებებს, მხოლოდ ეს ფაქტი ლაპარაკობს იმაზე, რომ რევოლუციონური მოძრაობა რუსეთში არ იყო მისული რევოლუციამდე, იმიტომ, რომ თუ პეტერბურგის პროლეტარიატს იმდენი ნდობა ჰქონდა მეფისა, იმდენათ გამჟვალული იყო იმ აზრით, რომ მეფე შეიწყნარებდა მის თხოვნას, მხოლოდ ეს ამტკიცებს რამდენათ დაბალი ყოფილა ამ პროლეტარიატის შეგნება. და ასეთი შეგნების ხალხი, ცხადია, რევოლუციას ვერ მოახდენდა. და აი აქ ხდება რალაც დაუჯერებელი... და როცა მეფემ არ შეიწყნარა მათი თხოვნა, ხდება ამ შეგნების განვითარება, გაფართოვება. მეფემ არა თუ შეიწყნარა მუშების თხოვნა, არამედ—ტყვიებითაც კი გაუმასძინა. მუშები ათასობით იქნენ დახოცილნი.

ამხანაგებო, ამან შეასრულა უდიდესი როლი, ამან გაარევოლუციონერა პეტერბურგის პროლეტარიატი და მასთან ერთად მთელი რუსეთის პროლეტარიატი. დაანახვა, რომ მშვიდობიანი გზა უფარგისია. არავითარი პეტიციები მათ არ იხსნის, არამედ—იხსნის მხოლოდ სხვა. ძალას უნდა დაუპირდაპირდეს ძალა, იარაღს—იარაღი. აი რა გაიგო ამ სისხლიან დღეს მთელი რუსეთის პროლეტარიატმა და უმ-

თავრესად, პეტერბურგის პროლეტარიატმა. აი ეს ნიშნავდა, რომ იწყებოდა ნამდვილი რევოლუცია. რევოლუცია დაიწყო.

ჩვენ ვიცით თუ პეტერბურგის მუშების ამ გამოსვლამ როგორი გამოძახილი ჰყოვა სხვა ქალაქების მუშათა შორის. ამ გამოსვლამ გამოაფხიზლა და აღაშფოთა მუშათა კლასი და დააყენა ის ბრძოლის გზაზე.

ამასთან ერთად იწყება გლეხთა მოძრაობა. თქვენ იცით, ანხანაგებო, რომ გლეხთა მოძრაობა რუსეთში მიმდინარეობდა სტიქიურად და არა ისე, როგორც ჩვენში, ამიერ-კავკასიაში, — ქუთაისის გუბერნიაში, სადაც მან იფეთქა რუსეთის გლეხთა მოძრაობასთან ერთად. ჩვენში გლეხთა მოძრაობა ორგანიზაციულად იყო ჩამოყალიბებული სოც. დემოკრატიის მიერ. ასე არ ყოფილა რუსეთში. იქ გლეხთა მოძრაობა სტიქიურად ვითარდებოდა. რას ნიშნავს ეს? ეს იმას ნიშნავს, რომ გლეხები არბევდნენ მემამულეთა სახლ-კარს, ართმევდნენ მემამულეთ მიწებს და იყოფდნენ ურთიერთ შორის, ჰკლავდნენ თავად-აზნაურთ და სხ. სოც. დემოკრატია ჯერ კიდევ არ ხელმძღვანელობდა ამ მოძრაობას. სოც. დემ. სხვა ამოცანებს ემსახურებოდა და არავითარი გავლენა მას გლეხობაზე არ ჰქონია. მაგრამ გლეხთა ასეთმა სტიქიურმა მოძრაობამ იქ მაინც უდიდესი როლი შეასრულა.

გლეხთა მოძრაობამ ამ ფორმით უდიდესი როლი ითამაშა. რად? იმიტომ, რომ დაქსაქსა მთავრობის ძალები. 9 იანვრის შემდეგ იფეთქა მუშათა მოძრაობამ ამიერ-კავკასიაში. იანვრის მეორე ნახევარში ყველგან დაიწყო გაფიცვები და საპროტესტო დემონსტრაციები. ამ ხანებში მოძრაობა კიდევ უფრო ძლიერდება. მთავრობა შეშფოთებულია და პირველ რიგში ის მოწადინებულია ჩააქროს გლეხთა მოძრაობა გურიაში. ამ მიზნით თებერვლის დამდეგს იქ იგზავნება გენ. ალიხანოვის მეთაურობით დიდძალი ჯარი. უკვე მობეზრდა მთავრობას გურიის მოძრაობის მოთმენა; გურიაში კი მოძრაობა ძლიერი იყო იმ აზრით, რომ ადმინისტრაცია, ამ სიტყვის სრული შინაარსით, საგსებით დაშლილი იყო, ხალხი უკვე რამდენიმე წელი ბოიკოტს უცხადებდა ადმინისტრაციას, ხალხს ჰქონდა საკუთარი ორგანოები — არც სასამართლო, არც პოლიცია, არც სხვა რომელიმე მთავრობის ორგანო იქ არ მოქმედებდა. თუ სადამდე შეიძლებოდა მისულიყო გურიის ასეთი მდგომარეობა, ეს მთავრობისათვის აშკარა იყო. მას კარგათ ჰქონდა ყველაფერი ეს შეგნებული, ამიტომ მთავრობამ გადაწყვიტა საბოლოოდ, „სამაგალითოდ დაესაჯა“ როგორც ამბობდნენ, გურიის გლეხობა, გაენადგურებია გლეხთა მოძრაობის ქურა გურიაში და ასე მთელს ამიერ-კავკასიაშიც ჩაეხშო რევოლუციონური მოძრაობა. აი, ამხანაგებო, ამ მიზნით იგზავნება იქ ცნობილი ალიხანოვი. მაგრამ ამ გარემოებამ მეტად შეაშფოთა მაშინდელი საზოგადოება. საქმე იმაშია,

რომ ეს იყო არაჩვეულებრივი დრო. საზოგადოებაში მეტადღლ იერი აღელვება იყო მთავრობის რეპრესიების წინააღმდეგ, ასე რომ გენ. ალიხანოვის გაგზავნა ჩუმად არ ჩატარებულა. კავკასიის უმაღლეს ადმინისტრაციას წარუდგა დეპუტაცია შუამდგომლობით, რომ გენ. ალიხანოვის რაზმი გამოწვეული ყოფილიყო გურიიდან და მის მაგივრად გაგზავნილიყო გურიის გლეხობის საჭიროებათა გამოსარკვევად სხვა პირი, რომ პრესაში თავისუფლად ეწერათ იმის შესახებ, რაც გურიაში ხდება. მოულოდნელათ ეს შუამდგომლობა დაკმაყოფილებულ იქნა, მხოლოდ გენ. ალიხანოვი არ გამოუწვევიათ, მაგრამ მისი შესვლა ჯარით გურიაში შეჩერებულ იქნა. გურიაში გაიგზავნა სულთან-კრიმ-გირეი, კავკასიის მთავარმართლების საბჭოს წევრი სასამოქალაქო საქმეთა მოხელე; ყოველ შემთხვევაში, არა პოლიციელი, არა სამხედრო; რომ ასე თავისი მდგომარეობით, გარეგნობით გავლენა მოეხდინა, გლეხობაზე, დაეშინებია მოექუთიანებია, იგზავნება თითქოს მშვიდობის მოყვარე კაცი. კრიმ-გირეი მივიდა ოზურგეთში და იქ გადასწყვიტა გურიის ყველა სოფლების ჩამოვლა, გლეხთა ყრილობებზე ხალხის საჭიროებათა მოსმენა. ისეთი მდგომარეობა შეიქნა, რომ ყველა ყრილობებიდან განდევნილ იქნენ პოლიციელები და საერთოდ მოხელენი. ასეთ ატმოსფერაში გლეხებს შეეძლოთ თავისუფლად ლაპარაკი. მოლაპარაკეთა სახელსა და გვარებს არ იწერდენ. ერთი სიტყვით, ყველაფერი ისე იყო მოწყობილი, რომ გლეხობას შეეძლო თავისუფლად ლაპარაკი.

უნდა მოგახსენოთ, რომ ყველაფერი ეს იყო ორგანიზაციის, სწორედ სოც. დემ. ორგანიზაციის საქმე, რომელიც გურიაში მაშინ მეტად ძლიერი იყო; გურიის ყველა საზოგადოებებში, სოფლებში ორგანიზაციას თავისი წარმომადგენლები ჰყავდა. და აი, სულთან-კრიმ-გირეიმ ყრილობებს მიმართა დაახლოვებით შემდეგი სიტყვით. მე მსურს გაგაცნოთ იმ კილოს, რომლითაც კრიმ-გირეი მოვიდა გურულელებთან. პირველი სიტყვა, რომელიც მან წარმოსთქვა და რომელსაც ყველგან იმეორებდა შემდეგ, ასეთი იყო: „მოგესალმებით გურიის შვილებო, თქვენში ბევრია ისეთი პირები, რომელთაც რუსული ენა იციან: მეტად მოხარული ვარ, რომ მომიხდა მშვენიერ გურიაში ყოფნა, რომ გავცნობოდი გურულებს და ბედნიერად ჩავსთვლი თავს, უკეთუ ჩემი მოსვლა თქვენ მოგიტანთ სულთა სიმშვიდეს“ და სხ. „მე გადმომიცეს, რომ თქვენს შორის არიან მეტად გატაცებული სუბიექტები, სასტიკად ნუ დასჯით მათ, მაგრამ ნურც მოისმენთ მათ მოუფიქრებელ რჩევას“ (აქ აშკარაა ვინ ყავდა მხედველობაში). „გურიის მდგომარეობა მძიმეა, ბევრი გაუმჯობესება და მოწესრიგებაა საჭირო, მაგრამ იქონიეთ მოთმინება. თქვენ დიდი ხანია იტანჯებოდით, მაგრამ იქონიეთ მამაცობა, მოითმინეთ კიდევ ცოტა“. შემდეგ კრიმ-

გირეი მიუთითებს იმაზე, რომ მთავრობა ზრუნავს, გლეხთა მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე, ჩამოთვლის სხვადასხვა მანათფესტებს და შემდეგ ურჩევს ხალხს იყოს „კეთილგონიერი“.

„გურიაში მომხდარი ამბების ახსნა შეიძლება—ამბობს ის—მაგრამ მისი გამართლება არა. თქვენ არ შეგიძლიათ არ აღიაროთ, რომ ბევრი თქვენგანი უკანონოდ მოქმედებდა“. დაბოლოს მისი მიმართვა ასე თავდებოდა: „ღმერთი იყოს თქვენი შემწე ამ ძნელ წამში, რომ მოგანიჭოს ჩვეულებრივი სიმშვიდე, სიფრთხილე და კეთილგონიერება“.

ამ მისალმებაზე გლეხებმა უპასუხეს იმ ტანჯვა-წვალებათა ჩამოთვლით, რაც მათ უკანასკნელ წლებში განიცადეს. გლეხთა მოთხოვნილი საშინელ სურათს წარმოადგენდა, თვით კრიმ გირეი გაკვირვებული იყო, აჩერებდა ორატორებს და ეკითხებოდა—ნუ თუ ყველაფერი ეს სიმართლეაო. მაგრამ გლეხები არ კმაყოფილდებოდნენ მხოლოდ გაჭირვებათა ჩამოთვლით, ისინი აყენებდნენ აგრეთვე ისეთ მოთხოვნილებებსაც, რაც ჩვეულებრივ ფარგლებს სცილდებოდა, რაც სოც. დემ. მუშათა პარტიის პროგრამა-მინიმუმში შედიოდა. თითოეული მუხლი ასეთი მოთხოვნილებისა დასაბუთებული იყო: რატომ უნდა მოხდეს ყველას გათანასწოება, ე. ი. მოსპობილ იქნას წოდება; რადაა საჭირო სიტყვისა და წერის თავისუფლება, რისთვის უნდა იქნას მოწვეული დამფუძნებელი კრება, რად უნდა გამოეყოს ეკლესია სახელმწიფოს,—ყოველივე ამას ყოველ სოფელში თითოეული გლეხი საკმაოდ ასაბუთებდა, ზოგჯერ კი ზოგიერთ სოფელში გლეხები კრიმ გირეის გამოუვალ მდგომარეობაში აყენებდნენ. სხვათა შორის, ერთ სოფელში მას ასე უპასუხეს: „თუ თქვენ იმისათვის მოზრდნდით გურიაში, რომ აქ იპოვოთ რალაც არაჩვეულებრივი ისეთი რამ, რაც არსად რუსეთში ან სხვაგან არ გინახავთ და არ გსმენიათ, დიდათ შესცდებოდით: არაფერი არაჩვეულებრივი ჩვენში არ მომხდარა. ჩვენში ისეთი ამბები ხდება, რაც ყველგან რუსეთში. ჩვენი მოთხოვნილება გამოიხატება სამ სიტყვაში: ჩვენ გვინდა პური, მართლმსაჯულება და თავისუფლება. ჩვენ არც ერთი ეს არა გვაქვს“.

ამნაირათ გლეხი აღწერდა რა თავის მდგომარეობას, ამბობდა: „როდესაც დავწევები, ჩემს მიწაზე თავი მიდევს, ფეხები კი სხვის მიწაზე“. ამით გარკვევით იყო ნათქვამი, რომ ასე ცხოვრება შეუძლებელია, რომ გლეხობის უმრავლესობას არა თუ ცოტა აქვს მიწა, არამედ—ზოგიერთებს სრულიადაც არ აქვთო.

ერთ-ერთ სოფელში კრიმ-გირეის ერთმა გლეხმა შემდეგის სიტყვებით მიმართა: „თქვენ გვითხარით, რომ ბევრი გითმენიათ და კიდევ მოითმინეთო, მაგრამ ჩვენ მეტი მოთმენა აღარ შეგვიძლია“. ჩვენი მთავრობისაგან კარგს არაფერს მოველით, განა თქვენ ჩვენზე უკეთ-

თესად არ მოგვხსენებათ, რომ ერთი დიდი კაცი, (ლაპარაკია მეფეზე) მხოლოდ თავისი სურვილებისამერ მართავს ქვეყანას, ჩვენ ყურადღებას არ გვაქცევს და მოქმედობს ჩვენს მტრებთან ერთად. ჩვენ ვიცით, რომ ყველა ჩვენი მოთხოვნისთვის ასრულება მოასწავებს ახლანდელი წყობილების დანგრევას. ჩვენ ახლა პასუხს მოვითხოვთ იმ დიდი კაცისაგან. ნურავენ იფიქრებს, თითქოს ჩვენი მოსყიდვა, ან დაშინება შესაძლებელი იყოს“.

მოისმინა რა ყველაფერი ეს, კრიმ-გირეი თავის ნაწერებში ამბობს: „იმით ვერ დააკმაყოფილებს არა თუ ჩვენი კონსტიტუცია, არამედ—საფრანგეთის რესპუბლიკა“. და მართლაც, მდგომარეობა მეტად სერიოზული იყო. ამ აზრით დაბრუნდა კრიმ-გირეი ტფილისში. ალი-ხანოვის ჯარი კი შევიდა ოზურგეთში, მაგრამ საომარი მოქმედებისთვის არ მიუწყვია ხელი.

ერთსა და იმავე დროს ეს მოძრაობა გურიიდან გადადის სხვა მაზრებში. უნდა აღინიშნოს, ამხანაგებო, რომ მთავრობამ უდიდესი შეცდომა დაუშვა, როცა გურიაში კრიმ-გირეი გაგზავნა. რად? იმიტომ, რომ რასაც იქ ლაპარაკობდნენ კრებებზე, სტენოგრაფიულად იწერებოდა და იბეჭდებოდა ყველა გაზეთებში. ამნაირად, ის ვრცელდებოდა მთელს საქართველოში. გლეხებიც სხვა მაზრებში ამბობდნენ, როცა ეკითხებოდნენ რა გინდათო—ის, რაც გურულებს უნდათო და ჩამოთვლიდნენ ყველა იმ მოთხოვნისგან, რასაც აყენებდა გურიის გლეხობა. უკვე 1905 წლის დასაწყისში, როგორც მოგახსენეთ, მოძრაობა გადადის სხვა მაზრებში, მასთან ერთად ტფილისის გუბერნიაშიც. ოფიციალური ცნობა გვაუწყებს, რომ მარტიდან დაწყებული გლეხთა მოძრაობა დღითი-დღე მწვავედება. (ის ეხება გორის მაზრას). სოფლის მოხელე პირთ არ ძალუძთ მოძრაობის წინააღმდეგ გამკლავება. გლეხები ანადგურებენ სასოფლო კანცელარიებს, ფოსტა არ მუშაობს, გლეხები მოითხოვენ, რომ მემამულეებმა დასტოვონ თავიანთი სახლ-კარი, გადასახადს არ იხდიან მიწაზე, და საერთოდ უარს ამბობენ ყოველგვარი გადასახადის გადახდაზე. და ბოლოს ამბობენ, რომ ეს არ არის ეკონომიური, არამედ—ის ლეგულობს პოლიტიკურ ხასიათსო. გორის მაზრაშიაც გაგზავნილ იქნა მეორე მოხელე, მეფის მოადგილის კანცელარიას მოსამსახურე, მაგრამ არა ნამდვილი მოხელე, არამედ—ცნობილი სწავლული ვეიდენბაუმი. ისიც სრულიად უწყინარი კაცი. რა ირკვევა? ოფიციალურ მოხსენებაში ის ამბობს: „ყველა რაიონებში მოწვეულ იქნა სასოფლო ყრილობები. გლეხების საუბრიდან მე გამოვიტანე ის დასკვნა, რომ ახლანდელი სულიერი განწყობილება გორის მაზრის მცხოვრებთა, ჩემის ღრმა რწმენით, აგიტატორების გავლენის ნაყოფია და სხ.“. ამით მას სურდა გლეხთა რამდენიმე თვის მხარეზე გადაყვანა.

აი, ასეთი იყო, ამბანაგებო, მდგომარეობა. ასეთია საერთო სურათი. განსაკუთრებული რამ გორის მაზრაში არაფერი ყოფილა. ასეთსავე სურათს ვხედავთ ჩვენ დანარჩენ მაზრებშიაც: არ იფიქროთ, რომ მთავრობა მაინც ასეთსავე მდგომარეობაში დარჩა, რომ მის არ მიუშვართავს რეპრესიულ ზომებისათვის. იმ ხანებშივე გლეხებსა და მთავრობის მოხელეთა შორის ბრძოლა იყო გაჩაღებული. ამის დასამტკიცებლად მე მოვიყვან ერთს შემთხვევას, რომელსაც ადგილი ჰქონდა დუშეთის მაზრის სოფ. მჭადის ჯვარში. იქ გლეხებმა უარი უთხრეს მემამულეს საიჯარო გადასახადის მიცემაზე. მაზრის უფროსმა ამის გამო განკარგულები გასცა 3 გლეხის დაპატიმრებისა, რომელთაც ის მოძრაობის წამქეზებლებათ თვლიდა. შეიკრიბნენ გლეხები მრავლათ და დაპატიმრებული გლეხები გაანთავისუფლეს. ამის გამო იქ გაიზავნა ერთი როტა ჯარისკაცები და ყაზახები. გლეხებს ძალით ახდევინებენ საიჯარო გადასახადს. მეორე დღეს გლეხები მიდიან მემამულე მუხრანსკისთან და ძალათ ართმევენ ფულს. ამ ნიადაგზე მოხდა შეტაკება, მოკლულ იქნა რამდენიმე ათეული გლეხი. ეს არ ყოფილა არაჩვეულებრივი ფაქტი. ამგვარსავე ფაქტებს ადგილი ჰქონდა ბევრ სხვა ადგილებშიაც, მაგრამ გლეხები მაინც იცავდნენ თავიანთ უფლებებს, ისინი ებრძოდნენ ადმინისტრაციას, მემამულეებს და უნდა ითქვას, რომ მოქმედებდნენ მეტად ენერგიულად. მიუხედავად რეპრესიებისა, დევნისა და მკვლელობისა, ისინი მაინც ატარებდნენ ცხოვრებაში თავიანთ მოთხოვნებს.

ასეთია საერთო სურათი საქართველოში. რა ხდებოდა ამიერკავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილში? ყველაზე მეტად ჩვენ აქ გვაინტერესებს ბაქო. ჩვენ ვიცით, რომ 1905 წლის დასაწყისში ბაქოში მოეწყო მუშათა ისეთი დიდი გაფიცვა, რომელიც საერთო შეტაკებათ კინალამ გადაიქცა, ზოგიერთ ალაგას კი—ეს გაფიცვა გადაიქცა შეიარაღებულ შეტაკებათ. მუშები ამ გაფიცვებიდან მაინც გამარჯვებულნი გამოვიდნენ.

შემდეგშიაც ბაქოს პროლეტარიატს მოწინავეობა უნდა გაეწია რევოლუციონურ მოძრაობაში. ეს კარგათ იცოდა მთავრობამ. მთავრობის მიზანი იყო ბაქოს პროლეტარიატში რევოლუციონური მოძრაობის შესუსტება. რა საშუალებებით? ერთად ერთი საშუალება, რომელიც მთავრობას მოეპოვებოდა, ეს იყო პროვოკაციის მოწყობა სომხებსა და თათრებს შორის. სომეხ-თათართა შეტაკების ნიადაგი დიდი ხნიდან იყო მომზადებული. მთავრობამ ისარგებლა ერთის მხრით თათრის მასათა სიბნელით, შეუგნებლობით, მეორეს მხრით დაშნაკუთიუნის პარტიის ნაციონალისტური აგიტაციით და ასე, წაჰკიდა ერთმანეთს ორი ერი. და ეს იმ დროს, როდესაც რევოლუციონური მოძრაობა ვითარდება მთელს დასავლეთ ამიერკავკა-

სიაში, ამ დროს ბაქოში, რევოლუციონური მოძრაობის ამ მსხვილ ცენტრში, იწყება სომეხ-თათართა ჯღეტა. ეს მოვლენა თავისი შედეგებით ისეთი საშინელება იყო რევოლუციისათვის, რომ აქ ჩვენ უნდა აღვნიშნოთ ის, როგორც ერთი შემაფერხებელი მიზეზთაგანი რევოლუციისა. ბაქოში და საერთოდ აღმოსავლეთ ამიერ-კავკასიაში რამდენიმე დღე გაგრძელდა ეს სისხლის ღვრა, რამაც შეაჩერა რევოლუციონური მოძრაობა. მუშათა კლასს უკვე აღარ ახსოვდა თავისი მოვალეობა რევოლუციონური მოძრაობის მიმართ. მთელი თავისი ძალღონე მუშათა კლასმა იმას მოახმარა, რომ შეეჩერებია ეს ჯღეტა. ნამდვილათ მთავრობას არა თუ არ მიუღია არაერთი ზომები, არამედ — არც შეეძლო რაიმე ზომების მიღება და მთელი სიმძიმე სომეხ-თათართა ჯღეტისა, მისი ჩაქრობა მუშათა კლასს, განსაკუთრებით სოც.-დემ. პარტიას დაატყდა თავს. ჯღეტა თუმცა შეწყვეტილ იქნა, მაგრამ თვით ფაქტი აღიბეჭდა მეხსიერებაში. სომეხ-თათართა ჯეტაკება მოედო სხვა, სომეხებითა და თათრებით დასახლებულ ქალაქებს. ასე რომ, ამ მოვლენამ, ამხანაგებო, დიდათ შეუწყო ხელი რევოლუციონური მოძრაობის შესუსტებას თვით მთავარ ცენტრში — ბაქოში, რაც, ცხადია, გავლენას ახდენდა დასავლეთ ამიერ-კავკასიის რევოლუციონურ მოძრაობაზე. მე თქვენ გელაპარაკე იმის შესახებ, თუ როგორი აღელვება იყო მაშინ საზოგადოებაში. გლეხობისა და მუშათა კლასის გარდა საზოგადოების ყველა ფენები იყვნენ ჩათრეული მთავრობის საწინააღმდეგო ბრძოლაში. მემამულეთა და კაპიტალისტების მცირე ჯგუფის გარდა საზოგადოების ყველა ფენები, თვით დაბალი, ჩამორჩენილი ფენები, მეტად იყვნენ აღშფოთებული არსებული წყობილების წინააღმდეგ, უმთავრესად ღელავდა საშუალო სკოლათა მოსწავლე ახალგაზრდობა. ამ ხანებში ჩატარებული ყოველგვარი კრებები ღიღის აღფრთოვანებით მიმდინარეობდა და თუ ვინმე გაბედავდა იმის წინადადებით გამოსვლას, რომ მუშებისა და გლეხების წინააღმდეგ რეპრესიებისათვის მიემართათ, ასეთ პირს უეჭველად სასაცილოდ აიღებდნენ. ასეთი გაბედული პირები თითქმის არც კი გამოჩენილან, ყველა კლასები ასე თუ ისე განმათავისუფლებელ მოძრაობას თანაუგრძნობდა. აი, ეს არის, ამხანაგებო, ყველაზე უფრო ღირსშესანიშნავი მომენტი, ასეთი მომენტი არც მანამდე, არც შემდეგ. შეიძლება ითქვას, არ ყოფილა. მე ვლაპარაკობ აქ ამიერ-კავკასიაზე. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ყველაფერს თავისი საზღვარი აქვს. არ შეიძლებოდა მუშებისა და გლეხების ასეთ აღელვებულ მდგომარეობაში გაჩერება. მოძრაობის სათავეში მყოფთ უნდა გაერკვიათ, თუ რა უნდა გაეკეთებიათ შემდეგში. განეგრძოთ ამ სახით გაფიცვები, დემონსტრაციები, კრებები და როდემდის? აი აქ გამოირკვა, რომ ამ მხრით ჩვენში მდგომარეობა ცუდათაა. მე თქვენ მოგახსენე.

რომ 1905 წლამდე სოციალ-დემოკრატია კავკასიაში მხარს უჭერდა ძველ „ისკრა“-ს და ლენინს, მაგრამ 1905 წლის შემდეგ ხდება უცარი ცვლილება. სოც.-დემ. სათავეში მყოფნი თავს აცხადებენ მენ-შევიკებათ და აი, ამასთან ერთად იწყება ტაქტიკის შეცვლა რევოლუციონურ მოძრაობისათვის.

რას გვეუბნებოდა მენშევიკების ტაქტიკა? ის გვეუბნებოდა, რომ რევოლუციონურ მოძრაობაში უმთავრესად დაინტერესებულია ბურჟუაზია, რომელმაც უნდა აწარმოვოს რევოლუციაო. მეორეც ის, რომ სოც.-დემ. სრულიადაც არ უნდა გამოიმუშაოს ამ მოძრაობის გეგმა, ის უნდა მოქმედებდეს სტიქიურად, როგორც თვით რევოლუციონური მოძრაობა სწარმოებსო. ჩვენში კი რევოლუციონური ბურჟუაზია, ეგრეთ წოდებული რადიკალური და ლიბერალური ბურჟუაზია, არ ყოფილა. თუ ასეთი ბურჟუაზია იმ ხანებში რუსეთში მოიპოვებოდა, ჩვენში, კავკასიაში, კერძოდ საქართველოში, არ ყოფილა, არსად ის არ გამოჩენილა. ლიბერალურ ბურჟუაზიას არსად თავისი სახე არ გამოუჩენია და ასე, მას არ შეეძლო ხელმძღვანელობის გაწევა საჭიროც რომ ყოფილიყო ეს. მეორეს მხრით მენშევიკები სრულიადაც არ ფიქრობდნენ რაიმე გეგმის გამომუშავებაზე მომავალი რევოლუციონური მოძრაობისათვის. ერთად ერთი ფორმულა, რომლის ცხოვრებაში გატარებას ისინი მხარს უჭერდნენ, ეს იყო რევოლუციონური თვითმართელობა. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ქალაქის თვითმართელობათა ხელში ჩაგდებათ პროლეტარიატი თანდათანობით ხელს შეუწყობს ბრძოლას თვითმპყრობელობის წინააღმდეგო, მაგრამ არავის წარმოდგენილიც კი არ ჰქონდა, თუ რა ფორმის უნდა ყოფილიყო ასეთი რევოლუციონური თვითმართელობა. ასეთი თვითმართელობა ხომ მოიპოვებოდა ზოგიერთ ადგილებში მაგ. გურიაში და სხვა ადგილებში, სადაც ხალხი თვით მართავდა თავის თავს, მაგრამ ამით თვითმპყრობელობის ჩამოგდებას სკივბი სრულიად არ წყდებოდა, რადგანაც თვითმპყრობელობას შეეძლო, როცა მოისურვებდა, იერიში მიეტანა ამ ორგანიზაციაზე და გაენადგურებია ის. და თუ დროებით ის თავს იკერდა ასეთი მოქმედებისაგან, ეს იმას არ ნიშნავდა, რომ ამისი განგრძობა კიდევ შესაძლებელი იქნებოდა. საქმისადმი ასეთი დამოკიდებულებით, ასეთი ტაქტიკის წარმოებით შეიძლება აიხსნას ტფილისში მომხდარი სისხლის ღვრა აგვისტოს 29-ს. მენშევიკები, რომლებიც ხელმძღვანელობდნენ 29 აგვისტოს გამართულ მიტინგს და რომლებიც გაბატონებულნი იყვნენ ტფილისის ორგანიზაციაში, იმედოვნებდნენ, რომ საკმაოა შევიდნენ ქალაქის თვითმართელობაში, გაეშროთთ იქ მიტინგი, წარმოესაქვათ სიტყვები თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ და საქმე ამით გათავდებაო. სხვათრე ფიქრობდა მთავრობა. მუშები

შეცდომაში იქნენ შეყვანილი და ყველა ის მოქალაქენი, რომელთაც მოუწოდებდნენ ქალაქის თვითმართველობაში, ცხადია, მოტყუილებულნი იყვნენ, რადგანაც ისინი სრულიადაც არ ფიქრობდნენ რაიმე წინააღმდეგობის გაწევაზე. მეორეს მხრით მთავრობა ფიქრობდა, რომ ქალაქის თვითმართველობაში შეკრებილი ხალხი წინააღმდეგობას გასწევსო. აი, ამხანაგებო, ამ ნიადაგზე, ამ უბედურ გაუგებრობაზე აშენდა ერთი უსაშინელესი ტრაღედია, რაც კი ახსოვს რევოლუციონურ მოძრაობას. სრულიად უაზრო ტრაღედია, რომელსაც არავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონია. ბევრი სისხლი დაიღვარა, ხალხს სჩეხავდნენ და როგორ ფიქრობთ—ვის სდებდნენ ბრალს ამაში მენშევიკები? მომხდარი სისხლის ღვრის გამო მენშევიკების მიერ გამოკეფულ პროკლამაციაში ასეთი ლოზუნგი იყო: „ძირს მშვიშარა ლიბერალებიო“. თითქოს, ვერმიშვეის ნაცვლად რომ ქალაქის თვითმართველობაში ვინმე სხვა ლიბერალი ყოფილიყო, რომელიც იქიდან არ გაიქცეოდა, არ მოხდებოდა ის ტრაღედია, რაც მოხდა. რა შეიძლებოდა მომხდარიყო უკეთეს შემთხვევაში: შეიძლებოდა ვერმიშვეის იქვე მოკვლა. სხვა არაფერი არ მოხდებოდა. მენშევიკების წარმოდგენით კი ბრალი ედებოდა სწორედ მშვიშარა ლიბერალებს. მენშევიკების ლოზუნგი, ვიმეორებ, იყო: „ძირს მშვიშარა ლიბერალები“. ამ დროს აშკარავდება კრიზისი. ყველასათვის საგრძნობი გახდა, რომ რაღაც გვაკლია. 29 აგვისტოს შემდეგ რაღაც დაფანტულობა გამოსჭვივოდა. „რა ვაკეთოთ“. თითქოს მომხდარი ფაქტი გამომაფხიზლებლათ იმოქმედებდა მენშევიკებზე, მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს არ მოხდა. მათი ტაქტიკა ერთ ადგილზე გაჩერებისა, გაგრძელდა ამის შემდეგაც. ხელ-ახლა დადგა საკითხი—როგორ მოვიქცეთ შემდეგში: ახალი გაფიცვების მოწყობა, თუ სხვა რამ. ცხადია, მენშევიკებმა 29 აგვისტოს სისხლის ღვრას უპასუხეს არა მარტო პროკლამაციების გამოკემით, რომელთა შესახებ ვილაპარაკეთ, არამედ—ტერორისტულათ აქტებით, რაც მიმართული იყო კაზაკების წინააღმდეგ. რამდენიმე ყუმბარა იქნა გადასროლილი ყაზახთა ყაზარმაში. მაგრამ, ცხადია, ამით საქმის გამოსწორება არ შეიძლებოდა. მენშევიკები მართალია, შეიარაღებული აჯანყების წინააღმდეგნი იყვნენ, მაგრამ ხშირად მიმართავდნენ ტერორისტულ აქტებს, თუმცა ოფიციალურად ტერორს უარყოფდნენ. ასეთი არევ-დარევის, დაბნეულობის, რაღაცას მოლოდინში, რაც არავინ იცოდა რა სახეს მიიღებდა, იწყება საყოველთაო გაფიცვა. ეს იყო ოქტომბრის დასაწყისში.

გაფიცვა დაიწყო მოსკოვში. პირველად იქ იყო კერძო ხასიათის გაფიცვა, რომელიც თანდათან გაიზარდა და ოქტომბრის შუა რიცხვებში გადაიქცა საყოველთაო გაფიცვად. ეს უმაღალითო გაფიცვა მთელ ისტორიაში. ამ დრომდე ხდებოდა კერძო ხასიათის

გაფიცვები, ეს გაფიცვა კი იყო საყოველთაო მთელი რუსეთის მასშტაბით ჩატარებული. მაგრამ უნდა ითქვას, ამხანაგებო, რომ ეს საყოველთაო გაფიცვა აღმოცენდა სტიქიურად, მოუმზადებლათ, უგეგმოდ. საქმე უბრალოთ გადაწყდა—საჭიროა გაფიცვა, მოთხოვნების წამოყენება დამფუძნებელი კრების მოწვევის შესახებ, შემდეგ კი,—როგორ ჩატარდეს ეს გაფიცვა, ამის შესახებ არავითარი დარიგება, არავითარი დირექტივები არც ერთი პარტიისაგან არ ყოფილა. როგორც შემდეგ გამოიჩვენა, თვით მოსკოვის მუშები ფიქრობდნენ ამ გაფიცვის შეიარაღებულ აჯანყებათ გადაქცევას და შეიძლება ეს გაფიცვა შეიარაღებულ აჯანყებათაც გადაქცეულიყო, მაგრამ საქმე ამ ზომამდე არ მისულა. იქონიეთ მხედველობაში, რომ თვითმპყრობელობა ინგრეოდა, მაშასადამე, ბევრი იყო იმის მომხრე, რომ გაფიცვის წინააღმდეგ რეპრესიული ზომებისთვის მიემართათ. ე. ი. ჩაეჭროთ ის შეიარაღებული ძალით. მეორეს მხრით, ცნობილი ვიტეს მეთაურობით იყვნენ იმის მომხრენიც, რომ დაეთმოთ. როგორც იცით, გაიმარჯვა ამ უკანასკნელმა მიმდინარეობამ. მინისტრ ვიტეს მოხსენების თანახმად 17 ოქტომბერს მეფემ გამოსცა მანიფესტი.

უნდა მოგახსენოთ, რომ 9 იანვრიდან მეფის მთავრობა დათმობის გზას დაადგა. მაგრამ ეს დათმობა იყო უმნიშვნელო, რომელსაც არ ჰქონია არავითარი არსებითი მნიშვნელობა აჯანყებული ხალხისთვის. როგორც იცით, თებერვალში მეფემ მიიღო მინისტრ ბულიგინს შეედგინა კომისია სახელმწიფო სათათბიროს მოსაწვევე კანონის გამოსამუშავებლათ. ასეთი კანონი მართლაც გამოცემულ იქნა აგვისტოს სათათბირო ორგანოს შესახებ, რომელსაც არ ჰქონდა მინიჭებული არავითარი საკანონმდებლო ფუნქცია. თვითმპყრობელობა, როგორც ამბობდნენ, რჩებოდა სრულიად შეურყეველი. თავის თავად იგულისხმება, რომ ამ დათმობას არავისი დაკმაყოფილება არ შეეძლო, თუმცა უნდა ითქვას, რომ მენშევიკებმა ჩვენში, ამიერ-კავკასიაში, გადასწყვიტეს მონაწილეობა მიეღოთ სახელმწიფო სათათბიროში.

და აი, მეფე მიდის დათმობაზე, სცემს 17 ოქტომბერს მანიფესტს, სადაც ნათქვამია, რომ ამიერიდან მართლაც მყარდება პიროვნების ხელუხლებლობა, კრების თავისუფლება და სხ. და ამასთან ვერავითარი კანონი სახელმწიფო სათათბიროს დაუდასტურებლათ ძალაში ვერ შევაო. ამით ნ აგვისტოს კანონი უქმდებოდა. ასე რევოლუციონურმა მოძრაობამ მიიღწია უმაღლეს წერტილს, რადგანაც, რევოლუციონური მოძრაობის მიზანი იყო თვითმპყრობელობის წყობილების დანგრევა, ელემენტარული თავისუფლების დამყარება, თუ გინდ შეგვეცილი პარლამენტარიზმის სახით, რომელსაც იძლეოდა 17 ოქტომბრის მანიფესტი. ეს რამდენიმეთ საფუძველს

იძლეოდა რევოლიუციონური მოძრაობის გასაფართოებლათ. მაგრამ როგორ ფიქრობთ, — ნუ თუ თვითმპყრობელობა ფიქრობდა ამ მანიფესტის განხორციელებაზე? მას არ უფიქრია ამაზე. როგორც კი გამოცემულ იქნა მანიფესტი, იმ წამსვე გაიცა განკარგულება, რომ მანიფესტის განხორციელება შეეფერხებიათ, არ მიეცათ ნება შავრაზმელი დემონსტრაციების საპასუხოდ მოეხდინათ მუშათა რევოლიუციონური დემონსტრაციები. აი, ეს იყო თვითმპყრობელი მთავრობის ცბიერობა. მას სურდა საზოგადოების ერთი ნაწილის, (ლიბერალური ბურჟუაზია), რომელმაც პროლეტარიატის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, თავის მხარეზე გადაყვანა, მეორეს მხრით მას სურდა დროს მოგება, რადგანაც მთავრობა იმ ხანებში კრიტიკულ მომენტში იმყოფებოდა; ერთი სიტყვით, მოკლედ რომ ვსთქვათ, მას სურდა რევოლიუციონური ხალხის მოტყუილება. ამ მხრით თავისი განზრახვა მთავრობამ სისრულეში მოიყვანა, რაც აიხსნება რევოლიუციონური ორგანიზაციების სისუსტით, მოუწყობლობით, რომ ეს ორგანიზაციები ვერ უწყევდენ სათანადო ხელმძღვანელობას რევოლიუციონურ მოძრაობას.

ამ მანიფესტის ცხოვრებაში განსახორციელებლათ საჭირო იყო ყველა მოხელეთა შეცვლა, რათა ასე რევოლიუციისათვის შექმნილიყო მაგარი დასაყრდნობი, სხვათრეც ეს მანიფესტი ჰაერში გამოკიდებული რჩებოდა. გამოცემული მანიფესტი ცხოვრებაში უნდა გაეტარებია იმავე მოხელეებს, რომლებიც ემსახურებოდნენ თვითმპყრობელობას. ამ მოხელეთა ხელში იყო მთელი სამხედრო ძალა-უფლება.

იმ ხანებში ჯარში საკმაოდ ძლიერი იყო მოძრაობა, რევოლიუციონურ გამოსვლებსაც ჰქონდა ადგილი — საკმაოა აქ „პოტიომკინ“-ის მეზღვაურთა გამოსვლა მოგებისათვის ნათქვამის დასასურათებლათ, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ჯარი საერთო რევოლიუციონური მოძრაობის გარეშე რჩებოდა და მის გამოსვლებს სრულიად შემთხვევითი ხასიათი ჰქონდა. საერთო კავშირი მუშათა მოძრაობასა და ჯარებს შორის არ ყოფილა. ჯარები მთავრობის განკარგულებაში იმყოფებოდნენ.

ამნაირად, მანიფესტით თითქოს ყველაფერი იყო მოცემული, მაგრამ თვითმპყრობელობა მაინც თავის ალაგას რჩებოდა, არსებითად არაფერი არ ყოფილა მოცემული. საჭირო იყო ამ მომენტში რევოლიუციონურ ორგანიზაციებს ხელი მოეკიდათ მაგარი ხელისუფლების შექმნისათვის, რათა ასე ცხოვრებაში გატარებულიყო მანიფესტით დაპირებული თავისუფლებანი. ამისათვის არ იყო საკმარისი მხოლოდ რევოლიუციონური თვითმართველობა. საიმედო მხარის დაკერის გარეშე მუშათა დეპუტატების საბჭო, რომელიც აღმოცენდა სწორედ საყოველთაო გაფიცვების დროს, ჰაერში გამოკიდებული

რჩებოდა, თუნდაც პროლეტარიატის უდიდესი ნდობით სარგებლობდა. საბჭო ვიტეს მთავრობის გვერდით დროებით მთავრობას წა-რმოადგენდა. მაგრამ თვითმპყრობელობა საბჭოს ითმენდა, ამასთანავე ემზადებოდა მის მოსასპობათ, ადგენდა საამისო გეგმებს და ამ შემთხვევაში, მთავრობა თავისი თვალსაზრისით მოქმედებდა სწორად.

მთავრობას მოეპოვებოდა ცენტრი, საიდანაც ის იძლეოდა განკარგულებებს, ღირებულებებს, რევოლუციის კი ასეთი ცენტრი არ გააჩნდა. ამ ხნის განმავლობაში მაინც ვერ მოხერხდა ასეთი ცენტრის შექმნა. ამის მიზეზად ჩაითვლება ხელმძღვანელის არ ყოლა. რატომ არ იყო არც ერთი ხელმძღვანელი? იმიტომ, რომ ხელმძღვანელის როლში გამოდიოდა რამოდენიმე პარტია—ერთი მხრით მენშევიკური, მეორეს მხრით ბოლშევიკური, შემდეგ სოციალისტ-რევოლუციონერების. ამას მე ვამბობ რუსეთის შესახებ. ჩვენში სოციალისტ-რევოლუციონერები არ ყოფილან. და თითოეული პარტია თავისებურათ მოქმედებდა. პეტერბურგის საბჭო მენშევიკური ორგანიზაციის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა. და აი, ყველაზე კრიტიკულ მომენტში არ ყოფილა მიღებული შესაფერი ზომები, არ მოუხდენიათ საჭირო განკარგულებანი. ყველა ენდობოდა სათავეში მყოფ ორგანიზაციას—მენშევიკურ ორგანიზაციას, სწამდათ გაფიცვების სასწაულ მომქმედი ძალა. მაგრამ გაფიცვებმა თავისი გააკეთეს. რაც შეეძლოთ მიეცათ გაფიცვებს, უკვე მისცეს. ამის შემდეგ გაფიცვებს არაფრის მოცემა არ შეეძლოთ. ასეთი მოქმედებით წათამამებული მთავრობა შეტევაზე გადავიდა. ჯერ დააპატიმრეს პეტერბურგის საბჭოს თავმჯდომარე, შემდეგ აღმასრულებელი კომიტეტის სრული შემადგენლობა. აღმასრულებელმა კომიტეტმა გამოსცა მანიფესტი, მაგრამ ვის უნდა გაეტარებია ის ცხოვრებაში? ვის უნდა დაყრდნობოდა აღმასკომი? ისეთი ორგანიზაცია, ისეთი ძალა, რომელზედაც შეეძლო დაყრდნობა აღმასკომს,—არ იყო.

აქ მდგომარეობა კიდევ უარესი იყო იმიტომ, რომ მენშევიკები ატარებდნენ განსაზღვრულ ხაზს, სახელდობრ, უწყვედენ პასიურ წინააღმდეგობას, არ ფიქრობდნენ შეიარაღებულ გამოსვლებზე.

რას ფიქრობდა გურიის ორგანიზაცია მას შემდეგ, რაც მიღებულ იქნა მანიფესტი? (სხვათა შორის აქ მე არაფერი მითქვამს ეგრეთ წოდებულ ნასაკირალის თავდასხმის შესახებ, რომელიც მოხდა გურიაში ოქტომბრის დღეებში). ეს ორგანიზაცია ამბობდა, რომ რუსეთში უკვე შემოღებულია 17 ოქტომბრის მანიფესტზე დამყარებული კანონი. ახლა უნდა განხორციელებულ იქნან თავისუფლებები. ჩვენ ვხსნით ბოიკოტს მთავრობის ყველა დაწესებულებათაგან და ვიწყებთ პარტიულ მუშაობას ლეგალურ ნიადაგზე. ჩვენ, ამბობდნენ ისინი, დღემდე ვასრულებდით მთავრობის როლს, ეს არ შეჰფერის პარტიას,

ჩვენ უნდა უარყოთ ეს, ახლა ჩვენ ოპოზიციაში უნდა ჩავუდგეთ მთავრობას, რომ არ დაეკარგოთ ხალხში ნდობა, თუ კი მთავრობა განხორციელებს ხსენებულ მანიფესტსო. საიდან იცოდენ მათ, რომ მთავრობა ანხორციელებდა მანიფესტს? ამ მანიფესტის გამოცემის შემდეგ ბრძოლა კიდევ უფრო გამწვავდა იმიტომ, რომ იმ წამსვე დაიწყო მთავრობის მიერ მოწყობილი „პოგრომები“, ისე როგორც ჩვენში შავრაზმელმა პატროიტებმა მოაწყვეს „პოგრომები“. ამნაირათ, არავითარი საფუძველი არ ჰქონია გურიის სოც. დემ. კომიტეტს დაეჯერებია, რომ მთავრობას სურდა 17 ოქტომბრის განხორციელება. მიუხედავად ამისა კომიტეტი აცხადებს: „ამ დღიდან ჩვენ ვხსნით ბოიკოტს მთავრობას, მთავრობას უბრუნდება თავისი კანონიერი ძალა, ჩვენ კი კრიტიკას გაუწევთ ამ მთავრობასო. ასევე მოიქცენ მენშევიკები ნაძალადეგში 4 დეკემბრის კრებაზე, როცა მთავრობა შეტევაზე გადავიდა პროლეტარიატის წინააღმდეგ. ამ კრებაზე მენშევიკებს გამოაქვთ რევოლუცია, სადაც ნათქვამია, რომ ამიერიდან შეგვიძლია მოვაწყოთ რევოლუციონური თვითმართველობა, დავაყენოთ ჩვენი განკარგულების ქვეშ ჯარი, პოლიცია და ჩვენი ნება-სურვილი ეუკარნახოთ ცენტრალურ მთავრობასო.

ეს იყო თავის მოტყუილება, რადგანაც არავითარ თვითმართველობას არ შეეძლო არაფრის კარნახი, ვინაიდან მთავრობას შეეძლო გაენადგურებია ასეთი თვითმართველობა, როდესაც კი მოისურვებდა. ბოლო ახლოვდებოდა, რადგანაც რევოლუციონური ძალები აღმოჩნდნენ მეტად დასუსტებულნი და დაშლილნი.

როგორც მოგახსენეთ, არ ყოფილა ერთი ცენტრი, საიდანაც შეიძლებოდა დირექტივების გამოცემა. პროლეტარიატმა მიიღო ომი, მაგრამ ის გამოვიდა ამ ომში უორგანიზაციოდ. გლებთა მოძრაობა თავისი გზით მიდიოდა, მუშათა მოძრაობა—თავისი გზით. ჯარის კაცთა მოძრაობასაც აგრეთვე არ ჰქონია არავითარი კავშირი მუშათა მოძრაობასთან. თავის თავად ცხადია, ასეთ პირობებში გამარჯვების ყოველივე შანსი თვითმპყრობელობის მხარეზე იყო.

ამიერ-კავკასია იმ ხანებში, როგორც მოგეხსენებათ და როგორც მე ვსთქვი, იმყოფებოდა ერთი, მენშევიკების ორგანიზაციის უშუალო ხელმძღვანელობის ქვეშ. აქ იყვნენ: როგორც მოგახსენეთ, ბოლშევიკური ორგანიზაცია, იყვნენ სხვა პარტიებიც. მაგრამ მთავარ როლს ასრულებდნენ მენშევიკები. აქ არ შემდგარა მუშათა დეპუტატების საბჭო, თუმცა ბოლშევიკები წინადადებას იძლეოდნენ ასეთი საბჭოების შესადგენათ. მენშევიკები თუმცა აღიარებდნენ, რომ საბჭოები მათი გამოგონილი იყო, მაგრამ მაინც არ თანხმდებოდნენ მის შედგენაზე. მდგომარეობა ამიერ-კავკასიაში ისეთი იყო, რომ რევო-

ლიუციის მხარეზე მეტად დიდი ძალები მოიპოვებოდა, მხოლოდ საჭირო იყო მათი გამოყენება.

იგივე გურიის ორგანიზაცია, რომელსაც გამოაქვს ასეთი დადგენილება, უკვე ნოემბერში აცხადებდა, რომ ხელისუფლების ფუნქციაზე ხელს იღებს და რჩება პარტიულ ორგანიზაციადო. ამასვე ურჩევდნ და თავის ძალებს სთავაზობდნ გურულები ქუთაისს, ბათუმს, სამტრედიას, ტფილისს. ასეთივე ძალები რევოლუციას შეეძლო მიეღო სხვა მაზრებიდანაც, მაგრამ საქმე იმაშია, სათავეში ისეთი ორგანიზაციები იყო საჭირო, რომლებიც მომხრე იქნებოდნ შეიარაღებული აჯანყების, მთავრობის ძალთა შეიარაღებული ძალითვე დანგრევის. მხოლოდ ასეთი საშვალელებით შეიძლებოდა გამარჯვება. მიუხედავად იმისა, რომ საქმე მთავარ ცენტრში სწყდებოდა, ამიერკავკასიაში მაინც იყო ისეთი პირობები, როცა სწორი ტაქტიკითა და სტრატეგიით შეიძლებოდა ადგილობრივი ხელისუფლების ჩამოგდება და ძალაუფლების ხელში ჩაგდება. ვიმეორებ, ყველა ეს პირობები იყო, მაგრამ მით ვერ ისარგებლეს.

როდესაც მოსკოვში და პეტერბურგში დეკემბრის დასაწყისში გაისმა მოწოდება საყოველთაო გაფიცვისა, აქ ბოლშევიკების წინადადებით შედგენილ იქნა გაფიცვის ბიურო, რომელიც რამდენიმეთ ეწეოდა მუშათა დეპუტატების საბჭოს მაგიერობას, მაგრამ გადამწყვეტი როლის შესრულება მას ყოველ შემთხვევაში არ შეეძლო, მით უფრო, მენშევიკური ტაქტიკით. გაფიცვის ბიუროში შევიდნენ: სოციალ-დემოკრატები, სოციალისტ-რევოლუციონერები, სოციალისტ-ფედერალისტები, ჰნაიკისტები, დაშნაკუტიუნი. უნდა ვსთქვათ, რომ ყველაზე უფრო კრიტიკულ მომენტში დაშნაკუტიუნი ამ ბიუროდან გავიდა და მით დაამტკიცა, რომ ის სრულიადაც არ არის რევოლუციონერი პარტია.

საერთო გაფიცვა ჩვენში დაიწყო რკინის გზაზე 10 დეკემბერს. 12-ს დაიწყო საყოველთაო გაფიცვა. უნდა ითქვას, რომ გაფიცვა მიმდინარეობდა მეტად გონიერად, ე. ი. იმის გამო, რომ რევოლუციონერი ორგანიზაციის გეგმონიას აღირებდნ საზოგადოების ყველა ფენები, ისინი ყოველმხრივ ხელს უწყობდნ, რომ გაფიცვას მიეღო საყოველთაო ხასიათი. ბაქოში გაფიცვა ჩაიშალა იმ განხეთქილების მიზეზით, რომელიც წარმოიშვა სომეხ-თათართა კლეტის გამო.

15 დეკემბერს ადგილობრივი ადმინისტრაცია უკვე გადადის აშკარა შეტევაზე: ტფილისში ცხადდება სამხედრო წესები, ყველა ადგილებს იკავებენ ჯარის ნაწილები. რკინის გზასაც ჯარი იკავებს.

იქონიეთ მხედველობაში, რომ სანამ მთავრობა გადადგამდა ასეთ ნაბიჯს, ის დიდხანს არკვევდა ხაკითხს—მოქცეულიყო ასე თუ არა, რადგანაც ის ფიქრობდა, რომ რევოლუციონერი ორგანიზაცია აქ-

ტიურ წინააღმდეგობის გაწევას შესძლებდა. წარმოიდგინეთ, რომ მას სივრცითი წინააღმდეგობის გაწევის მეტი მთავრობას არაფერი შეეზღუდრია. მისთვის არაფერს არ წარმოადგენდა სადგურის ჯარებით დაკავება, სადაც იმყოფებოდა გაციცვის ბიურო. მაგრამ რკინის გზის დასაკავებლათ მთავრობას დიდი ძალა სჭირდებოდა, რადგანაც მუშები მას ეწინააღმდეგებოდნენ. მთავრობას დახმარება გაუწია პატრიოტულმა პარტიამ გოლოვანეცკის მეთაურობით. ეს პარტია აღუთქვამდა მთავრობას ყოველგვარ დახმარებას, მაგრამ დაბოლოს ესეც არ დარჩა საკმაო. უნდა ითქვას საერთოდ, რომ 15 დეკემბრიდან ტფილისში იწყება შავი რაზმის სრული პატონობა. ხალხს იჭერდნენ, სადაც მიჰყავდათ, ჰკლავდნენ. ჩვენ ვიცით, რომ 18 დეკემბერს ყახახებმა მოჰკლეს 10 მუშა, რომელთაც აზრათ არ ჰქონიათ რაიმე თავდასხმის მოწყობა. როგორც მოგახსენეთ, მთავრობისთვის დიდ სიძნელეს წარმოადგენდა რკინის გზის დაკავება. განსაკუთრებით ეს ძნელი იყო დასავლეთ საქართველოში. გორიდან დაწყებული თითქმის ყოველი სადგურის დაკავება ძალით ხდებოდა. იქ მთავრობას წინააღმდეგობას უწევდნენ, რადგანაც არ იცოდნენ, თუ რა ბედი ეწია რევოლუციას, არ იცოდნენ ჯერ კიდევ, თუ რაწაირი მდგომარეობა იყო ცენტრში, უმთევრესად რუსეთში; იცოდნენ, რომ იქ ხდებოდა შეიარაღებული აჯანყება, მაგრამ არ იცოდნენ, თუ რაი დამთავრდა, ამ დროს კი რევოლუციის ბედი უკვე გადაწყვეტილი იყო. მაგრამ მიუხედავად წინააღმდეგობისა, მთავრობა მაინც ახერხებდა დასავლეთ საქართველოსკენ წაწევას და იქ რევოლუციონური მოძრაობის ლიკვიდაციას. დეკემბრის გასულს შეიძლებოდა თქმა, რომ რევოლუცია დამარცხებული იყო, მაგრამ ნაწილობრივად შეტაკებები ხდებოდა, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში. რევოლუციის ლიკვიდაცია გაგრძელდა რამდენიმე წელს. ხდებოდა „პოგრომები“, განსაკუთრებით შურს ძიობდნენ გლეხებზე, სწვავდნენ ქალაქებს, სოფლებს, ხალხს აპატიმრებდნენ, ხერხდნენ, ასახლებდნენ. საქმეები ირჩეოდა სამხედრო, სავლელ და სხ. სასამართლოებში. ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა რამდენიმე წელს 1906 წლიდან დაწყებული 7, 8 და 1909 წელსაც კი. ამ ხნის განმავლობაში, დაწყებული 1903 წლიდან 1909 წლის პირველ ნახევრამდე მთელს ამიერკავკასიაში ოფიციალური ცნობით სასამართლოში გაირჩა 8334 კაცის საქმე. ამას გარდა აღმინისტრაციული წესით ციხეში გატარდა 13 ათასი კაცი. უმთავრესად დაპატიმრება ხდებოდა ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებში. ტფილისის გუბერნიაში დაპატიმრებული იყო. 2931 კაცი, ქუთაისში—2164 კაცი, სულ 5994 კაცი ე. ი. 61% მეტი.

აქ არ არის ცნობა ბათუმის ოლქის შესახებ. დაისაჯა მეტ წილად ეს ორი გუბერნია. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ აქ ცნობა გვაქვს

იმათ შესახებ, ვინც ასე თუ ისე დაისაჯა სასამართლოს ან აღმინისტრაციული წესით. დანარჩენნი, რომელთა საქმეც გაიჩა სამხედრო ან სამხედრო-საველე სასამართლოებში, ან საერთოდ მოკლულ იქნენ შეტაკების დროს, აქ არ არიან მოხსენებული. იმ ცნობებით, რომელიც ჩვენ მოგვეპოვება, შეტაკების დროს მსხვერპლი მცირე არ ყოფილა. თუ ვიმსჯელებთ ამ ცნობების თანახმად, ცხადია, შეუმოწმებლათ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ასეთი 1000 ნაკლები არ იქნებოდა. დახვრეტილთა და ჩამოხრჩობილთა რაოდენობა ჩვენ არ ვიცით, ვიცით, რომ რამდენიმე წლის განმავლობაში მთავრობას სიკვდილის განაჩენი ბლომათ გამოჰქონდა. ყველა ის ცნობები, რომელიც გაზეთებში იყო გამოქვეყნებული და რომელიც ეხებოდა მაშინდელ რუსეთს, მოკლეთ იყო 14 ან 15 ათასი. დახვრეტილი 1000 მეტი. დაჭრილი 20 ათასამდე მეტი და გადასახლებული 70 ათასამდე. არ ვიცო, ვგონებ, ამ რიცხვში არ შედიან ისინი, ვისზედაც მე აქ ვლაპარაკობ. იმ ცნობების თანახმად, რომელიც აქ მოვახსენეთ, სჩანს, თუ რა დაუჯდა მუშათა კლასს და გლეხობას რუსეთის რევოლუცია. სწორედ ამიერკავკასიაში ეს მსხვერპლი მეტად დიდი იყო, დიდი მსხვერპლი გავილეთ ჩვენ. მსურს კიდევ რამოდენიმე სიტყვა ვთქვა იმ პარტიებზე, რომლებიც მონაწილეობას იღებდნენ რევოლუციონურ მოძრაობაში. როგორც ვსთქვი, რევოლუციონური პარტიებიდან 1905 წლის დასაწყისიდან ჩვენში მოქმედებდა სოც.-დემოკრატიკა—ორ ნაწილად გაყოფილი, მაგრამ 1905 წლიდან ხელმძღვანელ როლს ასრულებს მენშევიკური პარტია. სოც.-რევ. აქ არავითარ როლს არ თამაშობდენ, რადგანაც ეს პარტია მცირერიცხოვანი იყო და მისი მოღვაწეობა განისაზღვრებოდა მხოლოდ ტერორისტული აქტებით.

რაც შეეხება ქართველ ფედერალისტებს, ეს იყო წმინდა ქართული ნაციონალისტური პარტია, რომელსაც არავითარი საქმე არ ჰქონდა სოციალიზმთან. ეს პარტია მიზნად ისახავდა მხოლოდ ნაციონალისტურ იდეას, მოითხოვდა საქართველოს ავტონომიას. რევოლუციონურ პერიოდში ამ პარტიამ მიიღო სოციალისტური ელფერი. რა თქმა უნდა, მხოლოდ გარეგნობით, არსებითად კი ის დარჩა მხოლოდ ლიბერალურ, წვრილ-ბურჟუაზიულ პარტიად.

უნდა მოვახსენოთ, რომ სიტყვა ფედერალისტი იმ აზრით, როგორც მას ატარებდნენ ქართველი ფედერალისტები, ითვლებოდა სალანძღავ სიტყვად. საკმაო იყო გეთქვათ, რომ ის „ფედერალისტი“-ო, ეს ნიშნავდა, რომ მას ლანძღავდნენ. რევოლუციონური აზრით ეს პარტია არავითარ როლს არ თამაშობდა. ის ეტმასნებოდა რევოლუციონურ პარტიებს, რომ ასე შეეძინა ცოტაოდენი კაპიტალი.

დაშნაკუტეუნის როლზე არ ვილაპარაკებთ. ამ პარტიის მუშაობა ყველასათვის ცნობილია. რევოლუციონერ მოძრაობას ამ პარტიამ ცუდი საშახური გაუწია, გააღვივა რა ნაციონალისტური უთანხმოება 1905 წელს, ამით გამოიწვია მთავრობის მიერ უდანაშაულო სომხის ხალხთა დარბევა. კრიტიკულ მომენტში ეს პარტია სრულიად ჩამოშორდა რევოლუციას, უარყო გაფიცვის კომიტეტში მონაწილეობა.

ლიბერალური პარტიები, ვიმეორებ, ჩვენში არ ყოფილა 1905 წლის რევოლუციის ბოლომდე. თვალსაჩინო როლი ითამაშა ჩვენში პატრიოტულმა ორგანიზაციამ, ე. წ. „რუსი ხალხის კავშირმა“; ეს „კავშირი“ მოეწყო 1905 წლამდე მისიონერთა ცნობილ ეკლესიაში, სადაც ბატონობდა დეკანოზი ვოსტორგოვი, 1905 წლიდან კი — მღვდელი გოროდცევი, რომელიც თავის გარშემო იკრებდა ყველა კონტრ-რევოლუციონერ ელემენტებს და ნაძირალებს. ის ჩასჩიჩინებდა რუს მოხელეებს, რომ ეს რევოლუციონერი მოძრაობა არის „ინოვაციების, — ტუზმეცების“ მოძრაობა, მიმართული რუსების წინააღმდეგ და რამდენიმეთ მათ შესძლეს თავიანთ მხარეზე მუშათა შეუგნებელი ელემენტების მიმხრობა რკინის გზის მთავარ სახელოსნოდან. ვორონცოვ-დაშკოვის ჩამოსვლისთანავე, რომელიც მაისის პირველ რიცხვებში ჩამოვიდა, პატრიოტებმა მოაწყვეს სასახლის წინ მანიფესტაცია, მიართვეს მეფის მოადგილეს პეტიცია მეფისადმი. ცნობილი გოლიცინის შემდეგ ვორონცოვ-დაშკოვს თავი მოჰქონდა ლიბერალად. მან დანიშნა ქუთაისის გუბერნატორად შექველად არა თავის წრის კაცი, რადიკალი სტაროსელსკი, რომელიც შემდეგ გახდა რევოლუციონერი. მაგრამ სულითა და გულით ეს ვორონცოვ-დაშკოვი მაინც შავრაზმელი იყო. ეს გამოიჩინა ტფილისში 22 ოქტომბერს გამართული პატრიოტული მანიფესტაციის შექმნა. პატრიოტების ბრბო ქუჩაში გამოვიდა ამ დღეს და ასე ის დაუპირდაპირდა მუშათა დემონსტრაციებს. ვორონცოვ-დაშკოვმა ეს მანიფესტაცია მიიღო, მას მიესალმა. პატრიოტებმა თავიანთი ხულიგნური მოქმედებით წინააღმდეგობა გამოიწვიეს, რადგანც ისინი ხალხს აიძულებდნენ ქუდი მოეხადათ, ემღერათ „ბოგე ცარია ხრანი“ და სხ. ეს კი წმინდა წყლის პროვოკაცია იყო. და აი, გოლოვინის (ახლა რუსთაველის პრ.) მოზღაეროთი საშინელი „პოვრომთაგანი“. გაჟღერებულ იქნა სრულიად უდანაშაულო ხალხი, დაანგრეს სახლები. ეს მოიმოქმედეს იუნკრებმა, ოფიცრებმა და, ჩვენდა სამარცხვინოდ, მთავარ სახელოსნოების მუშათა ერთმა ნაწილმა. ეს მუშებივე დეკემბრის გაფიცვის დროს გამოყენებულ იქნენ მთავრობის მიერ გაფიცულთა წინააღმდეგ.

ზედმეტი არ იქნება ამგვარივე შავრაზმელი ქართული ორგანიზაციის შესახებაც ცოტა რამ ვთქვათ. ეს ორგანიზაცია დაარსდა

გორის მაზრაში. მას სათავეში ჩაუდგა უმაღლეს სწავლა მიღებული აზნაური აბდუშელიშვილი. ამ ორგანიზაციამ მიზნად დაისახა მემამულეთა სახლ-კარის დაცვა გლეხთა განადგურებისაგან და გლეხი-რევოლუციონერების და საერთოდ რევოლუციონერების მოსპობა. ორგანიზაციაში შედიოდა 600-მდე კაცი, რომელთაც კარგად შეეძლოთ იაოალის მოხმარა. ესენი იყვნენ თავად-აზნაურნი, მათ ბლომათ ჰქონდათ ფული, იარაღი და სხვა საშვალეზანი. გლეხებმაც მოაწყვეს თავიანთი რაზმები, რომელსაც უწოდეს წითელი რაზმი და დაუპირდაპირეს შავს რაზმს. გლეხებს თუმცა ნაქლები შესაძლებლობა ჰქონდა, მათ არ ჰქონდა არც იარაღი, არც ფული, მაგრამ მაინც შესძლეს ამ შავი რაზმის განადგურება. თავად-აზნაურთა მიზანი იგივე იყო, რაც „რუსთა კავშირისა“, რომლის სათავეში იყო ვორონცოვ-დაშკოვი.

ამხანაგებო, მე აქ ვილაპარაკე იმის შესახებ, თუ რათ დამარცხდა 1905 წლის რევოლუცია. ამის მიზეზი იყო ერთი ავტორიტეტის მქონე ხელმძღვანელი ორგანიზაციის არ ყოლა. შემდეგ, გლეხთა მოძრაობა თავისი გზით მიდიოდა, მუშათა მოძრაობა—თავისით და ჯარისკაცთა მოძრაობა სრულიად არ ყოფილა დაკავშირებული რევოლუციასთან, თუმცა ჯარში დიდი მოძრაობა იყო, განსაკუთრებით მოსკოვში, შემდეგ—შორეულ აღმოსავლეთში.

ჩვენში, საქართველოში, 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ რევოლუციონერ მოძრაობას დიდის ინტერესით ეკიდებოდნენ ჯარისკაცები, მაგრამ ასეთი მდგომარეობა ვერ იქნა გამოყენებული. ამის მთავარი მიზეზი იყო ის, რომ ბევრ ორგანიზაციას სწამდა, რომ გაფიცვა იყო მთავარი იარაღი თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, — ისეთი გაფიცვა, რომელიც არ გადაიქცეოდა შეიარაღებულ აჯანყებათ. მაგრამ მუშათა კლასმა და მისმა პარტიამ ის გაკვეთილი მიიღო, რომ მომავალში ეს მიზეზები უნდა აშორებული ყოფილიყო, რომ რევოლუციის გამარჯვება, თვითმპყრობელობის დამარცხება მოხდებოდა სრულიად სხვა გზით, გაითვალისწინა რა მან 1905 წლის გამოცდილება. მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ გარდა იმისა, რომ გამოაშკარავდა უარყოფითი მხარეები, მაინც იყო დადებითი შედეგები, სახელდობრ: საბოლოოდ დაეკარგა მუშათა კლასს და გლეხობას ნდობა მეფისადმი, ამასთან ერთად შეთვისებული იქნა შეიარაღებულ აჯანყების აუცილებლობა, რაზედაც მუდამ ლაპარაკობდნენ ბოლშევიკები. ამას გარდა 1905 წლის რევოლუციას შემდეგ მუშათა კლასის თვალში ფასი მიეცა ორგანიზაციებს, თუმცა ეს ორგანიზაციული მუშაობა გადატანილ იქნა არალეგალურ ნიადაგზე, რომელსაც შემდეგ თავს დაატყდა სტოლიპინის რეაქციის მთელი სიმძიმე, მაგრამ მუშები მაინც დარწმუნდნენ, რომ აუცილებელია საკუთარი ორგანიზაციები, რომ ასეთი ორგანიზაციების გარეშე—იქნება ის პოლიტიკუ-

რევი, თუ პროფესიონალური, მუშათა კლასს არ შეუძლია არსებობა. ეს დადებითი შედეგები გამოჩნდა მხოლოდ რამდენიმე წლის შემდეგ. ეს არის 1905 წლის რევოლუციის პირველი სტადია. ლენინს არა ერთხელ უთქვამს, რომ 1905 წლის რევოლუციის გარეშე არ იქნებოდა არც თებერვალი, არც ოქტომბერი, — არც თებერვლის, არც ოქტომბრის რევოლუცია.

ეს იმას ნიშნავდა, რომ რევოლუციონურ მოძრაობას რუსეთში უნდა განეწყო რამდენიმე საფეხური, სხვათა შორის მას არ შეეძლო ამ საფეხურების გადალახვა და პირდაპირ სოციალისტურ გზაზე დადგომა.

პირველი ეტაპი — ეს 1905 წელია, ეს პირველი საფეხურია ჩვენი სოციალისტური და რევოლუციონური განვითარებისა, ეს აუცილებელი იყო. ამასთან ერთად ამ რევოლუციამ დაგვანახა, თუ შემდეგში მუშათა კლასი როგორ აწარმოებს ბრძოლას დამჩაგრელთა წინააღმდეგ გლეხობასთან ერთად. ამის შემდეგ მუშათა კლასის და გლეხობის მოტყუილება არ შეიძლებოდა.

ამხანაგებო, გადავხედოთ რა განვლილ ბრძოლას, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ 1905 წლის მთელი გამოცდილება გამოყენებულ იქნა მუშათა კლასის და მისი ერთადერთი კომუნისტური პარტიის მიერ, მენშევიკები კი ჩამოშორდნენ რევოლუციას. პირველი რევოლუციის დამარცხების შემდეგ მათ საბოლოოდ აღიარეს, რომ რუსეთში რევოლუცია აღარ მოხდებოდა, რომ პირველი რევოლუციის დამარცხებით დამთავრდა რევოლუციონური პერიოდი. ბოლშევიკებმა მაშინვე განაცხადეს, რომ ეს დამარცხება იყო დროებითი და რომ ჩვენ დაიწყებოდა მოძრაობა, რომელიც ახალი რევოლუციონურ აფეთქებამდე მიგვიყვანდა, და მაშინ გამოყენებული იქნებოდა 1905 წლის მთელი გამოცდილება, გათვალისწინებული ყველა ის შეცდომები, რომელთაც რევოლუცია დამარცხებამდე მიიყვანეს.

ვიგონებთ რა იმ მსხვერპლთ, რომლებიც მატჩანალ იქნენ ამ რევოლუციაში, ჩვენ თავს ვიხრით ბრძოლებში, კატორღაში, გადასახლებაში და სახრჩობელებზე დაღუპულ ამხანაგთა ხსოვნის წინაშე. ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ იმ საქმემ, რომლისთვისაც ისინი იბრძოდნენ, გაიმარჯვა, რომ ჩვენ დავსძლიეთ ე. ი. მუშებმა და გლეხებმა, გაიმარჯვეს. უკეთეს პირველმა რუსეთის რევოლუციამ მიგვიყვანა ოქტომბრამდე, ჩვენ, ამხანაგებო. დარწმუნებული ვართ, პროლეტარიატი ბოლშევიკური პარტიის ხელმძღვანელობით მსოფლიო მასშტაბით მიგვიყვანს მსოფლიო ოქტომბრამდე (ცხარე ტაში). ამის გარანტიაა მუშათა და გლეხთა მჭიდრო კავშირი, გაერთიანებული ბოლშევიკური პარტიის მეთაურობით.

გაუმარჯოს მუშათა და გლეხთა დაუღრვეველ კავშირს! გაუმარჯოს მსოფლიო ბოლშევიზმს და ლენინიზმს! (ცხარე ტაში. ინტერნაციონალი).

1905 წლის რევოლუცია.

(კონსპექტი აშხ. მამია ორახელაშვილის მოხსენებისა თბილისის
პარტ-აქტივის კრებაზე 16 დეკემბერს) *).

რევოლუციის დაგვიანება.

რუსეთის პირველმა რევოლუციამ ისტორიულად „დაიგვიანა“
ნახევარი საუკუნით. თუ ინგლისში ბურჟუაზიულმა წესწყობილებამ
შესცვალა ფეოდალური წესწყობილება ჯერ კიდევ მე-17-ე საუკუნე-
ში, საფრანგეთში—მე-18-ე საუკუნის ბოლოს, ცენტრალურ ევროპის
ქვეყნებში—მე-19-ე საუკუნის შუა წლებში, ევროპის აღმოსავლეთ ნა-
წილში, მეფის ვეებერთელა იმპერიაში, რომელიც ამასთან ერთად წა-
რმოადგენდა „ხალხთა ციხეს“, პირველი ნამდვილი რევოლუცია მო-
ხდა მხოლოდ მე-20 საუკუნის დასაწყისში, და ამასთან ერთად რევო-
ლუცია დამთავრდა არა გამარჯვებით, არამედ დამარცხებით, თუმ-
ცა დროებითი დამარცხებით. რუსეთის რევოლუციის ეს დაგვიანება,
ცხადია, იყო შედეგი განსაზღვრულ ეკონომიურ, პოლიტიკურ და საე-
რთაშორისო მიზეზების, მაგრამ თავის მხრივ ეს დაგვიანება იყო რუ-
სეთის პირველი რევოლუციის იმ მთელ რიგ თავისებურ თვისებათა
მიზეზი, რომლითაც ის განირჩევა ყველა მის წინანდელ ბურჟუაზიულ
რევოლუციებისაგან ევროპაში.

პირველი რევოლუციის ხასიათი.

„რუსეთის რევოლუციის თავისებურობა მდგომარეობს იმაში,
რომ ის მისი სოციალური შინაარსით იყო ბურჟუაზიულ-დემოკრა-
ტიული, მაგრამ ბრძოლის საშუალებით იყო პროლეტარული, ის იყო
ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული, ვინაიდან მიზანი, რომლისკენაც ის
უშუალოდ მიისწრაფოდა და, რომლის მიღწევა უშუალოდ შეეძლო
თავისი საკუთარი ძალებით, იყო დემოკრატიული რესპუბლიკა, რვა
საათის სამუშაო დღე, თავად აზნაურთა დიდძალი მიწების კონფის-
კაცია, ყველაფერი ეს წარმოადგენდა იმ ზომებს, რომლებიც თითქმის
სავესებით განახორციელა ბურჟუაზიულმა რევოლუციამ საფრანგეთ-

*) იხ. „კომუნისტი“ № 291 (1446)—1925 წ.

ში 1792 და 1793 წლებში, რუსეთის რევოლუცია ამავე დროს იყო პროლეტარულიც, არა მხოლოდ იმ მხრივ, რომ პროლეტარიატი წარმოადგენდა ხელმძღვანელ ძალას, მოძრაობის ავანგარდს, არამედ იმ მხრივაც, რომ ბრძოლის სპეციფიურად პროლეტარული საშუალება, სახელდობრ კი გაფიცვა, წარმოადგენდა მთავარ იარაღს მასების ასამოძრავებლად და ყველაზე უფრო დამახასიათებელ მოვლენას გადამწყვეტ ამბების ტალღისებურად განვითარებაში* (ლენინი).

რას წარმოადგენდა ძველი რუსეთი.

მეფის იმპერია მე-20-ე საუკუნის დასაწყისში წარმოადგენდა უმთავრესად წვრილი გლეხური მეურნეობის ქვეყანას, ფეოდალურ ურთიერთობათა ნაშთებით. მაგრამ ამ მიწათმოქმედების ქვეყანაში იყო არა თუ განვითარებული შინაური და საგარეო ვაჭრობა, არამედ აგრეთვე თანამედროვე მსხვილი მრეწველობაც და ამასთან ერთად უცხოეთის კაპიტალი სიამოვნებით ებმებოდა სარკინისგზო აღმშენებლობაში და სამთომადნო მრეწველობაში.

ფეოდალური ხუნდები, რომლებიც ხელ-ფეხს უბორკავდნენ გლეხს, როგორც მწარმოებელს, ფაქტიურად აგდებდა მას მონურ დამოკიდებულობაში მსხვილი მემამულისადმი, რომელიც სარგებლობდა არა მარტო საუკეთესო მიწებით (მათ შორის იმ მიწებით, რომლებიც ჩამოართვეს გლეხებს 1861 წლის რეფორმის დროს), არამედ აგრეთვე მეფური წესწყობილების მფარველობით და მხოლოდ შერბილებულ ფეოდალური უფლებით. უმიწაწყლობა სულს უხუთავდა მრავალმილიონიან გლეხობას—საქმეს არ შეეძლოდა ციმბირში, იმპერიის განაპირა მხარეებში გლეხურ მოსახლეობის მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილის გადასახლება. ამავე დროს ყოველივე სარგებელი ხელსაყრელ საბაზრო პირობებიდან პურის ბაზარზე (ქვეყნის შიგნით და საგარეო ბაზრებზე) ხელში უვარდებოდა მემამულეს, რომელიც ასეთ ხელსაყრელ პირობებით უერთებდა თავის მეურნეობას ყველა მიწებს, რომელთაც პურის ბაზარზე შექმნილ კრიზისების დროს უმეტეს შემთხვევაში აძლევდა იჯარით (მონურ პირობებში) გლეხებს. ეკონომიური წინააღმდეგობა გლეხობისა და მემამულეს შორის ღებულობდა წინააღმდეგობის ხასიათს წვრილ-ბურჟუაზიულ გლეხურ მეურნეობასა, რომელიც ცდილობდა თავისუფალ ბაზარზე გამოსვლას, და მიწებით მდიდარ, ზოგიერთ ფეოდალურ პრივილეგიებით დაჯილდოვებულ მემამულეების მეურნეობის შორის. აგრარული საკითხი რუსეთში იმდენად გამწვავდა და გართულდა, რომ არ შეიძლებოდა მას არ ეპოვნა თავისი გამონატულება გლეხობის აჯახებაში მემამულეებისა და ცარიზმის წინააღმდეგ, რომელიც წარმოადგენდა რუსეთის სავაჭრო კა-

პიტაღორის და რუსეთის მსხვილი მემამულეების სამხედრო დიქტატურას. ამის გამო სამეფო იმპერიის გლეხობა წარმოადგენდა ძალას, რომელსაც შეეძლო მხარი დაეჭირა რევოლუციონურ გამოსვლისათვის თვითმპყრობელურ თავად-აზნაურულ წესწყობილების წინააღმდეგ, ძალას, რომელსაც შეეძლო მიეცა ასეთი გამოსვლისათვის „ხალხური ხასიათი“.

რუსეთის ბურჟუაზია არ იჩენდა ბრძოლის უნარს.

ლათაკ და დაბეჩავებულ გლეხობას—იმპერიის მოსახლეობის მთავარ მასას (80 პროცენტზე მეტს) არ შეეძლო ყოფილიყო ფაბრიკა-ქარხნების პროდუქციის საკმაო მომხმარებელი. მტკიცე და მდიდარი შინაური ბაზრის შექმნას ხელს უშლიდა სწორედ გლეხობის გაღატაკება. ამ გაღატაკების შედეგი იყო უმუშევართა დიდძალი სარეზერვო არმიის შექმნა, რაც მრეწველებს ყოველთვის ხელში უგდებდა მზა-მზარეულ იაფ მუშა ხელს. ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ რუსეთის სამრეწველო ბურჟუაზია არ იჩენდა საკმაო სურვილს რევოლუციონური ბრძოლისა რუსეთის ცარიზმის წინააღმდეგ ბურჟუაზიული წესწყობილებისათვის: მუშების უზომო ექსპლოატაციიდან მიღებული სარგებელი ზოგჯერ აფიწყებდა ბურჟუაზიას იმ ხანგრძლივ სარგებელს, რომელსაც მოუტანდა მას მეფური რუსეთის ბურჟუაზიულად გარდაქმნა და შინაური გლეხური ბაზრის გაჩენა ფეოდალური მიწათმფლობელობის ნამსხვრევებზე. ცარიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის კიდევ უფრო ნაკლებ სურვილს იჩენდა სავაჭრო კაპიტალი, რომელიც გზას იკაფავდა მეფური ბიუროკრატის დახმარებით აღმოსავლეთის ბაზრისაკენ (კავკასია, შუა აზია, შორეული აღმოსავლეთი, სპარსეთი, ჩინეთი, და სხვ.). უკანასკნელ დროს მეფის ყველა ომები (მათ შორის რუსეთ-იაპონიის ომიც) წარმოადგენდნენ ომებს რუსეთის სავაჭრო კაპიტალის სფეროს გაფართოებისათვის, ანუ სავაჭრო გზების ხელში ჩაგდებისათვის.

ასეთ კაპიტალს, ცხადია, არ შეეძლო ბრძოლა ცარიზმის დამხობისათვის. და ჩენი პარტიის პირველი ყრილობის მანიფესტმა ასე შეაფასა რუსეთის ბურჟუაზიის შინაბუნება და პოლიტიკური პოზიცია: „რაც უფრო შორს მიდის აღმოსავლეთით, მით უფრო ირყეუნება ბურჟუაზია“. ეს პოლიტიკური გათახსირება, როგორც ზევით არის ნათქვამი, ნაწილობრივ ახასიათებდა სამრეწველო ბურჟუაზიასაც, რომელიც მოწოდებული იყო განეხორციელებია ისტორიული ამოცანა—ბრძოლა ფეოდალურ-მეფურ წესწყობილების ბურჟუაზიული წესწყობით შეცვლისათვის. მაგრამ ეს ბურჟუაზია დიდათ არ გასცილებია მოღიბერალო მემამულეებს: როგორც მათ, ისე მასაც სურდა გადაეჭრა საკითხი ცარიზმთან შეთანხმების გზით.

წვრილ ბურჟუაზიის როლი 1905 წ. რევოლუცი- აში.

საშუალო ფენები, ეგრეთწოდებული ქალაქების წვრილი ბურჟუაზია, სუსტად იყო წარმოდგენილი პოლიტიკაში. მაშინ, როცა დასავლეთ ევროპის დედა-ქალაქის ხელოსნები შეადგენენ ბურჟუაზიულ რევოლუციებში რევოლუციონერ მასების უაღრესად აქტიურ ნაწილს, ჩვენში ხელოსნები წარმოადგენდნენ მშრომელთა უმნიშვნელო და მცირე გავლენიან ფენას. მათ არ შეეძლოთ რაიმე საკუთარი დიდი დაესვათ რევოლუციის წინანდელ ეპოქისათვის ან რევოლუციონერ პერიოდისათვის.

ინტელიგენციის აქტივობა.

სამაგიეროდ ნაწილობრივ წვრილ ბურჟუაზიიდან გამოსულმა ინტელიგენციამ (როგორც ტექნიკურმა, ისე იდეოლოგიურმა) საკმაოდ თვალსაჩინო როლი ითამაშა: ინტელიგენცია რუსეთში უყურადღებოთ იყო მიტოვებული, კაპიტალმა ვერ შესძლო მისი „გულის მოგება“. თითქმის მთელი ზედმეტი ღირებულება, რომელსაც აგროვებდა უცხოეთის კაპიტალი, არ რჩებოდა სახელმწიფოში, არ ხმარდებოდა რუსეთის მეცნიერებას და ხელოვნებას, არამედ წადიოდა უცხოელ კაპიტალისტების სამშობლოში. მეფის სახელმწიფოებრივ მანქანა დაბოროდიკობდა ისე მოუხეშავად, ის ნთქავდა ხალხის და მისი მომავალის საზარალოდ იმდენ საშუალებებს, კულტურული სიბნელე მის გარშემო იყო იმდენად გაუვალა, რომ ინტელიგენციას არ შეეძლო არ მიმხრობოდა რევოლუციას, რომლიდანაც ის მოელოდა თავისი, როგორც „ინტელექტის“, მატარებელის, ხელმძღვანელობის საერთო აღიარებას. ამ ინტელიგენციის მოწინავე, ყველაზე უფრო მოძრავი და სინდისიერად გატაცებული რაზმი—სტუდენტობა ეხმაურებოდა რევოლუციას, სოციალიზმს, სანამ ცხადი არ გახდა მისთვის წინათ გაუგებარი ჭეშმარიტება, რომ რევოლუციის მთავარ ძალას, ხელმძღვანელობას, წინამძღოლს, გეგმონს წარმოადგენს მუშათა კლასი.

რევოლუციის ხელმძღვანელი ძალა.

ამ კლასს 1905 წელს უკვე ჰქონდა თავისი კლასობრივი მოძრაობის 30-ზე მეტი წლის ისტორია. ბევრი იყო უიმედობა, გულუბჟყვილობა და თვით ცრუმორწმუნოებაც საერთოდ ჩამორჩენილ და კულტურულად დაბლა მდგომ მუშათა კლასში, მაგრამ ის იყო ძლიერი და ორიგინალური მით, რომ მას არ გაუვლია ლიბერალური გამოთავყენების და გაყვლეფილთა და გამყვლეფელთა ინტერე-

რესების ჰარმონიის ქადაგების გამხრწნელი სკოლა. შეგნების ნაპერწკლები, რადენადაც ისინი გამოდიოდნენ მუშათა კლასიდან, ყოველთვის მიიმართებოდნენ თავის საკუთარ კლასიურ ინტერესებისაკენ. ის რწმენაც კი „კეთილი მეფისადმი“, რომელიც აქა-იქ ჩამორჩენილი მუშების ფენებში (ამ ნახევრად გლეხებში) ყოველთვის რთულდებოდა იმ შეგნებით, რომ არ შეიძლება მეფე წინააღმდეგი იყოს მუშის და ფაბრიკანტის, გლეხის და მემამულის თანანაწირობისა. რუსეთის მუშების კლასობრივი შეგნება რევოლუტციის და სოციალიზმის ჩარჩოებში მიმდინარეობდა. ამით რუსეთის მუშათა მოძრაობა განირჩეოდა ინგლისისა და ჩრდილოეთ ამერიკის მუშათა კლასის მოძრაობისაგან, სადაც ბურჟუაზიული გაიძევრები ან „სოციალისტური“ მაკდონალდები კარგად ახერხებდნენ მუშათა კლასის მოტყუებას და მასში იმ რწმენის ჩანერგვას. რომ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში კლასობრივი ჰარმონია არსებობს საკმაოა მოვიგონოთ კ. კაუცკის წიგნაკი „რუსეთის და ამერიკის მუშა“, როდესაც კაუცკი ჯერ კიდევ არ იყო ბურჟუაზიული შხამით მოწამლული, რომ ღირსეულად დავაფასოთ რუსეთის მუშათა კლასის ეს დამახასიათებელი თვისება.

რუსეთის მუშის აი ეს თვისება — რევოლუტციონერობა, კლასობრივი განცალკევება და შეგნება თითქმის სავსებით აქარწყლებდა რუსეთის ბურჟუაზიის „რევოლუტციონერობას“. მას არა სწამდა, რომ ასეთი მუშათა კლასი დასთანხმდებოდა მხოლოდ საომარ მასალის როლზე ცარილხმთან ბრძოლის დროს. მას არ სჯეროდა, რომ ის ბრძოლისა და გამარჯვების ნაყოფს დაუთმოდა „ნამდვილ“ პატრონს, რუსეთის ბურჟუაზიას და მის განათლებულ ვეჭილებს. ეს ბურჟუაზია საკმაოდ სუსტი სხეულით და სისხლნაკლული იყო; ის აღიზარდა მეფის თვითმპყრობელობის ორანჟერეაში და საზრდოობდა სახელმწიფო დაკვეთებით; მის თვისებას შეადგენდა პოზიორობა, ლიბერალური სიტყვები, შემთანხმებლობა მეფესთან და არა რევოლუტციონერი ბრძოლა. ის არ იყო რუსეთის რევოლუტციის მამოძრავებელი ძალა. ამგვარ ძალას წარმოადგენდა მხოლოდ მუშათა კლასი თავისი ბუნებრივი მოკავშირით — გლეხობით.

მენშევიკების პოზიცია.

ეს არ უნდოდათ და არ ესმოდათ მენშევიკებს, რადგან ისინი თვით იყვნენ წვრილ-ბურჟუაზიული და ინტელიგენტური ფენებიდან გამოსული. მათ რევოლუტცია უდავით ბურჟუაზიულად გამოაცხადეს და მის ჰეგემონათაც სწორედ ბურჟუაზიასა სთვლიდნენ, ხოლო მუშებს დაუტოვეს ბრძოლის ვალდებულება და ბურჟუაზიის „გადაჩოჩება“ მარცხნით ზოგიერთი სოციალური ხასიათის რეფორმებისათვის მუ-

შათა სასარგებლოდ. გლეხობას კი ისინი სთვლიდენ „მჭონებელ კლასად“, მას არ სთვლიდენ რევოლუციონურ ძალათ—და უკეთეს შემთხვევაში სცნობდენ ისეთ ნეიტრალურ ელემენტად, რომლის გულის მოგება საჭირო იყო მიწის რეფორმით.

მაგრამ დიადი 1905 წლის ამბებმა გამოაშქარავეს რუსეთის სოციალური ფენების ყველა განსაკუთრებული თვისებები, ხოლო რეაქციის პერიოდმა კი ჯაში გაუკეთა როგორც რუსეთის რევოლუციის მამოძრავებელ ძალებს, ისე მის მოვლენებს.

სავსებით დადასტურდა მარქსისტი პლენანოვის წინასწარმეტყველება სოციალისტური ინტერნაციონალის ჯერ კიდევ პირველ კონგრესზე (პარიზი, 1889 წ.) „რუსეთის რევოლუცია გაიმარჯვებს, როგორც მუშური რევოლუცია, ან სრულებით არ გაიმარჯვებსო“.

1905 წლის ბაზიკები.

1905 წელს რუსეთის მუშათა კლასი სათავეში ჩაუდგა ყველა მშრომელებსა და დაზარალებებს და აამხედრა ისინი დიადი ბრძოლისათვის კლასობრივი და ეროვნული მზავრელების წინააღმდეგ. მუშათა კლასმა გაამახვილა ამ წელს თავისი სპეციფიური იარაღი—გაფიცვა. თუ რუსეთში გაფიცულთა საშუალო წლიური ციფრი 10 წლის განმავლობაში რევოლუციამდე 43 ათასს უდრიდა, 1905 წლის იანვარში კი; ესე იგი რევოლუციის პირველი თვის განმავლობაში, გაფიცულთა რიცხვი იყო 440 ათასი. მაშასადამე, მხოლოდ ერთ თვეში მეტი, ვიდრე წინა ათეული წლის მანძილზე, ხოლო მთელი ამ წლის განმავლობაში გაფიცულთა რიცხვი ავიდა 2 მილიონ 800 ათასამდე. „...ეს გვიჩვენებს იმას, თუ რამდენად დიადი შეიძლება იყოს პროლეტარიატის მთვლემარე ენერგია, ეს გვეუბნება იმას, რომ რევოლუციონურ ეპოქაში პროლეტარიატს შეუძლია ასჯერ მეტი ენერგია განავითაროს, ვიდრე ჩვეულებრივ მშვიდობიან დროს. ეს მოწმობს იმას, რომ კაცობრიობამ 1905 წლამდე არ იცოდა კიდევ, თუ რა დიადი, რა გრანდიოზული შეიძლება იყოს პროლეტარიატის ძალთა დაქიმვა, თუ საქმე შეეხება ნამდვილად დიადი მიზნებისათვის ბრძოლას („ლენინი“).

„რუსეთის რევოლუცია მსოფლიო ისტორიაში არის პირველი, და ის იქნება უეჭველად არა უკანასკნელი დიდი რევოლუცია, რომელშიაც მასიურმა პოლიტიკურმა გაფიცვამ არაჩვეულებრივ დიდი როლი ითამაშა“ (იგივე): ამასთანავე სპეციალურად უნდა გაესვას ხაზი პროლეტარული მასის ავანგარდის—მელითონეთა—მოღვაწეობას.

მათი ხვედრითი წონა და მათ მიერ გაწეული მსხვერპლი პო-

ლიტერატურა ბრძოლაში სამხედრო აღმამტებოდა მთელი დანარჩენი მასის მსხვერპლსა და წონას.

გლახობა 1905 წელში.

რა უწყობდა ხელს და უადვილდებდა მუშათა კლასის რევოლუციის სათავეში ჩადგომას და მისი ნამდვილ სახალხო, „ნაციონალურ“ რევოლუციით გადაქცევას. ეს იყო გლახობის მონაწილეობა რევოლუციაში. გლახობის შევიწროების და გაღატაკების იმ განუწყვეტელი მომქმედ მიზეზებს, რომლის წყარო იყო გლახების და მემამულეთა მეურნეობის იხტერესების მტრული შეტაკება ერთის მხრივ და გლახის შეტაკება მემამულესთან წოდებრივ ხაზზე მეორეს მხრივ, ახლა მოემატა რუსეთ-იაპონიის ომი, რომელიც მთელი თავისი სიმძიმით მშრომელთ, მუშებს და გლახებს დააწვა.

9 იანვარი მეფის წყალობით შეიქნა დღეთ, როდესაც ასეულ და ათასეულ მუშებთან ერთად დახვრეტილ იქნა არა მარტო მუშების რწმენა კეთილ მეფისადმი, არამედ გლახობის ფართო მასების რწმენაც მირონცხებულის ღვთიურობაში. გლახობა იქცინებდა რევოლუციონური სულისკვეთებით, ის შეძლების დაგვარად და თავის შეზღუდულ საშუალებათა მიხედვით იღებს მაგალითს ქალაქის მუშებისაგან, რომელთაც რევოლუციის გადამდები სენი შეჰქონდათ სოფლად და იერიში მიაქვს მემამულეთა ციხე-სიმაგრეზე. — „ჩვენ ვაცხადებთ, რომ თავის ძმებათ ვსთვლით იმათ, ვისაც ქალაქში მთავრობა „მეამბოხეებს ეძახის“ (გურიის გლახობის განცხადება მეფის მოადგილის წარმომადგენელ სულთან-კრიმ-გირეისათვის). გლახების ეკონომიური მოძრაობა გართულდა გლახების ფართე პოლიტიკურ მოძრაობით ქალაქში, პროლეტარიატის მასსიური გაფიცვების გაერთიანება გლახობის მოძრაობასთან სოფლად საკმარისი იყო იმისთვის, რომ შერყეულიყო ცარიზმის ყველაზე „მტკიცე“ და უკანასკნელი დასაყრდენი არმია: „იწყება სამხედრო აჯანყებათა მთელი რიგი ფლოტში“ (ლენინი). სამხედრო ფორმაში გამოწყობილი მუშები და გლახები აჯანყების სულის ჩამდგმელი იყვნენ; მოძრაობა ხალხური გახდა. მაგრამ მას აკლდა ერთის მხრივ სიმტკიცე და გამბედაობა მასების, რომელნიც დაავადებული იყვნენ ნდობის სენით, მეორე მხრით აკლდა სამხედრო მუნდირში გამოწყობილ სოციალ-დემოკრატიულ მუშების ორგანიზაცია: მათ არ შესწევდათ უნარი აეღოთ მეთაურობა თავის ხელში, დამდგარიყვნენ რევოლუციონურ არმიის სათავეში და გადასულიყვნენ შეტევაზე სახელმწიფო ხელისუფლების წინააღმდეგ.

მოძრაობის ორი უმაღლესი წერტილი.

რევოლუციონური მოძრაობის მიღწევებს შორის უნდა აღინიშნოს ორი უმაღლესი წერტილი: საგაფიცვო მოძრაობის ხაზზე—რკინისგზის სახელოვანი გაფიცვა ოქტომბერში, რომელმაც გამოიწვია 17 ოქტომბრის მანიფესტი, სასიკვდილოთ დაშინებული ცარიზმის კონსტრუქციონური ბუში; უშუალო რევოლუციონური ბრძოლის ხაზზე—მოსკოვის პროლეტარიატის დეკემბრის აჯანყება. „რუსეთის რევოლუციის განვითარებას აუცილებლად უნდა გამოეწვია შეიარაღებული გადამწყვეტი შეტაკება მეფის მთავრობისა და მოწინავე კლასიურად შეგნებულ პროლეტარიატს შორის“. (ლენინი).

მაგრამ დეკემბრის აჯანყება ჩაქრობილ იქნა და რევოლუცია შესუსტების გზით წავიდა.

დამარცხების მიზეზები.

რა არის რევოლუციის დამარცხების მიზეზი?

„გლეხებმა დასწვეს ორი ათასამდე მემამულის სასახლე, გაიყვეს ურთიერთ შორის მემამულეების მიერ, ხალხში ნაძარცვი ქონება. საუბედუროთ ეს მუშაობა ვერ იყო საკმაოდ საფუძვლიანი. საუბედუროდ გლეხებმა მაშინ გაანადგურეს მემამულეთა სასახლეების მხოლოდ ერთი მეთუთხმეტედი ნაწილი იმისა, რაც მათ უნდა გაენადგურებიათ, რათა მიწის პირიდან აღეგვათ ფეოდალურ მსხვილ მიწადმფლობელობის სამარცხვინო მოვლენა საუბედუროდ გლეხები მეტად დაქსაქსულად, უწესრიგოდ, არა ენერგიულად მოქმედებდნენ და სწორედ ამაში მდგომარეობს რევოლუციის დამარცხების ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი“. (ლენინი).

მრავალ მილიონ გლეხების მოძრაობის ხელმძღვანელობა მუშათა კლასის მიერ არ იყო ყველგან საკმაოდ ორგანიზაციული და საკმაოდ მტკიცე. კავშირი ვერ გამოდგა საკმაოდ მჭიდრო.

იაპონიასთან ომის დამთავრება თავის თავად აძლევდა სულის მოთქმის საშუალებას გლეხობას. ცარიზმს კიდევ ერთხელ შეეძლო გამოეყვანა გლეხების შვილები—ჯარისკაცები მშრომელი ხალხის წინააღმდეგ.

ცარიზმმა ამ შემთხვევაშიაც „საუკეთესოდ გამოიყენა მოსახლეობის ყველაზე უფრო ჩამორჩენილ, უფიც ფენების საზიზღარი ცრუმორწმუნეობა“ და მოაწყო ებრაელების დარბევა, სომეხ-თათართა ელექტა და სხვა. ამგვარად ეროვნული მოძრაობა, რომელიც უნდა გამხდარიყო რევოლუციის დამხმარე ძალად, ზოგიერთ ადგილებში საშინლად დამახინჯებულ იქნა და დიდი სარგებლობა მოუტანა რეაქციას.

306 უღალატა ჩემოლიუცია.

ბურჟუაზიამ, როგორც აფრთხილებდა ჩვენი პარტია, უღალატა რევოლუციას და გაჰყიდა ის. როცა პეტერბურგის პროლეტარიატმა ნოემბერში გამოაცხადა გაფიცვა, რათა განემტკიცებია რევოლუციონური წესით განხორციელებული 8 საათის სამუშაო დღე—ბურჟუაზიისათვის არჩეული აშკარა გახდა: მან და მისმა იდეოლოგებმა თვით „სახალხო თავისუფლების“ პარტიამდე, თავი შეაფარეს თვით-მპყრობლობის საიმედო კალთას. რევოლუციის დამარცხებაში, თავის თავად ცხადია, ბურჟუაზიულ პარტიებს გარდა დამნაშავენი არიან ორ სკამზე მჯდომარე და მათ კუდში მაჩანჩალა წვრილ-ბურჟუაზიული პარტიები. ესენია მენშევიკები, ესერები და სხვ. ჰკონდათ რა გავლენა მუშათა კლასის და გლეხობის მნიშვნელოვან მასსებზე, ეს პარტიები რევოლუციის დასაწყისში თამაშობდნენ რევოლუციონური მოძრაობის განვითარების მუხრუჭის როლს, ბოლოს კი მკვდარის, უსარგებლო გვამის როლს. რევოლუციის კლასიური ხასიათის შეფასებაში, მისი მოძრაი ძალების და ბრძოლის საშუალებათა საკითხში მენშევიზმი თავის თავს ბოლშევიზმს უპირდაპირებდა. ამ მტრულ და შეურიგებელ განსხვავებას ვხედავთ ისეთ ცენტრალურ საკითხებში, როგორიც არის: 1) აჯანყების მომზადება, 2) რევოლუციის ხელმძღვანელობა, 3) ბურჟუაზიული დიქტატურა თუ პროლეტარიატის და გლეხობის რევოლუციონურ-დემოკრატიული დიქტატურა ნამდვილ დემოკრატიული რესპუბლიკის უზრუნველსაყოფად და მუშათა კლასის პროგრამა-მინიმუმის განსახორციელებლად, 4) საბჭოების როლი.

მენშევიზმის ოპორტიუნიზმი და კუდში მაჩანჩალობა ასუსტებდა რევოლუციის ისეთ მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს, როგორიც იყო რევოლუციონური პროლეტარიატის პარტია. მენშევიკურმა ჟანგმა, რომელიც ნახევრად მოედო ჩვენს იარაღს, დაასუსტა მთელი მოძრაობა. ბურჟუაზია ამოეფარა თვითმპყრობელობის კალთებს, ბურჟუაზიას და ლეგალიზმს გაჰყვა მენშევიზმიც.

მუშათა კლასის პარტია განიწმინდა და მით გაძლიერდა. მან შეითვისა 1905 წლის, ამ „გენერალურ რეპეტიციის“, მთელი გამოცდილება და 1 ნახ. ათეული წლის შემდეგ ხელმძღვანელობა გაუწია გრანდიოზულ პროლეტარულ გადატრიალებას ბურჟუაზიის, მემამულეების, მენშევიკების, ესერების და კაპიტალის სხვა მოკავშირეების წინააღმდეგ.

ჩოდის წარმოიშვა საბჭოთა ორგანიზაციული უორმა.

თუ ამ გადატრიალების გულს შეადგენს მარქსისა და ლენინის მთელი მოძღვრება პროლეტარული დიქტატურის შესახებ, რომელიც ამ მოძღვრებით წარმოადგენს უკლასობრივო და უსახელმწიფოებრივო კომუნისტურ საზოგადოებას, სამაგიეროდ დიქტატურის მამოძრავებელ კუნთებს რუსეთის სამეურნეო-კულტურულ პირობებში შეადგენს ლენინის მოძღვრება და საბჭოთა სახელმწიფოებრივობის პრაქტიკა—მუშურ-გლეხური ბლოკი, კავშირი, პროლეტარიატისა და მისი პარტიის ხელმძღვანელობის ქვეშ. ამ მოძღვრების საფუძვლები წარმოიშვა სწორედ 1905 წელს, ის განსახიერდა ბოლშევიკების უმნიშვნელოვანეს ლოზუნგში პროლეტარიატის და გლეხობის რევოლიუციონურ-დემოკრატიულ დიქტატურის შესახებ.

საბჭოთა ხელისუფლება—ნაპოვნი ისტორიული ფორმა არის; მასში ხორციელდება პროლეტარიატის დიქტატურა, რომელიც მუშათა და გლეხთა ბლოკს ხელმძღვანელობს.

ეს თავისებური მისიური ორგანიზაცია გაჩნდა რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში 1905 წელშია, და ლენინის ანალიზატორულმა გონებამ მაშინვე დაინახა მასში აჯანყების ხელმძღვანელი ორგანო, ორგანო რევოლიუციონური ხელისუფლების, მუშათა და გლეხთა ახალი ტიპის სახელმწიფოს ჩანასახი. სოც. საბჭოთა რესპუბლიკების კავშირის 8 წლის არსებობა მეფის იმპერიის ნანგრევებზე უდავოდამტკიცება არის იმისა, რომ მშრომელთა საბჭოების როლი სწორადაა შეფასებული,—ეს საბჭოები წარმოადგენენ აჯანყებისა და მუშურ-გლეხური სახელმწიფოების ორგანოებს.

1905 წლის რევოლიუციის ცეცხლში პროლეტარიატმა გამობრძმედა თავისი იარაღი, ლენინურად განამტკიცა თავისი პარტია და მით უზრუნველჰყო უფრო გრანდიოზული „შესწორება“ და ძლევამოსილი გამოცემა 1905 წლის.

1905 წელი ამიერ-კავკასიაში.

რევოლიუციონურ მოძრაობას ა/კ. (და საქართველოში) ზოგიერთი განსაკუთრებული თვისებები ჰქონდა, რომლებიც უნდა აღინიშნოს.

მოძრაობის განსაკუთრებული ორგანიზაცია არა მარტო სამრეწველო ცენტრებში (და საერთოდ ქალაქებში) როგორც არის ბაქო, თბილისი, ბათუმი და ქუთაისი, არამედ სხვა ასეთ ქალაქებშიაც კი

იძლეოდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელობის პრო-
ლეტარულ მასებთან მწყობრი მოძრაობის სურათს.

საყოველთაო გაფიცვები ბაქოში ნიმუში იყო სიმტკიცისა და
წესრიგისა.

ქალაქის მუშათა უშუალო გავლენის ქვეშ ზოგიერთ რაიონში
გლეხებიც ამოძრავდნენ. დასავლეთ საქართველოს (განსაკუთრებით
გურიის) სოფელი მემამულეებისა და მეფის ბიუროკრატიის წინააღ-
მდეგ დარაზმულ ბრძოლაში უკან არა რჩებოდა ქალაქს. იქ 1903
წლიდან იყო მღელვარების ფერმენტი, როდესაც ქარხნებიდან დათ-
ხოვნილი ბათუმის მუშები ნაწილობრივად სოფლებში იყვნენ ძალად
დამკვიდრებულნი.

ქართველი და რუსი მენშევიკები ერთი წყლის ხალხია.

ზოგიერთები ფიქრობენ, რომ ქართველი მენშევიკები მაშინ
იყვნენ თითქმის ბოლშევიკები, რადგან ისინი გაბედულად ებრძოდნენ
მემამულეებს, ბოქაულებს, ჯაშუშებს და სხვ. შემცდარი აზრია. ტე-
რორის მიმართავდნენ (და უფრო ხშირადაც მიმართავდნენ) დაშნაკლე-
ბიც, მაგრამ ამ გარემოებას არ გამოუცვლია ისინი. და რომ ქართ-
ველი მენშევიკები, რომლებიც თოქს ესროდნენ ზოგიერთ „ძლიერ“
მემამულეებს, ჯაშუშებს, მეფის ბოქაულებს, მაინც შორს იდგნენ ბოლ-
შევიკურ რევოლუციონერობისაგან, ამას ამტკიცებს თუნდაც ასეთი
ცნობა: როდესაც გურიაში გაუქმებული იყო მთავრობის და სამოსა-
მართლო აპარატი, როდესაც იქ შემოღებული იყო ხალხის თვით-
მართველობა, მენშევიკებმა მემამულეთა მთელი მიწების კონფისკა-
ციის ნაცვლათ დააწესეს მხოლოდ დაკლებული, „სამართლიანი“ საი-
ჯარო გადასახადი მიწებზე, რომლებზედაც გლეხები ეწეოდნენ მეურ-
ნეობას. ქართველ მენშევიკების წვრილ ბურჟუაზიული ბუნება, რო-
მელიც ასე საზიზღრათ გამოაშკარავდა პროლეტარულ რევოლუციის
წლებში, შესამჩნევი იყო ჯერ კიდევ 1905 წ.

მოძრაობას ამიერ-კავკასიის გადამწყვეტ ცენტრებში (და გან-
საკუთრებით საქართველოში) ჰქონდა ზედმიწევნით ინტერნაციო-
ნალური ხასიათი.

კლასიური მომენტი იყო მთავარი. მშრომელნი ნაციონალურ
მოთხოვნილებებს არ აყენებდნენ, რადგან ფიქრობდნენ, რომ წესწყა-
ბილების დემოკრატიზაციის შემდეგ ეროვნული ინტერესები სავსე-
ბით დაცული იქნებოდა. არავითარ სიძულვილს ან უნდობლობას
რუსეთის მუშისა და გლეხისადმი ადგილი არ ჰქონია. მათთან ერთად
სიხარული, მათთან ერთად ბრძოლა საერთო მტრის წინააღმდეგ და

მათთან ერთად უკეთესი მომავლის მიღწევა—ასეთი იყო განწყობილება.

მეფის ჯოჯოხეთურმა ზრახვამ ამიერ-კავკასიის ხალხთა შორის შუღლის ჩამოგდების შესახებ, გამარჯვება ჰპოვა ამიერ-კავკასიის მხოლოდ აღმოსავლეთ ნაწილში: სომეხ-თათართა ხოცვა-ჟლეტა, მოძმეთა დაღვრილა სისხლის ზღვა აქრობდა რევოლუციონურ ცეცხლს.

მიუხედავად განმეორებითი ცდისა ცარიზმმა და მისმა მოციქულებმა (პუბლიცისტი ველიჩკო) ვერ მოახერხეს ეროვნებათაშორისო ბრძოლის გაჩაღება საქართველოში. უფრო მოხერხებული იყვნენ ამ ჯოჯოხეთურ მუშაობაში ქართველი მენშევიკები ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, როდესაც ნაციონალიზმის და შოვინიზმის ყველა მხეცებთან ერთად ფრონტი შეაბრუნეს არა მარტო რევოლუციის, არამედ სომხების, რუსების, თათრების, ოსების, აფხაზების, აჭაოლების და სხვ. წინააღმდეგ.

1905 წლის რევოლუციის მნიშვნელობა მსოფლიოში.

1905 წლის რევოლუციას, რომელიც იყო საერთო სახალხო, ეროვნული რევოლუცია, ჰქონდა მსოფლიო მნიშვნელობა. მან არა მარტო სასიკვდილოთ დააფრთხო თვითმპყრობელობა რევოლუციონურად ამოძრავებულ ხალხთა საშიშროებით, არამედ მან გამოაღვიძა აღმოსავლეთიც. „რუსეთის რევოლუციამ გამოიწვია მოძრაობა მთელ აზიაში. რევოლუცია ოსმალეთში, სპარსეთში, ჩინეთში, ამტკიცებს, რომ 1905 წლის მძლავრმა აჯანყებამ დააჩნია ღრმა კვალი და აღმოუფხვრელია მისი გავლენა, რომელიც გამოიხატა ასეულ მილიონიან ხალხთა შეტევითი მოძრაობაში“. (ლენინი).

ჩვენი პირველი რევოლუციის გამომხატურებათ უნდა ჩაითვალოს ის გარემოებაც, რომ ბრძოლა საყოველთაო საარჩევნო უფლებისათვის ავსტრიაში სრული გამარჯვებით დამთავრდა. მთელმა მსოფლიომ გაიგო, რომ მიუხედავად რევოლუციის დამარცხებისა, წარმოიშვა რევოლუციონური რუსეთი და ამიერიდან მეფის რუსეთი, „ევროპის ეანდარმი“ განწირულია სასიკვდილოთ მშრომელთა რევოლუციის მეორე შემოტევის დროს.

1917 წ. იანვარში ლენინმა თავისი მოხსენება ციურხის ახალგაზრდობის აუდიტორიის წინაშე შემდეგი სიტყვებით დაასრულა: „რუსეთის რევოლუცია (1905 წ.) წარმოადგენს ევროპის მომავალ რევოლუციის შესავალს. ექვს გარეშეა, ეს მომავალი რევოლუცია, შეიძლება იყოს მხოლოდ პროლეტარული რევოლუცია. ეს მომავალი რევოლუცია კიდევ უფრო თვალსაჩინოდ დაგვანახებს, რომ მხო-

ლოდ სასტიკი ბრძოლები, სწორედ სამოქალაქო ომები გაანთავისუფლებენ კაცობრიობას კაპიტალის უფლისაგან და მეორეს მხრივ, რომ მხოლოდ კლასიურად შეგნებულ პროლეტარებს შეუძლიათ გამოვიდნენ და გამოვლენ კიდევ ექსპლოატაციის ქვეშ მყოფთა დიდ უმრავლესობის სახით“...

არ გასულა 10 თვე და ამ სიტყვების ავტორი ხელს აწერდა დედამიწის ერთი მეექვსედის პროლეტარულ მთავრობის დეკრეტებს. ყველა მშრომელებთან ერთად 1905 წელს ლენინმა მოაწყო „გენერალური რეპეტიცია“, 1917 წელს მან დაანახვა მთელ მსოფლიოს „თუ როგორ კეთდება ეს საქმე“ და რას ნიშნავს იგი. ამით ლენინმა დაიმსახურა სოციალისტური რევოლუციის უდიდესი ხელოსანის, პროლეტარული გადატრიალების დანტონის სახელი (ტაში).

1905

ოცი წლის უმადებ.

(ამბ. ლ. დ. ტროცკის მოხსენება სრულიად საქავშირო პოლიტ-კა-ტორლელთა მეორე ყრილობაზე 1925 წ. დეკემბრის 26 ს.

ამხანაგებო! კაცობრიობის ისტორიამ იცის მთელი რიგი მა-გალითები, როდესაც ტანჯული მასა კონვესიულურად აღმდგარა მტანჯველთა და ტანჯვა-წვალების წინააღმდეგ. წლებისა და ათეულ წლების ბნელეთით მოცული მონობა გაურღვევია, არღვევს და კვლავ გაარღვევს აღშფოთებით გამოწვეული აფეთქებანი, ხოლო ამ აფეთ-ქებათა ისტორიული მნიშვნელობა განისაზღვრება ქვეყნის, სადაც ის მოხდა, კულტურული დონით, მასის რაოდენობით, რომელიც მასში მონაწილეობდა და ხელმძღვანელთა შეგნებით, რომელთა მეთაურო-ბით აჯანყებული მასა ბრძოლას აწარმოებდა. კაცობრიობის ისტო-რიაში არის წლები, რომელნიც არა მარტო თითოეული რევოლუცი-ონერის, არამედ თითოეული წერა-კითხვის მცოდნე ადამიანის მეხსიე-რებაში ტანჯულთა ბანაკიდან, მოსჩანან ბრინჯაოსაგან სამუდამოთ ჩამოსხმულად და აშკარად განირჩევიან იმ წელთა დაუბოლოვებელი მწყვრივისაგან, რომელთაც არ გააჩნია არც ტანი, არც სახე.

1793 წელი კაცობრიობის მეხსიერებაში დარჩა როგორც ერთი ასეთი ლითონის წელთაგანი, როდესაც იაკობინელების, მე-18 საუ-კუნის ამ ბოლშევიკების ხელმძღვანელობით, პლებსმა, სანკიულოტებ-მა, ხელოსნებმა და ნახევრად პროლეტარებმა, პარიზის მიდამოთა ჩაგ-ლეჯილებმა, ნახევრად ტიტულებმა, დააწესეს რკინის დიქტატურა და მოახდინეს დაუფიწყარი გასამართლება ძველი საზოგადოების მპყრო-ბელ გვირგინოსანთა და პრივილეგიის მქონე პირთა.

1848 წელი სცოცხლობს კაცობრიობის მეხსიერებაში იმდენათ არა, რომ ჩამორჩენილი ბურჟუაზია შეეცადა იმ წელს ხელთ ეგდო ძალა-უფლება, რამდენათაც იმით, რომ თავისი პოლიტიკური სურვი-ლების გამომხატველი მხდალი და მრუში ბურჟუაზიის გავლენისა-გან განთავისუფლდა და უკვე ახალგაზრდა, ლომისებური თავი წამოჭ-ყო პროლეტარიატმა.

1871 წელი აღიბეჭდა მშრომელთა მეხსიერებაში იმ წელიწადთ, როცა პარიზის გმირმა პროლეტარიატმა სცადა ხელში აეღო ახალი, განათლებული საზოგადოების მართვლობა.

1905 წელი ერთი ასეთი ბრინჯაოს წელთაგანია კაცობრიობის ისტორიაში და განსაკუთრებით ჩვენთვის. 1905 წლამდე ჩვენმა ისტორიამ რევოლუცია არ იცოდა. ჩვენში იყო სასტიკი გლეხური „ბუნტები“ როგორც რაზინშიჩინა და პუგაჩოვშიჩინა. ოთხმოცი წლის წინად ჩვენს პირველ რევოლუციამდე, — 1825 წელს — პეტერბურგი დეკაბრისტების გმირული აჯანყების ასპარეზი იყო. ყველაფერი ეს რევოლუციის აუცილებელი ელემენტებია, მაგრამ ის რევოლუცია კიდევ არ არის. გლეხთა მოძრაობას არ გააჩნდა ხელმძღვანელობა ისეთი კლასისა, რომელსაც შეეძლებოდა ხელთ ძალა-უფლების აღება. დეკაბრისტების აჯანყებას არ გააჩნდა სოციალური დასაყრდენი. ნამდვილმა რევოლუციამ რუსთა მიწა-წყალზე პირველად იფეთქა მხოლოდ ოცი წლის წინად.

1905 წლამდე რევოლუცია ჩვენთვის იყო ან თეორეტიული შემეცნება, ან რომანტიული მოგონება სხვათა ბრძოლაზე, ან იმედი. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის სახენი, კონვენტისა და პარიზის მიდამოთა სცენები, პირველად ეთანაბრებოდნენ მოგონებებს პუგაჩოვშიჩინაზე, შემდეგ უფრო და უფრო — საყოველთაო გაფიცვის იდეას. და მხოლოდ 1905 წელი ჰქმნის ჩვენთვის რევოლუციის მშობლიურ ნაციონალურ სტიქიას. მშრომელთა ახალი თაობანი მიწაწყალზე ამ რევოლუციაში, — მის განცდებს, მის სანახევრო გამარჯვებებს, მის სასტიკ გაკვეთილებს ისისხლხორცებენ. ხდება ხალხის სულიერი გადახალისება. მხოლოდ 1905 წლის რევოლუციაში გავლით ჩვენმა ქვეყანამ 12 წლის შემდეგ შესძლო შთაეწერა ის ჯორიაში ყველა წლებზე უუდიდესი — 1917.

1905 წლის რევოლუციაში ერთსა და იმავე დროს გამოსავალსა და გადაჭრას ეძიებდა სამი სხვადასხვა ისტორიული წინააღმდეგობანი, რომ გაგებულ იქნას ამ წლის შინაგანი დინამიკა, მისი მსვლელობა და გამოსავალი, უნდა აუცილებლათ თვალწინ გვედგას წინააღმდეგობათა რთული თვითქმედება სამი თანამიმდევრობითი ისტორიული რიგებისა: უპირველესად, ფეოდალური საზოგადოებიდან აღმოცენებული წინააღმდეგობა ნახევრად ბატონ-ყმურ გლეხობისა და ბატონ-ყმურ მემამულეთა კლასს შორის; მეორედ, წინააღმდეგობა განვითარებაში მყოფ ბურჟუაზიულ საზოგადოებასა და ძველ, ნახევრად ბატონ-ყმურ წყობილებას შორის; დაბოლოს, წინააღმდეგობა მესამე, ახალი რიგისა: პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის.

1905 წლისათვის რომ ისტორიას არ მოეტანა უაღრესი წინააღმდეგობა გლეხსა და ბატონს შორის, ჩვენ ვერ გავხედებოდით სამი რევოლუციის მონაწილენი, რომელნიც ასე კანონიერ-შეწონილათ არიან ასახულნი: 1905 წელი, 1917 წლის თებერვალი და ოქტომბერი. ანტაგონიზმი გლეხობასა ერთის მხრით, მემამულეთა წოდებასა და

სახელმწიფოს შორის მეორეს მხრით—ის დაუშვრეტელი მარაგი იყო ხალხური რევოლიუციონური ვნებისა, რომლის წყალობითაც ასეთი გიგანტიური გაქანება მიიღო ჩვენმა რევოლიუციამ. მაგრამ მხოლოდ ეს ერთი ანტაგონიზმი რევოლიუციისათვის საკმაო არ არის: რევოლიუციონური ქალაქის ხელმძღვანელობის გარეშე გლახთა მოძრაობას არ შეეძლო ამალღებულიყო ახალ პუტაჩოვშინაზე ზევით.

რომ არ გვექონოდა პოლიტიკურად მომწიფებული წინააღმდეგობანი პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის, ე. ი. რომ ჩვენ არ გვეყოლოდა მძლავრი, ინდუსტრიალური პროლეტარიატი, რევოლიუცია, როგორც დიდი რევოლიუცია, შეუძლებელი იქნებოდა; მხოლოდ იმ შემთხვევაში, უკეთეს გლახთა მასების სათავეში ჩადგებოდა ქალაქთა წვრილი ბურჟუაზია,—ჩვენში მოხდებოდა საფრანგეთის დიდი რევოლიუციის ტიპის რევოლიუცია. მაგრამ ამ შესაძლებლობას ჩვენ წარმოვიდგენთ მხოლოდ ლოლიკურად. რეალურმა ეკონომიურმა განვითარებამ ის მეტის-მეტად უკან დასტოვა.

ბატონყმობამ და მეფობამ ჩვენში მიაღწიეს იმ ეპოქამდე, როცა მათ კალთებს ქვეშ დამკვიდრდა მსხვილი კაპიტალისტური მრეწველობა, რომლის საშოში ღრმა წინააღმდეგობა დაგროვდა პროლეტარიატსა და ბურჟუაზიას შორის. აი რატომ 1905 წლის რევოლიუცია ნიშნავდა აუცილებლათ კითხვის დაყენებას იმის შესახებ, თუ ვინ უხელმძღვანელებდა ძველს, ნახევრად ბატონყმური წესების მოსპობას—ბურჟუაზია თუ პროლეტარიატი? ეს კი ნიშნავდა ახალი კითხვის დაყენებას—ქალაქის მებრძოლ ორ კლასთაგან რომელი აიღებდა თავის თავზე გლახთა სტიქიური მოძრაობის ხელმძღვანელობას: ლიბერალური ბურჟუა, თუ სოციალისტური პროლეტარი?

ქვეყანა ჯერ კიდევ ბურჟუაზიული რევოლიუციით იყო ფეხ-მძიმეთ. ეს უკანასკნელი კი თავის საშოში ატარებდა პროლეტარიატის რევოლიუციას. აი, რატომ, როდესაც გამოირკვა, რომ დამარცხებულმა 1905 წ. გადაუჭრელი დასტოვა აგრარული საკითხი, ჩვენ ასე დარწმუნებით მოველოდით მეორე რევოლიუციონურ ტალღას. და აი რატომ, როცა პირობები მომწიფდა, ეს მეორე ტალღა, ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლიუცია 1917 წლის თებერვლისა, 8 თვის შემდეგ განთავისუფლდა სოციალური ფეხმძიმობისაგან პროლეტარიატის რევოლიუციის შობით. ის, რაც ინგლისში, უძველეს კაპიტალისტურ ქვეყანაში, გაგრძელდა სამი საუკუნე (1648 წლის დასაწყისიდან და უფრო ადრე) ის ჩვენში, ჩამორჩენილ ქვეყანაში, გაკეთდა 12 წლის განმავლობაში (1905—1917).

ეს დავიმახსოვროთ: სამი რიგის ისტორიული წინააღმდეგობანი შემქიდროვდა 1905 წელში, მათ ასაზრდოვეს რა ერთმანეთი, იმავე დროს გათიშეს, გაანადგურეს ერთმანეთი. 1905 წლის მსვლელობა და გა-

მოსავალი განისაზღვრება ამ წინააღმდეგობათა ურთიერი გავლენით.

რევოლუციის წელიწადი იწყება 9 იანვრის სისხლიანი კვირით და თავდება 19 დეკემბერს, როცა დარბეული მოსკოვი სავსებით მინისა და ღუბასოვის ხელში აღმოჩნდა. ამნაირათ, 1905 წელი სხვა რევოლუციონური წლებისაგან განსასხვავებლათ კალენდარულათ ეთანხმება მომხდარ ამბავთა ძირითად გაქანებას. იანვარიდან დეკემბრამდე იშლება პროლეტარიატის რევოლუციონური ამბოღება, რომელიც შემდეგ მსწრაფლ ეცემა აქ, მოსკოვში, პრესნის საბარაკადო ბრძოლაში. მუშათა კლასის ძალუმი მოძრაობა ნებას არ აძლევს ბურჟუაზიას მიზნად დაისახოს ამობოქრებული გლეხობის დაპყრობა, თავის გავლენის ქვეშ დაყენება, მაგრამ მუშაც ვერ ახერხებს გაიყულოს სოფელი. **ბურჟუაზია ვერც ბედავს და არც სურს, პროლეტარიატს კი—არ ძალუძს.** და აი, ამ რევოლუციონური უმეფობით განისაზღვრება 1905 წლის ბოლო.

მართალია, 1905 წელს სოფელმა უკვე გამოიჩინა ბრძოლის უდიდესი ენერგია, მაგრამ გლეხთა მოძრაობა დაქსაქსული, გაფანტული, რომელიც პოლიტიკურად ოდნავ შორდებოდა საშუალო საუკუნეს, ვერ უთანხმდებოდა პროლეტარიატის მოძრაობას, რომლის მობილიზაცია შედარებით ჩქარა მოხდა. გლეხთა მოძრაობის ფართო გაქანება იწყება მხოლოდ 1905 წლის შემოდგომიდან და გრძელდება 1906 წლის ზაფხულამდე, ამასთან ეს მოძრაობა უმაღლეს წერტილს აღწევს, თუმცა არა საკმაო სიმაღლემდე, მხოლოდ მაშინ, როცა პროლეტარიატის შეტევა უკვე მოგერიებული იყო.

ჯარი, ყაზარმაში მოთავსებული, გლეხობის გამომხატველია, მაგრამ ეს ჯარისკაცები გაწვეულნი არიან რევოლუციის დაწყებამდე. და აი, იმ გლეხთა არმიას, რომელსაც ჯერ კიდევ არ გაუვლია გლეხთა აგრარული მოძრაობის სკოლა, მუშათა კლასი ვერა სძლევს. 1905 წელმა, ახლანდელი სიტყვებით რომ გამოვსთქვათ, ჯერ კიდევ არ იცოდა პოლიტიკური კავშირი ქალაქსა და სოფელს, პროლეტარიატსა, გლეხობასა და გლეხობიდან გამოსულ ჯარს შორის.

მაგრამ რევოლუციონური კავშირის აუცილებლობას მწვავედ გრძნობდნენ მასები, არა მარტო პროლეტარული, არამედ გლეხური. მართლაც აღსანიშნავია, რომ 1905—1906 წლებში რევოლუციის სოფელი ეძახდა არა სხვა სახელს, თუ არ გავიფიქრებ... ეს ჩვენ უკვე დაგვაფიქრდა: მცირე წელთ არ გაუვლია და თითოეულ მათგანს ჩვენს მესხიერებაში საკმაო ჭრილობანი დაუტოვებია. მაგრამ ეს ფაქტი უნდა მოგონებულ იქნას, რადგანაც ის უაღრესად ნიშანდობლივია. გლეხები ამბობდნენ ჩვენ გავიფიცეთ მემამულის პირუტყვი, ჩვენ გავიფიცეთ მემამულის პური, ჩვენ გავიფიცეთ მიწა, ზოგიერთ შემთხვევაში ასეც ამბობდნენ ჩვენ გავიფიცეთ მემამულე (Забастовали

помещика). ეს უკანასკნელი გამოთქმა კი ნიშნავდა, რომ გლეხებმა მიიღეს რა „საკუთარი ზომები“, წითელი ტერორი, მოჰკლეს უახლოესი მტერი. ასეთი გამოთქმით გლეხობა აშკარად ამბობდა, რომ პოლიტიკურად მისი ხელძღვანელი იყო მუშათა კლასი. და თუ არ მოხდა და არც შეიძლება მომხდარიყო სათანადო კავშირის გაბმა ერთბაშად, რევოლუციის პირველსავე აბოზოქრებისთანავე, ეს იმიტომ, რომ მასები სწავლობენ არა წიგნების საშუალებით და რევოლუციაც არ ხდება გეგმის თანახმად. შემეცნების საფუძველია გამოცდილება, გამოცდილების საფუძველი — მოქმედება. სწორედ უპირველესად იმიტომაცა დიდებული 1905 წელი, რომ მან პირველად ჩვენი განვითარების ყველა საკითხი დააყენა არა ქალაქებში, არამედ გიგანტიურ რევოლუციონურ შეტაკებებში; რომ ყველა სოციალური წინააღმდეგობანი მან გვაჩვენა თავის ურთიერთ ზედმოქმედებაში: რომ ყველა კლასები დაუპირდაპირა ერთმანეთს, ასწონა რა ისინი რევოლუციის სასწორზე. ამ ბრძოლაში პროლეტარულმა ავანგარდმა ჰპოვა თავისი გზა. ამ ცდაზე საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ბოლშევიზმი.

მას შემდეგ, რაც დაპატიმრებულ იქნა პეტერბურგის საბჭო; მას შემდეგ, რაც სემიონოვის პოლკმა დაარბია პროლეტარული მოსკოვი და ქალაქის ბატონ-პატრონი შეიქნა დუბასოვი; მას შემდეგ, რაც რკინის გზის ხაზებზე დაიწყო რეპრესიები, — აგრარულ მღელვარებას, თუმცა გაძლიერებულს, არ შეეძლო მეფობის დამხობა. აი, აქ არის დამარცხების მიზეზი.

მაგრამ იყო თუ არა ეს სრული დამარცხება. არა. როგორც 1905 წლის 17 ოქტომბერს ჩვენ ვამბობდით, რომ გამარჯვება ჯერ კიდევ არაა, არის ნახევრად გამარჯვება, ისე 1905 წლის დეკემბრის გასულს ჩვენ ვამბობდით, რომ დამარცხება არ არის. არის ნახევრად დამარცხება. მეფობა თავის ალაგას შერჩა, მაგრამ ის იყო შერყეული მეფობა, თუმცა ის რეაქციის ხანაში თავხედურად იწვევდა ხალხს. სტოლიპინი, ეს ყველაზე უფრო „წარჩინებული“ სამი ივნისის მონარქიის წარმომადგენელთაგან, გაიძახოდა სათათბიროში: „ვერ შეგვაშინებთ“-ო. ხოლო გავიდა ხანი და შეაშინეს (ტაში), დააშინეს — სიკვდილით. (ტაში). მ ივნისის მეფობა, რომელმაც გამოიარა 1905 წელი, მაინც მეტის მეტად მამაცობდა, მაგრამ მის ხერხემალი მაგრად იყო ჩაქდობილი ტყვია შემდეგი დალით — „წითელი პრესნა 1905 წლისა“. (ტაში).

და ამ ნახევრად გამარჯვებულმა, ნახევრად დამარცხებულმა 1905 წლის რევოლუციამ შეარყია ძველი საზოგადოების საფუძველი ევროპასა და აზიაში. ეს უნდა გვახსოვდეს ოცი წლის თავზე.

ავსტრიის ერებმა პეტერბურგის და მოსკოვის მუშათა ხელიდან მიიღეს მაშინ საყოველთაო საარჩევნო უფლება: ჰაბსბურგთა მონარქია შედრკა რევოლუციონური გაფიცვის წინაშე.

გერმანიის სოციალ-დემოკრატია, რომელსაც მაშინ ღრღნიდა ოპორტიუნიზმი, მუშათა მასების ძალდატანებით იძულებული შეიქნა ბრძოლის საშუალებათა რიცხვში ოფიციალურად შეეტანა საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვა და თუ ბელადები თვალთმაქცობდნენ, გერმანელი მუშების ახალი თაობა სერიოზულად ჰკიდებდა ხელს ამ იარაღს და სწორედ 1905 წლის გაკვეთილებზე აღიზარდნენ მომავალი სპარტაკელების კადრები.

საფრანგეთში 1905 წლის ძალუმი ბრძოლების უშუალო ზგავლენით იშვა რევოლუციონური სინდიკალიზმი, რომელმაც ნიადაგი მოამზადა ახლანდელი კომუნისტური პარტიისათვის.

იმავე პერიოდში ინგლისში ჩვენ ვხედავთ ძლიერ გაფიცვებს, რომლებმაც შეარყიეს ძველი კონსერვატიული ტრედ-უნიონები და პირველი მაუწყებელნი შეიქნენ იმ დიადი სამოქალაქო ბრძოლისა, რომლებიც ინგლისში ხდება.

აზიაში, რომელშიაც მოსახლეობს კაცობრიობის ნახევარზე მეტი და რომელიც დიდი ხანი არაა მას შემდეგ, რაც სამუდამო გაყენვის, გაჩერების მატერიალად ითვლებოდა, 1905 წელმა გამოიწვია სამი რევოლუცია: სპარსეთში, ოსმალეთში და ჩინეთში.

არა, 1905 წელს უკვალოდ არ ჩაუვლია კაცობრიობის ისტორიაში, ის არ ჩაითვლებოდა უკვალოდ იმ შემთხვევაშიაც, მას რომ არ ეშვა 1917 წელი. მაგრამ თავისი უშუალო მიზანი, თვითპყრობელობის ჩამოგდება, ბატონ-ყმობის მოსპობა, ჩვენმა პირველმა რევოლუციამ ვერ გადასჭრა. თვით პროლეტარიატმა მხოლოდ 1905 წ. დეკემბერში გაიგო, ახლანდელი აზრით, რას ნიშნავს რევოლუცია, რას ნიშნავს ბრძოლა ძალა-უფლებისათვის,—შეიგნო საბოლოოდ როგორის დაუდევრობით, როგორის სისასტიკით მჭონებელი კლასები იცავენ და დაიცავენ თავიანთ ბატონობას. მარქსის სიტყვები იმის შესახებ, რომ კრიტიკის იარაღს რევოლუცია გადააქცევს კრიტიკად იარაღისა, ახლანდელის გაგებით შეითვისა მუშათა კლასის ავანგარდმა ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ, როცა რეაქცია გადმოვიდა კონტრ-შეტევაზე.

ამასთან დაკავშირებით მე მაგონდება ორი სცენა პეტერბურგის საბჭოს იმ დროინდელ ცხოვრებიდან. ერთი—29 ოქტომბერს, ქალაქში გავრცელებული იყო საშიში ხმები იმ „პროგრომი“ შესახებ, რომლისათვისაც ემზადებოდა შავი რაზმი და საბჭო საწინააღმდეგო ზომებს იმუშევებდა. მუშა დეპუტატები, მოსულნი საბჭოს სხდომაზე პირდაპირ ქარხნებიდან, ტრიბუნიდან აჩვენებდნენ იმ იარაღის ნიმუშებს—ხმლისა, ხანჯლისა და სხ. რაც მუშებს გაეკეთებიათ შავი რაზმის წინააღმდეგ. ისინი არჩვენებდნენ ფინურ დანებს, კასტეტებს, ხანჯლებს, მავთულის მათრახებს, აქნევდნენ ჰაერში, მაგრამ ყვე-

ლაფერი ეს უფრო გართობა იყო, ვიდრე საქმე,—ეს იყო ოხუნჯობა, ხუმრობა. ისინი თითქოს ფიქრობდნენ, რომ მზადება თავის თავად სწყვეტდა წინააღმდეგობის გაწევის საკითხს. მათი უმრავლესობა ჯერ კიდევ ვერ გამსჭვალულიყო იმ აზრით, რომ იდგა სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი და მხოლოდ უღმობელ კრიტიკას იარაღით შეეძლო საბოლოოდ განადგურება სახელმწიფოსი და უპირატესობით აღჭურვილი საზოგადოებისა, და აი, ეს ასწავლეს მათ დეკემბრის დღეებმა.

მ დეკემბერს პეტერბურგის საბჭოს ალყა შემოარტყეს გვარდიელებმა, იქ იყო ამ ჯარის ნაწილები ყოველგვარი იარაღით. აღმასრულებელმა კომიტეტმა ქანდარიდან ძირს, სხდომის დარბაზში, სადაც უკვე თავშეყრილი იყვნენ დეპუტატები ასობით, გადაისროლა შემდეგი ლოზუნგი: „წინააღმდეგობას ნუ გაუწევთ, მტერს იარაღს ნუ ჩააბარებთ“ იარაღი იყო ხელით სახმარი, უფრო ჯიბის: რევოლვერები, ბრაუნინგები, მაუზერები... და აი სხდომის დარბაზი, რომელიც უკვე გარშემორტყმული იყო ყოველის მხრით გვარდიელების მიერ, — ქვეითი, ცხენოსანი და არტილერიის ნაწილებით, მუშათა დეპუტატები შეუდგნენ თავიანთი იარაღების გაფუჭებას, ბრაუნინგებით ამტვრევდნენ მაუზერებს, მაუზერებით — ბრაუნინგებს, ეს არ მიმდინარეობდა ისეთი ოხუნჯობათა და ხუმრობით, როგორც ეს იყო 29 ოქტომბერს. ლითონის ასეთს ქლარუნში მოისმოდა პროლეტარიატის კბილთა ღრქენა, რომელმაც პირველად იგრძნო, რომ საჭიროა სხვა უფრო ძლიერი ლონისძიება, სხვა უფრო ძლიერი იარაღი საუკუნებრივი მონობის სიმაგრის დასანგრევათ. შემდეგ კი მახლოვდნენ დღეებში, მინებმა და ღუბასოვებმა პროლეტარიატს დამატებითი საშინელი გაკვეთილი მისცეს—ეს იყო 9 დეკემბრიდან 19-მდე, როდესაც მოსკოვის მუშების უკანასკნელი ცდა სისხლში იქნა ჩაბრჭობილი.

და შემდეგ დადგა წლები მიმოქცევისა, რიგების შემკიდროვნების, დვენის, გადასახლების, კატორღის, ემიგრაციის, ერთის მხრით, განდგომის, რენეგატობის, დაცივნისა, მეორეს მხრით—შავი და ყრუ წლები კონტრ-რევოლიუციისა. რამდენი დაცივნა იყო მაშინ ოფიციალური და ოფიციაოზური, ოპოზიციონური და ცრუ-რევოლიუციონური 1905 წ. ლოზუნგებისა, მეთოდებისა და იმედების შესახებ. ამ დარბაზის ყველა იარუსების ავსება შეიძლება რეაქციის წლების ლიტერატურით, რომელიც ცდილობდა ამ დიდებული წლის მეხსიერებიდან აღმოეხერხა, რევოლიუციის დროშის საბოლოოდ ამოსვრას მ ივნისის რეაქციის ტალახში. ცრუ-რევოლიუციონერები ლიბერალებთან ერთად დაცინოდნენ 1905 წლის ხსოვნას, მის „უაზრო ოცნებებს“. ეს არ გაუმართლდათ. დღეს, 1905 წლის 20 წლის თავზე, ვიგონებთ რა წარსულს და განუქვრეტთ მომავალს, ჩვენ ვეუბნებით ჩვენი ქვეყნის ხალხს და მთელი მსოფლიოს ხალხებს: 1905-ს არავინ

მოუტყუილებია, ყველაფერი, რასაც ის შეგვპირდა, შეასრულა 1917-ში (ტაში).

პირველად 1905 წელს იქნა გადასროლილი მასათა შეგნებაში საბჭოთა ხელისუფლების იდეა. ყველა ჯიშისა და მოდგმის სუფორი-ნელები დამარცხებულ, „გაქცეულთა მუშათა მთავრობას“ დასცინოდნენ 3 ივნისის რევიმის წლებში. მაგრამ კარგად იცინის ის, ვინც ბოლოს იცინის: საბჭოების ხელისუფლების ლოზუნგი, რომელიც გადმოსროლილ იქნა 1905 წელში არა თუ უძლიერესი ფაქტი შეიქნა რუსეთში, არამედ—მან მთელი კაცობრიობის ისტორიაში გადაშალა ახალი ეპოქა.

1905 წელმა გადმოისროლა ლოზუნგი მიწისა და თავისუფლებისა, მას უწოდებდნენ რომანტიულს და ფანტასტიურს. მასში მცირედი არ ყოფილა რომანტიკა, მაგრამ ამ ლოზუნგმა მოიშორა რა რომანტიული კანი, გარდაიქცა რკინის რეალობათ მემამულეთა მიწების კონფისკაციის და თავად-აზნაურთა წოდების მოსპობის საქმეში, რომელიც (თავად-აზნაურობა) საუკუნოებით სჩაგრავდა რუსეთს.

8 საათის სამუშაო დღე, ისე როგორც საბჭოთა ხელისუფლების დასაწყისი,—1905 წლის რევოლუციაშია, როცა მისი შემოღება მუშებმა სცადეს ძალადობით. რამდენი ბრძენი, რამდენი გაიძევრა იმ დროს და შემდეგშიც, დასცინოდა ამ რევოლუციონურ ცდას, როგორც უქკუობას, რამაც ჩამოაშორა ბურჟუაზია თავისუფლებისათვის ბრძოლას. ეს ბრძენნი და გაიძევრანი ფიქრობდნენ და ზოგიერთები ფიქრობენ დღემდეც, რომ პროლეტარიატს პოლიტიკური თავისუფლება ესაჭიროება როგორც აბსტრაქცია,—არა,—1905 წელმა გვაჩვენა, რომ პროლეტარიატს ესაჭიროება მატერიალური შესაძლებლობა თავისუფლებით სარგებლობისა. რეალური თავისუფლება მუშისათვის იწყებოდა იმ საათიდან და იმ წამიდან, როცა ის თავის კუნთებსა და ტვინს ინთავისუფლებდა საქარხნო მონობისაგან, როცა ის ამოკლებდა თავის შრომას და აღიდებდა თავისუფალ დროს, რათა მიეღო მონაწილეობა ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ამიტომ 8 საათის სამუშაო დროსთვის ბრძოლა მისთვის იყო თავისუფლებისათვის ბრძოლის უსაჭიროესი შემადგენელი ნაწილი. 1905 წელმა შეპირება გასცა და შეეცადა, 1917 წელმა კი საქმით განახორციელა 8 საათის სამუშაო დრო და დააწესა ის შეურყევლად მანამდე, ვიდრე ტეხნიკა ნებას არ მოგვცემს შევსცვალოთ ის შვიდი, ექვსი და ხუთი საათის სამუშაო დროთი (ტაში).

რესპუბლიკა? რამდენი ლაპარაკი იყო იმის შესახებ, რომ ეს ლოზუნგი უტოპიურიყო. რამდენი სტატია დაიწერა, რამდენი სიტყვა წარმოითქვა იმის დასამტკიცებლათ, რომ გლეხთა მასების შეგნებაში ღრმად ჰქონდა ფესვები გამდგარი მონარქიას და დოქტრი-

ნეროზაა რუსეთის რესპუბლიკის იდეაო. ამას ლაპარაკობდნ და სწერდნ არა მარტო 9 იანვრამდე, არამედ მეფის ხალხთან სისხლიანი შეხვედრის შემდეგ, იმის შემდეგ, რაც პეტერბურგის პროლეტარიატმა მუქარით წყევა-კრულვა გაუგზავნა რომანოვთა ბრბოს: სიკვდილი სისხლიან მეფეს და მის გველის შთამომავლობასო! რეაქციის წლებში ეს სიტყვები უძღურების მუქარად მოსჩანდნ. სამი ივნისის მონარქია წამოდგა, კატორლა და სახრჩობელა იყო მისი გზის მაჩვენებელი. ცარიზმი ზეიმობდა და ისე გამოდიოდა, თითქოს რესპუბლიკის ლოზუნგი მართლაც უაზრო ოცნება იყო. მაგრამ დაჰკრა სათმა და 1918 წლის 16 ივლისს ურალის პროლეტარმა ბელობოროდოვმა სისრულეში მოიყვანა მუშათა კლასის სასტიკი განაჩენი! (ტაში).

პეტერბურგის საბჭოსა და გლეხთა კავშირის დამშობილება დაიწყო 1905 წლის ოქტომბრის დღეებში. ლიბერალებმა და მენშევიკებმა ვერ შეიგნეს ის, რაც მათ თვალწინ ხდებოდა. იმ დღეებში საფუძველი ეყრებოდა მუშათა კლასისა და გლეხობის კავშირს—საბჭოთა ძლიერების ამ საფუძველს.

2 დეკემბერს პეტერბურგის საბჭომ გლეხთა კავშირთან და სხვა რევოლუციონურ ორგანიზაციებთან ერთად გამოსცა ფინანსიური მანიფესტი. ეს მანიფესტი შეიცავდა წინასწარმეტყველებას და ვალდებულებას. ის წინასწარმეტყველებდა მეფის ფინანსების აუცილებელ დანგრევას და მეფის ვალების გადახდაზე უარს ამბობდა. და რა მოხდა? ეს მანიფესტი, რომელიც გამოცხადდა პეტერბურგის საბჭოს დარბევის წინა დღით, აღმოჩნდა ყველა მინისტრებზე და ფინანსისტებზე უფრო ძლიერი. მეფის მანეთის დაღუპვას ჩვენ ვხედავდით იმპერიალისტური ომის დროს, მისი სულთმობრძეა გრძელდებოდა კერენსკის მთელ რეჟიმში, საბოლოოდ მეფის მანეთი იფერფლებოდა საბჭოთა ხელისუფლების დროს, ვიდრე ის არ შესცვალა მუშურ-გლეხურმა ჩერვონემა. ამნაირად 2 დეკემბრის მანიფესტის წინასწარმეტყველება შესრულებულია სისწორით. მაგრამ არა მარტო წინასწარმეტყველება, არამედ ვალდებულებაც; ბირჟის მოსაქმენი, დიპლომატები და ბურჟუაზიული მეგაზეთეები ბრალს გვდებენ ჩვენ, ჩვენს რეჟიმს, ჩვენს მთავრობას იმაში, თითქოს ჩვენ არ ვასრულებთ მიღებულ ვალდებულებათ. ეს არ არის მართალი! ჩვენ მათ ვასრულებთ სრული 100 პროცენტით. 1905 წლის 2 დეკემბერს ჩვენ მუშათა კლასის და გლეხობის დეპუტატების ხელის მოწერით გავაფრთხილეთ, რომ მეფის ვალებზე ჩვენი ხალხი პასუხს არ აგებს. 1918 წლის 10 თებერვალს კი საბჭოთა მთავრობის დეკრეტით გაუქმებულათ გამოცხადდა მეფის ყველა ვალები. აი როგორ მოჰყავს სისრულეში რევოლუციას თავის ვალდებულებანი! (ტაში).

1905 წლის ზაფხულზე შავი ზღვის ტალღებში გასცურა წითელი დროშით აჯანყებულმა ჯავშნოსანმა „პოტიომკინმა“. ბევრ ქალაქებში მუშებს შეუერთდნენ წითელი დროშებით ჯარის ნაწილები. ჩვენს თვალში ეს იმის წინამორბედი იყო, რომ რევოლუციონერ კლასს შეუძლია გახდეს გამარჯვებულ ძალად, რომ პროლეტარიატს შეუძლია შექმნას სახელმწიფო, რომელიც დაეყრდნობა საკუთარ ჯარს. ჯავშნოსანი „პოტიომკინი“ დანებდა. ის ჯარისკაცები, რომლებიც წითელი დროშებით გამოვიდნენ, დახოცეს, ან კატორღაში გაგზავნეს. ისე გამოდიოდა, თითქოს მშრომელთა აზრი შეიარაღებული ძალის შესახებ უტოპიური ოცნება იყო, მაგრამ ძალუმაღ შემოტრიალდა ისტორიული ბორობალი და ყველაფერი, რაც კი მეფის ფლოტიდან გადაჩრა, წითელი დროშის ქვეშ დადგა: მშრომელთა საშოდან წარმოსდგა უმაგალითო არმია, რომელიც მსოფლიო რევოლუციის წითელი დროშითა დგას.

რაც 1905 წელს იყო წინათგრძნობა, იმედი, 1917 წელს ის გახდა გამარჯვებული რეალობა. აი რატომ გვაქვს ჩვენ სრული უფლება ვსთქვათ: მართალია, იყო ილუზიებიც, მაგრამ ეს ილუზიები ეხებოდა ფორმებს, ვადას და ნაწილობრივად მეთოდებს; ყველაფერი ის კი, რაც შეადგენდა 1905 წლის გულს—პროლეტარიატის რევოლუციონერი მიწოლა,—თავის გარშემო დაბეჩაფებული მასების შემოკრება—აი, ეს არ გაცრუებულა. 1917 წელმა აასრულა ის, რაც 1905 წელმა აღუთქვა!

მაგრამ ისტორია არ შეჩერებულა. 1917 წელი თავის მხრით გადაშლის უდიდეს პროგრამას, რომელიც მოელის ხორცის შესხმას. შევსძლებთ კი? მოვახერხებთ?

ამ ორი ათეული წლების მაგალითებით განსწავლულთ ჩვენ შეგვიძლია და ვალდებულებაც ვართ კიდევ უფრო ფხიზლათ და ბეჯითად გადავხედოთ მომავალს, ვიდრე ვიქცირებოდით 1905 წელს. ამოცანები დიდია. ისტორია ჩვენს-მხარეზეა, მაგრამ მთელი საკითხი იმაშია, რომ გავმაგრდეთ, არ დაუთმოთ ის, რაც მოპოვებულია რკინითა და სისხლით; განვამტკიცოთ მონაპოვარნი, განვაფითაროთ და გავამდიდროთ ისინი. დაბრკოლებანი კი მრავალია და ზოგიერთი დაბრკოლებანი თავს იჩენენ სწორედ ახლა და ჩნდებიან იქ, სადაც ბევრი არც კი მოელოდა და მტერიც კბილებსა ჰკრეჭს იმ იმედით, რომ არეგ-დარევა მოხდება. უნდა მოგვეპოვებოდეს წარსულ საქმეში შემოწმებული მასშტაბი, რათა სისწორით იქნეს გაზომილი მომავალის გზა, უნდა მოგვეპოვებოდეს სწორი კრიტერიუმი, რომ ნათლად შევაფასოთ ხვალინდელი დღე, რადგანაც დღეს, ამ საიუბილეო კრებაზე ჩვენი მოგონებები პლატონიური ხასიათის არაა, არამედ—გმსჯე-

ლობთ იმის შესახებ, რომ უკეთესად შევიაზრებდეთ ზვალინდელი დღისათვის.

შევვკითხოთ თავს კიდევ ერთხელ: ხომ არ არის იმის საშიშროება, რომ ბურჟუაზიული ქვეყანა ჩვენ დაგვძლევს? კაპიტალიზმი ხომ ბევრად მდიდარია ჩვენზე და, მაშასადამე, უფრო ძლიერიც. დიახ, უმდიდრესიც არის და უძლიერესიც, მაგრამ ის დაქსაქსულია და ერთი მისი ნაწილი—ამერიკა, სიცოცხლეს უმწარებს მეორე ნაწილს—ევროპას. კოლონიები მეტროპოლიების სამეურნეო საფუძვლებს ანგრევენ. ჩინეთი, აზიის მთავარი მასა, შერყეულია განმათავისუფლებელი ბრძოლის კონფუსიებით. ბოროტ ნებისყოფაში ევროპას ნაკლი არა აქვს, მაგრამ მას ძალა აკლია. ევროპა დაცემულია, ევროპა ორ ცეცხლს შუა არის მომწყვდეული. ბურჟუაზიულ ევროპას არ აქვს გამოსავალი ისე, როგორც ის არ ჰქონდა ცარიზმს.

ძველი ევროპა—მთელი კაპიტალისტური კულტურის კერაა. მისი ტანიდან სხვადასხვა მიმართულებით გაიზარდა ორი ტოტი: ამერიკა და ჩვენი, ევროპიულ-აზიური საბჭოთა რუსეთი,—ამ ეამად საბჭოთა კავშირი. და ევროპაც ამ ეამად ამ ორ ცეცხლს შუაა მოქცეული.

ევროპამ არა მარტო აღმოაჩინა ამერიკა, არამედ თავისივე ძალებით აამალა, განავეითარა. მთელ რიგ სარწმუნოებრივ მოძრაობათა და რევოლუციების დროს ევროპა ოკეანეს იჭიბო ისვრიდა ხოლმე უფრო აქტიურ და გაბედულ თავის შეილებს ანუ, უფრო სწორედ რომ ვსთქვათ, გერებს. მიწის მუშა ემიგრანტებმა, მწყემსებმა, ტყის მუშებმა, ღურგლებმა და ზეინკლებმა გამოალევიეს ახალი ქვეყნის მიძინებული ძალები. საქმიანი სული, შრომის დისციპლინა, პურიტანული მისწრაფება დაგროვებისა—აი რა თესლი დააბნია ევროპამ ამერიკის ნიადაგზე, რამაც გამოიღო საუცხოვო ნაყოფი. ევროპის ვიწრო ფარგლებში მოქცეულმა ტეხნიკურმა აზრმა ფართო ასპარეზი მოიპოვა ამერიკაში და საოცრად განვითარდა. ჯერ კიდევ ომამდე შეერთებულმა შტატებმა დიდათ გაუსწრო წინ თავის წინანდელ მეტროპოლიას—ინგლისს და თავისსავე უფრო დიდ მეტროპოლიას—ევროპას. და როცა ომის შემდეგ და იმის ცდისა, რომ ეცხოვრათ სამხედრო მეთოდებით—ტაციობითა და ძარცვით, რურის ოკუპაციისა და ისტორიაში უძნელესი გერმანიის პროლეტარიატის უკან დახევისა 1923 წლის შემოდგომაზე, ევროპა შეეცადა შესდგომოდა მშვიდობიან ცხოვრებას და გადახედა რა თავის საქმეებს, შეშინებული დარწმუნდა, რომ ის გამოიყურება ეკონომიურის მხრით ბუზანკალად ოკეანეს გაღმა მყოფ მღვეთან შედარებით. ევროპამ ჰშვა ამერიკა, უევროპოდ არ იქნებოდა ნიუ-იორკის ვებერთელა სახლები, ნიაგარის ჰიდრო-სადგური, ფორდის ავტომობილები

და ტრაქტორები. საკუთარი კონსერვატიზმის ბადეში გახლართული ევროპა უძლური აღმოჩნდა ამერიკის წინაშე. დოლარი საშინელის ძლიერებით უხუთავს მას სულს. ყოველ ფეხის ნაბიჯზე ამერიკა იკავებს ევროპის ქვეყანათა პოზიციებს, მიერეკება მათ ჩიხში, ჰქმნის მათთვის ცხოვრების აუტანელ პირობებს; ევროპას გამოსავალი აღარ აქვს.

მეორეს მხრით საბჭოთა კავშირი, რომელიც ცხოვრობს, იბრძვის და იზრდება აგერ მეცხრე წელიწადია, ევროპისათვის წარმოადგენს რევოლუციონურ საშიშროებათა წყაროს.

ევროპასთან ჩვენ ორგვარი ანგარიში გვაქვს. ოფიციალური ევროპა ჩვენ ექსპლოატაციას გვიწვევდა სესხის საშუალებით; ის ასაზრდოებდა მეფობას, ის მას აიარალებდა, მიჰქონდა რა ხალხისგან პროცენტები და ამით აქვეითებდა ჩვენს მეურნეობას და ჩვენს კულტურას. თვითმპყრობელობის საშინელი თუჯის სარკველს ქვეშ, კანონის მიხედვით—წინააღმდეგობის ძალა ეთანაბრება მოქმედების ძალას—გროვდებოდა ორთქლი, ეწროთბოდა მოწინავე რაზმების რევოლუციონური ნებისყოფა და აქ, მეორე, არა ოფიციალური ევროპა მოდიოდა დამხმარედ, იდეურად აიარალებდა მათ.

დეკაბრისტების მოძრაობა პირველი ცდა იყო თავად-აზნაურული ინტელიგენციისა, რომელიც ეზიარა საფრანგეთის დიდი რევოლუციით. ამ მოძრაობას ღირსეული წინააღმდეგობა უნდა გაეწია ცარიზმისათვის და კარი გაეღო ევროპისათვის. თავად-აზნაურული ინტელიგენცია შესცვალა „რაზნოჩინულმა“ ინტელიგენციამ, რომელიც შეიარაღებული იყო ნაროდნიკული თეორიით—და ამ ახალმა, უფრო ფართო ტალღამ, წინ წამოსწია ნაროდოვოლცების ჯგუფი, რომელთა გმირული სახეები სამარადისოდ არიან შეტანილნი ჩვენს რკანის ინვენტარში (ტაში). ნაროდოვოლცები შესცვალა მარქსისტთა პირველმა თაობამ, ჯერ ინტელიგენტების, შემდეგ მუშების ჯგუფებიდან—1905 წლამდე და 1905 წლის დეკემბრის დამარცხებიდან 1917 წლის ოქტომბრის უებრო გამარჯვებამდე. რომ შესრულებულიყო ეს მუშაობა, რომ მისცემოდა რევოლუციას ის გაქანება, რაც მან ჩვენში მიიღო, რევოლუციონური ავანგარდისთვის აუცილებელი იყო განსაკუთრებული იდეური შეიარაღება. საიდან მიიღო მან ის? ევროპიდან.

საუკუნეთა მთელი საზოგადოებრივი გამოცდილება, დაგროვილი მთელი განზოგადოებული აზროვნება იყო საჭირო პროლეტარულ ავანგარდისთვის მასზე დაკისრებული საზოგადოებრივი მისიის შესასრულებლათ. სამი ევროპული ძლიერი წყარო: ინგლისის პოლიტიკური ეკონომია, საფრანგეთის კლასობრივი ბრძოლის გამოცდილებანი და გერმანული კლასიკური ფილოსოფია, ეს სამი წყარო შეერთდა მარქსიზმის სისტემაში. ეს სისტემა—და რაც ყველაზე ძვირ-

ფასია ამ სისტემაში: მეთოდი—ჩვენ მოგვცა ევროპამ. მაგრამ უნდა შეგვძლოს იმის აღება, რასაც გაძლევენ. მარქსიზმი არ არის პასიუზური, საიდუმლოებათა განმჭვრეტი დოქტრინა. საკმარისი არ არის ხელის გაშვება, რომ ის აიღოთ. მარქსიზმი ნებისყოფითი დოქტრინაა. ის იკვლევს ქვეყნიერებას, რომ გარდაქმნას იგი. თუ ჩვენ მარქსიზმი მოგვცა ევროპამ, ჩვენ შევსძელით მიგველო ის. ჩვენ შევსძელით მიგველო ის რევოლიუციონური ავანგარდის გამოწოთობილი ნებისყოფის წყალობით. მძიმე მუშაობა დაიწყო დეკაბრისტებიდან. ამ მუშაობის მიზანი იყო აღჭატი, დაქსაქსული საზოგადოებრივი მასისაგან შექმნილიყო რკინის მეზრძოლთა თაობა. ტერორისტული ინტელიგენციის განმარტოვებულათ ბრძოლამ ცარიზმთან გამარჯვება ვერ მოიტანა. მაგრამ ასეთი ბრძოლა აუცილებელი საფეხური იყო რევოლიუციონურ იდეათა და ბრძოლის მეთოდების განვითარების საქმეში. რადიშივეი რომ არ ყოფილიყო, არც პესტელი იქნებოდა. უპესტელოდ არც ჟელიაბოვი იქნებოდა, ჟელიაბოვი რომ არ ყოფილიყო, არც ალექსანდრე ულიანოვი იქნებოდა; უალექსანდროდ არც ვლადიმერი იქნებოდა. ამით ყველაფერია ნათქვამი. ჩვენი სასტიკი და სახელოვანი რევოლიუციონური ისტორია—გადასახლების, ემიგრაციის, კატორღის, სახრჩობელის ისტორია, აუცილებელი მოსამზადებელი სკოლა იყო მარქსიზმის, როგორც დოქტრინის, შესათვისებლათ, რომელიც განზოგადოებული აზრებიდან გამომდინარე უკანასკნელი დასკვნებით აიარაღებს თვით რევოლიუციონური კლასის ნებისყოფას. ლენინიზმში ცხოვრობენ—დეკაბრისტები, განმანათლებელნი—მესამოცე წლების მოღვაწენი, ნაროდნიკები და ნაროდოვოლცები. ლენინიზმში ჩვენი ეროვნული გმირული რევოლიუციონური ტრადიცია სავსებით და საბოლოოდ უერთდება მუშათა კლასს, იმ მაღალი მეცნიერული აზროვნებით შეიარაღებული, რაც კი ევროპას შეუქმნია.

იწვოდა რა თვით ომის ცეცხლში, ევროპა ტექნიკური ძლიერების ახალ-ახალ ბიძგებს აძლევდა ამერიკას, ისე როგორც ის რუსეთს აძლევდა რევოლიუციონური აზროვნების ახალს ბიძგს. ამერიკას თავისი განძი არ გაუფლანგავს. ტექნიკა მან უმაღლეს წერტილამდე აიყვანა. მაგრამ არც ჩვენ შეგვიმცირებია, არ გავვიფლანგავს ევროპიდან მიღებული განძი—რევოლიუციონური აზროვნება, პირიქით, ჩვენ ის გავამდიდრეთ 1905 და 1917 წლების გამოცდილებით და მზადა ვართ ეს ახალი შენაძენი გავუზიაროთ ევროპის პროლეტარიატს (ტაში).

და აი, ბურჟუაზიული ევროპა დღეს ორ ცეცხლს შუა არის მოქცეული: ერთი მხრითაა ამერიკა, რომელიც ახრჩობს დოლარით (დოლარი კი საშინელი ძალაა, როცა ის ბლომადაა), მეორე მხრითაა საბ-

ქოთა კავშირი, რომელიც მიისწრაფვის სახელმწიფოს სოციალისტური ფორმა შეუთანხმოს ამერიკის ტენიკას.

ამხანაგებო, როგორიც არ უნდა იყვნენ ის სიძნელენი, რომელთა შორის ჩვენ ვცხოვრობთ, როგორიც არ უნდა იყოს ხვალისდელი გასაქარი,—ყველაფერი ეს არაფერი არ არის იმ სიძნელეებთან შედარებით, რომლებიც წინ უდგანან ბურჟუაზიულ ევროპას. ჩვენ, მარქსისტები, 1905 წლის ადრე ვამბობდით ამის შესახებ. მტრები დაგვცინოდნენ, მცირე მორწმუნენი—ექვიანობდნენ. და აი, ასეთი დრო უკვე დადგა. მტრებმა ჩვენ დაგვამარცხეს და ფიქრობდნენ, რომ სამუდამოთ. და ჩვენ კი 1907 წლის 3 ივნისის შემდეგ ვამბობდით, რომ დადგებოდა 1917 წელი. და ის მოვიდა, მოვიდა სამუდამოთ (ტაში). და დღესაც ჩვენ ვიმყოფებით კაპიტალისტური მტრების რკალში. მოიპოვებიან ისეთი არამზადები და სულელნი, რომლებიც დასცინიან 1917 წლის მსოფლიო რევოლუციის „აუსრულებელ იმედებს“. კარგად იცინის ის, ვინც ბოლოს იცინის. ამ დარბაზში შეიკრიბება ბევრი ჩვენთაგნი, ვიმედოვნებ ჟმრავლესობა აქ დამსწრეთა, რომ შევეგებოთ ოქტომბრის გამარჯვებას ჩვენი ქვეყნის საზღვარს გარეთ (ტაში).

1917 წელი ისტორიის მათიანეში არ არის უკანასკნელი ლიონის წელი. არა, ევროპისა და მსოფლიოსაკენ მიიწევს ციფრებით არ გამოხატული, მაგრამ აუცილებელი ახალი წელი პროლეტარული რევოლუციისა. ის დაჰკრავს. ჩვენ მოველით მას იმედით, ძალთა დისკიპლინარული დიქტიმით. ის მოვა. ჩვენ, აქ შეკრებილი კატორღელები და გადასახლებაში ნამყოფნი, ორი რევოლუციის ვეტერანები, ამ ახალს, ჯერ კიდევ ციფრებით არ აღნუსხულს დიად წელს, რომელიც მოდის და მოვა კიდევ,—ჩვენ პროლეტარიატის მთელ კომუნისტურ ავანგარდთან ერთად ვეუბნებით: მოდი, ჩვენ შეგეგებებით სრულის შეიარაღებით. (ტაში. ინტერნაციონალი).

ჩვენი მოგონებანი ბათუმში რევოლუციონერ- რი მუშაოების შესახებ 1901—1902 წ.წ.

ამ წლებში ბათუმის სხვადასხვა სტამბებში ვმუშაობდი. რევოლუციონერი მოძრაობა 1900—1901 წლებში ან სულ არ იყო, ან თუ იყო, ძალიან ვიწრო ფარგლებში და პირველად მე ცოტა დამოკიდებულება მქონდა მასთან. მთელ ბათუმის სტამბის მუშებში რევოლუციონერათ განწყობილი ვიყავით 3—4 კაცი, — ამხანაგები: მაქსიმე წულაძე, სილიბისტრო თოდრია, ილიკო სიხარულიძე და შე. ჩვენ შორის ყველაზე მომზადებული და ისეთი, რომელსაც კავშირი ქონდა მაშინდელ ლეგალურ მარქსისტებთან — კარლო ჩხეიძესთან და ისიდორე რამიშვილთან, (რომელნიც მაშინ მასწავლებლობდნენ ქართულ სკოლაში) იყო ამხ. მაქსიმე წულაძე, მაგრამ ყველა მათი „რევოლუციონერი“ მუშაობა მხოლოდ იმაში გამოიხატებოდა, რომ ამხ. მაქსიმე წულაძის მეშვეობით გვაწოდებდნენ მცირეოდენ არალეგალურ ლიტერატურას და ეს მოწოდებაც ისეთი საიდუმლოებით და ფანტასტიურათ იყო მოწყობილი, რომ რევოლუციონერ განვითარებას ცოტათი უწყობდა ხელს. მახსოვს ასეთი ფორმა ლიტერატურის გადმოცემისა ამხ. მაქსიმე წულაძისაგან: ერთ დღეს მეუბნება: „შენ იცი თუ არა, რომ აკრძალული წიგნები იბეჭდება და რიგდება მუშებსა და გლეხებს შორის წასაკითხათ“-ო, მე უპასუხე გამიგია, მარა არ მოუციათ ჩემთვის და არ წამიკითხავს მეთქი. „გინდა, რომ მიიღო და წაიკითხოვო“. მე უპასუხე როგორ არ მინდა მეთქი. ამაზე ამხ. მაქსიმემ მითხრა, რომ შენ ნუ იკითხავ ვისგან, როგორ და ვინ მოიტანს, მხოლოდ იცოდე, რომ არის ისეთი ხალხი, რომლებიც ასეთ ბროშიურებს ბეჭდვენ და არიგებენ ხალხში, არის ისეთი საშუალებაც, რომლითაც დაკეტილ ოთახშიაც კი გააჩენენ ასეთ ლიტერატურას, შენს ოთახშიც გააჩენენ, — ნახე ბალიშს ქვეშ, თუ იყოს, წაიკითხე ფრთხილათ. როდესაც წაიკითხავ, დადე ისევ ბალიშს ქვეშ და ის იქიდან მერე ისევ გაქრება, როგორც გაჩნდაო. ეს მართლაც ისე განმეორდა რამდენიმეჯერ. რითაც თვით ეს ფანტასტიური მოვლენა მეტს ყურადღებას იპყრობდა მაშინ ჩემის მხრით, ვინემ თვით ბროშიურის შინაარსი. აქ, რასაკვირველია, ფანტასტიური არაფერი იყო, როგორც მერე დაუკვიდრი, რადგან მე და ამხ. მაქსიმე მაშინ ერთ ოთახში ვცხოვრობდით.

1901 წლის მეორე ნახევარში თბილისიდან ჩამოვიდა ლასა მგელაძე და მოიტანა ჩემს და სილიას ოთახში მოზრდილი შეკვრა არალეგალური „ბრძოლის“ პირველი ნომრები და მოგვახალა: ჰა, თქვენ მამა... წაიკითხეთ და სოციალისტები გახდით, გაიგეთ როგორ იბრძვიან ამხანაგები თბილისში და თქვენც იმათს მაგალითს მიჰბადეთო.

„ბრძოლა“-ს ნომრები ყველამ დიდის ხალისით წავიკითხეთ და სხვებსაც წავაკითხეთ, მარა ჩვენი რევოლუციონური „მუშაობა“ იმ ხანათ ამას არ გაშორებია.

ლასა მგელაძე ბათომში დარჩა. ერთ კვირა დღეს მთელი ჯგუფი სტამბის მომუშავეებისა წავედით სასადილოთ და ლასაც თან მივიპატიეთ. როგორც მოსალოდნელი იყო, ლეინოც დავლიეთ და როდესაც პირველი ბოთლი დაიცალა, ლასამ ითხოვა, რომ ეს ცარიელი ბოთლი მისთვის გვეჩუქებია. თამადათ ილიკო სიხარულიძე იყო და დიდის სიამოვნებით მიაჩუქა ლასას კომპანიის სახელით ცარიელი ბოთლი. როგორც კი მიიღო ლასამ ბოთლი, ხელათ გამოაცხადა ამ ბოთლზე „საჯარო ვაჭრობა“—„ტორგი“. დაფასებული იყო 50 კაპ. და გაიყიდა ცხრა მანეთად და 75 კაპ. „ტორგით“ ბოთლი დაირჩინა ილიკო სიხარულიძემ. ეს 9 მან. 75 კ. ლასამ გამოაცხადა „ბრძოლის“ მომავალ ფონდათ, აგვარჩევია განსაკუთრებული ზაზინადარი—ძველი ასოთ-ამწყობი ბეგლარი (გვარი არ მახსოვს) და ეს ფული მას ჩააბარა. ეს იყო პირველი ჩანასახი არალეგალური პროფესიონალური ორგანიზაციისა.

ამ დროს ბათომში გამოდიოდა რეაქციონური გაზეთი—„ჩერნომორსკი ვესტნიკი“ ცნობილი შავრაზმელი პალმის რედაქტორობით. —გაზეთი იბეჭდებოდა მიხეილის ქუჩაზე გურსკაიას სტამბაში. ამ სტამბაში ვმუშაობდით მე და ს. თოდრია; გაზეთის ასოთ-ამწყობებს რალაც ლაპარაკი მოუვიდათ, — მიზეზი არ მახსოვს კარგათ, მარა, მგონი, მუშები მომატებას თხოულობდნენ,—მართველი—არშაკა—(გვარი არ მახსოვს) არ დათახმდა ასოთ-ამწყობთა მოთხოვნილებას და იმათაც მიატოვეს მუშაობა. თუმცა გაზეთზე არ ვმუშაობდით არც მე და არც სილია, მაგრამ ჩვენც მივარჯევით მუშაობა და გავყევით იმათ. დასაწყისი უბრალო რალაც იყო, მაგრამ შემდეგში მთელი რიგი ეკონომიური მოთხოვნილებები წავუყენეთ. გაფიცვა ერთ კვირამდე გაგრძელდა და თბილისიდან შტრეიკბრეხერების ჩამოყვანის გამო გათავდა დამარცხებით. რამდენიმე ასოთ-ამწყობმა დაეკარგეთ ადგილი და სილია ნახევარი დღე პოლიციაშიც კი იჯდა. ეს იყო ჩემი პირველათ „მონათვლა“ ეკონომიურ ბრძოლაში.

1901 წლის თბილისიდან ჩამოვიდა აშხ. სოსო (სტალინი) ჯუღაშვილი. მისი წინადადებით მოწყობილ იქნა მოწინავე მუშებისაგან ახალი წლის (1902) შეხვედრა ბარცხანაში; დაესწრო ხუთმეტამდე

ამხანაგი, მათ შორის ამხ. სოსო, ს. თოდრია და მე (დანარჩენთა გვარები არ მახსოვს). ეს ახალი წლის შეხვედრა გამოყენებული იქმნა ბათუმის სოც.-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ჯგუფის შესაქმნელათ! რამდენი კაცისაგან იყო ეს ჯგუფი, არ მახსოვს, გარდა ამხ. სოსოსა.

მე და ამხ. სილიას დაგვევალა სტამბებიდან ასოების გამოტანა და დაგროვება მომავალი არალეგალური სტამბისათვის.

ამხ. სილია და მე ამხ. ჭიჭიკო კალანდაძის დახმარებით შეუდექით ასოების დაგროვებას და შევაგროვეთ კიდეც აუცილებელი საჭიროებისათვის საკმარისი ასო. ამასთან ერთად შევუდექით არალეგალური სტამბისათვის სხვა მასალებისა და ბინის შოვნისთვის ზრუნვას, მაგრამ ამ საქმის დათავება ვერ მოვასწარი, რადგან სწორედ ამ ხანებში სხვადასხვა ზავოდებიდან 30 მოწინავე ამხანაგი იქნა დაქერილი, რამაც გამოწვია საერთო გაფიცვა ყველა ქარხნების მუშებისა. გაციკულებმა წამოაყენეს ერთად ერთი მოთხოვნილება—დაქერილი ამხანაგების განთავისუფლება. მოთხოვნილება არ იქნა შესრულებული და რამდენიმე ათასმა მუშამ მწყობრათ და სიმღერით სხვადასხვა გზაზე ბარცხანიდან გაიარა ქალაქის უმთავრესი ქუჩები და მიაღდა სიოლქო სატუსალოს მოთხოვნილებით: ან განთავისუფლეთ დაქერილი ამხანაგები, ან ყველანი დაგვაპატიმრეთო. ადმინისტრაციამ ყოველივე დასაშინებელი ზომები მიიღო—ჯარები ჩააყენა ციხესა და მუშებს შორის ტყვიის მფრქვეველებით და ემუქრებოდა მუშებს ხოცვა-ჟლეტით; როდესაც მუქარამ არ გასჭრა, ხევწნა-მუდარასაც მიმართეს, რომ როგორმე უკანვე გაებრუნებიან მუშები, მაგრამ არც მუქარამ და არც ხევწნამ არ გასჭრა მუშებზე. ისინი მაინც თავისას მოითხოვდნენ—ან დაქერილების განთავისუფლებას, ან ყველას დაქერას. დიდი ყოყმანის და ფიქრის შემდეგ გამოუცხადეს მუშებს, რომ დაქერილების განთავისუფლება არ შეგვიძლია და ამიტომ თქვენც დაგიქერთო, რაკი თქვენც მოითხოვთო, მარა ამ ციხეში, ყველანი ვერ დაეტევით და ამიტომ წადით და რკინის ყაზარმებში (ვაგზლის გადაღმით იყო ახალ გაწვეულ სალდათებისათვის) და იქ დაიტუსაღეთ თავიო; მუშები დათანხმდნენ, მარა მოითხოვეს 30 დატუსაღებული ამხანაგებიც იქ გადაეყვანათ, ადმინისტრაცია ამაზე არ თანხმდებოდა, მარა ბოლოს იძულებული შეიქნა დაეთმო. ციხიდან გამოყვანილ 30 ამხანაგთან ერთად, მწყობრათ და სიმღერით ისე, როგორც მოვიდნენ, გასწიეს რკინის ყაზარმისაკენ მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ამ შემთხვევაში ჯარი აცილებდა გარშემორტყმული. ასე რამდენიმე ათასი კაცი დაპატიმრებულ იქნა ყაზარმებში.

ეს მოხდა 7 მარტს 1902 წელს. ამ დღესვე საღამოს ამხ. სოსომ წინადადება მოგვცა მე და ამხ. ს. თოდრიას დაგვებეჭდა მოწო-

დება-პროკლამაცია, მიუხედავად იმისა, რომ გარდა შრიფტისა არავითარი სტამბის მოწყობილობა არ გვქონდა იმ დროისათვის მომზადებული. ჩვენ შრიფტის კასის მაგიერ უბრალო დიდ ფურცელ კარდონზე გავარჩიეთ ასოები, ავაწყეთ პროკლამაცია, საბეჭდავი დაზგის მაგიერ გამოვიყენეთ უბრალო ჩოთქი და ამრიგად დავბეჭდეთ პირველი არალეგალური მოწოდება, რომელიც იმავე ღამეს და ნაწილობრივ მეორე დღით იყო გავრცელებული. სახლში, ან ვის ოთახში დაიბეჭდა ეს პირველი პროკლამაცია, აღარ მახსოვს, მარა დაიბეჭდა იქვე ახლოს რკინის ყაზარმებთან, რკინის გზის გაღალმით.

ამ მოწოდების გავრცელებას მოყვა დანარჩენი გაუფიცავი ქარხნების მუშების გაფიცვა და ისევე მწყობრად და სიმღერით რკინის ყაზარმებისაკენ სვლა და დაჭერილი ამხანაგებისადმი სოლიდარობის გამოცხადება და მათთან ერთად მათი ბედის გაზიარება.

ასე სოლიდარულად შეკავშირებულ მუშათა მოძრაობას თვითპერობელობის მცველებიც მომზადებული შეხვდნენ და რკინის ყაზარმებს გარშემო ჯარი შემოარტყეს.

როგორც კი მიუახლოვდნენ მუშები ყაზარმებს, ჯარების უფროსმა, ჯალათმა ანთაძემ უბრძანა ჯარს ესროლეთო. ჯარმაც „ზალპი“ მისცა და ათაზე მეტი მუშა გულ-განგძირული დაეცა ამ უსწორო ბრძოლაში, ბევრიც დაიჭრა.

ეს იყო პირველი მხვერპლი და სისხლი ბათომის მუშათა მოძრაობაში.

ამ უთანასწორო ძალთა განწყობილების პირველ შეტაკებაში ფიზიკურად დამარცხებული ბათომის მუშათა კლასი უკან იხევს, რომ აწარმოვოს სისტემატიური რევოლუციონური მუშაობა, უკეთ მოამზადოს და დარაზმოს ორგანიზაციულად შემდეგი ბრძოლისათვის.

ამის შემდეგ აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა სისტემატიურად პროკლამაციების გამოშვება, მაგრამ ისე კუსტარულად ფურცლების ბეჭდვა, როგორც პირველი ფურცლის დაბეჭდვა მოხდა, შეუძლებელი იყო. ამიტომ გადაწყვეტილი იყო, რომ აუცილებლად მოწყობილიყო არალეგალური სტამბა. გამონახულ იქნა აქარაში, არდაგანის გზის ახლოს მცხოვრები მოხუცი ხასანა (გვარი, სამუხბა-როთ, აღარ მახსოვს), რომელიც დაგვთანხმდა აგვეშენებია მის ეზოში სახლი და იმ სახლში გვეწარმოებია ისეთი საქმე, რომელიც „პრისტავ-ოკოლოდონიკ-გოროდოვების“ წინააღმდეგ იქნებოდა მიმართული (საშინლად ეჯავრებოდა ხასანას ზემოდ ჩამოთვლილი ხალხი). ამ ხასანას ეზოში და მისი დახმარებით აშენებულ იქნა პატარა ორ-ოთახიანი სახლი. სანამ სახლი შენდებოდა ბათომის, სხვა და სხვა ქარხნებში საბეჭდავი „სტანოკი“ იქნა გაკეთებული. ყველა ეს სტამბის მოწყობილობა — სტანოკი, შრიფტი, კასები და სხვა მასალები იმა-

ვე ხასანამ გადაიტანა თავისივე ურმით და როდესაც ყველაფერი ეს მიტანილ იყო ადგილზე, წავედით ლამით (დღისით ყურადღებას მიიპყრობდა ჩვენი აქარაში სიარული) მე და ამხ. ს. თოდრია და სავსებით დავდგით და მოვაწყვეთ მაშინ ბათომისთვის საკმარისი პირველი არა-ლეგალური სტამბა.

მოხუცი ხასანას ოჯახობა შესდგებოდა ჩასიძებული ახალგაზრდა აჭარელისაგან (რომელსაც სახელათ ოსმანა ერქვა, სამწუხაროთ გვარი არც მისი მახსოვს) მისი ცოლის, ხასანას ქალიშვილისაგან, ხასანას ერთი პატარა ვაჟიშვილისაგან და თითონ ხასანასაგან. სულ ყველა ჩამოთვლილი პირები, მიუხედავად იმისა, რომ მათ არავითარი პოლიტიკური მომზადება არ ქონდათ, შეძლებისადაგვარათ ყველაფერში დაუზარებელი გვეხმარებოდნენ და საოცარი სიმპატიით გვეპყრობოდნენ.

მუდმივად ამ სტამბაში არავინ ჩვენგანი არ ცხოვრობდა. ლამით მივიდოდით, ავაწყობდით, დავტყუდვდით პროკლამაციას და გათავების შემდეგ ლამითვე წამოვიდოდით და თან მოგვქონდა დაბეჭდილი ფურცლები. ხშირათ მოდიოდნენ და გვეხმარებოდნენ მუშაობაში ამხ. სოსო ჯუღაშვილი (სტალინი), კოწია კანდელაკი (შემდეგში სახელმწიფო დუმის წევრი), მიშა დავიდოვი და დათიკო ლამაშიძე.

მე და ამხ. ს. თოდრია ორივე ბათომის ერთ ლეგალურ სტამბაში ვმუშაობდით—პაპამოსკიჩის სტამბაში—როდესაც დალღილები ვიქნებოდით და ლამით აქარაში წასვლა შეგვეზარებოდა პროკლამაციის დასაბეჭდათ, მაშინ გადავწყვეტდით პროკლამაცია ბათომშივე იმ ლეგალურ სტამბაშივე დავგვებეჭდა, სადაც ჩვენ ვმუშაობდით, ეს იოლი მოსახერხებელიც იყო, მარა მანქანის ჩარხის გადამტრიალებელი ოგანეზა გვიშლიდა ხელს.

ოგანეზას დავალებული ჰქონდა ხაზენისაგან, რომ მანქანიდან ყოველი გამოსული პირველი ეგზემპლარი წაეღო და ეჩვენებია მისთვის და მხოლოდ მერე დაგვებეჭდა. აწყობა პროკლამაციის მე მუდამ შემძლო, რადგან მთელ სტამბაში ჩვენ სამის მეტი არავინ იყო და ოგანეზამ კი კითხვა არ იცოდა და ვერც კანტროლს გამიწევდა, თუ რას ვაწყობ, მაგრამ როგორც კი მანქანაზე დავდობდით აწყობილს, პირველ დაბეჭდილ ფურცელს, მაშინვე „ხაზენთან“ გააქანებდა. ამიტომ საჭირო იყო, რომ როგორმე 15-20 წამით ოგანეზა მოგვეშორებინა თავიდან.

ამ დაბრკოლებასაც იოლათ ვიშორებდით თავიდან. ამნაირათ დავნაძლევედებოდით მე და სილია რამეზე, ვინც წააგებდა იმას რამდენიმე გირვანქა ხილი უნდა ეყიდა. ამას ოგანეზა სიხარულით უყურებდა, რადგან ერთი ჩვენგანი რომ წაეგებდით, ამაში დარწმუნებუ-

ლი იყო და წაგებულ ხილში კი მასაც წილი ჰქონდა. როდესაც პროკლამაცია აწყობილი იქნებოდა და მანქანაც მოცლილი, ილიკო სიხარულიდეს დაუძახებდით რომ მოსულიყო და დარაჯათ დამდგარიყო კარებში, რომ მოულოდნელათ „ხაზინი“ ან პოლიცია არ შემოსულიყო სტამბაში; როდესაც ყველაფერს მოვამზადებდით, მაშინ ერთ-ერთი ჩვენგანი წააგებდა და ხილის საყიდლათ გახარებულ ოგანეზას გავვზავნიდით და უეჭველათ თათრის ბაზარში, სადაც ხილი იაფი იყო, ამიტომ ოგანეზაც სიამოვნებით მიდიოდა იქ. სანამ ოგანეზა თათრის ბაზარში მივიდოდა, ხილს იყიდდა და დაბრუნდებოდა, მანამ ჩვენც 400-500 პროკლამაციას დავებქდავდით. და ამ რიგათ აქარაში წასვლას და დაქანცვას ვიშორებდით თავიდან.

არალეგალური სტამბის სახლის სავსებით დასათავებლად აქარაში ერთი თუ ორი კვირით ღურგლების მუშაობა იყო კიდევ საჭირო, მარა სანამ სტამბა აქ იყო, ღურგლების მოყვანა შეუძლებელი იყო.

ამ მდგომარეობიდან გამოსასვლელად მივმართეთ ისევ ჩვენ მოხუც ხასანას. მოხუცმა ხასანამ ამ მდგომარეობიდან იოლად გამოგვიყვანა. ხასანა თურმე მთელი სოფლის მეველე იყო. დიდი ნაწილი მისი მეზობლებისა თავისი საქონლით მთებში წასულიყო საზაღებულოდ, მათი პატარა ბინები კი ხასანას მეთვალყურეობის ქვეშ იყო დატოვებული. ხასანამაც გვიჩაია გადაგვეტანა დროებით ჩვენი „მანქანები“ ერთ-ერთ ცარიელ სახლში. ჩვენც, რასაკვირველია, დავეთანხმეთ და თვითონ ხასანამ და მისმა სიძემ გადაგვიტანია სტამბა გოდრით ერთ მოშორებულ ქოხში.

ერთ თვემდე ვასტანა სახლის კეთებამ. ამ ხნის განმავლობაში ვმუშაობდით ახალ ბინაზე (მეჯოგის ქოხში), მარა რადგანაც ქოხი სამინდის ყანაში იყო და ღამე ამ ქოხს ჩვენ თითონ ვერ მივაგენდით, ამიტომ წინასწარ ხასანასთან მივიდოდით, ხასანა გავგიძღვებოდა წინ, მიგვიყვანდა ქოხში და თითონ დაბრუნდებოდა თავის სახლში, მაგრამ ასეთი მოგზაურობა ჩვენ გზასაც ღიდათ აგრძელებდა, გვქანცავდა და მოხუც ადამიანსაც მეტად სტანჯავდა, ამიტომ ერთ ღამეს მე და სილიამ გადავსწყვიტეთ აღარ შეგვეწუხებია არც ხასანა, ჩვენც გზა შეგვემოკლებია და გზიდან ყანებით პირდაპირ ქოხში მივსულიყავით. ეს ძალიან იოლადაც წარმოვიდგინეთ, მაგრამ ჩვენი ანგარიში არ გამართლდა. გადავედით სიმიანდებში, ვიარეთ კარგა ხანს იმ მიმართულებით, საითაც ქოხი გვეგულებოდა, ბოლოს მთვარეც ჩავიდა და დაბნელდა, ვერ მივაგენით ვერც ქოხი, ვერც შარა-გზა. მშვივრებმა იქავე კიტრები ვსქამეთ და გათენებამდე დაქანტულებმა ყანაშივე დავიძინეთ. სინათლეზე დილით, როგორც იქნა, მივაგენით ჩვენი ქოხი და შევეუდექით მუშაობას. ქოხის ახლო-მახლო

საუკეთესო გოგრები და სიმიინდი იყო. გადავწყვიტეთ შეგვეწვა ერთიც და მეორეც და შევქცეოდით და ამ მიზნით გავაჩაღეთ ცეცხლი რალაც ბუხარის მსგავს ყორე-ქვისაგან ამოშენებულში; ჩვენი ყურადღება სიმიინდებისა და გოგრის შეწვაზე იყო მიქცეული და ვერც ერთმა ვერ შევამჩნიეთ, რომ ჩვენს ქოხს ცეცხლი გასჩენია გაუშენდავი ბუხარისაგან და ისეთი ბოლი დამდგარა, რომ შორეული სოფლიდანაც კი შეუმჩნევიათ. დაბოლოს, როგორც იქნა, ჩვენც შევამჩნიეთ, გამოვვარდით გარეთ და შევუდექით ცეცხლის ჩაქრობას. ქოხი ისეთი დაბალი იყო, რომ სახურავზე გასვლა არ იყო საჭირო. მივაყარეთ მიწა, ნედლი გოგრის ფოთლები და სხვა რამ, რაც კი მოგვხვდა ხელში, მაგრამ არაფერი არ ეშველა. ქოხში ერთი დიდი დოქი შევამჩნიე, წამოუსვი ხელი მექანიკურად და გავიქეცი სადმე წყალის საშოვნათ, მართლაც სულ რამდენიმე წუთში მოვარბენიე ერთი დოქი წყალი, დავასხით და ჩავაქრეთ ცეცხლი. სანამ ცეცხლი გაჩნდებოდა, წყალი სასმელათ გვინდოდა და ვერსად ვნახეთ ახლო-მახლო და როდესაც ცეცხლის ჩასაქრობათ ისე ჩქარა მოვიტანე, ამხ. სილიამ სიცილით მითხრა: რომ მცოდნებოდა ასე ჩქარა იშოვნიდი წყალს, განგებ გავაჩენდი ცეცხლს, რომ როგორმე წყურვილი მომეკლათ.

ერთ შაბათ დღეს ამხ. ლადო კეცხოველმა მოგვმართა მე და ამხ. ს. თოდრიას: აი თქვენ პროკლამაციის ორიგინალი, წადით სალამოს სტამბაში, ააწყვეთ და დაბეჭდეთ და კვირა სალამოს აუცილებლათ ჩამოიტანეთ აქ. მე თითონ შეგხვდები ბარცხანაში, ფურცლებსაც წავიღებ და თქვენც პატივსა გცემთო.

ამხ. ლადოს მომართვა ჩვენთვის სავალდებულოც იყო, სასიამოვნოც, ამიტომ სალამოსვე გავეწიეთ აჭარაში. პროკლამაცია შეიცავდა მოწოდებას ახლათ ჯარში გაყვანილ ჯარის კაცებისადმი და დაწერილი იყო ქართულად. მოწოდება აწყობილი იყო და ის იყო ბეჭდვას უნდა შეესდგომოდით, მაგრამ ამ დროს სილიას შემოაქვს წინადადება: კაცო, მოწოდება ეხება ახალ გაწვეულ ჯარის კაცებს, ჯარის კაცები კი მარტო ქართველები არ არიან, ამიტომ მოდი და რუსულიც გაურიოთ შიგ, რომ არა ქართველებისათვისაც გასაგები იყოსო. ასეთი წინადადება მეც დიდ აღმოჩენათ წარმოვიდგინე და მაშინვე დავეთანხმე. გახარებულნი ასეთი გამოგონებით შევუდექით ტექსტის შედგენას, რაც ხელად მზად იყო. ეს ტექსტი წარმოადგენდა ლექსივით აკინძულ ოთხ პატარა სტრიქონს შემდეგი შინაარსით:

(„ამხანაგებო სალდათებო

ნუ ესვრით ხალხს

ძირს თვით-მპყრობელობა

გაუპარჯოს დემოკრატ. რესპუბლიკას“)

ეს ოთხ სტრიქონიანი რუსული ტექსტი ჩავდევით ქართული ფურცლის „ნაბორის“ შუა გულში და დავბეჭდეთ.

კვირა საღამოს ამხ ლ. კეცხოველი მართლა შემოგვხდა გზაში ბარცხანის ზემოთ სოუსტესთან და რომ დავგინახა მივდიოდით, შემოგვძახა: ბიჭებო, მზად არისო? — ჩვენც, რასაკვირველია, ამაყათ მიუგეთ: „მზად არის“. ასეთ პასუხზე ამხ. ლადომ მოგვხვია ხელები, ჩაგვკოცნა ორივენი, მაგრამ სიხარული და ქება მოკლე ხნის გამოდგა. ამხ. ლადომ პირველი ქუჩის ფარნამდე მიიღბინა, გაშალა შეხვეული ფურცლები და როგორც კი დახედა, ისეთი ხარხარი აუტყდა, რომ მე და სილია განკვირებაში მოგვიყვანა. ჩვენ ვერც კი მოვასწარიტ კითხვა, თუ რატომ ხარხარობდა და თვითონ მოგვიბრუნდა და შემოგვძახა: „თქვენ მასხარებო, რათ წავიბდენიათ ფურცელი, რათ ჩაგირთავთ შიგ რუსული ლექსიო“. ჩვენ შევეცადეთ მტკიცება, რომ ძალიან კარგათ ვქენით, რომ რუსი ჯარის კაცები მეტია ქართველებზე და სხვა, მაგრამ აღარ გვაცალა, ისევე ხარხარით და ხუმრობით თითო მუჯღუფუნიც წამოგვკრა და გვითხრა: ეხლავე გაბრუნდით უკან, ამოაგდეთ ეს რუსული სტრიქონები, დაბეჭდეთ ხელ-ახლა და დილისთვის მზათ ჩამოიტანეთო და თან დავემუქრა. აშკარა იყო, რომ ჩვენი „აღმოჩენა“ არ გამოდგა ჭკვიანური და სხვა გზა რა გვქონდა, უნდა გავბრუნებულიყავით უკან და ხელ-ახლა გადაგვებეჭდა. ასედაც მოვიქცეით და ორშაბათ დილით ფურცლები ამხ. ლადოს ჩავაბარეთ...

ერთხელ მე და სილიამ გადავსწყვიტეთ, — გზა რომ შეგვემოკლებია და ადრე მივსულიყავით სტამბაში, სოუქსუდან პირდაპირ სიმაგრეზე დადაგვევლო, ვიფიქრეთ, — სიბნელეში დარაჯები ვერ შეგვამჩნევენო; ძალიან ფრთხილად მივდიოდით, მაგრამ დარაჯებმა მაინც გაგვიგეს და როდესაც დამახილზე პასუხი არ მივეცით, ისეთი სროლა აგვიტყეს, რომ შიშით შარა-გზაც მიგვატოვებდეს და გზის შემოკლების მაგიერ ორჯერ მეტი გზა გავვარბენდეს და სულ დაგლეჯილ-დაბეგვილები მივედით აჭარაში.

1902 წლის უკანასკნელ თვეებში ამხ. სილია გადაყვანილ იქნა ბაქოში რ. ს. დ. მ. პ. ცენტრალურ კოიიტეტის არალეგალურ სტამბაში და ბათომში არალეგალური ლიტერატურის მბეჭდავთ, დავრჩი მარტო მე. აჭარაში მარტო მუშაობა და სიარული ძალიან ძნელი იყო ერთისათვის და ამიტომ ჩვენი სტამბა გადმოვიტანეთ ბარცხანაში ივანე მგელაძის სახლებში. აქ მეხმარებოდა თვით ამხანაგი ივანე მგელაძე და ხან ამხ. მაქსიმე წულაძე. დიდხანს აქ მუშაობაც შეუძლებელი შეიქნა და იძულებული შევიქენით ახალი ბინა გვეძებნა. ასეთი ბინა აღმოვაჩინეთ ვაგზლის გადაღმა მეოთხე საპოლიციო უბნის სამმართველოს გვერდით. ვისი სახლი ან ბინა იყო, აღარ მახ-

სოვს; ბოქაულათ კი ამ უბანში თავისი სიმხეცით განთქმული ჩხიკვაძე იყო. მიუხედავად ამისა ამ სტამბაში ვმუშაობდით განუწყვეტლივ მე და ნოე ხომერიკი (ხუნუხა) თვე ნახევრის განმავლობაში საესებით შეუმჩნევლად. ამ ხნის განმავლობაში გამოვეცით თვრამეტი (18) დიდი ფორმატის პროგრამული სახელმძღვანელო ფურცელი.

1903 წლის დასაწყისში ამხ. ეგგენია სოლორაშვილის მეშვეობით წინადადება მომეცა პარტიის სახელით საჩქაროდ შემესწავლა სომხური კითხვა, იმავე სოლორაშვილის მიერ გამოძებნილი იქნა სომეხი მასწავლებელი და შევეუდექი მეცადინეობას. რისთვის იყო სომხურის შესწავლა საჭირო ჩემთვის, არავის აუხსნია, მაგრამ აუხსენლათაც იოლი წარმოსადგენი იყო, რადგან სომეხ ასოთ-ამწყოებში იმ დროს შეუძლებელი შეიქნა სანდო ასოთ-ამწყოების შოვნა.

ამიტომ მეც დიდი სურვილით შევეუდექი სომხურის სწავლას და ერთი თვის განმავლობაში იმდენათ შევითვისე სომხური, რომ შემდეგში თავისუფლად ვაწყობდი სომხურ არალეგალურ ჟურნალს „ბანვორი კრიე“-ს (ბრძოლას) და სხვა ყველა საჭირო არალეგალურ ლიტერატურას. მხოლოდ ცუდათ დაწერილს ვერ ვარჩევდი კარგათ და ამიტომ ბევრი შეცდომებიც მომდიოდა, რასაც მერე დიდი გასწორება სჭირდებოდა. ასე რომ არ მომხდარიყო, საჭირო იყო გარჩეულად და ბეჭდური ასოებით ყოფილიყო დაწერილი. ასეთი წერა იცოდა ამხ. სერგო ხანოიანმა და მუდამ იმას უხდებოდა სპეციალურად გადაეწერა ჩემთვის.

როდესაც სომხური შევისწავლე შედარებით, მეც გადაყვანილი ვიქენი ბაქოში იმავე რ. ს. დ. მ. პ. ცენტრალურ კომიტეტის არალეგალურ სტამბაში და ამით გათავდა ჩემი რევოლუციონური მუშაობა ბათომში...

ლადო დუმბაძე.

ოპოზიციის პროლეტარული რევოლუციის ათი წლის თავზე.

1927 წელს ოქტომბრის დიდ პროლეტარულ რევოლუციას უსრულდება ათი წელი. ამ წლის აღსანიშნავად საბჭოთა კავშირის მასშტაბით პარტიის განყოფილებები უკვე შეუდგნენ მასალების შეგროვება-დამუშავებას.

საბჭოთა კავშირში შემავალ რესპუბლიკები ყველანი ერთი ხნის არ არიან.

ლენინგრადში 1917 წელს დანთებული პროლეტარული რევოლუციის ცეცხლი მაშინვე არ მიწვდომია ყველა განაპირა ქვეყნებს, მაშინვე არ გადაუბუგავს ყველაფერი ძველი. იქ ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ რამდენიმე ხანს განაგრძობდნენ ბატონობას ამ რევოლუციის ანტიპოდები — ესერები, მენშევიკები და სხვადასხვა მსხვილ-ბურჟუაზიული თუ წვრილ-ბურჟუაზიული პარტიები.

საბჭოთა კავშირში შემავალ რესპუბლიკათა შორის ოქტომბრის რევოლუციის ტალღები ყველაზე გვიან შემოიჭრა საქართველოში.

ოქტომბრის დღეებს საქართველო ითვლის 1921 წლის თებერვალ — მარტიდან.

ამ რიგათ 1927 წელს საბჭოთა საქართველოს უსრულდება 7 წელი...

ჩვენი საბჭოთა მშენებლობა და მისი მიღწევები ამიტომ განსაზღვრული იქნება 7 წლის მანძილით. ყველა დანარჩენი, რაც საბჭოთა კავშირის ცენტრალურ პარტიისაგან გამოგზავნილ სქემაშია (რომელიც ქვემოთ იბეჭდება), უდგება საქართველოს სინამდვილეს და ჩვენ არაფრის დამატება, ან შეცვლა მისი არ მოგვიხდება.

მაშ, ვემზადოთ დიდი ოქტომბრის რევოლუციის 10 წლის-თავისთვის!..

ს. კ. პ. ცეკას პარტიის განყ. გამგე ს. თალაკვაძე.

ოქტომბრის რევოლუციის ათი წლის თავისთვის.

ყველა პარტიის განყოფილებებისადმი.

ძვირფასო ამხანაგებო!

ვინაიდან თითქმის ყველა პარტიის განყოფილებები უკვე შეუდგენ მუშაობას ოქტომბრის რევოლუციის 10 წლის თავისთვის მასალების შესაგროვებლათ, საჭიროა გამორკვეულ იქნას, თუ რა ფორმაში უნდა გამოიხატოს საიუბილეო საგამომცემლო მუშაობა ადგილებზე.

ს.კ.პ. (ბ) პარტიის ფიქრობს ყველაზე უბრალო და გავრცელებული ფორმაა **სტატიების, მოგონებათა და დოკუმენტების** კრებულები, რომლებშიც მოექცევიან პერიოდები—ოქტომბრამდე (1917 წლის თებერვლიდან), ოქტომბრისა და სამოქალაქო ომის პერიოდი (სამხედრო კომუნიზმის ეპოქა).

ამ კრებულთა ზომა არაერთგვაროვანია შემთხვევაში არ უნდა აღემატებოდეს 12—15 ნაბეჭდ ფურცელს. ამის მიღწევა შეიძლება შემდეგი წესით: 1) სტატიები უნდა იყოს მოკლე და შინაარსიანი, ისინი არ უნდა წარმოადგენდნენ ნედლს, ასე თუ ისე შეერთებულ მასალას (როგორც ეს იყო მეტ ნაწილად 1905 წლის აღსანიშნავად გამოცემული კრებულების დროს); 2) მოგონებანი და დოკუმენტები უნდა წარმოადგენდნენ სტატიების დამატებებს და არა კრებულის დამამძიბელ მასალას, ამიტომ მათგან უნდა მოთავსებულ იქნას უფრო დამახასიათებელი და საყურადღებო. ამას გარდა, საიუბილეო გამოცემათა სხვა ფორმათაგან სასურველია ცალკე მეცნიერულ გამოკვლევითი შრომანი მონოგრაფიის სახით, თემაზე: 1) პარტიული ორგანიზაცია (1917—1927 წ.წ.) 2) საბჭოთა მშენებლობა (1917—1927 წ.წ.) და სხ. დაბოლოს მესამე ფორმა—პოპულიარული ბროშურები ოქტომბრის რევოლუციისა და სამოქალაქო ომის ცალკე მომენტების შესახებ.

გამოცემათა მეორე და მესამე ფორმა ადგილებზე შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, უკეთეს იქ მოიპოვებიან შესაფერი კვალიფიკაციის მუშაკები.

საოლქო და რესპუბლიკანური პარტიები, რომელთაც მოეპოვებათ ნივთიერი შესაძლებლობანი, ცხადია, თავიანთ მუშაობას არ განსაზღვრავენ ჩამოთვლილი სამი ფორმით.

მიგვაჩნია რა საჭიროდ შეეფუძნებოთ პარტიის განყოფილებებს მუშაობა გეგმათა და სქემების შემუშავებაში, სკპ (ბ) ცკ პარტიმა გამოიმუშავეს სამაგალითო საჩვენებელი სქემა მასალათა დასამუშავებ-

ლათ და ნარკვევთა მოსამზადებლათ ოქტომბრის 10 წლისთავის.
რომელიც ამასთან ერთად გეგზავნებათ.

კომ. სალამით,

სკპ (ბ) ცკ პარტიის გამგე ს. კანაჭიკოვი.

სკპ (ბ) ცკ პარტიის სამდივნოს გამგის მაგ. კ. კასატკინი.

ოქტომბრის ათი წლისთავისთვის.

ოქტომბრის რევოლუციის ისტორიის მასალათა დასამუშავებელი და ნარკვევთა დასამზადებელი სქემა.

1. ადგილობრივი ოქტომბრის წინასწარი

1. გამორკვევა ადგილობრივ მეურნეობისა (გლეხთა მეურნეობისა და მრეწველობის) იმპერიალისტური ომის პერიოდში (თუ ეს წარმოადგენს აუცილებლობას) და იმ დროისა, რომელიც მას უშუალოდ წინ უსწრებდა. 2. როგორი იყო მუშათა მდგომარეობა ომის ეპოქაში მეურნეობის კრიზისთან და შიმშილთან დაკავშირებით. 3. მუშათა მოძრაობა ადგილობრივად ომიანობის წლებში; პოლიტიკური პარტიები ადგილობრივ მუშათა მოძრაობაში. 4. ჰქონდა თუ არა ადგილობრივად გლეხთა მოძრაობას ადგილი. როგორი იყო ამ მოძრაობის ფორმები, მიზანი, რომელთაც გამოხატულება ჰპოვეს ლოზუნგებში. ვინ ხელმძღვანელობდა ამ მოძრაობას. 5. თუ ადგილობრივად იმყოფებოდნენ სამხედრო ნაწილები, ან თქვენი რაიონი იქნება სამხედრო საზღვაო ბაზისის მეზობლათაა, მაშინ რაში გამოიხატა არმიის და ფლოტის ნაწილების მონაწილეობა მასიურ მოძრაობაში. ვინ იყვნენ ამ მოძრაობის ხელმძღვანელები. 6. თუ თქვენი რაიონი (ოლქი, გუბერნია, ქალაქი, მაზრა) დასახლებულია ეროვნული უმცირესობით, მაშინ რაში გამოიხატა კონკრეტულად მათი შევიწროება ბურჟუაზიულ-მემამულური რუსეთისაგან. იყო თუ არა შემთხვევები პოლიტიკური გამოსვლების (ომის დროს) ამ შევიწროებით გამოწვეული. ამ გამოსვლათა ფორმა და ხასიათი. ბელადები. 7. თქვენს რაიონში მომხდარი გამოსვლები სამხედრო დამარცხებით თუ იყო გამოწვეული. რანაირ ფორმას ღებულობდა მაშინ მოძრაობა. მისი ლოზუნგები. 8. ჰქონდა თუ არა მასიურ მოძრაობას ადგილი შიმშილობის ნიადაგზე. 9. ვინ და როგორ ამზადებდა თქვენს რაიონში თებერვლის გადატრიალებას. 10. თებერვლის გადატრიალების მოკლე მიმოხილვა და ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული ხელისუფლების ორგანიზაცია თქვენს რაიონში. 11. მოეპოვებოდა თუ არა ბურჟუაზიის თქვენს რაიონში თავისი პოლიტიკური ორგანიზაციები. როგორი იყო

მათი როლი თებერვლის გადატრიალებაში და მათი მოღვაწეობა თებერვლის რევოლუციის ეპოქაში. 12. რაში გამოიხატება წვრილ-ბურჟუაზიული პარტიების (მენშევიკების, ესერების, ბუნდოველების და სხ.) აქტიური მონაწილეობა თებერვლის რევოლუციაში. 13. ამ პარტიათა შემთანხმებლური მოღვაწეობის მიმოხილვა. 14. რაში გამოიხატა და როგორ გატარდა ცხოვრებაში თქვენს რაიონში (გუბერნია, ოლქი, ქალაქი, მაზრა) დროებითი მთავრობის სოციალურ-ეკონომიური ღონისძიებანი (მაგ. ღონისძიებანი საადგილ-მამულო საკითხში, სასურსათო, საგადასახადო, მრეწველობისა და მუშათა საკითხში. 15. ეს სოციალურ-ეკონომიური ღონისძიებანი იწვევდენ თუ არა მუშათა მასაში უკმაყოფილებას. რაში გამოიხატა ეს უკმაყოფილება. იყო თუ არა თქვენს რაიონში ამ ნიადაგზე მასიურ-რევოლუციონურ მოქმედებათა შემთხვევები. ვინ უწევდა ხელმძღვანელობას ამ მოძრაობას. (მიექცეს განსაკუთრებული ყურადღება იმ პერიოდს, რომელიც რაიონში ითვლება ოქტომბრის უშუალო მოსამზადებელ ხანად). 16. გაუარესდა თუ არა მშრომელ მასათა ეკონომიური მდგომარეობა თქვენს რაიონში დროებითი მთავრობის დროს. 17. შესწავლილ იქნას გლებთა მოძრაობა თებერვლის რევოლუციის პერიოდში. როგორი იყო ამ მოძრაობის ლოზუნგები, ვინ ხელმძღვანელობდა ამ მოძრაობას. 18. დროებითი მთავრობის პოლიტიკით თუ წესრიგდებოდა თქვენს რაიონში ნაციონალური წინააღმდეგობანი. ხელს თუ უწყობდენ ეს წინააღმდეგობანი ფართო მასათა გარევოლუციონერებას (განსაკუთრებით გლებთა) ოქტომბრის რევოლუციის წინა დღით. (განსაკუთრებით ზედმიწევნით უნდა დამუშავდეს საკითხი ეროვნულ რესპუბლიკებში, ოლქებში და ადგილებში, რომელნიც დასახლებული არიან ეროვნულ უმცირესობით). 19. რევოლუციონური მოძრაობის გამორკვევა არმიისა და ფლოტის ნაწილებში დროებითი მთავრობის დროს (საკითხი დამუშავდება იმ რაიონებში, სადაც დაბანაკებული იყო დიდი სამხედრო ნაწილები, ან იმ ადგილებში, რომელთა ფარგლებში მოქცეულია სამხედრო ნავთსადგურები, სალდათთა და ფლოტის მასათა გაბალშევიკება. 20. რაში გამოიხატებოდა ადგილობრივ საბჭოების მოღვაწეობა ოქტომბრის რევოლუციამდე. ვინ ხელმძღვანელობდა ამ საბჭოებს. დაწვრილებით შეჩერება მასათა და საბჭოთა ურთიერთ დამოკიდებულებაზე. 21. პარტიული ორგანიზაცია: ა) რა მდგომარეობაში მოუსწრო ორგანიზაციას თებერვლის რევოლუციამ. ბ) ორგანიზაციის მოღვაწეობა თებერვლის რევოლუციის პერიოდში (რევოლუციონური პროლეტარიატის ძალთა ორგანიზაცია, შეიარაღება, საბჭოებში მონაწილეობა, აგიტაციის ხასიათი), გ) ორგანიზაციის ბრძოლა სოციალ-ობორონცებთან (ბრძოლის საყურადღებო ეპიზოდები და საფეხურები). დ)

მუშაობა გლეხთა შორის, ე) როგორ შეხედდნ ორგანიზაციები ლენინის ლოზუნგებს, ვ) როგორ მიმდინარეობდა ორგანიზაციის ზრდა და მისი გავლენა მასებში, ზ) ივლისის დღეების გავლენა ორგანიზაციებზე, თ) სამზადისი ოქტომბრისათვის,

შენიშვნა: 1. გამოარკვეთ ცალკე მუშა ქალთა და გლეხ-ქალთა მონაწილეობა მასიურ მოძრაობაში ომისა და თებერვლის რევოლუციის პერიოდში.

2. იმ ადგილებში, სადაც ახალგაზრდობის მოძრაობა ლეზულობა და ფართო პოლიტიკურ ხასიათს, ვურჩევთ სპეციალურად იქნას დამუშავებული მასალები ამ საკითხზე.

II. ოქტომბრის გადატრიალება ადგილებზე.

1. როგორ და როდის მზადდებოდა თქვენს რაიონში (ოლქი, გუბერნია, ქალაქი, მაზრა,) ოქტომბრის გადატრიალება. გადატრიალების მომწყობ ორგანიზაციებს ჰქონდათ თუ არა კავშირი (და რაგვარი) თავიანთ ცენტრალურ ორგანოებთან ან სხვა ადგილობრივ ორგანიზაციებთან. როგორი იყო ფართო მასის დამოკიდებულება ლოზუნგისადმი — „მთელი ძალა-უფლება საბჭოებს“. როგორ მიმდინარეობდა მასის ორგანიზაცია საბჭოებისთვის ბრძოლაში (გამოარკვეთ ცალკე გადატრიალების მომზადება მუშათა მასაში, თუ რაიონი პროლეტარული ცენტრია, სპეციალურად შეჩერდით პროლეტარიატის შეიარაღებაზე, მებრძოლი რაზმების ორგანიზაციაზე, წითელ გვარდიაზე; თუ თქვენი რაიონი გლეხურია, გამოარკვეთ გადატრიალება სოფლად და შესაფერ შემთხვევებში გამოარკვეთ ოქტომბრის მომზადება არმიის და ფლოტის ნაწილებში). 2. ბოლშევიკების როლი ოქტომბრის რევოლუციის ორგანიზაციის საქმეში; შეიარაღებული ბრძოლის ხელმძღვანელობა, ძალა-უფლების ხელში ჩაგდება, ბრძოლა კონტრ-რევოლუციისთან. პარტიის ხელმძღვანელები თქვენს რაიონში და ის ამზანაგები, რომელნიც სპეციალურად მუშაობდნ გადატრიალების მოსამზადებელ ამა თუ იმ სფეროში. როგორი იყო ბოლშევიკების და მასის ურთიერთობა. პროფკავშირები და მათი როლი. 3. როგორი იყო ადგილობრივი საბჭოების მოღვაწეობა ოქტომბრის წინა დღით. ამ საბჭოების გაბალშევიკება. 4. თუ თქვენს რაიონში ოქტომბრის გადატრიალება მასათა მოძრაობის სტიქიური შედეგი იყო, შესწავლილ იქნას ეს მოძრაობა. 5. ოქტომბრის გადატრიალების მიზნობილვა (აღნიშნეთ თარიღი) თქვენს რაიონში. ძალა-უფლების ხელში ჩაგდების დროს თუ იქნა გაწეული შეიარაღებული წინააღმდეგობა. როგორი იყო მებრძოლი რაზმები, რომელნიც კონტრ-რევოლუციის განკარგულებაში იყო გადატრია-

ლების დროს. მათი შემადგენლობა და რიცხვი. მუშათა და გლეხთა მებრძოლი ძალები. მათი შემადგენლობა, რიცხვი, ხელმძღვანელები. როგორი ფორმები მიიღო კონტრ-რევოლიუციონური წინააღმდეგობის ლიკვიდაციამ. გაშუქებულ იქნას სპეციალურად მუშათა რაზმების (წითელი გვარდია) როლი გადატრიალებაში. 6. ოქტომბერი სოფლად. როგორი ფორმები მიიღო ოქტომბრის გადატრიალებამ სოფლად. (თუ რაიონი განსაკუთრებით გლეხურია, მიექცეს განსაკუთრებული ყურადღება დოკუმენტების, მოგონებათა და სხ. მასალების დამუშავებას სოფლად მომხდარი გადატრიალების შესახებ). ვინ ხელმძღვანელობდა გადატრიალებას სოფლად. სოფლის რომელი ფენები გამოდიოდნენ ოქტომბრის აქტიურ მონაწილეებათ. როგორი იყო როლი კულაკის, საშუალო გლეხის და ლატაკისა ოქტომბრის დროს. პარტიათა გავლენა სოფლის გასარევოლიუციონერებლათ. 7. თუ თქვენი რაიონი შედის ნაციონალური რესპუბლიკის ან ოლქის შემადგენლობაში, როგორი სპეციფიური ფორმები და ხასიათი მიიღო ამ გადატრიალებამ თქვენს რაიონში. 8. მუშა ქალის, გლეხ-ქალის და ახალგაზრდობის მონაწილეობა გადატრიალებაში. 9. საბჭოთა ხელისუფლების პირველი დღეები თქვენს რაიონში (ცალკე ქალაქი და სოფელი). 10. ბრძოლა კონტრ-რევოლიუციონურ გამოსვლებთან გადატრიალების მეორე დღეს.

III. საბჭოების ძალა-უფლება.

1. როგორ დაიპყრეს მუშებმა და გლეხებმა ხელისუფლების ადგილობრივი აპარატი (გამოარკვეით ცალკე ქალაქად და სოფლად). 2. როგორ მოეწყო ადგილობრივი საბჭოები და მათი ორგანოები. როგორ მიმდინარეობდა ბრძოლა საბოტაჟთან და აშკარა კონტრ-რევოლიუციონერებთან. 3. ადგილობრივი რევოლიუციონური კომიტეტების მოღვაწეობა (თუ ასეთები იყვნენ, მათი როლი საბჭოთა ხელისუფლების ორგანიზაციის საქმეში. 4. ადგილობრივი ჩეკა და განსაკუთრებული განყოფილებები ოქტომბრის მოპოვებათა დაცვის საქმეში. 5. ადგილობრივი საბჭოს ისტორია, მისი ხელმძღვანელი და ადგილობრივი ორგანოები (ყრილობები, აღმასრულებელი კომიტეტები, კომისიები და სხ.) ადგილობრივი საბჭოს ხელმძღვანელები. ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციები და საბჭოები (გლეხთა რაიონებში მიექცეს განსაკუთრებული ყურადღება ვოლოსტების აღმასკომების ისტორიას, გლეხთა ნასების მონაწილეობას საბჭოების მუშაობაში). როგორია ქალისა და ახალგაზრდობის როლი ადგილობრივ საბჭოში. 6. ადგილობრივი ეკონომიური მშენებლობას (სოფლად). როგორ მიმდინარეობდა თქვენს რაიონში მიწის ნაციონალიზაცია.

შედარებითი სურათი (თუ ეს შესაძლებელია) მიწით სარგებლობის ოქტომბრამდე და მის შემდეგ, კლასობრივი ბრძოლა სოფლად საბჭოთა ხელისუფლების ეპოქაში. ლატაკთა კომიტეტები და მათი როლი თქვენს რაიონში. სასურსათო „რაზვერსტაკ“ და ადგილობრივ გლეხთა დამოკიდებულება მისდამი. ადგილობრივ გლეხთა მეურნეობა ეგრეთ წოდებულ „სამხედრო კომუნიზმის“ ეპოქაში. როგორ იყო გლეხთა დამოკიდებულება საბჭოთა ხელისუფლებისადმი. „სამხედრო კომუნიზმის“ დროს იყო თუ არა თქვენს რაიონში გლეხთა მოძრაობა და აჯანყებანი. რა იყო ამ აჯანყების მიზეზები, ვინ მონაწილეობდა მასში და ხელმძღვანელობდა მას. რაში გამოიხატა თქვენს რაიონში საბჭოთა ხელისუფლების პოლიტიკა საშუალო გლეხობის მიმართ. იყო თუ არა თქვენს რაიონში რაიმე სპეციალური პირობები, რომლითაც საბჭოთა ხელისუფლება სასურსათო „რაზვერსტკიდან“ გადავიდა სასურსათო გადასახადზე. როგორ იქნა გატარებული თქვენს რაიონში სასურსათო გადასახადი. როგორი იყო გლეხთა დამოკიდებულება მისდამი. გამორკვეულ იქნას ადგილობრივ საადგილო-მამულო სასურსათო ორგანოთა მოღვაწეობა. 7. საბჭოთა ხელისუფლების ეკონომიური მშენებლობა ქალაქში, როგორ ჩატარდა თქვენს რაიონში ფაბრიკებისა და ქარხნების ნაციონალიზაცია. როგორი იყო ადგილობრივი საბჭოების ფინანსური პოლიტიკა ახალ ეკონომიურ პოლიტიკამდე (გამოარკვეით კონფისკაცია, შემკიდროვება და სხვ.) ადგილობრივ მრეწველობის ისტორია ახალ ეკონ. პოლიტიკამდე. მუშათა როლი წარმოებაში და წარმოების ორგანიზაცია. ფაბრიკარხომები. მუშები, როგორც სამრეწველო წამოწყებათა ხელმძღვანელები. ადგილობრივ ეკონომიურ ორგანოების ეკონომ. განყოფ. სახ. სამეურ. სამ. და სხ. ისტორია. ურთიერთობა ქალაქსა და სოფლის შორის. რაში გამოიხატა თქვენს რაიონში ქალაქის კავშირი სოფელთან. 8. ადგილობრივი საბჭოთა ხელისუფლების სოციალური ღონისძიებანი. თუ რაიონი ნაციონალური რესპუბლიკა ან ოლქი, დაწვრილებით შეჩერდით ადგილობრივ საბჭოების პოლიტიკაზე ეროვნულ უმცირესობისადმი, სპეციალურად შეჩერდით ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლების მონაწილეობაზე საბჭოთა ორგანოებში და რაიონის პოლიტიკური და ეკონომიური ცხოვრების ხელმძღვანელობაზე, აღნიშნეთ სპეციალური განსხვავება ამ ხელმძღვანელობისა. გამორკვეულ იქნას ადგილობრივ პროფესიონალურ ორგანიზაციების ისტორია, მათი მონაწილეობა საბჭოთა მუშაობაში და თქვენი რაიონის ეკონომიურ ცხოვრებაში. შრომის დაცვა. სოციალური უზრუნველყოფის ორგანოთა მუშაობა. ადგილობრივ სახალხო განათლების ჯანმრთელობის ორგანოთა მუშაობა. 9. ადგილობრივ პარტიული ორგანიზაცია საბჭოთა და ეკონომიურ მშენებლობაში.

IV. სამოქალაქო ომი *).

ა. ის რაიონები, სადაც ირაზმებოდა კონტრ-რევოლუციონური ძალები, მაგრამ სადაც კონტრ-რევოლუციის არ ჩაუგდია ხელში პოლიტიკური ძალა-უფლება ამუშავებენ დაახლოვებით შემდეგ საკითხებს:

1. როგორს (და როდის) კონტრ-რევოლუციონური ძალების დარაზმევას ჰქონდა ადგილი თქვენს რაიონში. 2. ვინ ხელმძღვანელობდა დარაზმევას. 3. როგორი იყო ლოზუნგები და სოციალურ-ეკონომიური პროგრამა ამ დარაზმვისა. 4. როგორი იყო კონტრ-რევოლუციონური ორგანიზაციების მუშაობა. 5. როგორ მიმდინარეობდა ბრძოლა კონტრ-რევოლუციონურ რაზმებთან თქვენს რაიონში. 6. ვინ იყო ამ ბრძოლის ორგანიზატორი და მონაწილენი. 7. შეჩერდით კონტრ-რევოლუციონური რაზმების ლიკვიდაციის პირობებზე თქვენს რაიონში.

ბ. რაიონები, სადაც კონტრ-რევოლუციამ შესძლო თავისი პოლიტიკური ხელისუფლების შექმნა, ამუშავებენ შემდეგ საკითხებს: 1. როგორი იყო ადგილობრივი კონტრ-რევოლუციონური ხელისუფლების სტრუქტურა. 2. როგორი იყო მისი ბრძოლის მეთოდები რევოლუციისათან. 3. რომელი საზოგადოებრივი ფენები იყვნენ ამ ხელისუფლების აქტიური და პასიური მომხრენი (თუ ადგილობრივ წვრილ-ბურჟუაზიულ ორგანიზაციებში იყვნენ გაბატონებული კონტრ-რევოლუციის მომხმედი მონაწილენი, დაწვრილებით აიწეროს რაში გამოიხატა მათი მოღვაწეობა. ჰქონდა თუ არა კონტრ-რევოლუციონურ ხელისუფლებას კავშირი თავისი ტერიტორიის გარეშე კონტრ-რევოლუციონურ ძალებთან. რაში გამოიხატებოდა ეს კავშირი. უწევდენ თუ არა დახმარებას ადგილობრივ კონტრ-რევოლუციის ევროპის კაპიტალისტური ქვეყნები. რაში გამოიხატა ეს დახმარება. 4. როგორი იყო ამ ხელისუფლების სოციალურ-ეკონომიური ღონისძიებანი. როგორი იყო მისი საადგილ-მამულო პოლიტიკა (მისი დამოკიდებულება გლეხობისადმი). როგორი იყო მისი პოლიტიკა მრეწველობისა და მუშათა საკითხის სფეროში. კონტრ-რევოლუციონური ხელისუფლების ნაციონალური პოლიტიკა. 5. ჰქონდა ადგილი თუ არა არალეგალურ ბრძოლას კონტრ-რევოლუციონურ მთავრობასთან. ვინ ხელმძღვანელობდა ამ ბრძოლას. გამორკვეულ იქნას მუშათა და გლეხთა მასების მონაწილეობა ამ ბრძოლაში. 6. ბოლშევიკების მონაწილეობა

*) ერთი მთლიანი სქემის მოცემა ყველა რაიონებისთვის სამოქალაქო ომის შესასწავლად შეუძლებელია, ამიტომ მიღებულია სქემათა სამი ძირითადი ტიპი, რომლებით სარგებლობა შეიძლება ცალ-ცალკე ან რამდენიმე მათი შეთანხმებით მოცემული რაიონის მიხედვით.

ბა ადგილობრივ არალეგალურ მუშაობის დროს, მათი როლი აქტიურ წინააღმდეგობაში კონტრ-რევოლუციონური ხელისუფლებისათვის და გადატრიალების ორგანიზაცია. 7. როგორ მიმდინარეობდა ბრძოლა ადგილობრივ კონტრ-რევოლუციონურ ხელისუფლებასთან გარედან. წითელ არმიელთა ნაწილების და პარტიზანული რაზმების ოპერაციები. 8. ადგილობრივი კონტრ-რევოლუციონური მთავრობის ლიკვიდაციის პირობები.

8. რაიონები, რომელშიაც ადგილი არ ჰქონია აშკარა კონტრ-რევოლუციონურ დარაზმვას, მაგრამ რომელნიც ოკუპაციამნილი იყვნენ ან დროებით დაკავებული კონტრ-რევოლუციონური ჯარებითა და რაზმებით, ამუშავებენ შემდეგ საკითხებს:

1. როდის და ვის მიერ იყო ოკუპაციამნილი ან დაკავებული თქვენი რაიონი (მაგალითად: მამონტოვის რეიდი) კონტრ-რევოლუციონური ჯარებითა და რაზმებით. 2. ვინ ხელმძღვანელობდა ამ ოკუპაციას ან რაიონის დაკავებას. 3. როგორი იყო საოკუპაციო ხელისუფლების და სხ. ხელმძღვანელთა დამოკიდებულება ადგილობრივ მოსახლეობისადმი. 4. როგორი იყო მათი დამოკიდებულება საბჭოთა ხელისუფლებისა და პარტიული ორგანიზაციებისადმი. 5. ერეოდა თუ არა საოკუპაციო ხელისუფლება ან რაიონის ჯარებით დაკავების ხელმძღვანელი რაიონის სამეურნეო ცხოვრებაში. 6. მასის დამოკიდებულება საოკუპაციო ხელისუფლებისადმი. (გამოარკვეთ ცალ-ცალკე გლეხებისა და მუშების დამოკიდებულება). 7. წინააღმდეგობას თუ უწყევდენ ოკუპანტებს, რაიონის დამკავებელთ. ამ წინააღმდეგობის ხასიათი. 8. არსებობდენ თუ არა ოკუპაციის დროს არალეგალური პარტიული ორგანიზაციები. მათი მოღვაწეობა. მოუწყვეს თუ არა მათ წინააღმდეგობა ოკუპანტებს და სხ. 9. რის შედეგი იყო საოკუპაციო ხელისუფლების მიერ თქვენი რაიონის დატოვება.

V. პარტიული ორგანიზაცია.

1. პარტორგანიზაციის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა წლები-სა რევოლუციამდე—(თებერვლის რევოლუციამდე) ა) დაარსების დრო, ბ) სოციალური შემადგენლობა, გ) დრო და გარემოება რასკოლისა მენშევენთან, დ) ორგანიზაციის მოქმედების რაიონი (მუშაობა გლეხობასთან), ე) ორგანიზაციის როლი 1905 წლის რევოლუციონურ დღეებში აგრარულ მოძრაობაში, ზ) ორგანიზაცია რეაქციის პერიოდში—სწარმოებდა თუ არა ბრძოლა ლიკვიდატორებთან, თ) ორგანიზაცია ომის პერიოდში—ბრძოლა „ობორონცებთან“.

2. პარტორგანიზაცია თებერვლის პერიოდში (პერიოდი ოქტომბრამდე) ა) რა მდგომარეობაში მოუხწრო ორგანიზაციას თებერვ-

ლის რევოლუციამ, ბ) ორგანიზაციის მოღვაწეობა თებერვლის რევოლუციის პერიოდში (რევ. პროლეტ. ძალთა ორგანიზაციათა შეიარაღება, მონაწილეობა საბჭოებში, აგიტაციის ხასიათი), გ) ორგანიზაციის ბრძოლა სოციალ-ობორონცობასთან (ბრძოლის საყურადღებო ეპიზოდები და საფეხურები), დ) მუშაობა გლეხთა შორის, ე) როგორ შეხვდა ორგანიზაცია ლენინის ლოზუნგებს, ზ) როგორ მიმდინარეობდა ორგანიზაციის ზრდა და გავლენა მასებზე, თ) ივლისის დღეების გავლენა ორგანიზაციაზე, ი) მომზადება ოქტომბრისათვის.

3. **პარტორგანიზაცია ოქტომბრის დღეებში.** შეიარაღებული ბრძოლის ხელმძღვანელობა, ძალა-უფლების ხელში ჩაგდება, ბრძოლა კონტრ-რევოლუციასთან.

4. **ორგანიზაციის როლი საბჭოთა ხელისუფლების პირველ მშენებლობაში** საგუბერნიო ცენტრში და ადგილებზე. დამოკიდებულება წვრილ-ბურჟუაზიულ ჯგუფებისადმი თვით მემარცხენე ესერებამდე. ორგანიზაციის დამოკიდებულება ბრესტის ზავისადმი. რიცხვობრივი შემადგენლობა ორგანიზაციისა, როგორ იმოქმედა ორგანიზაციაზე ხელისუფლების აპარატის დაპყრობამ (ორგანიზაციის შესაძლებელი შესუსტება, მასებში გავლენის შესუსტება).

5. **პარტორგანიზაცია სამოქალაქო ომში.** უშუალო მონაწილეობა ფრონტებზე. ცენტრის მიერ ორგანიზაციის წევრთა გადატყორცნა. მობილიზაციები. როგორ იმოქმედა პარტორგანიზაციაზე მე-VIII ყრილობის გადაწყვეტილებამ (გლეხობის შესახებ). პარტიის მონაწილეობა საბჭოთა აღმშენებლობაში. ლატაკთა კომიტეტები. ორგანიზაციის მონაწილეობა სასურსათო „რაზვერსტკაში“. პარტორგანიზაციის ზრდა და განვითარება. (ახალ წევრთა მიღების „კვირეები“) ბრძოლა ბანდიტიზმთან¹⁾.

6. **პარტორგანიზაციის გადახვლა** სამხედრო კომუნიზმიდან ახ. ეკონ. პოლიტიკის ეპოქაში. როგორ იმოქმედა ამ გადახვლამ ორგანიზაციის მუშაობაზე, მის შემადგენლობაზე, ორგანიზაციის როლი სამეურნეო მშენებლობაში. „წმენდა“.

7. **ორგანიზაციის ბრძოლის საყურადღებო საფეხურები,** მისი ზრდა ახ. ეკონ. პოლიტიკის წლებში. გავლენის ზრდა მასებში, ორგანიზაციის რიცხვობრივი შემადგენლობა, სოციალური შემადგენლობა. პარტორგანიზაციის ორგანოები: გუბკომი (მისი შემადგენლობა), საგუბ. საკონ. კომისიები, გუბკომების განყოფილებათა მუშაობა, ლენინური გაწვევა. მუშაობა სოფლად.

¹⁾ თუ ტერიტორია დაკავებული იყო კონტრ-რევოლუციონური ძალების მიერ, უნდა აწერილ იქნას არაღვგალური პერიოდი.

ფრანკო-სპანური პირველი დღიური ტფილისში.

(1905 წ.)

(ტფილისის მოწინავე მუშების პირველი გაფართოებული კრება ნა-
ძალადევი ბოლშევიკების და მენშევიკების შორის მომხდარი განხეთ-
ქილების შესახებ 1905 წ. დასაწყისში),

ჩვენ, ტფილისის მუშებმა პარტიაში განხეთქილების შესახებ
თითქმის არაფერი ვიცოდით 1905 წლამდის. ჩვენი ბინა იყო გამავრ-
ცელებელი პუნქტი მთელი ლიტერატურისა ტფილისის მუშებისა-
თვის; ერთ ოთახში ეცხოვრობდით (თუმანოვის ქუჩაზე)—მე, იაკობ
ოდეშაშვილი (მეტი სახელი კაკულა) და კოტე შაკულაშვილი.

პარტიაში განხეთქილების შესახებ ჩვენ გავიგეთ მხოლოდ მა-
შინ, როცა საზღვარ-გარეთიდან დაბრუნდნ ჩვენი ნაცნობი ამხანა-
გები: მიშა დავილოვი, დათიკო სულიაშვილი და იცკა რიჟინაშვილი.
პირველად იმათ გვითხრეს პარტიაში უთანხმოების შესახებ, რომ
მეორე „სიეზლზე“ თავი იჩინა ორმა მიმართულებამ, ერთი სახელ-
წოდებით „უმრავლესობა“ და მეორე „უმცირესობა“. ეს ამხანაგები
გვისხნიდნენ უმთავრესად რა საკითხმა გაჰყო პარტია ორ ნაწილად.
და ჩვენ სამივე ამხანაგები, ესე იგი, იაკობ ოდეშაშვილი, კოტე შა-
კულაშვილი და მე ვეთანხმებოდით მათ ახსნა-განმარტებას იმის შე-
სახებ, თუ ვინ უნდა იყოს პარტიის წევრი. პარტიის წევრი, რასაკვირ-
ველია, ის უნდა ყოფილიყო, ვინც იღებდა (სოციალ-დემოკრატიულ)
პროგრამას, შედიოდა ერთ-ერთ მის ორგანიზაციაში და იხდიდა
საწევრო გადასახადს. ამ აზრს ხელალებით ვემსრობოდით. და მით
ვხდებოდით „ბოლშევიკები“. მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ ჩემმა
ორმა ამხანაგმა, სახელდობ, იაკობ ოდეშაშვილმა და კოტე შაკულა-
შვილმა რომ გაიგეს, რომ ნოე ქორდანია „მენშევიკების“ მხარეზეაო,
მაშინვე გადავიდნენ „მენშევიკების“ მხარეზე. თუმცა უნდა ითქვას,
რომ როცა ჩვენ ვკამათობდით საერთოდ პიროვნების შესახებ, ისინი
ყოველთვის პიროვნებას არ აღმერთებდნენ. მაგრამ როცა გაიგეს, რომ
ნოე ქორდანია მეორე პარტიულ „სიეზლზე“ იყო და მენშევიკია,
ეხლა მიმტკიცებდნენ, რომ მენშევიკური აზრი უკეთესია და ჩვენ, მუ-
შები, ყველა მენშევიკები უნდა გავხდეთო. მაშინ ტფილისის პარტიულ

კომიტეტს შეადგენდნენ „მენშევიკები“, და კავკასიის კავშირის კომიტეტს კი — „ბოლშევიკები“ და როდესაც კავშირის კომიტეტმა მისწერა ტფილისის კომიტეტს, რომ თქვენ დაშლილათ ხართ გამოცხადებული და ყოველივე ქონება უნდა ჩააბაროთ ახლად შემდგარ ტფილისის პარტიულ კომიტეტსო აი, სწორედ მაშინ დაფაცურდა ტფილისის „მენშევიკური“ კომიტეტი ნოე ჟორდანიას მეთაურობით და მოიწვიეს ტფილისის მოწინავე მუშების გაფრთხილებული კრება ნაძალადეგში.

ეს იყო დაახლოებით 1905 წ. გაზაფხულის დასაწყისში, ამ კრებას დაესწრო დაახლოებით 30—40 მოწინავე მუშა. და როდესაც ჩვენ სამი ამხანაგი მივედით კრებაზე, ჯერ კიდევ კრება არ იყო გახსნილი. ნოე ჟორდანია უკვე იქ იყო. ჩვენ შევევლით ოთახში. ეტყობოდა, რომ მოწინავე მუშების უმრავლესობა მოსული იყო. ჟორდანიაც იქ იყო, მაგრამ მიუხედავად ამისა, იქ სამარისებური სიჩუმე იყო ჩამოვარდნილი. მე მოვინდომე სიჩუმის დარღვევა და ჟორდანიას შევეკითხე: მუშა სოციალ-დემოკრატი და ინტილიგენტი სოციალ-დემოკრატი რით განსხვავდება ერთმანეთისაგან ნეთქი. ეს კითხვა იმიტომ მივეცი, რომ წინათ, სანამ კრება შესდგებოდა, ჟურნალ „მოგზაურში“, რომელიც მაშინ გამოდიოდა თილისე მახარაძის რედაქტორობით, დაიბეჭდა ორი წერილი, ერთი ნოე ჟორდანიას თუ არ ვცდები მგონი ან — ის ფსევდონიმით და მეორე საშა წულუკიძის ვგონებ ა — ლე ფსევდონიმით. ამ წერილში სწერდა ნოე ჟორდანია და აკრიტიკებდა ბოლშევიკებს საერთოდ და ლენინის წიგნს — *что делать?* ჟორდანია ამბობდა იქ, რომ ლენინი სწერს ამ წიგნში, რომ მუშებში სოციალიზმი ინტელიგენციამ უნდა შეიტანოს, თორემ მუშები ვერაფერს გაიგებენო, რომ პარტიაში ინტელიგენციის გაბატონება უნდათ ბოლშევიკებსო, და მრავალი სხვა დემაგოგიური ფრაზები იყო იმ წერილში ბოლშევიკების წინააღმდეგ. და აი სწორედ ამიტომ მივეცი ზემოდ დასახელებული კითხვა ჟორდანიას, თანაც მინდოდა სიჩუმე დამერღვია.

მან დაიწყო ახსნა, რომ ინტელიგენციას თავის მდგომარეობით ადვილათ შეუძლია უღალატოს მუშათა კლასსო. არ დაეთავებია მას ამ კითხვის ახსნა, რომ ამ დროს მოვარდა ერთი მუშა, კარგათ აღარ მახსოვს რომელი იყო, ვგონებ მეტ სახელად „კურიელი“, მტაცა ხელი და გამიყვანა გარეთ აივანზე და მეუბნება — როგორ უბედავ მას შენ შეკამათებას, იცი შენ თუ არა, ვინ არის ის, რომ ის ნოე ჟორდანიაა, რომ ის მუშების სათაყვანებელი კაცია და სხვა ასეთები.

იხსნება კრება, რომლის წინაშე სდგას მხოლოდ ერთი საკითხი, — ეს საკითხი არის კავშირის კომიტეტის მიერ მოწერილი წერილი, ტფილისის მენშევიკური კომიტეტისადმი. მოხსენებას აკე-

თებს საერთოდ „ბოლშევიკებზე“ და ამ წერილის შესახებ ნოე ჟორდანიას. ის ამბობს, რომ ბოლშევიკები მუშებს პარტიიდან ერეკებიან „დუბინებით“, რომ მათ ორგანიზაციაში შეუძლია შევიდეს მხოლოდ ინტელეგენციას და მუშებს უხშობენ პარტიის კარებს, რომ ისინი არავითარ დემოკრატიზმს არ იცავენ პარტიაში და პირდაპირ ზევიდან ნიშნავენ ორგანიზაციაში ხალხს და სხ. ამის დასამტკიცებლათ ბოლოს წაგვიკითხა კავშირის კომიტეტის მოწერილი წერილი ტფილისის კომიტეტისადმი, სადაც ეწერა: 24 საათში უნდა ჩააბაროთ ახლათ შემდგარ კომიტეტს ყოველივე ის ქონება, რაც თქვენ განკარგულებაშია და თქვენ დაშლილათ ითვლებითო; კიდევაც რომ მოინანიოთ თქვენი შეცდომები, თქვენი დარჩენა კომიტეტში მაინც შეუძლებელიაო. და აი, სწორედ ამ ბოლო სიტყვებზე ნოე ჟორდანიას დორბლებს ჰყრიდა პირიდან და ამბობდა: ამხანაგებო, ნიკოლოზის კანონები ამბობს, რომ თუ შეცდომას აღიარებ, გეპატიებაო და ეგენი კი ნიკოლოზზე უარესი ინკვიზიტორები აღმოჩნდნენო.

ამის შემდეგ იყო წამოყენებული რეზოლიუცია, რომელიც გამობდა კავკასიის კავშირის მოწერილობას და ამბობდა, რომ ტფილისის კომიტეტი არის ტფილისის მუშების მიერ არჩეული და ყოველივე ის ქონება, რაც ტფილისის კომიტეტის ხელშია, ეკუთვნის ტფილისის მუშებს.

ამნაირათ, ეს პირველი ოფიციალური კრება იყო, რომელიც არ ემორჩილებოდა უმაღლეს ორგანოს დადგენილებას საქართველოში. ამის შემდეგ კავკასიის კავშირის კომიტეტმა გამოუშვა პროკლამაცია, სადაც აცხადებდა ტფილისის ძველ კომიტეტს დაშლილათ და ურჩევდა ტფილისის მუშებს, რომ შემოკრებილიყვნენ ახალი ტფილისის კომიტეტის გარშემო. და ეს პროკლამაცია მოეტანა ჩვენს ოთახში კამოს ტფილისის მუშებში დასარიგებლათ. გაეგოთ თუ არა ძენშევიკებს, რომ ასეთი პროკლამაციებია გამოშვებული კავკასიის კავშირის კომიტეტის მიერ ტფილისის მუშებში დასარიგებლათ, მაშინვე მოსულიყვნენ ჩვენს ოთახში და გამოეტანათ ეს პროკლამაციები და დაეწვათ. აი სწორედ ასე დაიწყო პირველი ფრაქციული ბრძოლა ბოლშევიკებს და მენშევიკებს შორის ტფილისში და სწორედ აქედანვე შეატყობდა შორსმჭვრეტელი მუშა, თუ რა სასტიკი უნდა ყოფილიყო ჩვენს შორის ბრძოლა გადამწყვეტ მომენტში.

ეს ასეც მოხდა. დღეს ეს ყველამ იცის და მით უფრო საჭიროა, რომ ჩვენ, მუშებმა, 1905 წ. რევოლუციის 20 წ. თავის აღსანიშნავად, მოვიგონოთ ეს ფაქტი ჩვენი პარტიული ცხოვრების. და მით უფრო უნდა შევკავშირდეთ ორგანიზაციულათ. და კლასიური ბრძოლის თვალთა—ხედვის ნიადაგზე დგომით მომავალში უფრო ადვილათ და მედგრათ გავუმკლავდეთ გარედან და შიგნიდან მოზღვავენულ მტერებს.

რ. ჯღამაძე.

მკიმა წლები ჩვენი პარტიის სსოვრებაში.

(1907—1910)

1907 წ. ლონდონის ყრილობის შემდეგ ბოლშევიკურმა სალიტერატურო ბიურომ თავისი მუშაობა ძალზე შეანელა. მოწინავე ამხანაგები, რომელნიც ხელმძღვანელობდნენ პარტიაში ბოლშევიკურ ფრაქციას (კობა, მიხა ცხაკაია და სხვ.) ან გაემგზავრნენ ლონდონის ყრილობაზე, ან გადასახლდნენ დიდ სამრეწველო ცენტრებში (ბაქოში და შიდა რუსეთში).

იმ დროს ტფილისში მთელი თავისი სიმძლავრითა და სიმკაცრით გააძლიერა მოქმედება „ოხრანკამ“, განსაკუთრებით ბოლშევიკების მიმართ.

ტფილისის მენშევიკური კომიტეტის მუშაობას არავთარი ნიშან-წყალი არ ეტყობოდა და ეს მუშაობა თანდათანობით გაიყინა; კომიტეტის სხდომები უნდებოდა იმის გამორკვევას, თუ როგორ დაეღწიათ თავი ცნობილი 102 მუხლისაგან, რომელმაც მენშევიკები ძალზე დააფრთხო და დავთარი აუბნია. ტფილისის კომიტეტში შედიოდა სამი ბოლშევიკი—მე-4—6—7 რაიონებიდან, დანარჩენი რაიონებიდან იყვნენ წარმომგზავნილი მენშევიკები და კომიტეტი, თავის დიდი უმრავლესობით, შესდგებოდა მენშევიკებისაგან.

მახსოვს, 1908 წ., დიდ უთანხმოებას ჰქონდა ადგილი მ. იანგრას მომხდარ ამბებების აღსანიშნავად ფურცლების გამოშვების შესახებ. ლიკვიდატორული სულისკვეთება ისიც იყო აშკარადებოდა მენშევიკთა შორის. მენშევიკების დიდი უმრავლესობა კომიტეტში სრულიად ზედმეტად სთვლიდა ფურცლის გამოშვებას. იმათი აზრით რევოლუციონური მუშაობა და არა-ლეგალური ლიტერატურის გამოშვება მხოლოდ გააღიზიანებდა „ოხრანკას“ და გააძლიერებდა რეპრესიებს.

ფურცელი გამოშვებულ იქნა, მაგრამ აშკარა იყო, რომ ეს უკანასკნელი ფურცელი იყო მენშევიკური კომიტეტისა.

1908 წელს, გაზაფხულზედ, ასტყდა კამათი ლეგალურ საშუალებათა გამოყენებისა და არა-ლეგალური მუშაობისათვის თავის მიზნების შესახებ. რაც დრო გადიოდა, დიდი უმრავლესობა მენშევიკური კომიტეტისა, იმ აზრს ითვისებდა, რომ რევოლუტია გათავებულია და როგორმე უნდა შევეგუოთ მეფის რეჟიმსა და ლეგალურ ფარგლებში პარტიული მუშაობის წარმოებას.

ამ სამარცხვინო კამპანიის ხელმძღვანელობა მაშინ იკისრა საოლქო კომიტეტის წევრმა სილბისტრო ჯიბლაძემ. აღნიშნულ კამპანიის ჩატარებას ხელი შეუწყო 1908 წლის დეკემბერში პარიზში გამართულ კონფერენციაზე მიღებული რეზოლიუციების წინააღმდეგ გალაშქრებამ კავკასიის დელეგაციისამ (დანია, აქსელროდი და სემიონოვი*). დელეგაციამ წერილობითი მოხსენება გადმოუგზავნა საოლქო კომიტეტს კონფერენციის რეზოლიუციების შესახებ. დელეგაციის წერილობითი მოხსენება იყო აშკარა ლიკვიდატორული. ამ გარემოებამ უფრო გაორკეცებული გაბედულებით აამოქმედა მენშევიკები არალეგალური პარტიის წინააღმდეგ. იმავე ხანებში მოხდა ახალი არჩევნები და პირველ რაიონში (იმ დროს და ეხლაც პირველ რაიონად არის წოდებული) კომიტეტში გაიყვანეს ყველა ბოლშევიკები, რამაც მოგვცა ერთი თუ ორი კაცი თუ მრავალსობა, რაც ჩვენთვის, ბოლშევიკებისათვის, სრულიად საკმარისი იყო, რომ საოლქო კომიტეტის წინააღმდეგ გაგველაშქრებია ტფილისის პარტიის ორგანიზაციის სახელით. საოლქო კომიტეტმა სილბისტრო ჯიბლაძისა და კალისტრატე გოგუას პირით მარტში, 1909 წ., ტფილისის კომიტეტი დაშლილად გამოაცხადა, რაზედაც მათ ცივი უარი მიიღეს და რასაც მოყვა მენშევიკების მიერ დემონსტრატიულად კომიტეტის სხდომის დატოვება. რადგან ასეთი წინააღმდეგობის გაწევას არ მოელოდა საოლქო კომიტეტის წევრი სილბისტრო ჯიბლაძე, მან, ჩვენ კრებას, ე. ი. კომიტეტიდან გამოყოფილ ნაწილს, სექტანტები უწოდა.

ახალი (ბოლშევიკური) კომიტეტის მუშაობა.

1909 წ., გაზაფხულზე, ე. ი. მას შემდეგ, რაც მენშევიკებმა მიატოვეს არალეგალური კომიტეტი, ჩვენ, ბოლშევიკებმა მოვახდინეთ ხელ-ახალი არჩევნები და განახლებული კომიტეტი შეუდგა მუშაობას იმ დირექტივებისა და გეგმის თანახმად, როგორსაც იძლეოდა 1908 წ.*) დეკემბრის პარიზის კონფერენცია: გაძლიერება არა-ლეგალური მუშაობისა პარტიაში და ლეგალურ საშუალებათა გამოყენება პარტიის გასაძლიერებლად. ამ მიზნით კომიტეტმა გამოყო განსაკუთრებული კომისია ლეგალურ ორგანოებში სამუშაოდ და მისი პირველი ნაბიჯი იყო მონაწილეობის მიღება ეგრედ წოდებულ ქართულ სცენის მოყვარეთა საზოგადოების დაარსებაში და დამფუძნებელ კრებაზე, მის გამგეობაში, კანდიდატების გაყვანა

*) სემიონოვი ნოე რამიშვილის ფსევდონიმი იყო.

**) ბოლშევიკურ კომიტეტში შევიდნენ ჩემთან ერთად პეტრე არგელაძე, პ. საბაშვილი, ვალოდია კოპალეიშვილი, ილია მგელაძე (ეხლა ვარდინი) და სხვ.

კომიტეტის მუშაობა ამ შემთხვევაში სრული გამარჯვებით დამთავრდა. არჩეულ იქნენ ყველა ბოლშევიკური კომიტეტის მიერ წაყენებული კანდიდატები (ს. თავდიშვილი, ვალოდია კოპალეიშვილი, სამსონ ტოროშელიძე და სხვ.). კრება მრავალ-რიცხოვანი იყო—დაახლოებით 300 წევრი დაესწრო, თითქმის სულ მუშები. აქ იყო სახალ. სახლის ბიბლიოთეკის მოსამსახურე ამხ. ს. თალაკვაძე და სცენის მოყვარენი: ანკარა, გოცირიძე და სხვ. ამ არჩევნებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მაშინ სახალხო უნივერსიტეტის ირგვლივ (სახალხო უნივერსიტეტის ქართულ სექციაში მუშაობდნენ: ამხ. ს. თალაკვაძე, გ. ყურულიშვილი, ლ. წულუკიძე და სხვ.). მუშაობისათვის, ვინაიდან ეს არჩევნები სწყვეტდა საკითხს, თუ ვის ხელში,—ბოლშევიკების, თუ მენშევიკების,—უნდა ყოფილიყო დღეები ქართული წარმოდგენებისათვის.

სანამ ეს საზოგადოება შესდგებოდა, მანამ ქართულ სექციის განკარგულებაში იყო წარმოდგენების დღეები, ქართული სექცია კი მენშევიკების ხელში იყო.

სცენის მოყვარეთა საზოგადოების გამგეობის არჩევნების შემდეგ წარმოდგენების დღეები გადაეცა მას სახალხო უნივერსიტეტის გამგეობისა და ქალაქის თვითმართველობის მიერ, მენშევიკები დარჩენ პირში ჩალა-გამოვლებული.

რამდენად გამწვავებული იყო ბრძოლა ჩვენსა და მენშევიკებს შორის სახალხო უნივერსიტეტის ირგვლივ, ამას მოწმობს შემდეგი: ქართული სექციის მთელი შემადგენლობა მენშევიკ ჭიაბრიშვილის მეთაურობით 30 კაცამდე განოცხადდნენ სცენის მოყვარეთა საზოგადოების გამგეობის სხდომაზე და დემონსტრაციულად მოითხოვეს ქართული წარმოდგენების დღეების სექციისთვის გადაცემა. რასაკვირველია, მათი მუქარისა და დემონტრაციის არავის შეშინებია, ნახეს რა ეს ხერხი ვერ სჭრის, მაშინ მიმართეს მეორე საშალებას. მიუგზავნეს დელეგაცია ქალაქის ხმოსანს ნიკო ელიავას (ნიკო ელიავა მაშინ ბოლშევიკოდა) საოლქო კომიტეტის ბეჭედ დასმული ბრძანებით, რომ მას, ელიავას, დაუყოვნებლივ აღედგა საკითხი ქალაქის თვითმართველობის გამგეობასთან და საბჭოშიც და ყველა იურიდიული უფლებები, რაც შეეხებოდა ქართულ წარმოდგენებს სახალხო უნივერსიტეტში, გადასცემოდა სახალხო უნივერსიტეტთან არსებულ ქართულ სექციას ე. ი. მენშევიკებს.

ამის გამო ნ. ელიავამ დაგვაბარა მე და პეტრე არველაძე და გვიკითხა რჩევა როგორ მოქცეულიყო საოლქო კომიტეტის განკარგულების შესახებ. ეტყობოდა, რომ ამ გარემოებას დაეფიქრიანებია. მან სთქვა, ხომ იცით საოლქო კომიტეტის კანდიდატი ვარ ხმოსნად და როგორ მოვიქცე არ ვიციო. ჩვენ კატეგორიულად განუცხადეთ,

რომ საოლქო კომიტეტის არსებობა საეჭოა მას შემდეგ, რაც ტფილისის ბოლშევიკური კომიტეტი მას არ ცნობილობს და არ ცნობილობს აგრეთვე ბაქოს კომიტეტიც. როგორი გადაწყვეტილება მიიღონ. ელიაშვილმა წერილის შემდეგ ეს არ ვიცო, მხოლოდ სრული პატრონი სახალხო სახლში ქართული წარმოდგენებისა დარჩა ისევ გამგეობა სცენის მოყვარეთა საზოგადოებისა ბოლომდე.

ამ სცენის მოყვარეთა წრის გავლენის ქვეშ იყო ავჯალის აუდიტორია. აგრეთვე შემდეგ — ნოქართა კლუბი, მეჩქმეთა პროფ-კავშირი და სხვ. ლეგალური დაწესებულებები. ყველა ესენი ბოლშევიკური კომიტეტის გავლენის ქვეშ იყვნენ. ეს გარემოება მენშევიკებს კიდევ უფრო ამბრაზებდა.

გაჩაღებულ იქნა წრეებში მუშაობა აშხ. ის. თალაკვაძის მეთაურობით და ვისაც კი ახსოვს 1909—1910 წლებში გახატულზე მასიური კრებები და ბოტანიკურ ბაღში გამართული მიტინგები, ეს მუშაობა იყო საუკეთესო დამახასიათებელი კომიტეტის მუშაობისა, რ მაც დიდი როლი ითამაშა მიძინებული მასების გამოცოცხლებაში.

მაშინ ჩემთან არალეგალურ მუშაობაში იყვნენ ჩაბმულნი: (საბაშვილი, მგელაძე — ვარდინი, თავდიშვილი, ვ. ნოდია, არველაძე პ., ის. თალაკვაძე, ერმ. კალანდაძე, ს. თალაკვაძე, გ. ყურულიშვილი, ლადო სუხიშვილი, ლ. მიროტაძე და სხვ.. ბოლშევიკურ ორგანიზაციაში ირიცხებოდა 450 აქტიური წევრი.

ტფილისში კიდევ მოიპოვებოდნენ იმ დროს ძველი ბოლშევიკები, რომლებიც დიდი როლს თამაშობდნენ 1905 წ. და უფრო ადრეც რევოლუციონურ მოძრაობაში და სრულიად (პასივურად იყვნენ განწყობილნი 1908—1910 წლებში და თითქმის არავითარ მონაწილეობას არ ღებულობდნენ პარტიულ მუშაობაში. ისინი, პირიქით, ტფილისის კომიტეტის მუშაობას სთვლიდნენ პირობების მიხედვით სრულიად უმიზნოთ. ასეთი ამბანაგები თუმცა თითებზე იყვნენ ჩამოსათვლელი, მაგრამ ის კი ფაქტია, რომ მათი პოზიცია მაშინ უფრო ლიკვიდატორული იყო, ვინემ ბოლშევიკური. ისინიც, ალბათ, სავსებით შეპყრობილი იყვნენ ცნობილი 102 მუხლის შიშით. მათ უფრო მეტი საბაბი მიეცათ არ მიეღოთ აქტიური მონაწილეობა პარტიულ მუშაობაში მას შემდეგ, რაც გახშირდა „პროვალები“ (იმ ხანებში ჩაუვარდა „ოხრანკას“ იარაღის ორი საწყობი 1—5 რაიონში „ტრეუგოლნიკის“ შენობაში და, მეორე საწყობი — გენერალ თამაშევის სახლში მე-6 რაიონში (სოლოლაკში).

ეს შემთხვევა მენშევიკ-ლიკვიდატორებმაც გამოიყენეს და ავრცელებდნენ მუშებში ხმებს, ბოლშევიკები რომ არ ყოფილიყვნენ, „ოხრანკა“ ასეთ რეპრესიებს არ შემოიღებდაო. ამით მათ უნდოდათ გაემართლებიათ თავიანთი ლიკვიდატორობა და პარტიის ლეგალი-

ზაცა, 1909 წ. შემოდგომაზე ბაქოდან ჩამოვიდა ამხ. კობა-სტალინი, რომელმაც ტფილისის კომიტეტის მუშაობა მოიწონა და ახალი დირექტივები მოგვცა. გაეცნო არალეგალური სტამბის მომავალ სა მუშაო გეგმას და აღგვიტყვა მოწინავე წერილების მოწოდება გაზეთ „პროლეტარიატისთვის“.

1907—1910 წ.წ. მუშაობის მძიმე პერიოდი იყო, განსაკუთრებით 1909 წ. და 1910 წ. მიწურულში.

პარტ-ორგანიზაციას შერჩა მხოლოდ ისეთი ელემენტები, რომლებიც ჯერ კიდევ იმედის თვალთ შესცქეროდნენ რევოლუციას და სულით არ იყვნენ დაცემულნი, ასეთები იყვნენ უმთავრესად პარტიაში შომუშავე მუშები.

კარგად იყო მოწყობილი საზღვარგარეთიდან ლიტერატურის მიღების საქმე. ლიტერატურას რეგულიარულად ვღებულობდით.

საუცხოვო არქივი, რომელიც შენახული ჰქონდა კომიტეტს, დაიღუპა არალეგალურ სტამბასთან ერთად 1910 წ. ეკლესიის ქუჩაზე ერმილე (გერმანე) ნაფეტვარიძე.

საიდუმლო სტამბა კოჯრის გზაზე.

(1909—10 წ.)

1909 წელის მიწურულია. ჩემთან ბინაზე მოვიდა ორი ამხ. ერმილე კალანდაძე და ერმილე ნაფეტვარიძე და პარტიის სახელით დამავალეს საიდუმლო სტამბის მოწყობა და მასში მუშაობა.

ეს ის დრო იყო, როცა სტოლიპინის რეაქციის ნაყოფი: (იხე, კატორღა და სახრჩობელა მთელი რუსეთის სივრცეზე სრული თავისი სისასტიკით მძვინვარებდა. საკმარისი იყო ერთი ცალი ფურცელისა ეპოვათ და კატორღაში ამოყოფდი თავს. ეს ის დრო იყო, როცა პარტიაში ლიკვიდატორულმა მიმდინარეობამ იჩინა თავი...

აი ასეთ დროს ტფილისის კომიტეტმა გადასწყვიტა მოეწყო საიდუმლო სტამბა და ეწარმოებია არალეგალური მუშაობა.

ჩვენც შევეუდექით საქმეს. სტამბისთვის ბინა ეშოვნათ კოჯრის გზაზე ივანე ქარსელაძის სახლში ამხ. გედეონ თურმანიძის შემწეობით. მაგრამ ეს ბინა გამოდგებოდა თუ არა, მათ ვერ გადაეწყვიტათ და ამიტომ ერთ საღამოს წამიყვანეს ბინის დასათვალიერებლათ.

ახირებული ბინა იყო მდგურების მხრით, მარა ჩვენ მაინც გადავწყვიტეთ იქ მოგვეთავსებინა სტამბა. იმ ოთახის ზემო სართულში, სადაც სტამბა უნდა მოთავსებულიყო, ცხოვრობდა „ოხრანიკი“. გვერდით ორ ოთახში ცხოვრობდნენ თავისი ცოლ-შვილით სამი პო-

ლიციელი: დოროენოვი და სხვა (გვარები არ მახსოვს). სტამბის წინ ორ ოთახში-კი უნდა ეცხოვრა — ერთში ილარიონ მგელაძეს (ვარდინი), ხოლო მის გვერდით — თვით სახლის პატრონს.

ილარიონს დავალებული ჰქონდა როგორც ფურცლებისა და ჟურნალის „პროლეტარიატის ბრძოლა“-ს ფურცლის ხელმძღვანელობა, ისე მისი კორექტურის გასწორება. აი ასეთ ბინაზე მოვაწყეთ საიდუმლო სტამბა.

სტამბისთვის საჭირო არაერთი მასალა და მანქანა ჩვენ არ გვქონდა, საჭირო იყო მისი შეძენა, რაც იმ დროს არც ისე ადვილი საქმე იყო. რომ მანქანა და მისი მოწყობილობა შეგეძინა, ამისთვის საჭირო იყო გუბერნატორის ნებართვა სტამბის გახსნის შესახებ. ეს საქმე (გუბერნატორის ნებართვის შოვნა) იკისრა ერმილე ნაფეტვარიძემ. მან შეადგინა ნებართვა, დაასვა ბეჭედი და ხელიც მოაწერა თვით გუბერნატორის მაგიერ. ყოველივე ის კარგად იყო გაკეთებული.

ერთ მშვენიერ დღეს ვალერა ბილანაშვილისაგან გავიგე, რომ მუგდუსი-აკოფოვის სტამბაში იყიდებოდა ერთი პატარა ნახევარ-ფურცლიანი ხელის „ბოსტონკა“. მეც ერთ საღამოს, ჩემის ყალბის სტამბის გახსნის ნებართვით წვერ-ულვაშ შეღებილი, შევდივარ მუგდუსი-აკოფოვის სტამბაში და ვევაჭრები მანქანაზე. როგორც იყო, მოვრიგდით. ბოსტონკა დავაშვლეინე, უთში ჩავალაგე და მედროგეს უბრძანე სადგურზე წასვლა, რომ გამეგზავნა ქუთაისში. (ნებართვა ქუთაისში იყო აღებული). როცა აღექსანდრეს ბაღს მიუახლოვდი, მედროგეს განკარგულება შეუცვალე და პირი კოჯრის გზისაკენ გაბრუნებინე. ცოტა გზა რომ გავიარე შევნიშნე, რომ ერთს მუშას, ამ სტამბაში მომუშავეს, ჩემში ექვი შეჰპაროდა და უკან გამომყოლოდა, ალბად გაგება უნდოდა, თუ სად მიმქონდა „ბოსტონკა“. ამ ცნობის მოყვარეობით მომდევნა ფეხდაფეხ. მე შევფიქრიანდი, მარა იმედს არ ვკარგავდი, რადგან ვიცოდი, რომ ერევნის მოედანზე მიცდიდნენ ე. ნაფეტვარიძე, ე. კალანდაძე და გედეონ თურმანიძე. მე მათ ვუამბე საქმის ვითარება და ვანიშნი კიდევ ამ მუშაზე. მან თითქო იგრძნო, რომ ეს ცნობის მოყვარეობა, ცოტა არ იყოს, ძვირად დაუჯდება და მიიშალა კიდევ.

ამის გამო სტამბა იმავ საღამოს ბინაზე არ მივიტანეთ. დავტოვეთ სულით ავათმყოფთა თავშესაფარში, სადაც გედეონი მსახურობდა, ხოლო დილით ადრე ის გადატანილ იქნა ბინაზე.

დანარჩენი მასალები: შრიფტი, ხაზები და სხვა გამოტანილ იქნა ქართ. გამომც. ამხანაგობის სტამბიდან, სადაც მე ვმუშაობდი მაშინ. ამ საქმეში დიდ დახმარებას მიწევდა ამხ. ივლიანე ჩხიკვიშვილი, დათიკო ჭელიძე და კოწია ქარცივაძე.

სტამბა უკვე ამუშავდა. ამხ. „პარნასი“ (ილარიონ მგელაძე) შეუდგა ფურცლების და ჟურნალის გამოცემას, მარა მან პირველი ჟურნალის გამოცემის („პროლეტარიატის ბრძოლის ფურცელი“) შემდეგ აქ მუშაობას თავი მიანება. ილარიონ მგელაძის შემდეგ ორგანიზაციამ სტამბასთან კავშირი მიანდო საბაშვილს. რამდენიმე ხნის მუშაობის შემდეგ იმასაც ხსნის ორგანიზაცია და მის ადგილს იჭერს ვალოდია კოპალეიშვილი (ეს უკანასკნელი 1917 წ. აღმოჩნდა პროვოკატორი, რომ ის პროვოკატორი იყო, ეს გავიგეთ თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, ის სხვა პროვოკატორებთან ერთად დაპატიმრებულ იქნა).

ვინაიდან სახლის პატრონს ვალი ჰქონდა და სახლი საჯარო ვაჭრობით უნდა გაყიდულიყო, ამიტომ 11 თვის მუშაობის შემდეგ იძულებული ვიყავით სტამბა აგველაგებინა და შეგვენახა იქვე ოთახში ბუხარში. დავშალეთ მანქანა და შრიფტთან ერთად შევალაგეთ ბუხარში, ამოვაშენეთ ბუხარი აგურის კედლით და ზემოდან გადავაკარით იმავე შპალერის ნაჭერით, რომლითაც თვით ოთახი იყო გაკეთებული. საქმე ისე სუფთათ გაკეთდა, რომ თუ პროვოკატორი არა, ისე ძალიან გასჭირდებოდა მისი ნახვა. ამ საქმეში მონაწილეობდნენ ჩემს გარდა პარმენ საბაშვილი, ვალოდია კოპალეიშვილი და თვით სახლის პატრონი.

ერთი თვის შემდეგ, 1-ლ ივლისს, სახლს გარს ერტყმის პოლიციელთა რაზმი, გაჩხრეკის შემდეგ ჟანდარმები პირდაპირ იმ კედელს შიადგენ, სადაც სტამბა იყო. დააპატიმრეს სახლის პატრონი ივანე ქარსელაძე. იმავე ღამეს თავის ბინაზე დააპატიმრეს პარმენ საბაშვილი და სხვადასხვა სასტუმროდან მოსამსახურეები. ესენი იმიტომ დააპატიმრეს, რომ მე ჩაწერილი ვიყავი ყალბი პასპორტით, როგორც რესტორანში მოსამსახურე. ბოლოს ბევრი ძებნის შემდეგ არამიანცის საავადმყოფოში ტიფით ავადმყოფს თავს მესხმის 15 პოლიციელი, რომელთა შორის იყო ქარსელაძის სახლში მცხოვრები პოლიციელი დოროქნოვი, რომლის ჩვენებითაც დამაპატიმრეს. რადგან მძიმე ავადმყოფი ვიყავი, 15 დღის განმავლობაში დამტოვეს საავადმყოფოში პოლიციელების ზედამხედველობის ქვეშ, ხოლო შემდეგ გადამიყვანეს მეტეხში. 1911 წ. გავასამართლეს და მოგვისაჯეს ოთხი წლის კატორღა მე და საბაშვილს, სახლის პატრონი გაამართლეს.

მანახე გოგუაძე.

როგორ ჩაიშალა ამხ. კამოს გაქცევა.

1914 წლიდან 1917 წლის ოქტომბრამდე ბაქოში მომიხდა მუშაობა. სამი თვით ტფილისის საგუბერნიო ციხეში ჯდომის შემდეგ ვერავითარი საშუალებით ვერ მოვახერხე კეთილსაიმედობის მოწმობის შოვნა, ურომლისოდ არ შეიძლებოდა შესვლა უმნიშვნელო სამსახურშიაც კი. ბაქოში მისვლისთანავე საქმე დავიჭირე ლეგალურ სამსახურში მყოფ აქტიურ მუშაკების ჯგუფთან. ამ ჯგუფში შედიოდნენ, სტეფანე, იოსებ კარახანიანი, კოლესნიკოვა, გასპაროვა, სააკა გაბრიელისი და სხვები.

კავკასიის ორგანიზაციებში ბაქოს ორგანიზაცია ყველაზე უფრო მაგარი იყო. ჯგუფობრივი და ორგანიზაციული მუშაობის გარდა, რომელიც მეტად ძნელ კონსპირატიულ პირობებში სწარმოებდა, ვცდილობდით გამოგვეყენებია ყოველგვარი ლეგალური შესაძლებლობანი ჩვენი ხაზის გასაფრცვლებლათ და გასატარებლათ. ასე, ყველა აქტიურმა ამხანაგებმა მონაწილეობა მიიღეს „ლტოლვილთა კომიტეტში“. ამ კომიტეტის დანიშნულება იყო დახმარების აღმოჩენა იმპერიალისტური ომის ლტოლვილებისათვის. ამ კომიტეტში შედიოდნენ თითქმის ყველა აქტიური ამხანაგები: სტეფანე შაუმიანი, აზიზბეკოვი, ვანიჩქა ფიოლეტოვი, კოლესნიკოვა, კასპაროვა, მე და სხვები. ჩვენი ფრაქცია სარგებლობდა რა ლტოლვილთა კომიტეტის სახელით, იკრიბებოდა ლეგალურად, მუშაობდა, სარგებლობდა კომიტეტის არჩევნებით, უხსნიდა ხალხს ომის მიზეზებს, ლტოლვილთა მდგომარეობას, ჩვენს პრინციპიალურ დამოკიდებულებას ომისადმი და ცდილობდა შთაენერგა მასებისთვის ომისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება.

პირველ ხანებში მე ვმუშაობდი ბალახანაში. მქონდა კერძო გაკვეთილები. ზამთრის ერთს ცივ საღამოს საათის 11 ზე ის იყო დაღლილ-დაქანცული დავბრუნდი ბინაზე, ამ დროს ფანჯარაზე ნერვიული ბრაზენი მომესმა. გავაღე კარი თუ არა, მე განცვიფრებაში მოველი: ჩემს წინაშე იდგა ამხ. ჯავაიხრა, რომელიც მუდმივად ტფილისში ცხოვრობდა. მიუხედავად იმისა, რომ ის ეტყობოდა გაცივებული იყო, ჩაის სმა არ მოისურვა, მთხოვა საჩქაროდ ტანთ ჩამეცვა და მასთან ერთად ქალაქში წავსულიყავ. მხოლოდ გზაში, ეაგონში, ჩუმად მითხრა რისთვის იყო ჩამოსული. ჯავაიხრას ძმას, ამხ. კამოს, რომლის სიმტკიცესა და უებრო გმირობას ყველანი ჩვენ აღტაცებაში მოვყავდით, ტფილისში მიუსაჯეს სიკვდილით დასჯა, რომელიც

შემდეგ შეუცვალეს 20 წლის კატორღათ. ახლა ის ტფილისიდან ბაქოთი ხარკოვის საკატორღო ციხეში გადაჰყავდათ. კამოს თავისი ერთგული მეგობრის და თანამებრძოლის ძმისთვის გამოეგზავნა ვრცელი გეგმა გზაში გაქცევის შესახებ, რაც ამხ. ჯავაირას უნდა განეხორციელებია რაღაც სულ ორ დღეში, რადგანაც ეტაპი ბაქოში ჩერდებოდა მხოლოდ ორი დღით. ერთი შეხედვით გეგმა ფანტასტიური და საკმაოდ ძნელი შესასრულებელი იყო, მაგრამ გვახსოვდა რა კამოს ნაამბობი მის მიერ მოწყობილი სხვადასხვა ამხანაგების გაქცევის შესახებ, რაც ყოველთვის კარგათ ეწყობოდა, ჩვენ გადაწყვიტეთ შეგვესრულებია ყველაფერი, რაც კი შესაძლებელი იქნებოდა.

დაახლოვებით ნაშუალამევის პირველ საათზე ჩვენ მივედით ამხ. სტეფანესთან. გავალვიძეთ და გავაცანით ამხ. კამოს გაქცევის გეგმა. ამხ. სტეფანემ გულდასმით მოგვისმინა, ადგა და წავიდა ფულის საშოვნელად, რადგანაც ფული ორგანიზაციას სრულიად არ მოეპოვებოდა. როგორც იყო მან იშოვნა მხოლოდ 40 მანეთი. ამასთან ამხ. სტეფანემ გვიჩია გეგმის თანახმად ყველაფერი სისწოროთ აგვესრულებია და ეჭვი არ დაგვადებოდა დაწყებული საქმის ნაყოფიერად დაგვირგვინებაში.

მიუხედავად იმისა, რომ გვიანი იყო, ჩვენ იმ წამსვე შევუდექით საქმეს. ამხ. კამოს გეგმა ასეთი იყო: გზაში მას უნდა გაეხერხა ბორკილი, „დასაძინებელი ფხვნილის“ საშუალებით დაეძინებია და რაჯები. ამის შემდეგ მასთან ერთად მატარებელში მყოფი ამხანაგის დახმარებით ის მიიღებდა ტანისამოსს, გრიმს, გამოიცვლიდა ასე გარეგნობას და დაიძალებოდა მაზლობელ ქალაქში. ჩვენი მთავარი საქმე იყო მოგვენახა ამხ. ბესო გელენიძე, რომლის ერთგულობაზე და ორგანიზატორულ ნიჭზე ვამყარებდით იმედს. გელენიძე ერთ აქტიური მუშათაგანი იყო, რომელიც ბაქოში არალეგალურად ცხოვრობდა და შედიოდა იმ მებრძოლ ჯგუფში, რომელსაც 1908 წელს კამო მეთაურობდა ბაქოში.

მეორე ამოცანა აგრეთვე ძნელი შესასრულებელი იყო—უნდა გვეშოვა დასაძინებელი ფხვნილი 50 „პიროუკის“ მოსამზადებლათ. ეს ჩვენ მოვახერხეთ ექიმი ელისაბედ სარუშოვას დახმარებით, რომელმაც ღამით ჩამოიარა ნაცნობი ექიმები, საავადმყოფოები და იშოვნა ყველაფერი. მისსავე ბინაზე შევუდექით სხვა და სხვა მურაბებისაგან „პიროუკების“ დამზადებას დასაძინებელი ფხვნილით.

დღით ამხ. ჯავაირა შეუდგა ამხ. ბესო გელენიძის ძებნას, რომელიც როგორც იქნა, ნახა. ამის შემდეგ წავედით კოსტიუმის, ქუდის, თეთრეულის, ბოტინკების, ჩემოდანის და სხ. საჭირო ნივთების სასყიდლათ. ბორკილის გასახერხი ქლიბი მხოლოდ ერთი ვიშოვ-

ნეთ, რომელიც პურის ცომში ჩავდეთ და შემდეგ გამოვაცხვეთ, ფული ჩავდეთ წუმწუმის კოლოფში, რომელსაც გარედან ბანდეროლი შემოვაცარიოთ. დადგა ეტაპის გაგზავნის დროც. ჩვენ მეტის მეტად ვლელავდით, რადგანაც მატარებლის მცველები გაეძლიერებიათ და თვალყურის დევნებაც უფრო ფხიზელი იყო. როგორც ეტყობოდა ამხ. კამოს მეტის-მეტად უფროხილდებოდნენ—ალბათ, მოელოდნენ მის გაქცევას. ბოლოს კამოც მოიყვანეს სადგურში, რომელსაც ყოველ მხრით დარაჯები ეხვეოდა. დარაჯები ხალხს ერეკებოდნენ.

კამოს ეცვა ტუსალის ხალათი, თავზე ეხურა ტუსალისავე ქუდი, მოდიოდა მხიარულად და მხნედ, თავისუფლად. ბორკილები ოდნავ მოსჩანდა, მხოლოდ ოდნავ მოისმოდა ხმა ქლარუნისა. ჩვენ მას ყვავილი ვესროლეთ, რომ ასე მისი ყურადღება მიგვექცია, ერთმანეთს შევხედეთ, სახის აუღელვებლათ. ჯავაირამ მოახერხა პურისა და წუმწუმის კოლოფის გადაცემა.

მე ბევრი ვეცადე ყველა სალაროებთან, მაგრამ სამგზავრო ბილეთი კამოს მატარებელში გამყოლ გელენიძისათვის მაინც ვერ ვიშოვნე. ბევრი ვეხვეწეთ მოლარეებს და მგზავრებს დაეთმოთ ერთი ბილეთი მომაკედავ დედასთან მიმავალ შვილისათვის, უნაყოფო გამოდგა. ზარს შემოკრეს. ბილეთი არ არის. დიდის გაქვივრებით, როგორც იყო, ამხ. გელენიძე შევიდა ტუსალთა მეზობელ ვაგონში. ბევრი ვეჩხუბეთ კონდუქტორს, რომელიც ამხ. ბესოს არ უშვებდა ვაგონში. რაც ფული გაგვანა, ყველა ბესოს გადავეცით, რომ ჯარიმა გადაეხადა და არავითარ შემთხვევაში არ ჩამომხტარიყო.

გადის ერთი კვირა. არავითარი ცნობი არ არის. ბოლოს დაბრუნდა ამხ. გელენიძე და სამწუხარო ცნობა მოიტანა, რომ გაქცევა არ მოხერხდა.

კამოს გეგმა საუცხოვოდ იყო შედგენილი, მაგრამ ვერ გატარდა სრულიად უბრალო მიზეზის გამო: გზაში კამო უხვად უმძაპინძლდებოდა თავისი პიროვნებით დარაჯებს და კიდევ დააძინა ისინი ერთი საათით. ამ დროს ის გავიდა საპირფარეოში და შეუდგა ბორკილების გახერხვას; გელენიძესაც აცნობა, რომ ის მზად ყოფილიყო. მაგრამ როდესაც ხერხავდა ბორკილს მეორე ფეხზე, ზერხი მოულოდნელად გაუტყდა. ბორკილით გაქცევა აშკარა სიკვდილის მომასწავებელი იქნებოდა. ამის შემდეგ მან ურჩია გელენიძეს მახლობელ სადგურზე ჩამომხტარიყო და უკან დაბრუნებულიყო, თითონ კი დაბრუნდა ვაგონში და დაიკავა თავისი ადგილი, ვიდრე დარაჯები გამოეხიზლდებოდნენ. ხარკოვის საკატორლო ციხიდან გამოგზავნილ წერილში კამო მწუხარებით იწერებოდა ამ ჩაშლილ გაქცევის შესახებ, მაგრამ იმედოვნებდა, რომ ახლო ხანში ის მოაწყობდა გაქცევას...

პირველი გავიწყვა ტფ. თუთუნის ქარხნებში.

(მოგონება)

1

1887 წელს შევედი მუშად თუთუნის ქარხანაში ბოზარჯიან-თან. ამ დროს თამბაქოს ქარხნებში არ იყო შემოღებული მანქანური წარმოება.

საშინელი სიბნელით იყო მოცული მაშინდელი ამ ქარხნის მუშების გონება. ისინი ხშირად დასცინოდნენ ყველა იმ პირებს, რომლებიც კი, თუ გამოჩნდებოდნენ წერა-კითხვის მიმდევარნი, იმათ უწოდებდნენ ფარმაციონს (პროტესტანტს) ე. ი. რომლებსაც იმათი აზრით რჯული გაყიდული აქვთ, არა სწამთ არც ხატები, არც ეკლესია და არც ნამდვილი ქრისტიანი იყო ესა თუ ის კაცი. ერთათ ერთი მათი საქებ-სადიდებელი ის იყო, რომ ხშირად სამიკიტნოებში ევლოთ. ქალაქის თამაშობა და ყომარბაზობა მათთვის აუცილებელ მოთხოვნილებას წარმოადგენდა. რა უნდა ყოფილიყო მაშინდელი კაპიტალისტების მოპყრობა ასეთ მუშებისადმი!

მოუხედავათ იმისა, რომ მაშინდელი პოლიტიკური პირობები მუშების გამოფხიზლებას და განვითარებას ყოველ ნაბიჯზე ხელს უშლიდა, სამუშაო პირობებიც ისეთ კალაპოტში იყო ჩაყენებული, რომ ძალიან გულითაც რომ სდომებოდათ მუშებს გონებრივი საზრდოს მიღება, შეუძლებელი იყო, რადგანაც შრომის პირობები მეტად აუტანელი იყო; ასე მაგალითად, დილის 6 საათიდან საღამოს 6 საათამდის უსადილოთ, შეუსვენებლივ უნდა ემუშავნათ, რადგანაც სამუშაო ათასობით და ფუთობით იყო განსაზღვრული. ასეთ შემთხვევაში შესვენება ნაშუაშევარ ხელუფასის შემცირებას ნიშნავდა. გარდა ამისა მეპაპიროსე იძულებული იყო 12 საათის მუშაობის შემდეგ სახლში წაეღო და ღამის 12 საათამდის სახლში ემუშავნა, თორემ მეორე ის დღე საქმეს მოსცდებოდა. მაგალითად, როდესაც მეპაპიროსე თავის სამუშაოს მორჩებოდა, იმავე ღამეს უნდა გილზის ქალაქი გამოეროთ, რომ სახლში წაეღო და მეორე დღისათვის პაპიროსის გილზები გაეკეთებინა და თუ ამ სამუშაოს იგი ღამის 12 საათზე მაინც ვაითაყვებდა, მაშინ მხოლოდ მას ჰქონდა თავისუფალი დრო საკითხავად, პურის საჭმელათ და დასაძინებლად.

1894 წელს მე გადავედი ბოზარჯიანის ქარხნიდან ენფიანჯიან-ცისაში. მუშაობა კარგად შემეძლო, დახელოვნებული ვიყავი, ამიტომ

მომამატეს კვირაში რამდენიმე აბაზი. ამ წელს ტფილისის თუთუნის ქარხნებში არავითარი მანქანიური წარმოება არ ყოფილა. ხმები დადიოდა, რომ პაპიროსების მანქანები მართალია გამოგონილია, მაგრამ, რადგანაც სახელმწიფოს არ უნდა, რომ ამოღენა ქარხნის მუშები (მეპაპიროსეები) უსაქმოდ და ულუკმა-პუროდ დარჩენ, ამისათვის არის, რომ ფულისა და პაპიროსის მანქანები (მანქანები, რომლითაც ფულსა სჭირან) ერთად ინახება ხელმწიფის „დვარეცში“.

ერთ მშვენიერ დღეს მოულოდნელად ქარხნის კარებზე მოადგა დროგებით რამდენიმე დაბეჭდილი ხის დიდრონი ყუთები; ეს იყო 1819 წელს ეფიანჯიანცის თუთუნის ქარხანაში; ჩვენ არ ვიცოდით, თუ რა იყო ამ ყუთებში, ერთ დღეს დაგვიძახა ბატონ ა. ენფიანჯიანცმა და გვითხრა, რომ ამ ყუთებში არის გილზის და პაპიროსების გასაკეთელი მანქანებიო, მე მინდა, რომ ჩემი ქარხნის წარმოება გავაფართოვო, რადგანაც საქონლის მოთხოვნილება მეტია ჩემი ქარხნისაო. ამიტომ მე გადამიწყევტია, რომ არც ერთი მუშა არ დავითხოვო და შეიძლება ხელით მომუშავე მეპაპიროსეები მანქანაზე გადავიყვანოთ სამუშაოთ. ჩვენ ამაზე დავთანხმდით. იმ დღესვე დაიწყეს ყუთების დახსნა, გამართეს მანქანები, მაგრამ არა პაპიროსებისა, არამედ მარტო გილზების. ჩვენს სიხარულს სახლვარი არ ჰქონდა, რადგანაც იმდენად მობეზრებული ვიყავით ღამე სახლში გილზების კეთებით, რომ რაც უნდა დიდი ფასი დაედო თვითეულ ათასზე მექარხნეს, მაინც ხელსაყრელად ვიცანით ჩვენთვის; დაახლოვებით ერთი თვის შემდეგ ჩვენ მანქანის მომზადებული გილზებით დავიწყეთ მუშაობა. (მაშინ ჯერ კიდევ პაპიროსები ხელით კეთდებოდა. გილზები კი მანქანით მზადდებოდა). ყოველ ათას გილზზე მექარხანე 5 კაპეიკს გვახდევინებდა. დღეში თითო მუშა აკეთებდა 3-4 ათასამდე პაპიროსს. სრული ექვსი თვე ამ ფასებში ვიმუშავეთ, მაგრამ როდესაც მუშები შეეჩვიენ ამ საქმეს, მაშინ მექარხნეს მეტი მოგების მაღა აღეძრა და მოულოდნელათ გამოაცხადა 10 კაპეიკი ათასზე. ამ განცხადებამ მუშებში გამოიწვია სამართლიანი უკმაყოფილება, რაც შეიქნა მიზეზი პირველ გაფიცვისა; გაფიცვამ გასტანა ერთ კვირამდის რაც მოულოდნელი იყო მაშინდელ თუთუნის ქარხნის მუშებისაგან.

როგორ შეიკავეს თავი ამ ერთი კვირის განმავლობაში მუშებმა?

ეს გაფიცვა მოხდა სტიქიურად, რადგანაც მაშინ არავითარი პარტიული ან სხვაგვარი მუშაობა არ ყოფილა, განსაკუთრებით თუთუნის ქარხნებში და, მაშასადამე, არც გაფიცვის ხელმძღვანელი გვეყოლებოდა. ასე რომ, გაფიცვა საიმედო არ იყო, მაგრამ ერთმა გარემოებამ შეგვიწყო ხელი და გაფიცვა გათავდა მუშების სასარგებლოდ. როდესაც მექარხნე ენფიანჯიანცმა გამოუცხადა მუშებს, რომ 5-ის ნაცვლად 10 კაპეიკი უნდა გადიხადოთო, მაშინ ერთპირად მუ-

შეგმა თავი გაანებეს მუშაობას და ისე მოუმზადებლად გამოვიდნენ ქარხნიდან, მაგრამ რადგანაც მაშინ თვით მუშებშივე ბევრი არასაიმედო პირები მოიპოვებოდნენ, ამიტომ უმრავლესობამ გადასწყვიტა, რომ წავიდნენ და სადმე ეკლესიაში ფიცი მიიღონ, რომ ერთმანეთს არ უღალატონ. ამ წინადადებაზე ყველა დასთანხმდა და ამავე დღეს ქარხნის კარებიდანვე გაემართნენ არსენალის გზით კვირაცხოვლის ეკლესიისაკენ, სადაც მღვდლათ იყო გურგენიძე; იმან ჩვენი აზრი მოისმინა და შემდეგ დაგვიწყო დარიგება და, სხვათა შორის, გვითხრა, რომ „მე შევასრულებ თქვენს თხოვნას, დაგაფიცებთ და მხოლოდ თქვენც უნდა შემომფიცოთ, რომ ეს ჩემი მოქმედება არსად არ სთქვათ, თორემ მთავრობა თქვენც ციხეებში ჩაგსვამთ და მეც საუკუნოთ გამოუბედურებნო“. ჩვენც პატიოსანი სიტყვა მივეცით, შემდეგ დაიწყო მღვდელთმოქმედება. მღვდელმა გადმოიღო ჯვარი და სახარება, დააჩოქა ყველა მუშები, რამდენიმე თავი სახარება წაუკითხა, შემდეგ ჯვარზე ამთხვია და სულ ბოლოს გამოიტანა რამდენიმე სეფის კვერი, დაუნაწილა ის მუშებს და თითო პატარა ქიქა ღვინოც დაალევინა, „მამაო ჩვენო“ წაუკითხა და გამოისტუმრა, რის გასამრჯელოდ მღვდელმა მიიღო სამი მანეთი.

ამ დღიდან მუშები ველარ ბედავდნენ ქარხნის წინ გავლასაკი. გაიარა ერთმა კვირამ და რაკი ნახა მუშების სიმავრე, „ახაზენმა“ თითონ გამოგზავნა უფროსი ოსტატი და თანხმობა გამოაცხადა მუშების მოთხოვნილებაზე, მოთხოვნილება კი ახალი არა იყო რა, გარდა იმისა, რომ ძველი 5 კაპეიკი უნდა დარჩენილიყო გილზის ფასად. ამგვარად ეს მცირე გამარჯვება მუშებისა შეიქნა მიზეზი და მაგალითი შედეგში გამართულ მუშათა დიდი გაფიცვებისა და ჩემი პარტიულ მუშაობაში ჩაბმისა...

ეს, როგორც ვსთქვი, მოხდა 1894—1895 წლებში, იმავე წელს მექარხნე ენფიანჯიანცმა შემოიტანა თფილისში პაპიროსის გასაკეთებელი მანქანებიც, რომლის უფლება, როგორც მაშინ გადმოგვცეს, მარტო თვითონ ჰქონდა. ამბობდნენ თფილისში არც ერთ მექარხნეს ერთი წლის განმავლობაში ნება არა აქვს ასეთივე მანქანები შეიძინოსო. რამდნათ მართალი იყო არ ვიცი, ის კი ნამდვილად ვიცი, რომ დანარჩენი მექარხნეები თვითონვე აჯანყებდნენ თავის მუშებს ენფიანჯიანცის წინააღმდეგ; ერთსა და იმავე დროს თფილისის თუთუნის ყველა ქარხნის მუშები (ორი ათასამდე) გაიფიცნენ. მუშები კოჯორში წავიდნენ მთავარმართებლის თანაშემწე ფრეზესთან საჩივლელად, რათა მას ენფიანჯიანცისთვის აეკრძალა მანქანებით მუშაობა...

1895 წლის ეს გაფიცვა არ დარჩა შეუმჩნეველი როგორც სხვა თუთუნის ქარხანათა მუშებისაგან, ისე რკინის გზის მოწინავე მუშე-

ბისაგანაც. პირველად რკინის გზის მუშებმა გამოგვიწოდეს ამხანაგურად ხელი და მოინდომეს ჩვენი ჯუთრო მჭიდრო ორგანიზაციულად მოწყობა-მომზადება. ამისათვის მათ დაენიშნათ ჩვენთან ერთი ამხანაგი — არჩილ არავიაშვილი (ჩვენ კი იმას შავკაცს ვეძახდით), რომელმაც ერთ კვირა დილას შემოიარა ზაქარია ჭიჭინაძის მალაზიის წინ (ზაქარია წიგნებით ვაჭრობდა იარაშკაში) დაიწყო ჩვენთან საუბარი სხვა და სხვა მწერლების ნაწერებზე და ქარხანა-ზავოდების მუშათა მდგომარეობაზე და ხან კიდევ თეატრზე და არტისტებზე, რადგანაც თვითანაც სცენის მოყვარე იყო. ასე იყო თუ ისე, ის დაგვიახლოვდა. მცირე ხნის შემდეგ ჩვენს წრეს შემოუერთდა აგრეთვე დათიკო როსტომაშვილი (ნინოწმინდელი — ფსევდონიმი). კარგა ხნის ლაპარაკის შემდეგ არავიაშვილმა გვთხოვა მე და ვასო სოზიაშვილს (მეჭუდე იყო), რომ ნაშუადღევს სადმე შევხვედროდით და ერთმანეთისათვის აზრი გაგვეზიარებინა თანამედროვე ცხოვრების შესახებ. ჩვენ დიდი სიამოვნებით დავთანხმდით. იმავე დღეს სალამოთი შევიკრიბეთ დათიკო როსტომაშვილის სახლში, ციციანოვის აღმართის თავზე, ავლაბარში; ხანგრძლივი ლაპარაკის შემდეგ არავიაშვილი გულახდით გამოტყდა და პირდაპირ მითხრა: „მე მინდა, რომ თქვენის დახმარებით თქვენს თუთუნის ქარხნის მუშებში შევადგინო მუშათა ორგანიზაცია, რომელსაც დამოკიდებულება ექნება რკინის გზის მუშათა ორგანიზაციასთან; და საერთოდ ჩვენ ყველას რუსეთის მუშათა ორგანიზაციებთან, რომელთა საშუალებით ჩვენ მივიღებთ ჯუთრო მეტ შეგნებას, ცოდნას და პრაქტიკულად მოვემზადებით მომავალ რევოლუციის შესახებდრათო“. ჩვენ ადგილი დავინიშნეთ და მეორე დღეს სალამოს 7 საათზედ წავედით იქა. ეს ალაგი აღმოჩნდა რკინის მზის სადგურის გადაღმა ნავთის საწყობის ეზო, რომელიც ეხლაც არსებობს „სვეტის“ სახელით; ამ ეზოში ცხოვრობდა რკინის გზის სატენიკო სასწავლებლის მოწაფე კალისტრატე გოგუა, მაშინ რკინის გზის მთავარ სახელოსნოს პრაქტიკანტი. აქ იყვნენ: არაქელა ოქუაშვილი, ზაქარია ჩოდრიშვილი, ეორდანი (სახელი აღარ მახსოვს, ესეც მოწაფე იყო) და კიდევ ორნი, რომელთა სახელები აღარ მახსოვს. აქ სულ რვა კაცამდის ვიყავით და მეცხრე ჩვენი მასწავლებელი იყო ვასო ციხაძე (რიცა), რომელმაც აგვიხსნა შეკრების მიზეზი და მომავალი მუშაობის გეგმა. შემდეგ ამოიღო წიგნი, კარიშევის „ეკონომიური საუბარი“ და აქედან დაიწყო ჩვენი, მომავალ სოციალისტების, მომზადება. კარიშევის შემდეგ დავიწყეთ სვიდერსკის „შრომა და კაპიტლის“-ს კითხვა და ჯერ ნახევრად არც კი გავგველო, რომ იძულებული გავხდით ბინა შეგვეცვალა; ჩვენ ახალ ბინაზე გადაველით, ამ გვარად გავატარეთ ასე ორ თვემდის, ამ ხნის განმავლობაში საკმაოდ მოვემზადეთ, რადგანაც გარდა პირადათ გაწეულ პროპაგანდისა

საკმაოდ მოგვეპოვებოდა ამ დროს რუსულ ენაზე არალეგალური ლიტერატურა და მეტი-მეტი სიხარბითაც ეტანებოდნენ მას ჩვენი დროინდელი მოწინავე მუშები. ასე, ჩვენ ცოდნით შეიარაღებულებმა დავიწყეთ სხვადასხვა ქარხნის მუშებში მუშაობა, ყველგან რამდენიმე სანდო ამხანაგი შევიძინეთ. ჩვენ გვინდოდა მთელი ტფილისის თუთუნის ქარხნის მუშების საერთო ორგანიზაციის შედგენა, რომელსაც დამოკიდებულება უნდა ქონოდა რკინის გზის მუშათა ორგანიზაციასთან. მაგრამ ეს ვერ მოვახერხეთ, რადგანაც ენფიანჯიანცის ქარხანაში უკვე გაჩნდა პაპიროსის საკეთებელი მანქანები, რამაც მთელი ჩვენი ქარხნის მუშები ძლიერ ააღელვა, რადგანაც დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ მანქანური წარმოება უმეტეს ნაწილს მუშებისას გარეთ გამოყრიდა და ულუქმავურობით დასტოვებდა. მაგრამ ენფიანჯიანცი არ აღმოჩნდა ისეთი გულქვა და სულელი კაპიტალისტი, როგორც ჩვენ გვეგონა; მანქანების გამართვის შემდეგ გამოუცხადა მუშებს, რომ თქვენ არც ერთი დათხოვნილი არ იქნებით ქარხნიდან თუ ჩენს რჩევას ყურადღებას მიაქცევთ. ჩვენ ყველაფერზე დავთანხმდებოდით, მაგრამ ერთ წინადადებაზე ვერ დავეთანხმეთ. ეს ის იყო, რომ მან გვიჩიოდა ხელით სამუშაოსთვის თავი დაგვენებებინა და მანქანის გაკეთებული პაპიროსებისათვის მუშტუკი დაგვეკვრა და ამისათვის ის 1000 პაპიროსის ფასათ გვაძლევდა 30 კაპეიკს, ასე რომ, საშუალოთ რომ ავიღოთ, დღეში 90 კაპეიკი უნდა აგვეღო; ხელით მუშაობის დროს კარგი და ჩქარი მომუშავე ოსტატი ერთს მანეთს და 50 კაპეიკს ან ორ მანეთამდის იღებდა. შესაძლებელია ჯამაგირის გამო არავითარი წინააღმდეგობა არ გაგვეწია, მაგრამ ჩვენი ცრუ თავმოყვარეობა ნების არ გვაძლევდა გაგვეგრძელებინა მუშაობა, რადგანაც ჩვენ დიდად სამარცხვინოთ მიგვაჩნდა, რომ ოსტატის სამუშაოდან შევირდის სამუშაოზედ გადავსულყავით (ე. ი. მუშტუკის დაკვრა შევირდის საქმე იყო. და თუთუნის გილზებში გავსება კი ოსტატისა) ეს გახდა მიზეზი მეორე გაფიცვისა ენფიანჯიანცის ქარხანაში. უნდა ვსთქვა, რომ ეს გაფიცვა არ ჰგავდა პირველ გაფიცვას, როდესაც მარტო გილზებში ფასის გადახდევინების გამო გავიფიცეთ და მღვდელმაც კვირაცხოველში ჯვარ-სახარებით პარაკლისი გადაგვიხადა და ამის შიშით გაფიცვა მოვიგეთ. არა, ახლა სულ სხვა იმედებით ვიყავით აღჭურვილი და ამის გამო გაფიცვის პირველ დღიდანვე ამოირჩიეს მუშებმა გაფიცვის ბიურო ანუ მოთავეები, როგორც მაშინ ეძახდნენ. ბიუროში შევედით მე, გიორგი აზნაუროვი, ალექსანდრე თათუნოვი. საშა ქკლივიძე და ორი სხვა, რომელთა გვარი აღარ მახსოვს. პირველი დღიდანვე მე და ჩემი ორი ამხანაგი გავეშურეთ ჩვენ მასწავლებლებთან რკინის გზაზედ და გადავეციტ საქმის მდგომარეობა. თუმცა შეწუხდნენ ასეთი მოულოდნელი ამბით, მაგრამ მაინც იმედი მო-

გვცეს და ძლიერ დაფაცურდნენ, რომ ეს გაფიცვა გათავებულიყო კიდევ მუშების სასარგებლოდ. ამისათვის ისევ არჩილ არავიანშვილი და ვასო ცაბაძე შეუდგნენ ჩვენთან მუშაობას და ყოველდღე საღამოობით მთელი ქარხნის მუშები მიგვყავდა ქალაქის სხვადასხვა მხარეს და იქ უქადაგებდნენ მუშებს და უხსნიდნენ მჭიდრო კავშირის და სოლიდარობის მნიშვნელობას, რასაც მუშები სიამოვნებით უსმენდნენ, მაგრამ როდესაც არსაიდან დახმარების იმედი არა ჰქონდათ, ცოტა არ იყოს, სასოწარკვეთილებას ეძლეოდნენ. იმ დროს არ არსებობდა მუშათა კასები. რკინის გზის სახელოსნოს ამხანაგ მუშებმა არ დაგვეტოვეს უყურადღებოდ და შეძლებისდაგვარად დახმარება გაუწიეს ფულით უფრო იმ მუშებს, რომელნიც ძლიერ გაჭირვებულნი იყვნენ. გარდა ამისა, მათ დაგზავნეს ამხანაგები სხვადასხვა ქარხნებში და იქაც მოწინავე მუშების დახმარებით შეაგროვეს ფული და გადმოგვეცეს მუშებში დასარიგებლად. ჩვენის მხრითაც მივმართეთ მუშებს ყოველ მირზოევის საქსოვ ქარხანაში, ადელხანოვის ქარხანაში, ტოლეს საპნის ქარხანაში და სხვაგან. რამდენადაც კი შესაძლებელი იყო, გვეხმარებოდნენ, რომ გაფიცვა არ წაგებულყო... მაგრამ სადაც შტრეიკბრეხერები და ხაზეინის ჯაშუშები საკმაოდ იპოვებიან, იქ გამარჯვება საეჭვოა. ასეთები ჩვენშიაც აღმოჩნდნენ. ესენი იყვნენ: ყარამან სარიბგოვი, გიორგი თოიძე, ნიკოლოზ ცერცვაძე (მუცუცა) და სხვა.

გაფიცულებისთვის დახმარების გადაცემა მე მქონდა მონდობილი. მეც, ყოველ დღე 10—12 საათამდის ქარხნის წინ ვიდექი და ფულს ურიგებდი. ამ გვარად გაფიცვის პირველ დღიდან გაიარა 12 დღე და გაფიცვის დასასრული კი არ ახლოვდებოდა. ხალხი აიარა; მოთმინება გამოეღია და იმდენად აღელდა, რომ ჩვენ პროპაგანდისტებსაც ბრუნდეთ დაუწყეს ყურება და ნდობაც დაკარგეს მათდამი. ამ დროს გაჩნდა ზოგიერთი მშვიერი ჩინოვნიკი და მუშებს ურჩევდა, რომ მთავრობისათვის არზა მიეცათ, რომ მთავრობას მოეწესრიგებინა მუშების საქმე. მუშებიც მალე წამოეგნ მათ ანკესზე, დააწერინეს არზა, რომელშიაც გადაიხადეს 25 მანეთი და გაუგზავნეს მთავარ-მართებელ გოლიცინს, მაგრამ არავითარი პასუხი არ მიუღიათ გარდა იმისა, რომ პოლიცია და ჟანდარმერია უფრო დაფაცურდა და ფხიზლად ადევნებდნენ თვალ-ყურს ამ ახალ დაბადებულ მუშათა მოძრაობას...

ჩვენ გაფიცვა წავაგეთ. ყველა ქარხნის მუშები დაუბრუნდნენ თავთავიანთ სამუშაოს და ჩვენ დავრჩით გარეთ: გაფიცვის წაგების შემდეგ 27 კაცი ენფიანჯიანცმა ქარხანაში აღარ შეგვიშვა, როგორც მავნე ელემენტები; დავრჩით ქარხნის გარეშე. მუშებმა ზურგი შეგვაქციეს, ქუჩაში ჩვენთან შეხვედრაც კი ეზიზღებოდათ, მაგრამ ჩვენ მაინც ქარხან-

ნას არ ვმორდებოდით, რაც ქარხნის პატრონს სასიამოვნოდ არ ჰქონდა. ის გრძნობდა, რომ თუ დანარჩენ მუშებთან კავშირი გვექნებოდა, შესაძლებელია კიდევ ასეთი გაფიცვა განვიორგანიზოთ და ამიტომ მან მოინდომა ერთხელ და სამუდამოდ გაეთავებინა ჩვენთან საქმე. ამიტომ მან მიმართა მთავრობას და სთხოვა, რომ მათი თანდასწრებით უკანასკნელათ გაეთავებინათ ჩვენთან ანგარიშები. ამ მიზნით ენთიანჯიანსკმა მოიწვია ბოქაული ლოლაძე და მამაშვილური დარიგებით მოგვცა თითო ჩვენგანს 30 მანეთი და ხელი მოგვაწერინა, რომ ჩვენ იმასთან არავითარი საქმე აღარ გვექნოდა. უმრავლესობა მუშებისა დასთანხმდა ამ პირობას და ყველა ახალი საქმის შოვნას შეუდგა. მაგრამ მე და რაპოდენიძე ამხანაგები: ალექსანდრე თათუნოვი, გიორგი აზნაუროვი, სასაშა ქელიძე, დათიკო კასაშვილი და სხვანი მაინც არ ჩამოვშორდით ქარხანას და გვინდოდა როგორმე მუშებში გვემუშავნა და მოგვეზადებინა უფრო შეგნებული გაფიცვისათვის მომავალში, მაგრამ ამ დროს არ ეძინა აგრეთვე ქარხნის პატრონს ენთიანჯიანსკი. მან ეს კარგად იცოდა, (რა თქმა უნდა ჯაშუშების წყალობით) და ამიტომ ერთ დღეს დაგვიძახა კანტორაში, სადაც იგივე ბოქაული ლოლაძეც დაგვიხდა და გვითხრა: „მეცოდებით თქვენ, რადგან ჩემი ძველი მომუშავენი ხართ და ცოლ-შვილის პატრონნი უსაქმოდ დაიარებითო, მე თქვენ ამიტომ კიდევ მოგცემთ თითოს 30 მანეთს და რკინის გზის ბილეთებს აგიღებთ, წადით ქალაქ ბაქოსკენ და იქ უსათუოდ საქმეს იშოვნითო, და თუ უარს იტყვით, დაუმატა ლოლაძემ, მაშინ იძულებული ვარ ეტაპით გადაგასახლოთ ქალაქიდან, როგორც მავენ პირები მთავრობისათვის, მე ამისათვის განსაკუთრებული ბრძანება მაქვს მიღებული“. ჩვენც იძულებული შევიქენით დავთანხმებულიყავით მიუხედავად იმისა, რომ ესთხოვეთ რამდენიმე დღის ვადა წასვლამდის, რომ ჩვენ ოჯახებში რაიმე განკარგულება მოგვეხდინა. მაგრამ უარი გვითხრა მთავრობის წარმომადგენელ ლოლაძემ და მეორე დღესვე მოგვცეს თითოს 30 მანეთი და თან გამოგვაცოლეს სადგურამდის კანტორის ბუხალტერი ოპანეს დოზდაროვი, რომელმაც აგვიღო ბილეთები, ჩავსვა მატარებელში და გაგვამგზავრა ჩვენთვის უცნობ მხარეს—ქალაქ ბაქოში...

ალექსანდრე ბაჯიაშვილი.

სოტა რამ წარსულიდან.

კარგათ მახსოვს ჯერ კიდევ 1894 წ. რომ ბოზარჯიანის მიერ შეწუხებული მუშები იძულებული იქნენ მოეხდინათ გაფიცვა. გაფიცვის გასამაგრებლათ მუშები გაემართნენ მაჰაღავითისაკენ ფიცის მისაღებად, რომ არ ელაღატნათ ერთმანეთისათვის. თქმა არ უნდა,

რაც უნდა ფიცი მიეღოთ მუშებს, მაინც მათი გაფიცვა უნდა ჩაშლიყო, რადგანაც გაფიცვა მოუწადებელი იყო. გაფიცვის ხელმძღვანელად არჩეული იყვნენ: სანდრო მანჯავიძე და არტო არუთიანოვი, რომელნიც მალე პოლიცემისტერ მასტიცკის მიერ დაჭერილ იქნენ და მეტეხის ციხეში მოთავსებულნი, რომლებიც მხოლოდ ორი თვის შემდეგ იქნენ განთავისუფლებულნი. სანდრო მანჯავიძე მოკლე ხნის შემდეგ ტფილისიდან გადასახლებულ იქნა ბაქოში, არტო არუთიანოვი კი პოლიციის მხედველობის ქვეშ დატოვებული.

თუმცა ეს გაფიცვა ვერ ჩატარდა, მაგრამ მომავლისათვის მან მაინც დიდი როლი ითამაშა. გაფიცვის შემდეგ „ხაზინმა“ მუშების გულის მოსაგებად მიმართა ხერხს, რომ ის აარსებს ერთგვარ ურთიერთ შორის დასახმარებელ კასას, რომლის ფონდიც შესდგება მათ წამუშევარ მანეთზე თითო კაპეიკის დაკავებით ყოველ შაბათობით ფულის დარიგების დროს. ეს ფული თითქმის მუშებს გამოადგებოდა გაჭირვების დღეს. მუშები, როგორც შეუგნებელი და ამასთანვე გაჭირვებული ხალხი, ასეთ წინადადებას სიხარულით მიეგებნენ. ასე გაებნენ მუშები „ხაზინის“ მიერ დაგებულ მახეში. ეს იყო 1894 წ. *) აქედან დაიწყეს ამ კაპეიკის გამოანგარიშება და აგროვეს 1900 წ. პირველ გაფიცვამდის. იყო შემთხვევები, რომ მართლა გაჭირვებულმა მუშებმა უბედურ შემთხვევის გამო მიმართეს „ხაზინს“ დახმარებისთვის, მაგრამ ამაოდ. თუ ვისმეს აძლევდა ფულს, მხოლოდ გირაოთი 1898 და 1899 წ. წ. მუშა ალექსანდრე ბაჯიაშვილი დაუახლოვდა აქაურ უფრო მომზადებულ მუშებს—არტო ლითანოვს, მიხა ეარზამოვს, გიორგი აზნაუროვს და ვანო მანჯავიძეს, რომელთაგანაც შეადგინა ერთი სახელმძღვანელო ჯგუფი. ასე იმუშავა მან ერთი წელიწადი. ამ ხნის განმავლობაში მან გაგვიცნო პილონს ფილოსიანი, გარეგინა ერზენკიანცი და სოსო ჯულაშვილი (სტალინი), რომლებმაც არ მოგვაკლეს თავიანთი დაუღალავი შრომა და საკმარისად მოგვამზადეს გაფიცვისთვის. ამ ერთი წლის განმავლობაში არა ერთხელ მოინდომეს გაფიცვა მუშებმა, მაგრამ, ხსენებულ პირების რჩევით შეჩერებულ იქნა. 1900 წ. მაისში დილით სამუშაოზე დაგვიანებულ მუშას არტო ლითანოვს სადილობის შემდეგ გამოუცხადა, რომ იგი დაგვიანების გამო დაჯარიმებულ იქნა, რაზედაც აღელვებულ მუშა ლითანოვი შეეკამათა. კამათმა მწვავე ხასიათი მიიღო. ხაზინის ბრძანებით მუშა უნდა დაეთხოვათ. ამის შესახებ არჩეული მუ-

*) ქვემოთ მოთავსებულ გზ. „ივერიი“-დან (1894 წ.) გადმოთქმული წერილიდან კი სჩანს, თითქმის ფულის შეგროვება მუშებიდან—მანეთზე ერთი კაპეიკის გამოარიცხვა, ქარხნის პატრონს შემოუღია 1886 წლიდან.

შეგი შეელაპარაკენ „ხაზინის“, რორ ლითანოვი არ დაეთხოვათ, მაგრამ ასეთმა ლაპარაკმა მაინც ვერ იმოქმედა მზეც ხაზინზედ. უკანასკნელად მიეცა წინადადება, რომ თუ არ შეასრულებს მათ თხოვნას, გამოცხადებულ იქნება გაფიცვა. პასუხი ასეთი იყო: თუ პატარა კარებიდან ვერ გაეტევით, გააღეთ დიდი კარი და ისე მიბრძანდითო. ასეც მოხდა. მოტყუვდა ბოზარჯიანცი, მას ეგონა, რომ კიდევ მამადავითში წავლენ მუშები ფიცის მისაღებათო, ბევრს შეეცადნენ ქანდარმები, რომლებიც ტელეფონით იყვნენ მოწვეულნი, პოლიცემისტარი კოვალევიც, მაგრამ ამაოდ.

გაფიცულებმა ამოირჩიეს თავიანთ შორის მოწინავე მუშები გაფიცვის სახელმძღვანელოდ. ხელმძღვანელებმა ისარგებლეს შემთხვევით, რომ ამ დროს იჭრებოდა მთაწმინდის მთა, სადაც გააყავდათ ფუნქულიორის გზა და უმეტესი ნაწილი მუშებისა მოიწვიეს იქ სამუშაოდ, ზოგი კიდევ დურგლებთან და კალატოზებთან. ასე რომ, მთელი ზაფხული და შემოდგომის ორი თუ სამი თვე მუშებმა გაატარეს ასეთ მუშაობაში. ექვსი თვის გაფიცვა დაგვირგვინდა გამარჯვებით. 1901 წ. თებერვლის 13-ში დაიჭირეს და მეტეხში მოათავსეს მოწინავე მუშები ალექსანდრე ბაჯიაშვილი, გრიქურა მკალიფიშვილი და ვანო მანჯავიძე, რომლებიც გაანთავისუფლეს მეექვსე თვის ციხიდან გამოსულებს როგორც მავნე პირებს ხაზინა არ ღებულობდა ქარხანაში, მაგრამ თვით მუშებმა აიძულეს მიეღოთ ისინი. განვლო რამდენიმე თვე. 1901 წ. ზოგიერთი შესყიდულ, მთვრალ მუშების მეოხებით მოეწყო გაფიცვა. გაფიცვის წინააღმდეგნი იყვნენ წინანდელი გაფიცვის ხელმძღვანელები, მაგრამ მთვრალ ხალხზე ვერ მოახდინეს გავლენა. ორშაბათი დღე იყო და მუშების უმეტესი ნაწილი საუზმის შემდეგ მთვრალები იყვნენ. რადგანაც გაფიცვა მოხდა წინასწარ მოუწყობლათ, მოკლე ხანში ის წაგებულ იქნა, რის შემდეგ ქუჩაში დარჩნენ ალექსანდრე ბაჯიევი, ბაგრატ ავაქოვი, არტო ლითანოვი, ვანო მანჯავიძე, გიორგი აზნაუროვი და სხვა ბევრი, როგორც მავნე პირები.

ივანე გიორგის-ძე მანჯავიძე.

მუშაობის აღკვეთა ბოზარჯიანცის თამბაქოს ქარხანაში.

(გაზეთ „ივერიიდან“ № 172—1894 წ.).

აგერ რამდენიმე კვირაა, რაც ბოზარჯიანცის თამბაქოს ქარხანაში მუშაობა აღკვეთეს მუშებმა და უარი განაცხადეს ეკეთებინათ პაპიროსი. მუშაობის აღმკვეთებლები უმთავრესად ესრედ წოდებული მეპაპიროსეები არიან, დანარჩენი მუშანი—თამბაქოს მჭრელები, პა-

პიროსის ყუთებში ჩამწყობლები, გილსების მკეთებლები და სხ. ისევე ჰმუშაობენ.

მიზეზი მუშაობის აღთქმისა ისა ყოფილა, რომ ამ რამდენისანე წლის წინად ბოზარჯიანცს დაუწყია მეპაპიროსებისათვის ყოველ ნამუშევარ მანეთზედ კაპეიკის გარდახდევინება და დაპპირებია, რომ ამ ფულიდგან შემდგარს თანხას თქვენვე მოგახმარებთ, თუ გაპირება დაგადგებათ რამე, ან ავად გახდება თქვენგანი ლარიბი ვინმე, ან გარდაიცვლება და სხ. მომუშავენი დიდის სიამოვნებით დასთანხმებიან ამ აზრს და მას შემდეგ, მართლაც, ბოზარჯიანცს ურიცხავს მანეთზე თითო კაპეიკი, დაუგროვებია ცალკე თანხად.

ჩვენ პირველად ვიყავით ქარხანაში, პირველად რომ აიშალნენ მომუშავენი და საქმეს თავი დაანებეს. თითონ იმ მომუშავეთა ლაპარაკიდანაც კი აღმოჩნდა, რომელთაც მუშაობა არ აღუკვეთიათ და ისევე დარჩენილან ქარხანაში, რომ მართლაც ბოზარჯიანცს თითო კაპეიკი ურიცხავს ყოველ მანეთზედ და დაპპირებია, რომ ეს ფული ბქვენი თანხაა გაპირებებაში მოსახმარებლად.

თვით ქარხნის პატრონმა ბოზარჯიანცმა გამოაცხადა, რომ ფულის გამორიცხვა 1886 წლიდან დაეიწყე და 1894 წლის 16 ივლისამდე ამ გამონარიცხ კაპეიკებიდან შედგა 2,765 მან. 88 კაპ., ამ ჯამიდგან 371 მ. 65 კაპ. მოვახმარე გაპირებულ მუშების დახმარებას, ხოლო დანარჩენი 2394 მ. 23 კაპეიკი კი მე მეკუთვისო. იმ ფულითაც თუ დავებმარე, ჩემის სურვილით, ჩემის სულის გულისათვის დავებმარეო. თითო კაპეიკს რომ ვურიცხავდი, მაგათ სასარგებლოდ კი არა, ჩემს სასარგებლოდ ვურიცხავდიო. საქმე იმაშია, რომ მას შემდეგ, რაც გილზებს მანქანა აკეთებს, ყოველი პაპიროსის მკეთებელი პაპიროსის რიცხვის კვალობაზე იღებს ფულს და რადგან გილზების კეთება აღარა სჭირდება, ყოველ ათას გილზზედ ყოველს თამბაქოს ქარხანაში პაპიროსის მკეთებელს ახდევინებენ 5 კ. მე-კი 4 კაპეიკს ვახდევინებო. 1886 წ. მოვინდომე ჯამაგირის შემცირება, მაგრამ მუშებმა მითხრეს, თითო მანეთზე კაპეიკს დავიკლებთ, ოღონდ კი ჯამაგირებს ნუ შეგვიმცირებთო. მეც თითო კაპეიკს ვუკლებდი და ეს ფული ჩემია, ქარხნისა და არა იმათიო.

პირიქით, როგორცა სჩანს მუშების ნალაპარაკეიდგან, ბოზარჯიანცს ცამეტი წლის განმავლობაში ურიცხავს ეს ფული, დაპპირებია, თქვენთვის ვაგროვებ ფულსაო, მაგრამ გაპირებებაში რომ არ დახმარებია, მუშები აშლიან და მუშაობა აღუკვეთიათ. მხოლოდ ზოგიერთნი დარჩენილან სიღარიბისა გამო, რადგან სიმშვილით სიკვდილისა შეშინებიათ, თუმცა ეხლა ბოზარჯიანცი მანეთზედ თითო კაპეიკს, ადგილობრივი მთავრობის განკარგულებით, აღარ ახდევინებს, მაგრამ ის მუშები კი, რომელთაც მუშაობა აღკვეთეს, აღარ მიუღია ბო-

ზარჯიანის მათდა დასასჯელად, ჯავრის ამოსაყრელად! ამის გამო ეს მუშები აგერ ორ კვირაზედ მეტია, რაც ულუკმაპუროდ არიან-დარჩენილნი და ყოველ დღე მთავრობასთან სჩივიან, ბოზარჯიანცმა ადგილი მოგვეცეს ისევ და დაგვიბრუნოს ჩვენ ცამეტი წლის ნაშრომ-ნაამაგარიო, რაც 10,000 მანეთს უნდა შეადგენდესო. ეს გარემოება პოლიციასაც შეემოწმებია, რომ მართლა ამდენი ყოფილაო.

გუშინ წინაცა და გუშინაც პოლიცმეისტერის სადგომის წინ 300-მდე ბოზარჯიანის ქარხნის მუშა შეგროვდა თურმე და თხოულობდენ გამოიძიეთ ჩვენი საქმე და სთხოვეთ ბოზარჯიანს, დაგვიბრუნოს ჩვენი ფულიო. ბოლოს პოლიცმეისტერმა როგორც იყო დაამშვიდა მუშანი და ნება დართო თქვენს შორის დეპუტაცია ამოირჩიეთ და გუბერნატორს გაუგზავნეთ თქვენის საჩივრის განსაცხადებლადო. მაშინვე პოლიცმეისტერმა დააპატიმრა ამ მუშათა ერთი მეთაურთაგანი არტემ არუთინოვი.

როგორც შევიტყვეთ ბოზარჯიანს საჩივარი შეუტანია, მუშებმა ზარალი მომცეს, ჯერ ერთი, მუშაობის აღკვეთით და, მეორეც, კიდევ იმითი, რომ დანარჩენ მუშებს, რომელთაც მონაწილეობა არ მიუღიათ შეთქმულებაში, არ აძლევდენ ნებას მუშაობისას, ემუქრებიან, მოგკლავთო, რამდენსაზე მათგანს ძალიან სცემეს კიდევ და ეხლა ავადმყოფები ლოგინად არიან ჩავარდნილებიო. მუშებს მეთაურობენ არტემ არუთინოვი და ალექსანდრე მანჯავიძეო და გთხოვთ ეს ორნი დააპატიმრეთ და განაძევეთ სადმეო. პოლიცია ორივეს თვალყურს ადევნებს და ერთი მათგანი, არუთინოვი, უკვე დააპატიმრეს კიდევ. უსაქმოდ დარჩენილი მუშები თხოულობენ, რომ ჩვენი დაპატიმრებული ამხანაგი დაგვიბრუნეთო. ბოზარჯიანის თამბაქოს ქარხანაში მუშაობა თითქმის შეწყნებულია.

ერთი თანამშრომელთაგანი.

გაფიცვის შესახებ „ივერია“-ში შემდეგი ცნობებია მოთავსებული ქრონიკაში:

ახალი ამბავი. გუშინწინ, 10 აგვისტოს, ბოზარჯიანის თამბაქოს ქარხანაში თავი მოიყარეს ამავე ქარხნის მუშებმა და თხოულობდენ, ყველანი ხელ-ახლავ მიგვიღეთ ქარხანაშიო. მუშები მხოლოდ მაშინ დაიშალნენ, როდესაც ამ ალაგას ბ-ნი პოლიცმეისტერი ყაზახებით მოვიდნენ. ზოგიერთი თურმე დათხოვნილნი ყოფილან ქარხნიდან და მათ მაგივრად სხვები მიუღიათ. („კავკიზი“).

„ივერია“ № 172—1894 წ. 12/VIII.

— გუშინ წინ ბოზარჯიანის თამბაქოს ქარხნის მუშები დასთანხმდენ ქარხანაში მუშაობას, მაგრამ თვით ბოზარჯიან-

ცმა გადაჭრილი უარი უთხრა, არ მიგიღებთო. მუშებმა ქარხანას-
თან თავი მოიყარეს და იქიდან წავიდნენ პოლიცმეისტერთან სათ-
ხოვნელად, ძალა დაატანეთ ბოზარჯიანს და მოაცემინეთ ის ფული,
რომელიც ბოზარჯიანმა ჩვენი ნამუშევრიდან შეაგროვო. ბოზარ-
ჯიანმა ყველაფერზე ჯარი სთქვა და არც იმ შეგროვილ ფულებს
უბრუნებს, რომელიც 1000 თუმანზედ მეტს შეადგენს, დაპატიმრე-
ბული არუთინოვი, რომელიც ბოზარჯიანს წინააღმდეგთაქმეთაურად
მოაჩნია, გუშინ გაანთავისუფლეს. ქარხანაში მუშათაგან უსაქმოდ 400
კაცამდეა დარჩენილი, („ნოვოე ობოზ.“).

„ივერია“ № 173—1894 წ. 13/VIII.

წერილი ჩედაძის მიმართ.

თქვენი გაზეთის მე 172 №-ში იყო მოთავსებული წერილი მუ-
შაობის აღკვეთა ბოზარჯიანის თამბაქოს ქარხანაში ერთის თქვე-
ნის თანამშრომელთაგანისა. ამ წერილში ნათქვამია, რომ ვითომ მე
ვყოფილიყო ერთი მეთაურთაგანი. ეს ცნობა მართალი არ არის,
რადგან მე არც მიმეთავრნია და არც ამიშლია მუშები. იმ დღეს, რა
დღესაც ქარხნის მუშებს აეკვეთათ საქმე, მე იქ არსად ვყოფილვარ,
როდესაც მიველ, მუშებს თავი დაენებებიათ მუშაობისთვის, პოლიცია
იყო იქ და მე თუ ვთქვი რამე ან ფაბრიკის კანტორაში, ან თუ
პოლიცმეისტერს მივართვი თხოვნა, ეს სულ იმისი ბრალი იყო, რომ
თითონ ჩემმა ამხანაგებმა მომანდეს და მეც შევასრულე იმათი მონ-
დობილება, მე ჩემდა თავად არაფერი არ გამიკეთებია და ყოველივე
ჩემ მიერ თქმული სხვათა მონდობილებით იყო ნათქვამი.

ალექსანდრე ოთარიშვილი (მანჯავიძე).

„ივერია“ № 183—1894 წ. 27/VIII.

სვოილისის ტრავივის მუშათა შორის.

(1906—1910 წ.)

1905 წლის ივლისში მომხდარმა „პროვალმა“ გენ. შირინკინის მოკვლის შესახებ და ამ ტერორისტულ ჯგუფში მონაწილეობამ ჩემში სამუდამოთ განამტკიცა ის აზრი, რომ პიროვნული ტერორი, რასაც ესერები ადგენ და მით ფიქრობდენ ძველი წყობილების დანგრევას, იყო ოცნება. მეორე მხრით, ჩვენი პარტიის ხაზი, რომ ძველი წყობილების დანგრევა შეიძლებოდა მხოლოდ იდეურად და ორგანიზაციულად შეკავშირებული პროლეტარიატის ბრძოლით ბოლშევიკური პარტიის ხელმძღვანელობით, შეიქმნა ჩემთვის შეურყეველი.

მიუხედავად ამისა ბოლშევიკურ ფრაქციას შესაძლებლად მიაჩნდა ზოგჯერ, უკიდურეს შემთხვევაში, მიემართა პიროვნულ ტერორისათვის...

1905 წლის 17 ოქტომბრის მანიფესტის თანახმად ციხიდან განთავისუფლების შემდეგ, 1906 წ. იანვრის უკანასკნელ რიცხვებში, ტრავივიში მიმიღეს კონდუქტორათ. აქ ამხ. იასონ ჯორბენაძის საშუალებით გავეცანი იაჩეიკის ზოგიერთ წევრებს, რომლებიც ამხ. ჯორბენაძისთან ერთად არაღვგალურად ცხოვრობდენ და ეწეოდენ მუშაობას. ეს ამხანაგები იყვნენ: პრონინი, კოლბიკოვი და სხ. პეტერბურგში მომხდარ სისხლის ღვრის (9 იანვარი) საპროტესტო გაფიცვის მოწყობისათვის ტრავივიდან გადასახლებული იყო რუსეთში 45 კაცამდე ტრავივის კონდუქტორები და ვატმანები: ბაქრაძე, ცეცხლაძე, ფრუიძე, ნუცუბიძე და სხვ. იმ დროს დირექტორათ იყო ვინმე ლევინი, რომელსაც ტრავივიში ჰქონდა მოწყობილი პროვოკატორების და ჯაშუშების მთელი ორგანიზაცია; ამ ორგანიზაციის საშუალებით, მაქებარე პოლიციისა და „ოხრანიკის“ დახმარებით, მან პირდაპირ მონად გაიხადა ტრავივის მუშები.

1906 წლის აპრილის უკანასკნელ თუ მაისის პირველ რიცხვებში ახლად მიღებულმა ამხანაგებმა ძველების დახმარებით ი. ჯორბენაძის, პრონინის, კოლბიკოვის და სხვების მონაწილეობით მოვაწყვეთ ტრავივის მოსამსახურეთა მეორე დიდი გაფიცვა; წამოყენებული იყო ეკონომიური ხასიათის მოთხოვნებთან ერთად პოლიტიკური მოთხოვნებიც—ჩვენ მოვითხოვდით ყველა გადასახლებული ამხანაგების დაუყოვნებლივ დაბრუნებას სამსახურში მიღებით სრული ჯა-

მაგიერების შენახვით, გაფიცვა გაგრძელდა ერთ კვირამდე და გათავდა სრული ჩვენი გამარჯვებით. მიღებულ იქნენ: ანხ. ი. ჯორბენაძე და სხვანი, აგრეთვე დაბრუნებული და მიღებული თითქმის ყველა გადასახლებული ამხანაგები ორმოც კაცამდე ჯამაგიერების სრული ანაზღაურებით.

დირექტორი ლევინი ვერ ურიგდებოდა მუშების ამ სამაგალითო გამარჯვებას. ჩვენ აშკარათ ვხედავდით, რომ მან აამუშავა ჯაშუშები და პროვოკატორები. ცდილობდა თავიდან მოეშორებია მოწინავე მუშები.

შექმნილი მძიმე მდგომარეობა პირდაპირ მოითხოვდა ამ პროვოკატორ დირექტორის თავიდან მოშორებას...

ლევინი 1906 წ. ზაფხულზე იქნა მოკლული პირდაპირ ტრამვაის ვაგონში, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ვატმანი მამაცოვი — გამოცდილი ტერორისტი. მაშინ ჩვენის აზრით ეს იყო ერთადერთი გამოსავალი იმ უკუღმართი მდგომარეობიდან, რომელიც შექმნა ტრამვაიში ამ ჯალათმა. ამავე დროს გამოირკვა, თუ ვინ იყვნენ პროვოკატორი და ჯაშუში კანდუქტორებში და ვატმანებში. ასეთები აღმოჩნდნენ: 1) ლიტვინენკო, 9 იანვრის გაფიცვის განადგურების ერთი მთავარი „გმირი“ თვალსაჩინო ჯაშუში, 2) გორბაჩევი, 3) ძმანი სკოგოროვები, 4) ნიკოლაევი (კონდუქტური), 5) მელნიკოვი (კანტორის მოლარე), 6) შაპოშნიკოვი (კანტორის მოლარე, ბუხგალტერ გისის ჯაშუში). ამავე წლის ზაფხულში ორთაქალაში ტრამვაის კონდუქტორ წულაძის (სახელი არ მახსოვს) ბინაზე ჩვენ ტრამვაის მუშებმა იაჩიკის არა ლეგალური კრება გავმართეთ. დაესწრო: ამ სტრიქონების დამწერი, ი. ჯორბენაძე, პრონინი, კოლბიკოვი, ჟორგოლაძე იგივე იტრიევი — ამო, ტ მაგალობლიშვილი, ალიაქპერ ალიზაძე და ცეცხლაძე (ყველა ბოლშევიკები), ხოლო წულაძე, ფრუიძე საბა, თებზაძე, ლორია, მეიპარიანი, კვაჭაძე, ა. ქვათაძე და სხვ. მენშევიკები. კრებამ დაგვავალა მე და ანხ. ი. ჯორბენაძეს ტრამვაის დირექტორთან მოლაპარაკება იმ დღეებში დაჭერილ კ. ტერმატეუხოვის განთავისუფლების შესახებ. ჩვენ დავტოვეთ კრება და წავედით ტრამვაიში. იქ გავიგეთ, რომ ვატმანი ლიტვინენკო, (ჯაშუში), რომელიც 9 იანვრის გაფიცვის შემდეგ ბორჯომში გაიპარა, უკვე ჩამოსულიყო. საჭირო იყო სასწრაფო ზომების მიღება და ჩვენც მივმართეთ ტერორს.

ტრამვაის კანტორის კარებთან დავინახეთ, რომ ლიტვინენკო უკვე გამოვიდა კანტორიდან ქუჩაში და გასწია მუშტაიდისაკენ. სიგნალის მიმცემი იყო კონდუქტორი ალექსეროვი. მან ჩვენთან იქვე მყოფ ტერორისტებს მიუთითა მასზე თვალებით. შორი-ახლოს მას გაყვნენ ტერორისტები. ლიტვინენკო მოკლულ იქნა ელისაბედის ქუ-

ჩაზე, ვიდრე ის ამ. კავკასიის რკ. გზის სამმართველომდე მიაღწევდა, ამ საქმეზე არავინ დაუჭერიათ, რადგანაც ტრამვაის მუშები თავიდან წარმოადგენდა ძლიერ შეკავშირებულ მასას.

რკინის გზის მთავარ სახელოსნოების მუშების შემდეგ ტრამვაის მუშებს პირველი ადგილი ეკავა მუშათა მოძრაობაში. უდიდესი გავლენა ჰქონდა მუშებზე სოც. დემ. პარტიას ბოლშევიკებისა და მენშევიკების სახით. აქ იყვნენ აგრეთვე დაშნაკები და რუსი „პატრიოტები“. ეს ორი პარტია სამკედრო სასიცოცხლოდ ებრძოდა სოც. დემოკრატიას. განსაკუთრებული თვალი ექირა ტრამვაიზე მთავრობასაც და რეპრესიებს არ გვაკლებდა. 1906 წ. დირექტორ ლევინის შემდეგ მოვიდა ვინმე ფაინი. 1906 წ.—1907 წ. მან შესძლო შეეტანა ზოგიერთ მუშებში ისეთი ილიუზიები, რომ მას ზოგიერთი მუშა მამას ეძახდა. და ასე თავისი გაიძვერაობით, ტკბილი სიტყვებით და სხ. მან კლასობრივი შეგნება მოადუნა მუშებში, რაც აზარებდა ჩვენს მტრებს. წინააღმდეგი იყვნენ ფაინის ამგვარი მოქმედებისა ერთი მხრით ტრამვაიში მუშუშავე მოწინავე ამხანაგები, მეორე მხრით—ბელგიის საზოგადოების მმართველობა უსაყვედურებდა მუშებთან დამშობილებას, სასტიკი რეპრესიული ზომების მოდუნებას, ბელგიის საზოგადო ქონების უკანტროლოთ ფლანგვას და სხ. ამის გამო 1908 წლის გაზაფხულზე ის დაითხოვეს და გამოგზავნეს დირექტორად ვინმე ალიბეგოვი. ეს ის ალიბეგოვი გახლდათ, რომელსაც მუშებმა რევოლუციური ესროლეს ბალახარის რკინის გზაზე მეორე ლიანდაგის გაყვანის დროს, აქ ალიბეგოვი მთავარი ხელმძღვანელი—ინჟინერი იყო: ამის შემდეგ ის ბელგიაში გაიქცა, იქ იმალებოდა რამოდენიმე წელიწადი. მოსვლის მეორე დღესვე ის შემოიჭრა საამხანაგო კომისიის სხდომაზე. კომისია მუშების მიერ იყო არჩეული, რომელიც არჩევდა მუშების მიერ ჩადენილ დანაშაულს, მიღება-დათხოვნის საქმეებს და სხ. ადმინისტრაციის წარმომადგენლის თანდასწრებით. ამ კომისიას მუშებში განუსაზღვრელი ავტორიტეტი ჰქონდა. ალიბეგოვს მოჰყვა ერთი ბოქაული პოლიციელებით და კაზაკებით და გადაჭრით მოითხოვა კრების დაშლა. თუ არ დაეიშლებოდა, მან უბრძანა, რომ ესროლათ ჩვენთვის. მან განაცხადა: „მე მოვედი თქვენს წინააღმდეგ საბრძოლველად, დავა უნდა გათავდეს ძალის საშუალებით, თქვენ ისარგებლეთ რევოლუციის წითელი ჩვრით, რომ თქვენი მოთხოვნანი გაიყვანეთ. მე უნდა აღვადგინო ტრამვაის საზოგადოების შებღალული კანონიერი უფლებები. და თუ შეგიძლიანთ ეხლა, იბრძოლეთ, მეც ვიბრძვი და თქვენც, ვის მხარეზეც იქნება ძალა, ის მოიგებსო“.

მესამე წინადადების შემდეგ, მეტი გზა აღარ იყო, უნდა ძალას დაგმორჩილებოდით—კომისიამ დემონსტრაციულად დარბაზი დასტო-

ვა. ამ ამბავმა ტრამვაის მუშებში აღშფოთება გამოიწვია: 25 წუთით მთელ ტფილისში ტრამვაის მოძრაობა შესწყდა. მუშებმა მოითხოვეს დაუყოვნებლივ კომისიის თავის უფლებებში აღდგენა, ხოლო ალიბეგოვის გაძევება.

კომისია თუმცა აღდგენილ იქნა თავის უფლებებში, მაგრამ ალიბეგოვიც დარჩა თავის ადგილზე, რამაც ახალი უბედურება დაატება თავს ტრამვაის მუშებს. ამას ადრევე ვითვალისწინებდით ჩვენ, ბოლშევიკი მუშები; ჩვენ მოვითხოვდით ბრძოლის გაგრძელებას, ხოლო ზოგიერთი მენშევიკები გ. ერაძის (ბრადიაგას) მეთაურობით მოითხოვდნენ ბრძოლის შეჩერებას, რამაც მაშინ დაასასამარა ტრამვაის მუშათა მოძრაობა. ალიბეგოვმა სწრაფად აამუშავა თავისი წინამორბედის ლევის ნაცადი იარაღი — ჯაშუშები და ოხრანკა. ამის შემდეგ არ გასულა დიდი დრო, რომ 1908 წ. ჩვენთვის აშკარა შეიქნა ისევე გაფიცვით ბრძოლის გამოცხადება მოპოვებული უფლებების შესანარჩუნებლად. არც ერთი მუხლი მოთხოვნისა ახალი არ წამოგვიყენებია, გაფიცვას მოითხოვდა მასსა გადაჭრით. ჩვენ, ბოლშევიკები, ამაში ვხედავდით ერთად-ერთ გამოსავალს. ბრადიაგა და სხვა მენშევიკები მოითხოვდნენ ბრძოლის გადასაწყვეტათ ხატისოვთან (ქალაქის თავი), შრომის ინსპექტორთან და სასამართლო პალატაში ჩივილს. ასე გრძელდებოდა მოლაპარაკება ამაოდ. სამჯერ დანიშნულ საგაფიცვო კრებას არ დაეწრნენ არც ერთხელ მენშევიკები. ამ ნიადაგზე „რასკოლი“ კი ჩვენ არ გვინდოდა. მარტო ჩვენ ხომ ვერ გამოვაცხადებდით გაფიცვას. ერთი კრება მამა დავითის გორაზე, ორი — ნაძალადევში. საქმე ჩაიშალა, გაფიცვა არ მოეწყო. ამით ისარგებლა ალიბეგოვმა და ერთ ღამეს დააპატიმრეს მან მოწინავე ამხანაგი და გადასახლებული ვიქენით რუსეთის სხვა და სხვა კუთხეებში; დაპატიმრება მოხდა მაისის უკანასკნელ რიცხვებში 1908 წ. ხოლო გადასახლება კი შემოდგომაზე ოქტომბერ-ნოემბერში.

დამარცხდნენ მუშები. გაიმრჯვა ალიბეგოვმა და შემოიღო ჯოჯოხეთური პირობები იმ ღალატის წყალობით, რაც მაშინ ბრადიაგამ და მისმა ცოლმა პიშკინამ ჩაიდინეს მუშების წინაშე, რაც მათ არა ერთხელ ჩაედინათ...

აქ მაგონდება აი რა: 1908 წლის გაზაფხულზე, მუშების დაუკითხავათ. არც ერთ სხვა მენშევიკს ტრამვაის მუშებში და მით უმეტეს ბოლშევიკებს არ გავიგია, ისინი (ერაძე და მისი ცოლი) ბებელს შეეკითხნენ: რომ ტრამვაის მუშები გათავხედდნენ, ჩვენი პარტიის პროგრამა-მინიმუმი სრულიად განვახორციელებთ: 8 საათის სამუშაო დღე, ექიმი, წამალი, ტანსაცმელი გვაქვს, ღირეჭკია კარგი გვყავს, მუშების პრეტენზიებს მაინც ბოლო არ უჩანს და ჩვენო მასწავლებლო, — ბელადო, გვიჩივს როგორ მოვექცეთ ასეთ თავხედ მუშებსო.

სამარცხენო იყო ეს დაბეჭდება და აგრეთვე ის პასუხიც, რაც მათ მიიღეს ბებელისაგან. ეს გამოქვეყნდა „თბილისის ფურცელში“. ბებელი უპასუხებდა: „ჩვენ ვიცით, რომ ბელგიის უსახელო საზოგადოება ტრამვაისა, დამყარებული არის სხვის კაპიტალზე; მას თავისი ძირითადი საწარმოო თანხები არ აქვს. „Это есть дутое предприятие, а потому нужно советовать рабочим, чтобы они слишком не напирали и не тревожили такое предприятие у таких хозяев“-ო, როგორც შევითხვამ, ისე პასუხმა გამოიწვია მუშებში აღშფოთება.

დამარცხების შემდეგ აუტანელი შეიქნა ტრამვაის მუშების მდგომარეობა.

ჩვენ ჯერ კიდევ ციხეში ვისხედით, რომ გადარჩენილ ამხანაგებს მარგიშვილის მეთაურობით გადაეწყვიტა ალიბეგოვის მოკვლა.

ელისაბედის ქუჩაზე ვაგონში მჯდომ დირექტორს დაეცენ თავს, ესროლეს, მაგრამ შემთხვევით გადარჩა. მარგიშვილი კი შეიპყრეს და ჩამოახრჩვეს.

დირექტორი ალიბეგოვი ჯაშუშებისა და ოხრანკის აგენტების დახმარებით გაიქცა საზღვარგარედ.

ალიბეგოვის გაპარვის შემდეგ დირექტორათ მოგვევლინა ვინმე ბატაილი, რომელმაც აამუშავა ჯაშუშების ხროვა, გააუარესა მუშების მდგომარეობა, შეუმცირა ჯამაგირები, შეუმოკლა შვებულების დრო, წამალი, ექიმი. საამხანაგო კომისია ხომ კაი ხანია იყო გაუქმებული ჩვენი დაპატიმრებისთანავე—1908 წ. ზაფხულიდან. ამ რეპრესიების ერთ-ერთი სულის ჩამდგმელი იყო ტრამვაის ბუხგალტერი გისი, რომლის მამა ერთი დიდი აქციონერთაგანი იყო ტრამვაის. როგორც ყველგან რუსეთში, ისე ჩვენშიაც მუშებს სრულიად ჰქონდათ წართმეული შესაძლებლობა ორგანიზაციული ბრძოლის წარმოებისა. ეს გარემოება აღვიძებდა მუშებში პიროვნული ტერორის საჭიროებას. 1908 წ. შემოდგომაზე ვატმანი კვანტალიანის მიერ მოხდა თავდასხმა გამოჩენილი ჯაშუშ სკოგოროვზე. ჯაშუში დაიჭრა ბარძაყში. სიკვდილს გადარჩა. კვანტალიანიც მიიმალა. ამავე 1908 წლის შემოდგომაზე ვორონცოვის ძეგლთან ვაგონის ბაქანზე მოკლული იქნა ვატმანი გორბაჩევი (ცნობილი პროფკოტორი და ჯაშუში) ისაკა ლელაშვილის მიერ. ბატაილის რეპრესიებიც მატულობდა და მუშებში იწვევდა დიდ აშფოთებას, ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა 1910-1911-1912 წ. 1908 წ. დეკემბერში მე ეტაფით გამგზავნეს ბაქოს ბაილოვის ციხიდან ამხ. კობასთან, გეგეჰკოართან და სხვ. კობა-ვოლოვდის გუბერნიაში, გეგეჰკოორი-დონის როსტრავში. მთელი 1909 და 1910 წლების განმავლობაში კუბაში არ შეუწყვეტია ჩემთან წერილობითი კავშირი ამხ. იასონ ჯორბენაძეს, რომელიც 1908 წ. ზაფხულზე იყო დაპატიმრებული და მისის პირველ ნახევარში გა-

დასახლეს ორენბურგის გუბერნიაში, საიდანაც ის მალე გამოიქცა და განაგრძობდა ტფილისში არალეგალურ ცხოვრებას და პარტიულ მუშაობას, გადასახლებული ამხანაგების ცოლშვილის და სხვა ნათესავ-მეგობართა პროტესტი და მუდამ დემონსტრაციების მართვა გუბერნატორის სამმართველოს წინ ერთი მხრით, ხოლო ტრამვაის მუშების მოთხოვნილებები, რომ ჩვენთვის ადმინისტრაციული სასჯელი მოეხსნათ, მეორე მხრით, იყო მიზეზი, რომ 1910 წ. მოგვეხსნა ყველას ადმინისტრაციული სასჯელი და დაებრუნდით. მე დაებრუნდი 1910 წ. დეკემბერში. რამოდენიმეჯერ მივმართე ტრამვაის დირექტორს, რომ მივეღეთ, მაგრამ უარით გამოგვისტუმრეს. იასონი იმალებოდა ყვირილაში, შემდეგ ქუთაისში. 1910-1911 წლებში მე ტფილისში დავრჩი და სხვადასხვა გვარ გამოცემებს ვავრცელებდით მუშებში, რითაც ლუკმა-პურს ეშოულობდი. ვავრცელებდი ჩვენს გაზეთებს. ვამჩნევდი, რომ ჩემი მისვლა ტრამვაიში და ლიტერატურის ვავრცელება, მართალია, სიამოვნებას იწვევდა მუშებში, მაგრამ ტრამვაის ადმინისტრაცია ამას ცუდის თვალთ უტკებოდა. ეს იყო 1911 წლის დასაწყისში. იმ დროს დირექტორის მოვალეობას ასრულებდა მთავარი ბუჰგალტერი გისი, რომლის რეპრესიულმა ზომებმა სრულიად დაგვაიწყა წინანდელი რეპრესიები. ჯერ კიდევ ჩვენ გადასახლებაში დავიბადა აზრი ამ ჯალათის თავიდან მოცილების შესახებ, მაგრამ ის გადარჩა სიკვდილს. 1911 წ. თებერვლის უკანასკნელ რიცხვებამდე, ხოლო აღნიშულ წლის თებერვლის 25 რიცხვებში კი ის იქნა მოკლული ტერორისტთა ჯგუფის მიერ, რომელსაც მაშინ ხელმძღვანელობდა არალეგალურათ მცხოვრები ამხ. ტარასი მგალობლიშვილი. ახლოს ვიცნობდი ჯგუფის ყველა წევრებს, მაგრამ უშუალო მონაწილეობა მკვლელობაში არ მიმიღია. მიუხედავად ამისა, მე და სხვა ახლად დაქერილი მუშები, რიცხვით 12 კაცი ვიყავით დაპატიმრებული საგუბერნიო ქანდარმთა სამმართველოში, სადაც რამდენიმე დღის წამების შემდეგ და დაკითხვების შემდეგ გადაგვაგზავნეს მეტეხში. იქიდან კი — აგვისტოში გადამასახლეს ხუთი წლით დონის როსტოვში. რამდენიმე მუშა იქნა გადასახლებული ამ მკვლელობის გამო. მკვლელები კი ვერ აღმოაჩინეს. ტერორისტული აქტების ისტორიიდან საყურადღებოა ერთი მოგონება, რაც ეხება 1907 და 1908 წწ. მაგრამ ის არ მომხდარა ტრამვაიში.

1906 წ. და 1907 ორჯერ ვიყავი არჩეული ტრამვაიდან მესამე რაიკომის წევრათ ტფილისის კოლექტივში. მთელ ტფილისში მაშინ დათარეშობდა კარგათ ცნობილი პროვოკატორი-ჯაშუში, მღვდელი გოროდცევის მარჯვენა ხელი, ცალხელა პერუშკინი; მეორე სათათბიროს არჩევნების დროს თუ რომელიმე მუშას შეიამწნევდა, რომ მას პაკეტი მიჰქონდა ყუთში ჩვენი კანდიდატებისათვის, ასეთებს ყველას

აშკარად იჭერდა, პაკეტს გამოართმევდა, რომელსაც ქუჩაში ხევდა და პაკეტის პატრონს ცემით აჯილდოვებდა. შემდეგ ზოგს ქუჩაშივე ანთავისუფლებდა, ზოგს კი, უმეტეს შემთხვევაში, ციხეში ამწყვდე-
 ვინებდა.

მისი წყალობით სისტემატიურად ხდებოდა თვით ქარხნებში მივარდნა—მუშების აწიოკება, ცემა, დაბეზღება, ხშირად ფაბრიკა-ქარხნებში და თვით ბინებში გაჩხრეკა-დაპატიმრება და მრავალი სხვა. ამ თავგასული პერუშკინის თავიდან მოშორება აუცილებელი იყო. 1907 წ. ზაფხულში მესამე რაიკომმა დამავალა: მომეწვია ცნო-ბილი ტერორისტები და მოგვეკლა პერუშკინი. მაშინ მე-3 რაიკომში იარაღოვის ქარხნიდან შემოდის და არჩილ რუხაძე, მადერის ლუდის ქარხნიდან—მუშა გოგოშიძე და სხვა.

მოვიწვიე გამოცდილი ტერორისტი, აეჭალის „კონკაზე“ მომუ-შავე ვიქტორ ჭაბუკიანი, რომელმაც მოიყვანა საიმედო ტერორისტი რომლის გვარი არ მახსოვს. მოვაწყვე პერუშკინზე თავდასხმა ჩერ-ქეზოვის ქუჩაზე. სამწუხაროდ პერუშკინი სიკვდილს გადარჩა და არც ჩვენგან ჩავარდნილა ვინმე. ამის შემდეგ, თუ არა ვცდები, 1908 წ. ზამთარში თუ 1907 დეკემბერში მასზე მოახდინა თავდასხმა ამხანაგ დავახეთქემ. მან ის დასკრა მუზრანის ქუჩაზე, მაგრამ სიკვდილს აქაც გადარჩა, შემდეგ პერუშკინი გაიქცა რუსეთში და მისი კვალი სამუ-დამოთ დაიკარგა.

დ. ნასარიძე.

ნაროდნიკების საიდუმლო სტაგიის ისტორიიდან.

1884 წ., 14 წლისამ, დავტოვე სოფელი და მოვაშურე ტფილისს. აქ სხვა ხელობას ვარჩიე ასოთ-ამწყობობა.

ამ მიზნით მივებარე მესტამზე ექვთიმე ხელაძეს. იქ ჩქარა გავეცანი მომუშავე ამხანაგებს. ვისაც სურდა თვით-განვითარება და საერთოდ დაახლოვება წიგნებთან, იმისთვის სტამბაში მუშაობა ძველად საუკეთესო საშუალება იყო. ამ მხრივ რომ სტამბას მომზიდველობა არ ჰქონოდა, იმ ხანებში იქ მუშაობა გაჭირდებოდა. განსაკუთრებით მაშინდელი სტამბები: ბნელი და ჭუჭყიანი ბინა სარდაფებში, მუშაობის განუსაზღვრელი დრო და ამასთან „ხაზეინების“ უდიერი მოქცევა მუშებისადმი, ეხლანდელი შეგირდებისათვის საზღაპრო ამბავია.

ბინა მქონდა მთაწმინდაში, სადაც სხვა მუშებთან შორის მეტ წილად ცხოვრობდნენ სტამბის მუშები და საზოგადოთ სოფლელი სემინარიელები.

ერთ-ერთი სემინარიელი, რომელსაც მე გავეცანი 1882 წ., იყო ჩემს მეზობლათ მცხოვრები ისიდორე რამიშვილი, რომელმაც გაცნობიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ მითხრა: „უნდა წაგიყვანო ერთ წმინდა ოჯახში, სადაც გვეჩენება საუბარი და ლექციები თვითგაცნობიერებაზე და სხ. მხოლოდ ფრთხილათ იყავი, რომ არასაიმედო პირი არ შემოგვეპაროსო“.

ეს იყო ჩოდრიშვილის ოჯახი. მიხა მაშინ ცხოვრობდა რკინისგზის ლიანდაგის ახლოს, კვირაცხოველის გორაკთან.

მიხა ჩოდრიშვილის ოჯახში ხშირათ იმართებოდა კრებები, რომელსაც სხვა მუშებთან ერთად ესწრებოდა დურგლებთან; ვარდენ გოცირიძე და რამდენიმე სტამბის მომუშავეთაგანი, მათ შორის დ. შერაშენიძე; აგრეთვე ესწრობოდა კრებებს მიხას თითქმის მთელი ოჯახობა.

კრებებს ხელმძღვანელობდნენ ისიდორე რამიშვილი, გოლა ჩიტაძე, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ბართლომე მოსეშვილი და ვინმე „ნიკოლაი“-რუსი (გვარი არ მახსოვს).

მახსოვს, როდესაც ორატორი სისხლის მსმელ მეფეებს შეეხებოდა, მუშები აღელვებული წამოიძახებდნენ ხოლმე: „დანა, დანა მაგათ“.

ზოგჯერ დიდ კამათს იწვევდა აგრეთვე რუსეთის ზოგიერთ ორგანიზაციის მოქმედება, მაგ. როგორც იყო ხელმწიფე ალექსანდრე II მოკვლა და აგრეთვე სხვა ტერორისტული მოქმედებანი. ზოგი მომხრე იყო ტერორის და ზოგი-კი უარყოფდა მას.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ასეთი კრებები მოიშალა და მუშაობა გადატანილ იქნა ცალკე ოჯახებში, სადაც თავისივე ინიციატივით დადიოდა ჩვენი კრებების თითოეული წევრი.

დაახლოებით 1884—1885 წ. მოეწყო პატარა სტამბა. სახელდობრ, ვინ იყო სტამბის დაარსების ინიციატორი არ ვიცი, მხოლოდ ის-კი მახსოვს, რომ საჭირო შრიფტის შოვნა რუსულისა და ქართულის დამავალა გოლა ჩიტაძემ და ადგილიც მაჩვენა, სადაც უნდა მიმეტანა ეს შრიფტი.

გოლას ჰყავდა ერთი ახლო ნაცნობი პარიკმახერი ჩიტო, რომელსაც დარაბაზედაც სწორეთ წარწერაც „ჩიტო“ ჰქონდა.—მან მითხრა: „ეგ ჩვენი თანამოაზრეა და ენდე ისე, როგორც შენ თავსაო“.

საპარიკმახერო „ჩიტო“ იმყოფებოდა გოლოვინის პროსპექტზე, მუხრანსკის შენობაში (ეხლა დამწვარია), კუთხეში, ზუბალაშვილების სახლის კუთხის გვერდზე, მას მეორე მხრივ მეზობლათ ჰყავდა მეხილე „გიგო“.

გოლამ მითხრა: ჩვენი სტამბაც აქ „ჩიტოსთან იქნება მოთავსებული და შრიფტიც აქ უნდა მოიტანოვო“.

წინა ოთახში იყო მოთავსებული საპარიკმახერო, უკანა ოთახში თვითონ პატრონი ცხოვრობდა.

„ჩიტო“—ეს უბრალო დალაქი, განვითარებული და შეგნებული ადამიანი იყო, აგრეთვე იყო კარგი საამხანაგო და სასიამოვნო მოსაუბრე.

დიმიშნულ ადგილას მივხიდე ჯიბით საჭირო შრიფტი და დავამზადე კასა. მუშაობის დროს გოლა არ მშორდებოდა, ზოგჯერ თითქმის გათენებამდე ვმუშაობდით და ერთადვე გამოვდიოდით; ჩიტოც აგრეთვე ჩვენთანვე ერთად დარაჯობდა.

რას წარმოადგენდა ეს პატარა სტამბა?

ის იყო გაკეთებული დიდ ყუთში, ანუ ჩემოდანში. შიგნით იყო გაკეთებული კასა თავის სახურავით, რათა ალების დროს შრიფტი არ გადარეულიყო ერთმანეთში. ყუთშივე იყო მოთავსებული საჭირო ხელსაწყოები: საღებავი, ვერსტატი, გრანკა, ვალოკი და სხ. იბეჭდებოდა ვალოკის საშვალეებით დასველებულ ქაღალდზე.

როდესაც დამზადდა სტამბა, გოლამ გამაცნო ერთი რუსი, სახელათ „ნიკოლაი“ (გვარი არ მითხრა). შეხედულობით შუა ტანისა, ქერა, თვალებ ჩაცვივნილი, უფერული. როგორც ეტყობოდა, დიდი

ტანჯვა-წვალების გამოვლილი ადამიანი იყო; მუშაობდა რკინის გზაზე.

გოლამ მითხრა: „დროებით გზორდები, სტამბის ხელმძღვანელი ნიკოლაი იქნებაო“.

მას შემდეგ, დრო გამოშვებით, ნიკოლაის დაბარებით მცვდილი სამუშაოთ და ხშირათ გათენებამდის ვბეკდავდით პატარ-პატარა პროკლამაციებს, დამხმარე კასების წესდებებს და სხ.

ამ ბინაზე თითქმის ორი წელიწადი დაჰყო სტამბამ.

შემდეგ რამოდენიმე ხანს მუშაობა შეჩერდა, რადგან ჩიტომ განაცხადა, რომ საეკვო პირებს ვამჩნევ და სტამბა უნდა სხვაგან იქნას გადატანილიო.

ცოტა ხნის შემდეგ გოლაც გამოჩნდა, მას სტამბა უკვე გადაეტანა თავის ბინაზე.

გოლას ბინა იყო ეგზარხოსის მოედანზე, სახლი № 7, ჩიხში, მეორე სართულში. ეს იყო ერთი პატარა ოთახი მუშაბანდით. კედელს ჰქონდა განჯინა, რომლის ქვედა ნაწილი იხურებოდა. აი აქ იყო მოთავსებული სტამბა.

გოლას ოთახის მოწყობილობას შეადგენდა: ერთი პატარა ფეხმორტეხილი მაგიდა და ტაბურეტკა; მაგიდაზე იდგა თუნუქის საჩაიე მუდამ ცხელი წყლით; რა დროსაც უნდა მისულიყავ მასთან, ყოველთვის ჰქონდა ჩაი „პრიკუსკით“ და პური; სადილიც ეგ იყო მისი და ვახშამიც. ცხოვრობდა მეტად ხელმოკლეთ. მისი მალალი და გამხდარი ტანადობა, გრძელი შავი თმა, გამხდარი, ჩაყვითლებული სახე, ჩაცვივული თვალები, — ყველაფერი ეს ამტკიცებდა იმის უზომო და დაუღალავ შრომას დაჩაგრულ ხალხის განთავისუფლების საქმეში.

ხშირათ მოიბრენდა აღელვებული და მომცემდა ასაწყობათ ფურცლებს, ან ზეპირათ მიკარნახებდა რკინის გზის მუშა-მოსამსახურეთა შესახებ და დაბეჭვდისათანავე გააქანებდა ხოლმე სადაც საჭირო იყო.

ამავე სტამბაში დაიბეჭდა აგრეთვე რამოდენიმე გვერდი „კაპეიკის ისტორია“ „ოთხი ძმა“-დან. იბეჭდებოდა აგრეთვე სარეგულირაციო წიგნებიდან ამოღებული საყურადღებო ადგილები, (1-4 გვ.), რადგან ქართულად მაშინ არ მოიპოვებოდა ასეთი წიგნები.

ერთ ღამეს ამნაირ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი:

გაცხარებულ მუშაობაში ვართ: მე ვაწყობ, გოლა ბეჭდავს. კარებს მოადგა ვილაც და დაუწყო ბრახუნი. ჩვენ ფერი გვეცვალა, მაგრამ რაღას ვიზამდით, შევუდგეთ გადამაღვას. სტამბის ყუთისთვის ისეთი ადგილი გვქონდა, რომ ერთი ფიცარის ამოღებით, ყუთი ქვეშ ჩადიოდა, იმალებოდა და განჯინა-კი ცარიელი რჩებოდა და არავითარი საეკვო შეხედულება მას არ ჰქონდა.

ეს საქმე რომ კარგათ ჩაეტარეთ, იქვე ჩაისა და პურს შევე-
 ქეცით. გოლამ კარები გააღო და შემოვიდა ვიღაც პოლიციელი—
 უბნის ზედამხედველი.

გოლამ იცნო თავისი ნათესავი უბნის ზედამხედველი და უკმაყო-
 ფილოთ შენიშნა: „შე ოხერო, ამ შუალამისას რას დაეხეტებო“.

ამ პატარა „ტრევოგამ“ გოლა ძალიან ააღელვა იმიტომ, რომ
 ხელი შეუშალა იმ ღამის მუშაობას, მაგრამ მეორე მხრით სტამბის
 დამალვის გამოცდამ კარგათ ჩაიარა.

გავიდა ხანი. გოლა სადღაც წავიდა.

მოახლოვებული იყო ხელმწიფე ალექსანდრე III მოსელა ჩვენში
 (1887 წ.) და ვინც-კი პოლიტიკურათ შენიშნულები იყვნენ, ზოგი გა-
 დაასახლეს და ზოგნიც თვითონვე მიიმაღლნენ.

და სწორეთ ამ დროს აღარც გოლა გამოჩნდა და სტამბაც დაი-
 კარგა; არ ვიცი რა ბედი ეწვია—მთავრობას ჩაუვარდა ის, თუ სად-
 მე გადამალული დარჩა.

რამოდენიმე ხნის შემდეგ გოლა ჩიტაძე გამოჩნდა, მაგრამ ის გო-
 ლა აღარ იყო, რაც წინად: ის თავის ჭკუაზე აღარ იყო...

გოლა სულითა და გულით ნამდვილი, უმწიკვლო, თავდადებუ-
 ლი პატრიოტი იყო თავისი იდეის—ხალხის შეგნებისა და გათვითც-
 ნობიერების. მთელი თავისი ახალგაზრდობა, ეს ულამაზესი ხანა ადა-
 მინის ცხოვრებაში, გოლამ შესწირა მუშა ხალხის განთავისუფლე-
 ბის საქმეს...

ლ. ხელაძე.

ტფილისი. 20 მარტი 1926 წ.

ვ. ს. ყაყაძი

აშხ. სპირიდონ ვაშაძის ხსოვნას.

აშხ. სპირიდონ ვაშაძე, გლეხის შვილი, ქუთაისის მაზრის სოფელ გუბის მცხოვრები იყო. დაწვრილებით არ შემოქმდიოდა მისი ბიოგრაფია გადმოგვით, მე ის გავიცანი 1918 წ. სამტრედიისში. დაახლოებით იყო 36 წლის, სიცოცხლით სავსე, ნამდვილი ამხანაგური გრძნობებით აღსავსე.

1919 წ. აშხ. სპირიდონი ხონის ორგანიზაციას ქ. სამტრედიის ორგანიზაციასთან აკავშირებდა. მას ჰქონდა დავალებული 1919 წ. საოლქო კომიტეტისაგან გამოსვლების ხელმძღვანელობა ნოემბერში როგორც ტენიკურათ წინასწარ, აგრეთვე იდეურად თვით გამოსვლების დროს. მან პირნათლად შეასრულა დაკისრებული მოვალეობა: აიღო თავისი რაზმით გუბი, ქუტირი და გამოეშურა სამტრედიისაკენ თანახმად სამხედრო გეგმისა, როგორიც შემუშავებული იყო. მოვიდა კულაშამდის, კულაშელ ანხანაგებსაც აეღოთ ხელში ძალა-უფლება, ამ დროს მოუსწრო გვარდიელებით, გვარდიის შტაბის უფროსმა ვლადიმერ ჯიბლაძემ და „ბრონევიკმა“. შეერთებულმა კომუნისტურმა რაზმმა აშხ. სპირიდონის ხელმძღვანელობით დაიწყო კულაშის თემში სოფ. ნაბაკეში, სადაც უფრო ძლიერი იყვნენ კომუნისტები. გათენებისას მენშევიკების გვარდიამ სოფელს შემოარტყა ალყა ვლ. ჯიბლაძის ხელმძღვანელობით.

აშხ. სპირიდონმა მოასწრო იარაღის შენახვა ამ სოფელში და გაიყვანა ყველა ამხანაგები სოფლიდან უზიტყვით. მერმე ჩაუარდათ ხელში მენშევიკებს რამოდენიმე ამხანაგი, ლანიში, ქვიტირში, ხონში, მაგრამ სადაც მეტი საფრთხე იყო, იქ კი სპირიდონმა გამოიჩინა საუცხოო გამჭირაობა.

1919 წ. 7 მაისს საბჭოთა რუსეთთან დადებული ხელშეკრულების შემდეგ მენშევიკების მიერ განთავისუფლებული იქნენ კომუნისტები, თითქოს გამოცხადებული ვიყავით ლეგალურად.

აშხ. სპირიდონიც ამ დროს გამოჩნდა და მუშაობდა ქუთაისის გუბერნიისში. მალე დაიწყეს მენშევიკებმა რეპრესიები და კომუნისტების დაპატიმრება. დაპატიმრებულ იქნა აშხ. სპირიდონიც და გადასახლებული ბაქოში.

1920 წელს, როცა უმწერველოსობამდის მივიდა სამოქალაქო ომი საბჭოთა რუსეთში, ბაქოს პროლეტარიატმა გამოაცხადა 10%-ნი

პარტიული მობილიზაცია ვრანგელის წინააღმდეგ. ამხ. სპირიდონი ჩაეწერა რაზმში, გაემგზავრა გამარჯვების სრულის რწმენით; ვრანგელი და ძმანი მათნი, მენშევიკებითურთ, ძლეულ იქნენ, გაქრენ როგორც გაზაფხულის თოვლი, შავი ზღვის ტალღებს მისცა ისინი ძლევამოსილმა წითელმა ჯარმა. მას აქეთ ამხ. სპირიდონ ვაშაკიძის არა ისმის რა, ვინ იცის როდის, და სად ეკვეთა მტერს ამხ. სპირიდონი.

ეს კი ცხადია, მან პირნათლათ შეასრულა თავისი რევოლუციონური წმინდა მოვალეობა. 10%—მობილიზაციით გაწვეულმა საერთო რიცხვიდან, პირადათ მან, ყველა 100% შესწირა მუშურ-გლეხურ საქმეს.

დაუვიწყარი იქნება ამხ. სპირიდონის სახელი!

ამხ. სპირიდონს დარჩა მოხუცი დედა და დაი სოფ. გუბში, ხონის რაიონში.

ვ. სტურუა.

4/IV—23 წ.

ილიკო იმერლიშვილი (მსახათელი).

ილიკო იმერლიშვილი დაიბადა 1886 წელს მცხეთაში. მამა მისი (იორდანე) იყო მეტად ღარიბი, მიწის მუშა. ილიკო სწავლობდა სოფ. მცხეთის სკოლაში, თავიდანვე ეტყობოდა, რომ ნიჭიერი იყო, მაგრამ რადგანაც მშობლები ზედმეტად ღარიბი ჰყავდა, იძულებული შეიქნა, დაეტოვებინა სწავლა 1898 წ. ამის შემდეგ ილიკოს პირველად ვხედავთ სტამბაში 1902 წ. აქედან ვასო ხუციშვილის ჩაგონებით შემოდის სტამბების ერთ-ერთ წრეში. აქ მას მიანდევს არალეგალური ლიტერატურის გავრცელება და ფულის შეგროვება ამხანაგებში. დადგა 1905 წ. ამ დროს ილიკო მზადაა ეკვეთოს მტერს. დაიწყო სომეხ-თათართა შეტაკება ტფილისში, მთავრობის მიერ მოწყობილი და ილიკოც მესამე რაიონიდან (მთაწმინდა) მიდის პირველ რაიონში — (ნაძალადევი) და ეწერება რაზმში. იქ ღებულობს იარაღს და მიდის თათრის მოედანზე, სადაც ღირსეულად ასრულებს თვის საქმეს. არ დაავიწყდებათ მაშინდელ მის ამხანაგებს ერთი შემთხვევა: იმ ღამეს, როცა თათრის მოედანზე ცეცხლი გაძლიერდა და თათრების ბრბო თანდათან დახურული ბაზრისკენ მოიწევდა, გავრცელდა ხმა, რომ ალი ბალას (ასე ეძახდნენ თათართა ბრბოების ერთ წინამძღოლს შუა ბაზარში უნდა შეიჭრესო. მეორე მხრივ კიდევ სომეხებს უნდათ შეტევა მოედანზეო. სილიბისტრო ჯიბლაძემ უთხრა ვალერა ბილანოვს, რომ აერჩია ერთი ჯგუფი რაზმელების და დამდგარიყო დახურულ ბაზრის შესავალში, და თუ ეცდებოდა მართლა წრის გარღვევას, რომელიმე მხარე, ეხმარათ იარაღი. და თუ გაჭირდეს საქმე, ყუმბარებიც იხმარეთო, დაუბარა. შუალამისას მართლაც თათრები გამოვიდნენ ცეცხლით და მაშხალებით და დაიწყეს მოგროვება მოედანთან. როცა დაატყეს, რომ ძალიან ემატებოდნენ, იქ მდგომ აფიცრეს მიეშართეთ გაეგზავნა სალდათები და მიეცა გაფრთხილება, ნუ გროვდებიანო. მან გვიპასუხა: მე ნაბრძანები მაქვს უკან დავიხიო, სანამ განსაკუთრებული რამე ბრძანება არ მომივა ამის შესახებო. მაშინ აღექსანდრე ობოლაძემ, როგორც ათის თავმა, გასცა განკარგულება გვესროლა და გაგვეფანტა შეკრებილეს ბრბო. მაგრამ რაზმელებმა გასროლა ასე ადვილად ვერ გაბედეს. გავარდა მხოლოდ ილიკოს თოფი... შემდეგ სხვა რაზმელებმაც გაისროლეს. ცოტა ხანს შემდეგ ბრბო გაბრუნდა. ალაგას დარჩა ორი დაჭრილი (ერთი მძიმეთ), რომელიც მალე მოკვდა, აღარ იყო მერე მოსვენება ილიკოსგან. რომ რად მოვკალით ის კაცი, უნდა სიტყვით მოგვეხდინა გავლენაო... ასე სომეხ-თათართა ქლეტა ტფილისში შეჩერებულ რევოლუციის მატჩანე

იქნა. დაიწყო ქუჩებში „ქეშმარიტ რუსთა კავშირის“ წევრებსა და მუშებს შორის სისხლიანი შეტაკებები. ილიკო ყველგან მხნელ და გაბედულად მხარს უმშვენიებს თავის მებრძოლ ამხანაგებს; ერთ-ერთი ასეთი შეტაკების დროს ერთ „მანიფესტანტს“ ილიკო ჰგლეჯს გულიდან სამფეოვან ნიშანს და, როგორც „ტრიუმფი“, მოაქვს მესამე რაიონში ვასო ურუშაძისთან, რომელიც იმ რაიონში მოწინავე ხელმძღვანელ მუშად ითვლებოდა.

რევოლუციამ თითქმის მინელება იწყო. პარტიაში დიდი მერყეობა იწყება, უმრავლესობა აშკარა გამოსვლაზე ტაქტიკური მოსაზრებით წინააღმდეგი ხდება—ბევრს ისე პრინციპი და პარტიის ტაქტიკა არ აწუხებდა, რამდენადაც თავის გადარჩენა, ამ შემთხვევაში ილიკო თავისი ამხანაგებით, რომელთა შორის იყვნენ: ა. ობოლაძე, გ. ავალიანი, ტ. ჯაში, არკადი ელბაქიძე, ს. ტომარაძე, არამ პოლოსოვი, გ. თოფურაძე, ა. ფიცხელაური, ა. ვარსიმაშვილი, ვ. ნასარიძე, დ. ბაქანკალაშვილი და ყანდარელი (პატარა მცხეთელი) ეყოფიან მთავარ ორგანიზაციას და აარსებენ მთაწმინდაში რევოლუციონერ სოც.—დემოკ. მუშათა ჯგუფს.

1905 წ. რეაქციის შემდეგ მთაწმინდაში იყო საიდუმლო სტამბა, რომელსაც ილიკო ხელმძღვანელობდა (იბეჭდებოდა პროკლამაციები). ერთ ღამეს უბანს ალყა შემოარტყეს (სტამბას ეძებდნენ). ილიკომ ისარგებლა რა ღამის სიბნელით, ზურგზე წამოიკიდა დაშლილი მანქანის ნაწილები და მიიმალა. ეს სტამბა მოთავსებული იყო „ხალიან მაშოს“ სახლში. ეს მაშო ცოცხალია, მას დიდი ღვაწლი მიუძღვის როგორც ილიკოს, ისე სხვა რევოლუციონერთა დახმარებაში,

იმ ხანად შანტაჟისტების ბრბომ ისარგებლა „მთაწმინდის ჯგუფის“ სახელით. მათ მოახერხეს რამდენიმე საზიზღარი საქმის ჩადენა. მაგრამ ილიკოს წყალობით ბევრმა ინანა დაბადების დღე. საზოგადოდ ილიკო სასტიკი წინააღმდეგი იყო შანტაჟისტურ მოქმედებისა და ამხანაგებმაც მას მიაჩნდნენ ასეთი ბოროტი პირებისათვის გაცეა პასუხი და ისიც სასტიკად უმასპინძლდებოდა მათ. როდესაც მთავარმა ორგანიზაციამ სცნო ჯგუფის ნამდვილი რევოლუციონერი საქმიანი მოქმედებანი, მაგრამ გაუწია რა ანგარიში იმასაც, რომ ნაძირალებიც სარგებლობდნენ ამ ჯგუფის სახელით, გამოგზავნა მოსალაპარაკებლად წარმომადგენლები. მათ, როგორც ძველმა, უფრო გამოცდილმა ამხანაგებმა აუხსნეს ჯგუფის წევრებს, რომ მათი ამ გზით მოქმედება საზარალო იყო, როგორც პარტიისათვის, ისე პირადად ჯგუფის წევრებისათვის. ჯგუფი ორ ფრთად გაიყო, ილიკო იმ ფრთას ეკუთვნოდა, რომელიც მომხრე იყო შეერთებისა, (რაც არ მოხდა), ვინაიდან მთავარი ორგანიზაცია არ დასთანხმდა ჯგუფის მიერ წამოყენებულ პირობებზე. რომ გაიგეს ნაძირალა ხალხმა, ჯგუფის დაშლა, ეხლა უფრო მოუხშირეს საზიზღარ საქმეების ჩადენას. მაგრამ

ჯგუფის ორივე ფრთა სრული ღირსებით იცავდა თავის სახელს. ილიკოს წინამძღოლობით მოხდა ტემნიკოვზე თავდასხმა, რომელსაც მოუკლეს ამხანაგი და გოროდოვოი, თვითონ ტემნიკოვი გადარჩა, ეს მოხდა გრიბოედოვის ქუჩაზე. აგრეთვე ილიკო იმერელიშვილმა და ფიცხალაურმა მოკლეს ჟანდარმი გრუნინი ბროსეს ქუჩაზე. პოლიციაც მიხვდა ჯგუფის ძალის დაშლას და თამამად დაუწყო დევნა მის წევრებს. ერთ ასეთ შეტაკებაში, რომელიც მოხდა გოლოვინის პარსპეტზე აფიცრებთან და გოროდოვებთან, დაატყვევეს ავალიანი და ტომარაძე, ილიკო გადარჩა. ის წავიდა კახეთში: კარგა ხანს დაჰყო კახელ ამხანაგებთან. ერთ დილას მაზრის ბოქაულმა გედევანოვმა დაატყვევა (1907 წ. დეკემბრის რიცხვებში) ილიკო თავის ორ ამხანაგით, გედევანოვმა ეს სამი ამხანაგი მიუმატა წინა დღით დაქვრიულ ოთხ კაცს და დააბრალა რაღაც მძიმე საქმე, რისთვისაც ყველა ესენი ციხეში მოათავსეს. ამხანაგებმა ილიკოს ციხეში იარაღი შეუგზავნეს, რადგანაც სამხედრო სასამართლოდან მოსალოდნელი იყო სასტიკი განაჩენი. ერთ დილას 1908 წ. მაისის რიცხვებში, როცა ციხის კარებზე ბევრი მნახველები იყო, ზოგი ნახვას ელოდა და უგზავნიდა სანოვავებს, ამ დროს ერთმა ქალმა შეგზავნა ერთი ქილა მაწონი, რომელშიც თურმე მოთავსებული იყო ყუმბარა. აი ამ მაწონის ქილით ისარგებლეს, მოახდინეს არეულობა, ამ ყუმბარის ხმაზე გაიკაფეს გზა და გამოვიდა 17 კაცი, მათ შორის ილიკო, თავის ამხანაგებით.

1909 წელს ილიკო მძიმე ავად გახდა ანთებით და იძულებული იყო თავის დედმამის სახლში დაწოლილიყო. ერთ ღამეს ილიკოს სახლს ალყა შემოარტყეს, მაგრამ ილიკომ აქაც გატყვევა შესძლო. ამის შემდეგ ილიკო სულ დუშეთის მაზრაში მუშაობს. 1913 წელს იანვრის რიცხვებში შენიშნეს, რომ ილიკო თავის ამხანაგით ჩამოვიდა ტფილისში ცოლშვილის სანახავად და რადგანაც შეუძლებელი იყო თავის ოჯახში მისვლა, ამისთვის იგი სხვის ოჯახში, ნაძალადევში, შეხვდა ცოლშვილს. აქ ალყა შემოარტყეს იმ სახლს, სადაც ილიკო იმყოფებოდა. აქ მოკლულ იქნა ილიკოს ერთი ამხანაგი, თითონ ილიკომ კი გატყვევა მოასწრო.

ამის შემდეგ უფრო გააძლიერეს ილიკოს ძებნა, გაამრავლეს ჯამუშები როგორც მაზრაში, ისე ქალაქში. ილიკოს სახელიც გაიზარდა ხალხში. ხალხი მას თვლიდა გმირად და აღფრთოვანებით იხსენიებდა. მაზრის ორგანიზაციაც იჭერს კავშირს ილიკოსთან და ანდობს დუშეთის მაზრის უფროსის მოკვლას.

როცა, ის თავის ამხანაგებით ამ საქმისთვის ყუმბარებს ამზადებდა, ამ დროს გაუქსდათ ყუმბარა, რამაც იმსხვერპლა ილიკო და ერთი მისი ამხანაგი...

ანტონ გრიგოლის ქე კალანდარიშვილი.

(1852—1908)

ჯერ კიდევ მამისაგან ჰქონდა მას ნაანდერძევი მშრომელი ხალხის სამსახური...

1858 წელი გურიაში. ბნელეთით მოცული გურიის გალატაკებული გლეხობის ცხოვრება. მონობა სრული: ნივთიერი, პოლიტიკური, ადამიანის ძალზე გადაცვლა, „პირველი ღამე“, შიმშილი, ცემა.. ხალხის სისხლით გაუმძღარ თავადებს გადაუწყვეტაო ნიგოითლების მორიგი აწიოკება, მიწის უფლების ართმევა! დაირაზმა „მაღალი წოდება“, გაირეკეს წინ შინაყმები და მიადგენ სასიმიდლებს დასაცლელად.

— „ან სიკვდილი, ან გამარჯვება“, — აი ერთად ერთი გადაწყვეტილება, რომელიც უკარნახა ნიგოითლებს მაჭუტაძეების გაბოროტებულმა თავდასხმამ!!.

სძლია ხალხის ერთობამ, მისმა შეთანხმებულმა გალაშქრებამ, ტანჯულთა თავგანწირვამ გაფანტა თავადების რაზმი. ამ ისტორიულ ჩხუბს მსხვერპლიც მოჰყვა, შეტაკების ადგილას უსულოდ დაეცა ღატაკი გლეხი... ამ გამოსვლებში ხალხის მეთაური ანტონის მამა, გრიგოლი, იყო... ის პირველი კეტით ხელში გაუძღვა გლეხობას მუქთახორების წინააღმდეგ, მაგრამ საუბედუროთ ეს იყო გამარჯვება მხოლოდ რამდენიმე საათით... თავადობას მალე მოეშველა მთავრობა — პრისტავ-სტრაჟნიკებით, შემდეგ ჯარიც, დაიწყო საშინელი შურისძიება, დაიჭირეს მოთავეები, შეიპყრეს ტყეში გადამაღული გლეხები, საჯაროთ ამუშავდა მათრახი, როზგები!..

1858 წ. ღირსეულად ეზიარა ნიგოითის გლეხობა გმირულ რევოლუციონურ სულისკვეთებას ამ შემთხვევაში, მაგრამ როგორ გაუძლებდა ის, რიცხვით მცირე და ორგანიზაციულად მოუმზადებელი, მთავრობის ჯარების შეტევას... ეს იყო მხოლოდ სტიქია, მაგრამ მომავალი ბრწყინვალე გამარჯვების სიმბოლიური მაჩვენებელი!.. მტარვალეებმა დაჭერილ გლეხებით გაავსეს ქუთაისის სატუსალო. ბევრი ციმბირში გაიგზავნა, ზოგიერთები გზაში დაიხოცნენ. სოფელს საშინელი და დაუნდობელი ეგზეკუცია ჩაუყენეს, რომელიც არ მოშორდა საზოგადოებას, ვიდრე სრულიად არ გამოსჰამა ხალხის

უკანასკნელი ავლადიდება!.. ქუთაისის ციხეში გაგზავნეს გაბაწრული ანტონის მამაც.

ანტონი ხშირად გვეტყოდა ნიგოითის ახალგაზრდობას: „ქუთაისის გზა მამა ჩემმა მასწავლა“. პატარა ანტონი დადიოდა ქუთაისში ფეხით, რადგან მაშინ რკინის გზა არ ყოფილა. ნახულობდა საკანში გამომწყვდეულ მამას და მის ახალგაზრდულ, სახალხო საქმისათვის წარმოშობილ გულში იმ თავითვე გროვდებოდა და იჭედებოდა დიდი ძალა და მტკიცე ხასიათი, სახალხო საქმისათვის თავდადებისა. ნიგოითში დღესაც ცოცხალია ზოგიერთი მოხუცი, რომლებიც გადმოგვცემენ ანტონის მამასთან მოგზაურობის ნამდვილ ამბავს. ანტონი ხშირად ნახულობდა და საკმელი მიჰქონდა მამასთან. მეტად ამალღვებული იყო, ტყვე მამის მიერ ციხეში შვილის პირველი შეხვედრა... მამას უკვირდა, როგორ გაიგნო გზა პატარა ანტონმა ქუთაისის ციხისაკენ.

ციხეში მამასა და შვილს შორის ასეთი საუბარიც იმართებოდა:

— ჩემო კარგო ბიჭო, რაფერ მოდი აქ, როგორ ხარ, ცოცხალია თუ არა ჩემი ულვაშების მტერი პაწია კოწიეი. ნუ წუხარ ბაბა, კოწიეი კარგათ არის, მარა ძალიან მოწყენილია, უფროსი ძამიეი ბატონმა წაართვა!..

— რაფა ამბობ ბიჭო, ხომ არ გაგიეებულხარ?!..

— ასეა მამილო, წაგვართვა ბატონმა; მირონაი ყმათ აიყვანა...

საშინელი შურის ძიების გრძნობით აღავსო ამ ამბავმა მამის გული, მაგრამ რას გახდებოდა, ის „საიმედო“ საკანში იყო გამომწყვდეული...

— „ბიჭო, როცა შემდეგ მოხვდე, კოწიას ცომზე ხელი დარტყმევით და ისე გამომცხვარი მჭადი მომიტანე, ერთი მაინც ველირსო ჩემი წვერულვაშის გლეჯია ბიჭის, ჩემის საყვარელი კოწიეის თითების დანახვას... უთხრა პატარა ანტონას დატუსაღებულმა მამამ.

ბეჯითად და დროზე შეასრულა პატარა ანტონმა საყვარელი მამის თხოვნა, მაგრამ მამა ცოცხალი აღარ დახვდა. ის ციხეში მოშვედარიყო!.. სამუდამო ნიშანი დაადო პატარა ანტონის სათუთ სულიერ აგებულებას მამის ასეთმა მწარე ბედმა. ანტონი ღირსეული მემკვიდრე გამოდგა გმირული სულით აღტყინებულ მამისა და გასაოცარია, მასაც ასეთივე ბედი ეწია: თავის მამისამებრ, ისიც ქუთაისის ციხეში მოკვდა, ხალხის საქმისათვის თავდადებული. მშრომელი ხალხის ნამდვილი შვილი, ანტონი, იცნობდა თავისი მოძმეების აუტანელ მდგომარეობას და მთელი ენერგიით ჩაბმული იყო გლეხობის განთავისუფლების საქმეში. ანტონი მონაწილეა გურიის გლეხობის პირველი რევოლუციონური გარიჟრაჟების, ის ამ განთიადის პირ-

ველი ტოროლაა. ბუნებით დინჯი, გონებით მდიდარი, ტკბილი მოსაუბრე, ის იქცევედა გლეხობის ყურადღებას. თავისუფალ დროს ის იყო გლეხობაში და ტკბილად ესაუბრებოდა მათ ყოველგვარ ჭირვარამზე. ანტონის გულწრფელ და ტკბილ სიტყვას სოფელელებიც თბილი გრძნობით გამოეხმაურენ, ანტონი უყვარდათ, მას აფასებდნენ!.. ერთ დროს, 1894—96 წლებში, ხალხში ხმა იყო გავარდნილი, — ანტონი სოციალისტების საიდუმლო მამასახლისიაო... თავადობა და მღვდლები ხედავდნენ ანტონის გავლენას ხალხზე და ეს მათ არ მოსწონდათ.

— ანტონის შეგირდი ხომ არ ხარ, პუშკოვა რომ „გაგიძვირებია“, ხშირად დაუყვირებდნენ მდიდრები დასაქირავებელ სოფლის მუშას!.. ხალხის მტრები მიხვდნენ ვისთან ჰქონდათ საქმე და ანტონიც მიზანში ამოიღეს, ის მორიგ მსხვერპლად დაისახა შავმა ძალებმა!.. ანტონი რევოლუციონურ საქმეში ფრთხილი და მოხერხებული მუშაკი იყო. ის მტერს ხელში ადვილად არ ჩაუვარდებოდა, მაგრამ, სამწუხაროთ, ამ მხრივ ერთხელ მას ბედმა უმტყუნა, — ცოლის ავადმყოფობის გამო ხელი შეეშალა, დროზე ვერ გადაშალა რევოლუციონური ლიტერატურა და პოლიციამ სასიამოვნო „საგძალი“ გაიტანა მისი სახლიდან. იპოვნეს ბინაზე ლიტერატურა და სხვადასხვა საბუთები. ჯალათებმა სრულიად დაარბიეს მისი ოჯახი. გაბაწრეს ანტონი, მისი სიძეც და გადაგზავნეს ოზურგეთის ციხეში.

ეს იყო 1907 წ. ანტონს ციმბირში გადასახლება გადაუწყვეტეს, მაგრამ მისმა დაქანცულმა სხეულმა ვერ აიტანა საკანი და გარდაიცვალა ქუთაისის ციხეში.

ასე გმირი მამის ბედი ეწვია ხალხისათვის თავგანწირულ შვილს!..

ანტონის სახელი მუდამ ძვირფასი, მუდამ საყვარელი და პატივსაცემი იქნება მშრომელი გლეხობისათვის, ის მოგვაგონებს რევოლუციის ალიონის, თავისუფლების მერცხლის პირველ საამურ ჭიკჭიკს და დაუფიწყარიც იქნება მომავალი თაობისათვის...

ბ. ფ.

პარსიული არქივი

რუსეთის სოც. დემ. მუშათა პარტია.
პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

ტფილისის პროლეტარის ფურცელი *).

5 აპრილი 1910 წ.

№ 1.

რ. ს. დ. მ. პ. ცენტრალური კომიტეტის რეზოლუციები.

გაერთიანების შესახებ.

ქვემოთ მკითხველი წაიკითხავს რ. ს. დ. მ. პარტიის ცენტრალური კომიტეტის უკანასკნელი პლენარული სხდომის რეზოლუციას სადაც უმათავრესად ყურადღება აქვს მიქცეული საკითხს გაერთიანებისა და ფრაქციულობის მოსპობის შესახებ.

ჩვენ ის აზრით, ყველა ის, ვისაც კი უყვარს ჩვენი პარტია, ვინც მიისწრაფვის არა მის დასანგრევად, არამედ —ასაღორძინებლათ, ვისაც გული სტკივა მისი ახლანდელი შედარებითი სისუსტით და ეძებს საშუალებას მის გასაძლიერებლათ, სიხარულით შეხვდება ამ რეზოლუციებს.

დიდია ის საფრთხე, რომელიც ჩვენს პარტიას წინ უდგას. ყოველი მხრიდან ესხმიან მას — დაწყებული შავრაზმელებიდან ბ. ბ. კა-

*) ეს გაზეთი ტფილისში გამოდიოდა რუსულ და ქართულ ენებზე. აქ მოთავსებული რეზოლუციები ჩვენ ვიპოვნეთ ტფ. საგუბერნიო ჟანდარმთა სამმართველოს არქივში, ჟანდარმერიის მიერ გადაბეჭდილი და „საქმეებში“ ჩაყვრებული. ეს რეზოლუციები ჩვენ შევადარეთ 1910 წლის (იანვრის) პლენუმის რეზოლუციებს, მოთავსებულთ წიგნში — Российская Коммунистическая партия (б) в резолюциях ее съездов и конференций (1896—1924 г. г.). რეზოლუციები დაბეჭდილია სწორად მხოლოდ არა სრულად. ზემოთ დასახელებულ წიგნში რეზოლუციებს ასეთი სათაური და შესავალი აქვს: „რ. ს. დ. მ. პ. ც. კ. პლენარული კრება (იანვარი 1910 წ.). 1910 წლის იანვარში პარიზში შესდგა საკმაოდ მწაშნელოვანი შეჩერების შემდეგ, რ. ს. დ. მ. პ. ც. კ. პლენარული კრება. გადამწყვეტი ხმით დაესწრო 14 ამხანაგი, სათათბირო ხმით მოწვეული იყვნენ ცენტრალური ორგანოს მთელი რედაქცია და ც. კ. ერთი კანდიდატი, არჩეული ლონდონის ყრილობაზე. ამას გარდა, სათათბირო ხმით დაშვებულ იქნა ამა. ტროცკი, როგორც წარმომადგენელი გაზ. „პრავდასი“, რომელიც ენაში გამოდის“.

„რევ. მატ.“-ს რედ.

დეტებამდე, სტოლიპინის მთავრობა რომ არ მოვიხსენიოთ. ყველანი იმის ცდაში არიან, რომ აღგავონ ის დედამიწის პირიდან.

ასეთ მომენტში, როცა საკითხი დგას პარტიის „ყოფნა არ ყოფნისა“, გაერთიანებას მოითხოვს პარტიის არსებითი ინტერესები.

ამიტომ ც. კ. რეზოლიუციები საესებით დროულია, თუ დავვიანებულათ არ ჩავთვლით.

მიუხედავად ამისა, მზგავსათ ზოგიერთებისა, ჩვენ არ ვოცნებობთ, რომ უთანხმოება და აზრთა სხვაობა საერთოდ დაუყოვნებლივ მოისპობა. ეს ჩვენ შეუძლებლათ მიგვაჩნია. სამაგიეროთ შესაძლებლათ და აუცილებლათ მიგვაჩნია რასკოლის მოსპობა. შესაძლებლათ მიგვაჩნია საერთო პარტიული მუშაობის დაყენება პირველ რიგში, მეორეში კი—უთანხმოების საკითხები. ასე უცქერით ჩვენ ც. კ. რეზოლიუციებს და ვფიქრობთ, რომ ამ შემთხვევაში არ ვშორდებით რეზოლიუციებს, რადგანაც თვით ც. კ. იდეური ბრძოლისათვის ფრაქციებს თავისუფლებას უტოვებს.

დიად, იდეური ბრძოლა, იდეური უთანხმოება იყო და იქნება განსაზღვრულ დრომდე, მაგრამ უნდა აღმოფხვრილ იქნას რასკოლი, ორგანიზაციის განთვითება, მუშაობის დაქსაქსვა. აი ეს არის მთავარი. ამას მოითხოვს ჩვენგან პარტიის ინტერესები.

ამ გარემოებას ჩვენ, ტფილისელებმა, განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მივაპყრათ... აგერ წელიწადია, რაც ტფილისის ორგანიზაცია გაითიშა. ჩვენ მიერ არა ერთხელ მიმართულ მოწოდებაზე გაერთიანებისკენ, ამხ. მენშევიკებს ხმაც არ ამოუღიათ.

ახლა მდუმარებას ამ საკითხში უნდა ბოლო მოეღოს. მათ აშკარად უნდა განაცხადონ სურთ გაერთიანება თუ არა.

ამხანაგებს, უეჭველია ახსოვთ, გაერთიანების პირობათ ჩვენ წამოვაყენეთ პარტიულობა. იგულისხმება, რომ ამ პირობას ჩვენ არც ახლა უარვყოფთ და ვაცხადებთ: ჩვენ გავერთიანდებით ყველა იმათთან, ვინც კი დაემორჩილება საერთო პარტიულ დადგენილებებს.

რამდენათაც ჩვენ ვიცით, ამხ. მენშევიკები ფორმალურად დაეთანხმნენ ც. კ. რეზოლიუციებს და მის წარმომადგენელს აცნობეს გაერთიანების მომზრენი ვართო, მაგრამ ამით საკითხი არ სწყდება. აუცილებელია დაუყოვნებლივ გადადგმულ იქნას პრაქტიკული ნაბიჯები. უკეთუ ამხ. მენშევიკები მართლა დაემორჩილებიან საერთო პარტიულ დადგენილებებს, მაშინ ჩვენ გაერთიანებას არ შეხვდება არავითარი დაბრკოლება.

ამიტომ, ვიმეორებთ, საჭიროა ცხოვრებაში გავატაროთ რაც დაწერილა და თქმულა და შევეუდგეთ გაერთიანებას.

ჩვენის მხრით მზად ვართ ამისთვის.

ტფილისის კომიტეტი რ. ს. დ. მ. პ.

1. მდგომარეობა პარტიაში.

1908 წლის პარტიულ კონფერენციის ძირითად დებულებათა განსავითარებლად ც. კ. აღგენს:

1. ს. დ. ტაქტიკა თავისი პრინციპიალური საფუძველით მთლიანია, ეხება საკითხი აშკარა სამოქალაქო ომის და საზოგადოებრივ შერყევის ეპოქას, თუ საზოგადოებრივი მოღუწების პერიოდს. ეს ტაქტიკა გათვალისწინებულია ყოველთვის იმის მიხედვით, რომ მოგვეცეს მაქსიმუმი შესაძლებლობისა იმ შემთხვევაში, უკეთეს დღევანდელ მომენტში უეცარი ცვლილება ხდება და აგრეთვე იმ შემთხვევაშიაც, თუ შედარებით მოცემული პოლიტიკური პირობები მოღუწებულია.

რუსეთის შეგნებული პროლეტარიატისათვის, რომელიც თავს აღწევს იმ შებოჭილ მდგომარეობას, რაშიც დროებით მოაქცია გამარჯვებულმა კონტრ-რევოლიუციამ, პირველად იშლება შესაძლებლობა დაირაზმოს ს. დ. პარტიის მასიურ ორგანიზაციაში, გაატაროს და შეუფარდოს შეგნებულად და თანდათანობით საერთაშორისო სოც. დემ. ტაქტიკური მეთოდი, გამოიმუშაოს ისეთი ტაქტიკა, რომელიც გათვალისწინებული იქნება არა მოცემული კონკრეტული მომენტისათვის, არამედ—სხვა პირობებისათვის, რომელიც შეიძლება წარმოიშვას 1905 წლის რევოლიუციის დამარცხების შემდეგ პერიოდში, —რომელიც იქნება შერყეული აბსოლიუტიზმის შეგუება არსებულ კაპიტალისტურ წყობილებასთან. პროლეტარიატის ტაქტიკამ ხელი უნდა შეუწყოს საკუთარი ძალების დაგროვებას და კლასიური ბრძოლის ენერგიის განვითარებას,—რა ფორმაშიაც არ უნდა გამოიხატოს კონტრ-რევოლიუციონური პოლიტიკის აუცილებელი დამარცხება, რომელიც იმის ცდაშია, რომ შეეგუოს აბსოლიუტიზმის ბურჟუაზიულ განვითარებას და რა ფორმაშიაც არ უნდა გამოიხატოს აუცილებელი საზოგადოებრივი კრიზისი. ამ ტაქტიკას პროლეტარიატი გამოჰყავს აშკარა რევოლიუციონური ბრძოლის გზაზე და ამავე დროს მას შესაძლებლობას აძლევს გამოიყენოს თავის სასარგებლოთ ბრძოლაში კონტრ-რევოლიუციის მერყევი რეჟიმის წინააღმდეგობა.

2. მუშათა მოძრაობა რუსეთში განიცდის უდიდესი გარდატეხის პერიოდს. ერთის მხრით მასიური ბრძოლის მეტად დაჭვეთება, რეპრესიების მეტის-მეტი გაძლიერება, კაპიტალის გაერთიანება და მისი შემოტევა, ორგანიზაციის დანგრევა და ინტელიგენციის გაქცევა პარტიიდან—ყველაფერი ეს ჰქმნის ს. დ. პარტიაში მწვავე კრიზისს. მეორეს მხრით ყველაფერიდან სჩანს, რომ ყველგან გზას იკაფავს ს. დ. მუშათა ახალი თაობა, რომელთაც ს. დემოკრატიის ხელმძღვანელობით რევოლიუციაში და კონტრ-რევოლიუციაში გაუვლიათ პოლიტიკური შკოლა და რომელნიც მიისწრაფვიან რევოლიუციის

ამოცანებისა და მისი მეთოდების დაცვას, ეძიებენ ბრსოლის ფორმებს პარტიული ს. დ. ორგანიზაციის განსაახლებლათ.

მ. მუშათა მოძრაობის ასეთ მდგომარეობაში ყველგან ემჩნევა, რომ მუშათა კლასის შეგნებული წარმომადგენლები მისწრაფვიან ს. დ. პარტიულ ძალთა კონცენტრაციისა და პარტიული მთლიანობის განმტკიცებისაკენ.

ხალხის წვრილ-დემოკრატიულ და ლიბერალურ ფენებში დაწყებული ფართო კონტრ-რევოლუციონური მიმდინარეობა აძლიერებს შეგნებულ პროლეტარიატის მისწრაფებას დაიცვას თავისი კლასიური პარტია, მისი რევოლუციონური მიზნები და მოქმედების მეთოდები, შეამკიდროვოს ყველა ს. დ. გაძლიერებულ და შემოტევაზე გადმოსულ მტრების წინააღმდეგ.

პროლეტარიატის აშკარა გამოსვლები როგორც სათათბიროს ტრიბუნაზე (მესამე სახელმწიფო სათათბიროს ს. დ. დეპუტატების საშვალებით), ისე ლეგალურ ყრილობებზე და სხვა და სხვა ლეგალურ დაწესებულებებში ხელს უწყობს მისი ძალების შემკიდროვებას, აძლიერებს მასში მისწრაფებას დაუპირდაპირდეს დანარჩენ კლასებს, ორგანიზაციული გავლენა მოახდინოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე და ასე დაიცვას რევოლუციონურ-სოციალ დემოკრატიული მიზნები და თავისი მოძრაობის კლასიური ხასიათი.

უფრო და უფრო ფეხს იკიდებს ის შეგნება, რომ აუცილებელია დაქსაქსული, არალეგალური ს. დ. ჯგუფების ვაერთიანება ღია და ნახევრად ღია დაწესებულებათა და პარტიულ მუშათა უჯრედებში გამოყენებულ იქნას ყველა ლეგალური დაწესებულებები მასიური მოძრაობის ასაღორძინებლათ და ყველა ამ დაწესებულებათა ს. დ. მუშაობის დასაყრდენ პუნქტებათ გადაქცევა; უფრო და უფრო ფეხს იკიდებს მისწრაფება, რათა ბოლო მოეღოს მუშაობის შინაურულად (კუსტარულად) წარმოებას და ხელი შეეწყოს ადგილებზე ც. კ. ხელმძღვანელობით ნაყოფიერ მუშაობას.

მარქიზმის შეგნება-შეთვისებასა და თავიანთი სოციალისტური მხედველობის გაღრმავებასთან ერთად მოწინავე მუშებში მტკიცდება შეგნება ეკონომიური ბრძოლის გაძლიერებისა და პროფესიონალური გაერთიანებისა, აგრეთვე პოლიტიკური აკტივაციის გაძლიერებისა მასაში.

4. ს. დ. მოძრაობის იდეურ-პოლიტიკურ სფეროში წარმოიშვა ისეთი ამოცანები, რომლებიც დაჟინებით მოითხოვენ პარტიულ მთლიანობას და ანხორციელებენ მას ყოველგვარ დაბრკოლებათა გარეშე:

ა) სოც. დემოკრატიული მოძრაობის ისტორიული პირობები ბურჟუაზიული კონტრ-რევოლუციის ეპოქაში ჰქმნის როგორც ერთ-ერთ სახეს ბურჟუაზიული გავლენისა პროლეტარიატზე ერთის მხრივ,

არალეგალური ს. დ. პარტიის უარყოფას, მისი როლის და მნიშვნელობის შემცირებას, რათა შეკვეცილ იქნას პროგრამული და ტაქტიკური ამოცანები და ლოზუნგები რევოლუციონური სოც. დემოკრატიისა და სხ. მეორე მხრით, — ს. დემოკრატიის სათათბიროში მუშაობის უარყოფას და ლეგალური შესაძლებლობით სარგებლობას, სარგებლიანობის არ შეგნებას, არც ერთისა და არც მეორესი, მოუხერხებლობას იმისა, რომ რევოლუციონურ-დემოკრატიული ტაქტიკა შეფარდებულ იქნას თანამედროვე მომენტის თავისებურ ისტორიულ პირობებთან და სხ.

ბ) ასეთ პირობებში ს. დ. ტაქტიკის განუყოფელ ელემენტად ითვლება ორივე გვარი განხრის გადალახვა და ს. დ. მუშაობის გაღრმავება-გაფართოვება პროლეტარიატის კლასობრივი ბრძოლის ყოველგვარ სფეროში, ასეთ განხრათა საშიშროების განმარტება.

გ) ჩამოთვლილ ორივეგვარ განხრათა საშიშროების შეგნება და მათი გადალახვის ამოცანა კიდევ უფრო აუცილებლად ჰქმნის რ. ს. დ. მ. პ. ორგანიულ მთლიანობის აღდგენას და ეს გარემოება ზემოხსენებულ ობიექტიურ პირობებთან დაკავშირებით აშლიერებს აუცილებლობას ფრაქციულობის მოსპობისა, ცოტად თუ ბევრად ორგანიულად მოწყობილი ფრაქციების დაშლას და მათ ისეთ მიზნდინარეობათ გადაქცევას, რომელიც არ დაარღვევდნ პარტიული მოქმედების მთლიანობას.

(მთლიანად მიღებულია ერთხმად)

2. მორიგი საერთო პარტიული კონფერენციის მოწვევის შესახებ.

ვინაიდან ამ ეტაპად საოლქო ორგანიზაციები ოლქების უმეტეს ნაწილში დანგრეულია და ფართო საოლქო კონფერენციების მოწვევა პოლიტიკურ ხასიათის დაბრკოლებათა გამო გაძნელებულია, ც. კ. ურჩევს საოლქო დელეგაციათა არჩევნები მოხდეს შემდეგ საფუძველზე.

ა) ადგილობრივ ორგანიზაციებთან თათბირის შემდეგ ც. კ. თითოეულ ოლქში აღნიშნავს ს. დ. მოძრაობის თვალსაჩინო პუნქტების შესაფერ რიცხვს. დელეგატთა საერთო რიცხვი განაწილებული იქნება ამ პუნქტებს შორის;

ბ) მცირე მნიშვნელობის მქონე ს. დ. ორგანიზაცია ამა თუ იმ პუნქტისა უერთდება დელეგატის არჩევის დროს მახლობელ მსხვილ პუნქტს.

შენიშვნა 1-ლი: ამით არ შეიძლება უარყოფილი იქნეს საოლქო კონფერენცია, უკეთეს მისი მოწვევა შესაძლებელი იქნება.

შენიშვნა 2-რე: ამასთან ც. კ. დაბეჯითებით მოუწოდებს ამხანაგებს კონფერენციის დელეგატები უეჭვილად

აირჩიონ იმ პარტიულ მუშაკთაგან, რომელნიც ადგილობრივად მუშაობენ.

ც. კ. აუცილებლათ მიაჩნია დღის წესრიგის წინასწარ დამუშავება ადგილებზე და ურჩევს ამ საკითხების გარჩევა გადატანილ იქნას არა მარტო რაიონულ, საქარხნო და სხვ. პარტიულ უჯრედებში, არამედ იმ ს. დ. შორის, რომელნიც ლეგალურ მოძრაობაში მონაწილეობდნენ და მზად არიან აღადგინონ ორგანიზაციული კავშირი პარტიასთან. იმ პარტიულ ჯგუფებმა, რომლებიც მუშათა ლეგალურ მოძრაობაში მუშაობენ, ამ არჩევნებში მონაწილეობა უნდა მიიღონ იმ საერთო წესით, რომელიც შემოღებული იქნება ყველა სხვა პარტიული უჯრედებისათვის.

იღებს რა მხედველობაში იმ გარემოებას, რომ სრული ორგანიზაციული კავშირის დამყარება ს. დ. მუშაობის სხვადასხვა ფორმებს შორის ადგილებზე წარმოადგენს უდიდეს სიძნელეს, რის შესასრულებლათ საჭირო იქნება დიდი ხნის ბეჯითი მუშაობა, და აღიარებს რა, რომ მახლობელ საერთო პარტიულ კონფერენციაზე რაც შეიძლება მეტი რიცხვის მონაწილეობა იმ პარტიულ მოღვაწეთა, რომელნიც ჩაბმული არიან მუშათა ღია მოძრაობაში, შესძლებდა ამ ამოცანის წინ წაწევას,—ც. კ. აუცილებლათ მიაჩნია დამატებით წარმომადგენლობა ლეგალურ მოძრაობის ს. დ. ჯგუფთაგან, რომელნიც მზად იქნებიან მტკიცე ორგანიზაციული კავშირის შექმნისა ადგილობრივ პარტიულ ცენტრებთან. ანიჭებს რა ამ დამატებით დელეგატებს სათათბირო ხმას, ც. კ. საკითხის საბოლოოდ გადაწყვეტას იმის შესახებ, სათათბირო თუ გადაწყვეტი ხმით სარგებლობენ ისინი, ურდგენს თვით კონფერენციას.

მახლობელი საერთო რუსეთის კონფერენციის წარმატებით მომზადებისათვის და მუშათა მოძრაობის სფეროში მომქმედი სოც.-დემ. შემდეგი შეკავშირებისათვის ერთ პარტიულ ორგანიზაციად ც. კ. ურჩევს საოლქო პარტიულ ცენტრებს იკისრონ ადგილობრივ და საოლქო თათბირების მოწვევა ფაბრიკა-ჭარხნების, რაიონული და სხ. კომიტეტების ძირითად პარტიულ უჯრედების მუშაკთა ერთის მხრით და მეორე მხრით, ს. დ. პარტიულ ჯგუფების და აგრეთვე მუშათა მოძრაობაში მონაწილე ცალკე მოღვაწეთაგან.

ამგვარ თათბირთა ამოცანას უნდა შეადგენდეს საერთო პარტიული კონფერენციის დღის წესრიგის საკითხების გარჩევა, აგრეთვე ყველა მიმდინარე საკითხების გარჩევა სოც.-დემ. ადგილობრივი მოღვაწეობიდან.

ც. კ. გათვალისწინებული აქვს კონფერენციისათვის შემდეგი წინასწარი დღის წესრიგი:

1) ეკონომიური ბრძოლა. პროფკავშირები ლეგალური და არა-ლეგალური; პროფ. პრესა. შერეული კომისიები. მამასახლისთა ინსტიტუტი და სხ.

2) პარტიის მუშაობა სათათბიროს მოღვაწეობასთან დაკავშირებით (მათ შორის მუშათა კანონმდებლობის საკითხები. მუშათა დაზღვევა და სხ).

3) ორგანიზაციული მონაწილეობა საზოგადოებრივ ყრილობებში და ყოყელგვარ სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ დაწესებულებებში, სადაც კი აღიმძვრება მუშათა კლასის ინტერესი (ქალაქის საბჭოები, ერობები, მოქალაქეთა და ამრჩეველთა საზოგადოებანი და სხ.)

4) კოოპერატივები.

5) პროპაგანდული და ორგანიზაციული მოღვაწეობა სხვადასხვა ლეგალურ საზოგადოებებში (განმანათლებელი საზოგადოებები, კლუბები, სიფხიზლის საზოგადოებანი, არსებულ საზოგადოებათა განმტკიცება და ახლების დაარსება)

6) პროპაგანდისა და აგიტაციის საკითხები (ც. ო., მუშური გაზეთი, ფურკლები და პროკლამაციები, ბროშურები, ლეგალური პრესა, თვით-განვითარების ჯგუფები, პარტსკოლა)

7) პარტიის ბიუჯეტი. (პარტორგანიზაციების ფინანსიურად პროლეტარულ საფუძველზე დაყენება, საწევრო ვადასახადის წესიერად გადახდა, ფულის შეკრება, არალეგალური პრესისათვის ფულის გაღება)

8) საორგანიზაციო საკითხები (პოლიტ. სახელმძღვანელო ცენტრი რუსეთში, მოქმედებათა გაერთიანება ადგილებზე, ადგილობრივ ორგანიზაციათა შორის კავშირის აღდგენა).

(მიღებულია ყველას მიერ. ერთმა თავი შეიკავა)

10. ფრაქციული ცენტრების შესახებ.

იმ რეზოლიუციის მიღებით, რომელიც მიმართულია პარტიაში ფაქტიური მთლიანობის შექმნისაკენ და ამხ. ბოლშევიკების დეკლარაციის გამო, რომლითაც დაშლილია თავისი საორგანიზაციო ცენტრი და დახურული „პროლეტარი“, — ცენტრალური კომიტეტი სრულიად დარწმუნებულია, რომ ც. ო. რედაქცია გაატარებს რა ც. კ. მიერ ერთხმად მიღებულ რეზოლიუციებს, ხელს შეუწყობს ყველა ლიტერატურულ ძალების, განურჩევლად მიმდინარეობათა, შეკავშირებას და გამოსთქვამს რწმენას, რომ პარტიისა და პარტიული მთლიანობის ინტერესები მოითხოვენ ახლო მომავალში გაზეთ „Голос Социал-Демократа“-ს დახურვას.

თანახმად ამისა ც. კ. მიმართავს ამხ. მენშევიკებს—ც. კ. და ც. ო. წევრებს წინადადებით მიიღონ ყოველი ზომები ამ მიზნის მისაღწევად თავიანთ მახლობელ თანამოაზრეებზე გავლენის მოხდენით (მთლიანად მიღებულია ერთხმად)

აი, ბოლშევიკების დეკლარაცია:

ვინაიდან ც. კ. უკანასკნელ სხდომაზე გადადგმულია მთელი რიგი ნაბიჯები ფრაქციული ცენტრების გასაუქმებლათ და რ. ს. დ. მ. პ. ორგანიზაციული მთლიანობის შესაქმნელად;

ვინაიდან ც. კ. მიერ ერთხმად მიღებულია პოლიტიკურად საყურადღებო და პარტიულად სავალდებულო რევოლუცია, რომლითაც დაგმოილია ლიკვიდატორობა და „ოჯოვიზმი“ და აღიარებულია ბრძოლის საჭიროება ამ მიმდინარეობასთან, პოლიტიკური ხაზის განუყოფელი ელემენტისათვის, ამ ხაზის ცხოვრებაში გატარება კი უზრუნველყოფილია ც. ო. შემადგენლობით;

აგრეთვე, ვინაიდან პარტიის მენშევიკურ ნაწილში, კერძოთ ხელმძღვანელთა შორის, აშკარად გამოსკვივის მისწრაფება ბოლო მოუღონ თავიანთ ფრაქციულ განთვითებას, გააუქმონ თავიანთი ფრაქციული ორგანოს გამოცემა, აღიარებულ იქნას ც. კ. საზღვარ გარეთელ ბიუროს სალაროს მთლიანობა და ხელი შეუწყოს თავას მხრით ამ მთლიანობის ცხოვრებაში გატარებას,—

ჩვენ, ქვემოთ ხელის მომწერნი, ვეგებებით რა პარტიის ორგანიზაციული მთლიანობის მომწიფებულ მოთხოვნილებებს, ვაცხადებთ:

1) ჩვენ ვშლით თავის ფრაქციულ ცენტრს;

2) ჩვენ ვსწყვეტთ გახეთ „პროლეტარი“-ს, გამოცემას, ვიტოვებთ რა უფლებას ახლო მომავალში გამოვსცეთ მისი საბოლოო ნომერი უკეთუ მენშევიკების ფრაქციული ორგანო გამოსვლას განაგრძობს.

3)

4) ამ ორ პუნქტში ლაპარაკია ბოლშევიკების მიერ თავიანთი ქონებისა ცეკისათვის გადაცემაზე და მათ მიერ ბოლშევიკური წმინდა ლიტერატურული ჯგუფის შექმნაზე.

ბ) ჩვენს განკარგულებაში არსებულ დინარჩენ თანხას ვაბარებთ კერძო შემნახველს, რომელსაც წინადადებას ვაძლევთ მიბაოებული თანხა გადასცეს ც. კ. სალაროს ორი წლის ვადაში, უკეთუ ამ ხნის განმავლობაში აღმოჩნდება, რომ მენშევიკური ფრაქცია აგრეთვე აუცილებელ ზომებს ღებულობს მენშევიკური ცენტრის მართლა გასაუქმებლათ და პარტიის ორგანიზაციული მთლიანობის განსამტკიცებლათ. იმ ნაბიჯებათ, რაც ჩვენ იძულებულს გვყოფს შემნახველს მოვსთხოვოთ ფულების დაბრუნება, ჩვენ მიგვაჩნია: მენშევიკების მიერ თავიანთი ხელმძღვანელი ფრაქციული ორგანოს გამოცემის განგრძო-

ბა, მენშევიკური ფრაქციული სალაროს არსებობა, საერთო პარტიული ცენტრებისთვის რუსეთში და საზღვარ-გარეთ დახმარების, ხელის შეწყობის უარყოფა.

13. პარტიული დისციპლინისაგან გადახვევა.

აღენიშნავთ რა, რომ ლონდონის ყრილობიდან დაწყებული საქმეებთან დაკავშირებით . . . პარტიაში ადგილი ჰქონდა პარტიული რეზოლიუციების საწინააღმდეგო ფაქტებს, რომ ზოგიერთმა ამხანაგებმა ჩაიდინეს ისეთი დანაშაული, რაც არღვევს პარტიულ დისციპლინას, მაგრამ გვაქვს რა მხედველობაში ამასთან ერთად ის, რომ:

1) ხსენებულ ამხანაგების განზრახვაში არ შედიოდა პარტიის ინტერესებისათვის ვნების მოტანა,

2) რომ ის ამხანაგები, რომელთა წინააღმდეგაც წამოყენებულია ბრალდებანი, ხელმძღვანელობდნენ პარტიის ინტერესების არა სწორი გაგებით;

3) რომ ეს არა სწორი გაგება ამასთან აიხსნება ზოგიერთ საქმეთადმი იმ ატმოსფერით, რომელსაც თან ატარებს მომენტი, რაც უშუალოდ თან მოყვება ხოლმე ჩასთან ბრძოლით გამოსვლების პერიოდს;

4) რომ ორგანიზაციული წესების დარღვევა და გადახვევა პარტიული დისციპლინისაგან ზოგიერთ ზემოთჩამოთვლილ საქმეთა მიმართ მჭიდროდ არის დაკავშირებული არსებულ ფრაქციათა და მათ ბრძოლასთან პარტიის შიგნით,—

ც. კ. გადაჭრით ჰკიცხავს ამგვარ გადახვევას პარტიული რეზოლიუციებისაგან, პარტიული დისციპლინის დარღვევას და აუცილებლათ მიაჩნია მიღებულ იქნას ყოველგვარი ზომა, რომ ასეთ მოვლენებს პარტიაში კვლავ არ ექნეს ადგილი.

რედაქციისაგან.

ზოგიერთ ტექნიკურ მიზეზების გამო დანარჩენი რეზოლიუციები და ც. კ. წესდება გადადებულია შემდეგისათვის.

რ. ს. დ. მ. პ. ტფილისის კომიტეტის გამოცემა
სტამბა ტფილისის კომიტეტისა.

რევ. მოქრაობა აღმოსავლეთ ავ.-კავკასიაში მთავრობის მოხსენების თანახმად.

(იხ. „რევ. მატ“. № 3 (13) 1925 წ.)

ერევნისა და ელისავეტპოლის (განჯის) გუბერნია.

1903 წლის გასულს სომეხთა საეკლესიო მამულების ხაზინის მიერ ჩამორთმევის დროს მოხდა დიდი არეულობანი, რამაც გამოიწვია საქმეში შეიარაღებულ ძალთა ჩარევა. არეულობა მოხდა, სხვათა შორის, ელისავეტპოლში 29 აგვისტოს, ბაქოში—2 სექტემბერს და შუშაში—12 სექტემბერს. არეულობის ჩაქრობის დროს ბრბოს წინააღმდეგ იხმარეს იარაღი, რის გამო არეულობის ზოგიერთი მონაწილენი დაჭრილი და მოკლული იქნენ. მთავრობის ასეთი მოქმედების გამო სომხური რევოლუციონური პარტიები მოუწოდებდნენ ხალხს იარაღი აკენ. დროშაკელების პროკლამაცია სხვათა შორის ასე ხსნიდა ამ ფაქტს: „ეს სეკულიარიზაცია (საეკლესიო ქონებათა ჩამორთმევა) რომ ხდებოდეს თვითმმართველი ხალხის მიერ, სასულიერო წოდების ხელიდან რომ ქონება გადადიოდა ხალხის მიერ არჩეულ რომელიმე დაწესებულების ხელში, რომელიც დაქვემდებარებული იქნებოდა საზოგადოებრივ კონტროლისადმი, ამაზე დათანხმება კიდევ შეიძლებოდა. ნამდვილათ კი ხდება სრულიად წინააღმდეგი. თვითმმართველი ხალხიდან და ხალხის მიერ არჩეულ საეკლესიო ხელისუფლებიდან ქონება ამ შემთხვევაში გადადის არავისგან არჩეულ თვითმპყრობელი მთავრობის განკარგულებაში. თვითმპყრობელი ბიუროკრატია, რომლის ხელშიც გადადის სომხის ხალხის მრავალ-მილიონიანი საზოგადო ქონება, პრინციპიალურად არა სცნობს საზოგადოებრივ თვითმმართველობას, საზოგადოებრივ კონტროლს. მისი კანონია—აშკარა ძალადობა, უხეში თვითნებობა“. დაბოლოს პროკლამაცია მიმართავს რუს მოქალაქეთ და აცხადებს, რომ დროშაკელები რუსეთის მთავრობის წინააღმდეგ ადგებიან რევოლუციონურ გზას.

მოწოდებაში, რომელსაც სათაურად აქვს: „ყველა დაჩაგრულე-ბო შეერთდით!“ ლაპარაკია სომეხთა მიერ მოხდენილ იმ არეულობაზე, რომელიც ირჩევა ერევნის საოლქო სასამართლოში 1903 წლის 23 დეკემბერს. აქ ნათქვამია, რომ არეულობის მონაწილეები თავი-

ანთი თავგანწირვითა და წვალებით... გზას უხსნიან თვითმმართველი სომხის ხალხის განთავისუფლებას“. შემდეგ ნათქვამია, თუ როგორ უნდა იქნას დასჯილი რუსეთის მთავრობა, „რომელმაც აშკარად, ყველას დასანახად, გასტეხა ემბიადინის სალაზო და გაიტაცა სომეხთა ფული“. ამ მოწოდებას ხელს აწერს: „სომეხთა თავდაცვის ცენტრალური კომიტეტი“.

მეორე პროკლამაციაში სათაურით—„ყველა ჩაგრულნი შეერთდით“. რომელსაც იგივე კომიტეტი აწერს ხელს, ნათქვამია, რომ სომეხებისადმი მიყენებული ტანჯვა-წვალება (ციხე, გადასახლება, მკვლელობა) ვერ აძლუბენ სომხის ხალხს გაჩუმდეს, რომ ასეთმა სისასტიკემ მომქმედი ორგანიზაციები ისე განამტკიცა, რომ მის წინააღმდეგ არ ძალუძს განაგრება არავითარ დესპოტიურ ძალას.

პროკლამაციაში, რომელსაც არავითარი სათაური არა აქვს და ხელმოწერილია „სომეხთა თავდაცვის ცენტრალური კომიტეტის“ მიერ, გამოთქმულია პროტესტი იმ ახალი ძალადობისა და თვითნებობის წინააღმდეგ, რომელსაც მიმართა თვითმპყრობელობამ და ლაპარაკია იმის შესახებ, თუ როგორი წინააღმდეგობა გაუწია სომხის ხალხმა მთავრობას საეკლესიო ქონების ჩამორთმევის დროს. შემდეგ პროკლამაცია აცხადებს, „რომ სომეხობა დგება რევოლუციონურ გზაზე, დარწმუნდა რა იმაში, რომ ეს ერთად-ერთი საშუალებაა... ჩვენი საუკუნის უდიდესი ბოროტების—თვითმპყრობელობისაგან თავის დასახსნელად.

რევოლუციონური კომიტეტები რჩევა-დარიგებას აძლევდნენ სომეხებს, თუ როგორ მოიქცენ ისინი ქონებათა ჩაბარების დროს. ასე მაგ., ქ. შუშაში 16 სექტემბერს 1903 წ. კახანჩინის ეკლესიის მსახურს მინას ხუნუნცს (ტფ. სასამ. პალ. პროკურორის საქ. № 232—1903 წ.) აღმოჩნდა ცნობა „ნაციონალური თავდაცვის ადგილობრივი კომიტეტისა“ და „ტერორისტების“ წერილი. „ნაციონალური თავდაცვის ადგილობრივი კომიტეტი“ წინადადებებს აძლევს კონსისტორიას და მის მსახურთ, რომ მათ ამ გადამწყვეტ მომენტში უარი არ თქვან თავიანთ თანამდებობაზე, რომ ყველა ფულები, რომელიც მათ აბარია, დაუყოვნებლივ გადასცენ ეპარქიალურ სემინარიის სამზარუნველოს, რომ ქონების ჩამორთმევის დროს არავითარი მონაწილეობა არ მიიღონ ჩაბარებაში, რომ არავითარი ხელწერილი არ მისცენ, უკეთუ მთავრობა ასეთს მოითხოვს. ამას გარდა ნათქვამია შემდეგი: „ქალაქის საბჭოს წევრი—სომეხები და განსაკუთრებით ქალაქის თავი ბახშიბეკი, საერთოდ არც ერთი სომეხი არ უნდა დაესწროს ქონების ჩამორთმევას. ქალაქის თავმა ბახშიბეკმა და საერთოდ ხმოსანმა სომეხებმა უნდა მაგალითი აიღონ დიდი ქალაქებიდან, სადაც ქალაქის თავმა ნოვიკოვმა, (ბაქოს ქალაქის თავი) სრულიად

სხვა ერის პირმა, როდესაც მას წინადადება მისცეს დასწრებოდა ქონების ჩამორთმევაზე მშვიდათ განაცხადა: „მე საქმე არა მაქვს მტაცებლობასთან, მე ქალაქის თავი ვარ“-ო. ქონებათა მმართველნი მამიკონბეგი და სირულიში ვალდებულნი არიან არავითარი დახმარება არ გაუწიონ ქონების ჩამორთმევისას, არ აჩვენონ სად იმყოფება მამული, მისი საზღვრები და საერთოდ არ მისცენ ამის შესახებ არავითარი ცნობა. თითქმის პირი ვალდებულია სისწოროთ აასრულოს მასზე დაკისრებული გადაწყვეტილება. ვინც ასე არ მოიქცევა, მოელის სიკვდილი“. წერილიდან სჩანს, რომ ის გაგზავნილია მინას ხუნუნცის სახელზე, რომელშიაც „ტერორისტები“ ურჩევენ მიჰბაძოს თანამომდეთა მაგალითს. ამათ წინააღმდეგობა გაუწიეს ქონებათა მიმღებ კომისიას, რის გამო არავითარი სასჯელი არ მიუღიათ.

ამ პროკლამაციათა გამოსვლას ნაწილობრივით წინ უსწრებდა, ნაწილობრივით მაშინ მოხდა, როდესაც გამოვიდა მთელი რიგი ტერორისტული აქტები, უმთავრესად მიმართული იყო თანამდებობის პირთა წინააღმდეგ, რომლებიც ებრძოდნენ სომხურ მოძრაობას, და თვით სომხების წინააღმდეგ, რომელთაც ბრალს სდებდნენ სომხური ეროვნული იდეების ლალატში. ამ ნიადაგზე ჩადენილი ერთი დანაშაულთაგანი იყო ს. ვაგარშაპატის (ეჩმიადინის მახ.) მცხოვრების სარგის პატოიანის მკვლელობა. მომხდარი მკვლელობის შესახებ შემდეგი გამოიჩვენა: მოკლული პატოიანცი ს. ვაგარშაპეტის სხვა საპატიო მცხოვრებთან ერთად მიწვეული იყო იმ თავმჯდომარის მიერ, რომელსაც დავალებული აქვს სომეხთა საეკლესიო ქონების ჩამორთმევა 1903 წ. 12 ივნისის კანონის თანახმად. პატოიანცმა არა თუ ხელი მოაწერა ოქმზე, ქონების ჩამორთმევის შემდეგ, არამედ თარჯიმანის როლსაც ასრულებდა თავმჯდომარესა და მოწვეულ საპატიო პირთა შორის. სწორედ ამის შემდეგ პატოიანცს სიკვდილით დაემუქრენ სომეხთა ნაციონალური ინტერესების ლალატისათვის.

1903 წ. სექტემბრის 13-ს პატოიანცი მოკლულ იქნა ორი ბოროტმოქმედის მიერ. ერთმა ბოროტმოქმედმა რევოლვერიდან ესროლა პატოიანცს, მეორემ — ხანჯალი დასცა მუცელში.

ამ საქმეზე ჩვენების ჩამორთმევის დროს პატოიანცის მეზობელმა სტეფანე კავანოვმა, რომელმაც აგრეთვე ხელი მოაწერა ქონების ჩამორთმევის აქტს დაასახელა თუ ს. ვაგარშაპეტის სოფლიდან ვინ ითვლებოდა სომხური რევოლუციონური კომიტეტის წევრად. ტფილისის სასამართლო პალატის პროკურორის მეორე საქმიდან სჩანს, რომ ეს სტეფანე კავამოვი მოკლულ იქნა ხანჯლით 1904 წლის ნოემბრის 6 სოფ. ვაგარშაპეტში. მკვლელები ვერ იქნა აღმოჩენილი, მაგრამ მაშინვე დაიბადა აზრი, რომ ეს მკვლელობა მომხდარი იყო პოლიტიკურ ნიადაგზე, რადგანაც ოქმზე ხელის მოწერის გამო კავამოვ-

მა რამდენჯერმე მიიღო მუქარის წერილი, სადაც სიკვდილით ემუქრებოდნენ და 1903 წლის სექტემბერში მას სახლი დაუწვეს.

1904 წლის დამდეგს ერევნის, ელისავეტოპოლის (განჯის) და ბაქოს გუბერნიებში სომეხთა მოძრაობის ნიადაგზე მთავრობის მოხელე-პირთა წინააღმდეგ მოხდა მთელი რიგი ტერორისტული აქტები. 1904 წ. იანვრის 5-ს სამი ბოროტმოქმედი თავს დაესხა ყარსის პოლიცემისტერს თავ. ხერხეულიძეს. ერთმა ბოროტმოქმედმა სროლა დაუწყო რევოლვერიდან თავ. ხერხეულიძეს, მეორე — ხანჯლით მივარდა ხერხეულიძის მცველ გოროდოვოის — გაძიევს, რომელიც დაჭრილ იქნა, თავ. სერხეულიძის ახსნით თავდასხმის მიზეზათ მას მიაჩნია ყარსში მცხოვრები სომეხების უკმაყოფილება მისი სამსახურით. სომეხების აზრით, განაცხადა ხერხეულიძე, მე ვარ დამნაშავე იმაში, რომ უკანასკნელ თვეებში ყარსიდან გადასახლებულ იქნენ პოლიტიკურად არა საიმედო სომეხები.

1904 წ. იანვრის 24-ს ერევანში და იმავე წლის 17 მარტს ეჩმიადინში თავს დაესხნენ სასიკვდილოთ ეჩმიადინის მაზრის უფროსს შმერლინგს, რომელიც პირველი თავდასხმის დროს დაჭრილ იქნა. თავდასხმის მიზეზად გახდა ადგილობრივი სომხური რევოლიუციონერი კომიტეტის უკმაყოფილება მაზრის უფროსის მოღვაწეობით. შმერლინგი სასტიკად ებრძოდა სომეხების ნაციონალურ-რევოლიუციონურ მოძრაობას და რამდენიმე დღით ადრე, სანამ მასზე თავდასხმა მოხდებოდა, მან დააპატიმრა სომეხთა ცნობილი მწერალი და რევოლიუციონერი სარკის გაიკუნია.

1904 წ. მარტის 25-ს ალექსანდროპ. მაზრის ს. კაპანჩაში განიზრახეს ამ სოფლის ეკლესიის მოძღვარის ტერ-სააკოვის მოკლა, რისთვისაც ბოროტმოქმედნი მას თავს დაესხნენ. თავდასხმის დროს განუცხადეს, რომ მას ჰკლავენ სომეხთა საქმის ღალატის გამო, როგორც გამოირკვა ერევნის ქანდარმთა სამმართველოს მიმოწერიდან, ტერ-სააკოვი მართლა აწვდიდა ქანდარმერიას ცნობებს სომეხთა მოძრაობის შესახებ. 24 ივლისს 1904 წ. ტერ-სააკოვს მეორეჯერ დაესხნენ თავს, დაბოლოს 1904 წლის ნოემბრის 1-ს ის მოკლულ იქნა. ტერ-სააკოვს, სხვათა შორის, ბრალად ედებოდა სომეხთა სასულიერო მართველობის საწინააღმდეგო მოხსენების წარდგენა.

1904 წ. მარტის 31-ს ალექსანდროპოლის ქალაქის პოლიციის გოროდოვოი ალექსანდრე დარდიმანოვი დღის 1 საათზე სახლიდან წავიდა და აღარ დაბრუნებულა. გოროდოვოი დარდიმანოვი ერთადერთი საიმედო კაცი იყო ალექსანდროპოლის პოლიციის მთელს შემადგენლობაში, რომელიც მიუხედავად იმისა, რომ სომეხი იყო, ებრძოდა სომეხთა რევოლიუციონურ მოღვაწეობას ასე მაგ. 1903 წლის მარტში მისი მოხსენების თანახმად ალექსანდროპოლის

პირველი ნაწილის ბოქაულმა ნაშჩასკიმ დააპატიმრა სომეხთა ფარული კრება რაფაელოვის სახლში, სადაც სხვათა შორის მონაწილეობდა გაიკ ამატუნი. დარდიმანოვი გაფრთხილებას ღებულობდა, რომ მას მოჰქლავდნენ სომეხთა ინტერესების ღალატის გამო. 20 სექტემბერს დარდიმანოვს თავს დაესხა ორი ბოროტმოქმედი და რამოდენიმე ალაგას ხანჯლით დასკრეს.

1904 წ. 1 ივნისს ერევანში მოკლულ იქნა გოროდოვოი მკრტიჩ ელოევი, რომელმაც სიკვდილის წინ განაცხადა, რომ ის სომეხებმა მოჰკლეს. მიუხედავად იმისა, რომ ელოევი სომეხი იყო, ის იყო ყველაზე საიმედო აგენტი პოლიციისა, რომელსაც სომეხთა რევოლუციონური მოძრაობის შესახებ პოლიციაში მიჰქონდა ცნობები. ამიტომ პოლიციემისტერი ბაგუევის აზრით მისი მკვლელობა მომხდარია პოლილიკურ ნიადაგზე—სომეხთა მოძრაობის შეთაურთა გაცემის გამო.

8 ივნისს ეჩმიადინის მაზრის ს. ავგანატუნში მოკლულ იქნა სომეხი ივანე სერგეევი, რომელმაც მართლმადიდებლობა მიიღო. მას ბრალს სდებდნენ სომეხთა დაბეზლებაში. რომ ეს მკვლელობა დაბეზლების გამო იყო ჩადენილი, შემდეგიდან სჩანს: მას მოსკრეს ყურები, „რომლითაც აყურადებდა“ და ენა—„რომლითაც აბეზლებდა.“

24 ივნისს ქ. ერევნის განაპირად სომეხთა უბანში მოკლულ იქნა ნახიჩევანის მცხოვრები მიხეილ კუზნეცოვი, რომელმაც სიკვდილის წინ სთქვა, რომ ის მოჰკლა სამმა სომეხმა, ვინაობის დასახელება ვერ მოასწრო. ნახიჩევანის პირველი ნაწილის ბოქაულმა დაადასტურა, რომ კუზნეცოვი სომეხია, მართლმადიდებელი, ორი თვით ადრე, სანამ მოჰქლავდნენ განაცხადა, რომ ხმები დადის ჩემი მოკვლის შესახებ, რადგანაც სომეხები ბრალს მდებენ დაბეზლებაში.

11 ივლისს ს. ივდირში მოკლულ იქნა სურმალინის მაზრის უფროსი პოდპოლ, ბოგუსლავსკი. თავდაპირველად ეს საქმე უნდა გარჩეულიყო როგორც სახელმწიფო დანაშაულის საქმე, მაგრამ შემდეგ მისი გამოძიება-გარჩევა დაიწყო საერთო წესით.

13 ივლისს სოფ. კამარლიუში მცხოვრებ ბოქაულ სკიბინსკის თან მივიდა სოფ. მეგრამ-კიურდ-კენდის მამასახლისის თანაშემწე სააკ ტარიევრდოვი და აცნობა, რომ ერევნის მაზრის ზოგიერ სოფლებში ემზადებიან აჯანყებისათვის, აგროვებენ ფულს იარაღის შესასყიდად და ოსმალეთის სომეხების სასარგებლოთ. ტარიევრდოვის ცნობით ზოგიერთი სომეხები აგრეთვე ხმებს ავრცელებენ, რომ კავკასიის მთავარ-მართველი თავ. გალიცინი მოკლული იქნება პეტერბურგიდან დაბრუნებისას; გოლიცინის მოსაკლავად უკვე დანიშნული ჰყავს სომეხთა რევოლუციონურ კომიტეტს კაცები და ის სომეხები, რომლებიც ფულის გაღების წინააღმდეგი არიან, მოკლულ იქნებიანო. ბოქაულთან

საუბრის შემდეგ ტარივერდოვი წავიდა სახლში და იმავე 13 ივლისის მოკლული იპოვეს თავისივე სოფელში.

სააკ ტარივერდოვის მიერ მოტანილი ცნობა მთავარმართებლის მოკვლის განზრახვის შესახებ გამართლდა 1904 წლის ოქტომბრის 14. ამ თავდასხმისა და აგრეთვე ბოგუსლავსკის მოკვლის გამო გამოცემულ პროკლამაციაში, სათაუროთ—„თანამემამულენო“, რომელსაც ხელს აწერს „სომეხთა თავდაცვის რევოლუციონური კავშირის ცენტრალური კომიტეტი“ ლაპარაკია სომხის ხალხის საუკუნოებრივ უფლებების დარღვევაზე“ რუსეთის აღვირ-ახსნილი მონარქიის მთავრობის მიერ. შემდეგ ჩამოთვლილია მომხდარი მასიური არეულობანი. თავ. გოლიცინის მოკვლის განზრახვა, ანდრეევისა და ბოგუსლავსკის მკვლელობა, მოწოდება განმარტავს, ყველაფერი ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ეს არის სომეხი ხალხის დამოუკიდებელათ არსებობის განვითარების ნიშნები, რომელიც (ხალხი), გმირული წინააღმდეგობის გაწევის გზაზე შემდგარიო“.

1904 წ. ნოემბრის 10-ს სომეხის მიერ გასროლილი რევოლვერიდან დაჭრილ იქნა ალექსანდროპოლში პირველი უბნის ბოქაული ნაშჩანსკი, რომელიც გამოძიებას აწარმოებდა სომეხთა მოძრაობის შესახებ. თვით ნაშჩანსკიმ განაცხადა, რომ სამი დღით ადრე თავდასხმამდე ის გააფთხილა ამის შესახებ ალექსანდროპოლის ციხის ზედამხედველმა ივანოვმა. ივანოვმა კი აჩვენა, რომ მას მღვდლის ტერ-სააკოვის მკვლელობა კარაპეტ ავაკოვმა, რომელიც ციხეში იმყოფება განუცხადა, რომ ნაშჩანსკის, როგორც მავნე კაცს, სომეხები მოჰკლავდნო.

1904 წ. აგვისტოს 30-ს ოლთისში (ყარსის ოლქი) რევოლვერით მოკლულ იქნა მოსახლერე დარაჯთა პოდპოლკოვნიკი ბიკოვი, რომელმაც ივლისის 2-ს ოსმალეთის საზღვარზე დააპატიმრა სომეხთა ბანდა.

1904 წ. ნოემბრის 15-ს ალექსანდროპოლში დასკრეს უფროსი გოროდოვოი გასან ისმაილ ოლლი, რომელიც ბოქაულ ნაშჩანსკის ცნობით სომეხთა რევოლუციონურ კომიტეტს შეტანილი ჰყავდა სასიკვდილოთა სიაში.

1905 წ. იანვრის 21-ს ერევანში ორი სომეხი თავს დაესხა შარურ დარალაგეზის მაზრის უფროსის თანაშემწე სკიბიანსკი, ათაჯერ ესროლეს რევოლვერიდან, მაგრამ ვერაფერი დააკლეს. სკიბიანსკის ჩვენებით მას ემტერებოდნენ სომეხები სოფ. კამარლუში 1903 წ. სექტემბრის 3-ს მომხდარ სომეხთა არეულობის ჩაქრობისათვის და საერთოდ ემდურებოდნენ ისმის გამო, რომ ის მოძრაობას სერიოზულად ეწინააღმდეგებოდა.

1905 წ. იანვრის 31-ს იდგირში მოკლულ იქნა მე-2 ყუბანის პლასტუნთა ბათალიონის ასეულის უფროსი პოდესაული გნუტოვი.

მოკლულის გვამის მახლობელადნახეს ორი პატარა ქალღმრთის ნაგლეჯი რუსული წარწერით: სომეხთა რევოლუციონური პარტიის „დაშნაკუტუნი“-ის უზენაესი აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებით, გამცემი (предатель) გნუტოვს მისჯალი აქვს სიკვდილით დასჯა, როგორც შენს ღირსეულ კოლეგა ბიკოვს. ხელს აწერს: სომეხთა რევოლუციონური კომიტეტის „დაშნაკუტუნი“-ის უზენაესი აღმასრულებელი კომიტეტი“. გამოძიების დროს გამოირკვა შემდეგი: 1904 წ. ივლისის 12-ს პოდესაულ გნუტოვმა გაგზავნა მე-2 ყუბანის პლასტუნთა ბატალიონის 1 ასეულის პლასტუნები ზორის მალღობებზე გამაგრებულ სომეხთა ბანდის წინააღმდეგ, სადაც ხანგრძლივი სროლის შემდეგ შეპყრობილ იქნა 34 კაცი. იგდირის ბოქაულმა რელიგიონმა განაცხადა, რომ ორი თვით ადრე, სანამ განუტოვს მოჰკლავდნენ, მას უთხრა გნუტოვმა, რომ რამდენიმე წერილი მივიღე სომეხთა რევოლუციონური კომიტეტისგან, სადაც სიკვდილით მემუქრებანო.

1 თებერვალს სოფ. ვაგარშაპეტში თავისი სახლის ახლოს რევოლუციონერ მოკლულ იქნა სოფლის მამასახლისი ატონ შახაზიზოვი. ერმიძინის მაზრის უფროსის თანაშემწის ოლხოვსკის ჩვენებით ეს მკვლელობა მოახდინეს სომეხთა რევოლუციონებმა. შახაზიზოვი ცნობებს აწვდიდა სომეხთა მოძრაობის შესახებ ყოფილ მაზრის უფროსს შმერლინგს. მოკლულის შახაზიზოვის ჯიბეში ნახეს სომეხურად დაწერილი შემდეგი შინაარსის წერილი: „მიიღეთ ცნობათ. არც ერთ მოხელეს, იქნება ის რუსი თუ სომეხი, უფლება არ აქვს ხელი ახლოს ჩვენს სათადარიგოებს, სომეხ ახალგაზრდებს, რომლებიც თქვენ იცით. უნდა დაიცვათ ის მთავრობის დევნისაგან როგორც ნივთიერად, ისე ზნეობრივად, წინააღმდეგ შემთხვევაში მეოთხედი საათის განმავლობაში მოკლული იქნებით“.

1905 წლის მაისის 7-ს დაჭრილ იქნა ტყვიით ალექსანდროპოლში მაზრის უფროსის თანაშემწე კაპიტანი პავლოვი. პავლოვის მზღებელმა დარაჯმა ინგუშმა ელოევმა ესროლა თავდამსხმელთ. ერთი თავდამსხმელთაგანი დაჭრილ იქნა. მაგრამ ქუჩაზე მყოფი ხალხიდან ვილაცამ ის გაიტაცა და დაშალა. პავლოვმა აჩვენა, რომ მას თავს დაესხნენ სომეხთა რევოლუციონური კომიტეტის დადგენილებით, წლი ნახევრის წინად მომისაჯა ამ კომიტეტმა სიკვდილით დასჯაო. პავლოვის დაჭრის შემდეგ ხმები გავრცელდა, რომ ელოვეს სომეხები მოჰკლავნო, რის გამო მაზრის უფროსმა ელოვეს უბრძანა მარტო სიარულისათვის ქალაქში თავი დაენებებია. 13 მაისს ელოვეს აცნობეს, რომ დანაშაული ნაპატივებია და შეგიძლია ქალაქში სიარულიო. ამიტომ ელოვეი მარტოდ-მარტო გამოვიდა ქალაქში. ბულვარში მას ესროლეს რევოლუკერებიდან. ის გაიქცა ფოსტის ქუჩისა-

კენ. მაგრამ იქაც მას შეხვდა სამი ბოროტ-მომქმედი და დაუწყეს სროლა. ელოვეი დაჭრილ იქნა ზურგში.

1905 წლის ოქტომბრის 3-ს ქალ. ნახიევის მცხოვრების სომეხი ამბარცუმ ზახაროვის ჩვენებით პოლიციელებმა ჩხრეკა მოახდინეს ორი სომხის სახლში და აღმოაჩინეს 6 თოფი ბერდანის სისტემისა და 400 ვაზნა. 4 ოქტომბერს ამბარცუმ ზახაროვი მოკლულ იქნა 2 ბოროტ-მომქმედი სომხის მიერ.

1906 წ. მაისის 7-ს ერევნიდან ერთი ვერსის მოშორებით თავს დაესხნენ რევოლუცერებით შეიარაღებულნი (4 კაცი) მოკვლის განზრახვით, ეჩშიაძ. სომეხ-გრიგორიანთა სინოდის პროკურორს ფრენკელს. ფრენკელის აზრით თავდასხმა მოწყობილია სომეხთა რევოლუციონური პარტიის დაშნაკუტიუნის უფრო კი. ამ პარტიის განსაკუთრებულ ფრაქციის, რომელსაც უწოდებენ „პატორიკ“-ს. ეს პარტია უკმაყოფილო იყო ფრენკელის, როგორც სომეხ-გრიგორიანთა სინოდის პროკურორის მოღვაწეობით.

1904 წლიდან ელისავეტოპოლის გუბერნიაში ადგილი ჰქონდა შემდეგს თვალსაჩინო დანაშაულს რევოლუციონური პარტიის „დაშნაკუტიუნის“ მიერ.

1904 წლის ივლისის 4-ს აჯიკენტში საკუთარი ბინის მახლობლათ ექვსი ტყვიით მოკლულ იქნა ელისავეტოპოლის გუბერნატორის მოვალეობის ამსრულებელი, ვიცე-გუბერნატორი ანდრეევი.

გამოძიებამ გამოარკვია, რომ ამ მკვლელობას კავშირი აქვს სომეხთა რევოლუციონურ მოძრაობასთან სომეხ-გრიგორიანთა საეკლესიო ქონებათა ჩამორთმევის ნიადაგზე.

1904 წ. ოქტომბრის 6-ს ქ. შუშაში მოკლულ იქნა ქანდარმის უნტერ-ოფიცერი აკიმ პოდშვილოვი. პოდშვილოვის მოხსენების თანახმად 1904 წ. აგვისტოში ზოგიერთ ადგილობრივ სომეხთა ბინებზე მოხდა ჩხრეკა. ერთ მათგანს—ოჰანეს იოანისიანს აღმოაჩნდა რევოლუციონური მოძრაობის პროკლამაციები, რისთვისაც შეპყრობილ იქნა და მოთავსებული ციხეში. ამის შემდეგ უნტ.-ოფ. პოდშვილოვს, როგორც ჩხრეკის მომხდენს, მოკვლის ეშინოდა. ის ამბობდა მუქარის წერილებიც მივიღეო.

1904 წ. ნოემბრის 2-ს ქ. შუშაში მოკლულ იქნა თერგის ოლქის მცხოვრები საათაბი ხასიევი, რომელიც საიდუმლო აგენტად მსახურობდა ქ. შუშის 1 ნაწილის ბოჭულ ეგოროვთან. ხასიევი თვალყურს ადევნებდა ერთს სახლს. რომელშიაც ხშირად ხდებოდა სომეხთა რევოლუციონური კრებები.

1905 წ. იანვრის 7-ს ელისავეტოპოლში მოკლულ იქნა სომეხი მაკიმ ივანოვი, რომელიც მუქარის წერილებს ღებულობდა სომეხთა რევოლუციონური კომიტეტისაგან. მიკიმ ივანოვმა ვიცე-გუბერნა-

ტორ ანდრეევის მკვლელობის საქმეზე უანდარმ პუგაჩოვს აჩვენა, რომ ანდრეევის მკვლელები არიან ელისავეტოპოლის სომეხთა რევოლიუციონერი კომიტეტის წევრები: ბაბაქევკოვი, კერძო ვეკილი მამიკონოვი, ბეგლარ და კრკორ ფარაშევი.

მოკლული ივანოვის ცოლის ბარბალეს განცხადებით—მისი ქმარი მიკიჩი შიშობდა, რომ „რუსებთან სამსახურისათვის კომიტეტი მომკლავსო და წიგნაკშიც კი ჩასწერა იმათი გვარები. ვისაც მისი მოკვლა ჰქონდა გადაწყვეტილი. მართლაც რვეულის ერთ-ერთ გვერდზე შემდეგი ეწერა: „ჩემი მოკვლა უნდა: მჭედელ ბეგლიარს (ფარაზიანცს), მის ძმას კრიკორს, სიძეს—მამიკონოვს და ადვოკატ მამავევხოვს. მიკიჩ ვარტაზარისძე ივანოვი“.

1904 წლის გაზაფხულზე ივანოვმა მიიღო შემდეგი წერილი: „რადგანაც შენ უარს ამბობ ფულის გადახდაზე სომეხთა კომიტეტის სასარგებლოთ, ამიტომ შენ მოკლული იქნები და შენს ლეშს ფრინველები დაჰკორტნიან. უკეთუ ოცი დღის განმავლობაში არ გადიხდი ფულს“.

1904 წ. დეკემბრის 15-ს ქ. შუშაში მოკლულ იქნა შუშის მაზრის უფროსის თანაშემწე სახაროვი, რომელიც მთავარი მოწამე იყო 1904 წ. აგვისტოს 29-ს ელისავეტოპოლში მომხდარი არეულობისა. ამ საქმის გარჩევის შემდეგ სახაროვს ეწინოდა—მომკლავენო. ვიცე-გუბერნატორის ანდრეევის მოკვლის შემდეგ ეს შიში კიდევ უფრო გაიზარდა. ოქტომბრის 20-ში სახაროვმა ფოსტით უსახელო წერილი მიიღო „სომეხთა რევოლიუციონური კომიტეტისაგან“, სადაც მას აფრთხილებდნენ შეეცვალა თავისი დამოკიდებულება მცხოვრებთადმი, რადგანაც კომიტეტის აზრით ის კანონებით არ ხელმძღვანელობდა. არამედ—მოქმედობდა თვითნებურათ. რამდენიმე ხნის შემდეგ შუშაში მოკლულ იქნა ლეკი ხასიევი. ქალაქში ხმა გავრცელდა, რომ ლეკები ჩამოვიდნენ სისხლის ასაღებათ.

3 ნოემბერს ხელმოკრეთ მიიღო სახაროვმა წერილი ფოსტით „სომეხთა რევოლიუციონური კავშირის აღმოსავლეთის ბიუროსაგან“. ამ წერილში სახაროვს აღიარებდნენ ქალაქში ლეკების ჩამოსვლის მიზეზად და წინადადებას აძლევდნენ სამი დღის განმავლობაში გაეძევებიათ ისინი ქალაქიდან. წინააღმდეგ შემთხვევაში სიკვდილით ემუქრებოდნენ. 1904 წ. საქმე მოსპობილ იქნა დამნაშავეთა აღმოუჩენლობის გამო. მაგრამ განახლდა 1908 წელს ვინმე სარქისიანცის დაპატიმრების შემდეგ. პოლიციის დეპარტამენტის ცნობიდან სჩანს, რომ აღნიშნულ სარქისიანცს, რომელსაც მეტ სახელად ეძახიან „იაპონ“-ს დაწნაკუთუნი პარტიის დადგენილებით მოუხდენია 12 ტერორისტული აქტი, მათ შორის გენ. ალიხანოვის მკვლელობა.

1905 წლის მაისის 18 მოკლულ იქნა რევოლუერის ოთხი ტყვი-ით ნუხის მაზრის უფროსის თანაშემწე აბრამოვიჩი. წინად აბრამო-ვიჩი ბოქაულად მსახურობდა ელისავეტოპოლში იმ დროს, როცა 1903 წლის 29 აგვისტოს საეკლესიო ქონებათა ჩამორთმევის დროს სომხებმა წინააღმდეგობა გაუწიეს ადგილობრივ ხელისუფლებას. როცა ეს საკმე საოლქო სასამართლოში ირჩეოდა აბრამოვიჩი იყო მთავარი მოწმე. საკმის დასრულების შემდეგ ელისავეტოპოლში ხმა გავრცელდა, რომ აბრამოვიჩს მოჰკლავნო, თვით აბრამოვიჩმაც რამ-დენიმე მუქარის წერილი მიიღო. რამდენიმე წლის შემდეგ აბრამო-ვიჩს თავს დაესხნენ მოსაკლავად. მაგრამ უშედეგოთ. ამის შემდეგ აბრამოვიჩი გადაყვანილ იქნა ნუხის მაზრის უფროსის თანაშემწედ. მოწმის—ნუხის მაზრის უფროსის ქართველოვის განცხადებით, აბ-რამოვიჩის ნუხაში მისვლისთანავე მან უკვე ცნობა მიიღო, რომ სო-მეხთა რევოლუციონერ კომიტეტს გადაწყვეტილი აქვს მისი მოკლა წინანდელი სამსახურისათვისო.

დაახლოებით იმავე ხანებში (1905 წ. მაისის 11-ს) მოკლულ იქნა ბაქოს გუბერნატორი თავ. ნაკაშიძე. ამ მკვლელობის გამო გა-მოცემულ პროკლამაციაში მოხსენებული იყო, რომ ნაკაშიძე საიდუ-მლო სულის ჩამდგმელი ორგანიზატორი იყო 6—10 თებერვალს ბა-ქოში მომხდარ სომეხ-თათართა ხოცვა-ჟლეტისო. პროკლამაციის გა-დმოცემით ნაკაშიძის მოკლა დადგენილი იყო ბაქოს ყველა რევო-ლიუციონერი პარტიების მიერ. სისრულეში კი ეს დადგენილება მოი-ყვანა დაშნაკუტიუნმა. რადგანაც ყველაზე მეტი უფლება შურის-ძიებისათვის მას ჰქონდა.

1907 წ. აგვისტოს 17-ს ელისავეტოპოლის გუბერ. ახალშენ გლენდორფში მოკლულ იქნა ხელოვნური წყლის ქარხნის პატრონი იაკობ გერრი. გერრს უთანხმოება ჰქონდა სომხებთან—ავაკიმიანც-თან და გუკასოვთან საერთო სავაჭროს შესახებ. ავაკიმიანცმა გერრს უჩივლა „დაშნაკუტიუნის“ ელისავეტოპოლის ცენტრალურ კომი-ტეტში; კომიტეტი სიკვდილით დაემუქრა (წერილობით) გერს და მოსთხოვა ავაკიმიანცის დაკმაყოფილება. მერრმა შევლისათვის ელი-სავეტოპოლის გუბერნატორს კოვალიოვს მიმართა.

1907 წ. აგვისტოს 5-ს გერრმა კვლავ მიიღო წერილი რევო-ლიუციონური კომიტეტისაგან, რომ მას მისჯილი აქვს სიკვდილი კომიტეტის წერილების გუბერნატორისათვის წარდგენის გამო. მაგ-რამ რადგანაც ის სხვა ერს ეკუთვნის (არა სომეხი) განაჩენი არ იქ-ნება სისრულეში მოყვანილი, უკეთუ კომიტეტის სასარგებლოთ გა-დაიხდის 2000 მან. ჯარიმას. გერრმა ჯარიმა არ გადაიხადა და ის 14 აგვისტოს მოკლული იქნა.

იმ საქმეებიდან, რომლებიც ტფილისის სასამართლო პალატას გადმოეცა 1904 წლის ივნისის 7-ს კანონის თანახმად პარტია დაშნაკ-ცუტიუნის მანე მოღვაწეობის შესახებ, ყურადღების ღირსია შემდეგი საქმეები:

1. ახალციხის სომეხ-გრიგორიანთა სასულიერო მმართველობის მდივნის ვაგან ნაზარიანცის მოკვლა. საქმის ვითარება ასეთია: ნაზარიანცი მოკლულ იქნა სასულიერო სამმართველოს შენობაში 1904 წლის მარტის 10-ს. მკვლელი—აკოპ ნაზარეტიანცი შეპყრობილ იქნა ისეთი დოკუმენტებით, რომლებიც ამტკიცებდნენ მის მონაწილეობას „დაშნაკცუტიუნის“ პარტიაში. თვით ნაზარეტიანცმა ერთ-ერთ დაკითხვის დროს აჩვენა, რომ ორი დღით ადრე სანამ ნაზარიანცს მოჰკლავდა ის ახალციხეში ქუჩაზე შეხვდა არუთინ ინჯიკიანცს, რომელმაც აუხსნა, რომ ნაზარიანცი „ჯაშუშია სომეხთა ნაციონალური საქმის, სომეხთა პარტიების“ და წინადადება მისცა მას ის მოეკლა, როგორც მოღალატე და ჯაშუში.

ახალციხის მაზრის უფროსის პოდგურსკის და ბოჭაულის ალტ-შულის ჩვენებით ვაგან ნაზარიანცი საიდუმლო აგენტი იყო ამ უკანასკნელისა, აშკარად არ თანაუგრძნობდა სომეხთა რევოლუციონურ მოძრაობას, განსაკუთრებით სძულდა ამ მოძრაობის მონაწილენი და როდესაც საეკლესიო ქონებას იბარებდა ადგილობრივი ხელისუფლება, მან ისეთი ქონება დაასახელა, რაც დამალული ჰქონდა ადგილობრივ სასულიერო მმართველობის წევრებს. კაპიტან პოდგურსკის სიტყვით სომეხთა ეკლესიის კტიტორს ჩილინგაროვს, რომელიც გადასახლებული იყო მთავრობის მერ კავკასიიდან და აგრეთვე არქიმანდრიტს ავაველიანცს მისთვის პირდაპირ უთქვამთ, რომ სომეხთა მოძრაობის შესახებ ის (პოდგურსკი) ცნობებს ლებულობს ვაგან ნაზარიანცისაგან. ამიტომ ამ მოწმეთა ჩვენებით (პოდგურსკი და ალტ-შული) ნაზარიანი მოკლული უნდა იყოს ადგილობრივი სომეხთა რევოლუციონური კომიტეტის მიერ. ეს მკვლელობა მოხდა მას შემდეგ, რაც ახალციხიდან აღმინისტრაციული წესით გაგზავნილ იქნა 17 კაცი, რომლებიც ითვლებოდნენ კომიტეტის წევრებათ. ალშტულის თქმით გადასახლებულებმა გადასცეს ნათესავენს, რომ მათი გამცემი არის ნაზარიანცი და მასზე შური უნდა იძიონ—იმდენი ქრილობა მიაყენონ, რამდენიც კაცი იქნა გადასახლებული (17). სწორედ 17 ქრილობა აღმოაჩნდა მოკლულ ნაზარიანცს. ასე სჯიან განსაკუთრებით მოღალატე სომეხებს—მათ ჰკლავენ მეტ წილად ხანჯლებით და მოკლულის ტანზე იმდენს ნიშანს სტოვებენ, რამდენიც მას დანაშაული მიუძღვის. ასე მოექცენ მაგ. სერგეევს, რომელსაც მისჭრეს ენა და ყურები.

6 აპრილს ტფილისში ერთ-ერთ საფოსტო ყუთში აღმოჩენილ იქნა სომხურ ენაზე პროკლამაცია სათაურით: „უკანასკნელად მომ-

ხდარი ტერორისტული აქტები“, შემდეგის შინაარსის: „1 მარტს სცემეს ახალაღ. ქალაქის თავს გრიგორ მოვსესიანს იმ სამარცხვინო საქციელისათვის, რომელსაც ის ადგას უკანასკნელად. ის ეხმარება ბინძურ პოლიციას და არაფრად მიაჩნია შეურაცყოფილი სომხის ერის ღირსება. მის მახლობელთა თავხედობა იმ ზომამდე მივიდა, რომ ის პოლიციას ათასობით აძლევდა ხელში სრულიად უდანაშაულო ხალხს, რომელთაც ასახელებდნენ. ამათში ყველაზე საძაგელი იყო ვაგან ნაზარიანცი. ეს მახინჯი პიროვნება ყოველ დღე ახალ-ახალ მსხვერპლს აძლევდა პოლიციას და აშკარად ლანძღავდა ჩვენს ორგანიზაციას... 1) მარტს დილის 10 საათზე სასულიერო სამმართველოს შენობაში, სადაც ის თავის მოვალეობას ასრულებდა, მოკლულ იქნა ხანჯლის ჩვიდმეტი ჭრილობით, მკვლეელი თავისუფალია. რევოლუციონერებმა შურ იძიეს აგრეთვე ეჩმიაძინის მაზრის უფროსზე—17 მარტს ის მძიმეთ იქნა დაჭრილი (როგორც ნათქვამი გვქონდა 1904 წ. 17 მარტს შშერლინგს თავს დაესხნენ სასიკვდილოთ). ყარსის ოლქის სოფ. პარგეტში მოკლულ იქნა გლეხი კირაკოს პეტროსოვი. სომეხთა თავდაცვის ცენტრალური კომიტეტი“. ზემოთ მოხსენებული ახალციხის ბოქაული ალტშული დაჭრილ იქნა 1904 წ. იანვრის 4-ს. ერთ პროკლამაციაში სათაურით: „ცენტრ. კომიტეტი სომეხთა თავდაცვისა. ყველა ჩაგრულნო შეერთდით. ნათქვამია, რომ აღშტული დაჭრილ იქნა იმის გამო, რომ ის განსაკუთრებით სამსახურს და ერთგულებას უწყევდა რუსეთის მთავრობას.

ნაზარეტიანცს ტფილისის სასამართლოს პალატამ მიუსაჯა კატორღა 6 წლითა და 8 თვით.

2. საქმე „დაშნაკუტიუნის“ პარტიის ელისავეტოპოლის კომიტეტისა. ამ საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული 20 კაცი. საქმის ვითარება ასეთია: „1906 წლის ნოემბრის 17-ს ღამით დანიელ აირაპეტოვის მითითებით ელისავეტოპოლში მოახდინეს ჩხრეკა. ერთ სახლში პოლიციამ აღმოაჩინა ყუთი თორმეტი ყუმბარით, ყუთი ათი წვეკრა დინამიტით, ყუმბარების ჩამოსასხამი ფორმები და სხვა მასალები ასაფეთქებელი ნივთიერებათა დასამზადებელი. ამ ნივთებს გარდა აქ არაფერი აღმოჩენილა ისეთი გარდა ძველი ხალათისა და შარვლისა, დამამტყიცებელი იმისი, მართლა ცხოვრობდა აქ ვინმე თუ არა. სახლის ზემო სართულში დაპატიმრებულ იქნენ აირაპეტოვის მითითებით დაშნაკუტიუნის პარტიის წევრები: არამ ჰოვოსოვი—ბიურტოვი, პეტროს ოგანეზოვი, სარქის კიურდიანცი, მელიქ ოგანეზოვი და ცაკალ ალლახვერდოვი. ოთახში აღმოჩენილ იქნა 4 ბერდანის თოფი, ერთი მაუზერი და ერთი რევოლვერი. გაჩხრეკის შემდეგ სარქის კიურდიანცს და მასთან ერთად დაჭერილთ აღმოაჩნდა: 1) ორი წერილი შემდეგი შინაარსის: ა) ამხანაგო საღო, გაბოვ ეს

ევსე დაპატიმრო შენთან ხვალამდე, გამოძიების დასრულებამდე. არ გაუშვათ შტაბის განკარგულებამდე. 1906 წ. 22 ოქტომბერი. გ. ეგვიევი“. ბ) „ამხანაგო პეტროს, გაანთავისუფლეთ სერგეი. მე თითონ მოველაპარაკები მას, ავო 16/X“. 2) უბის წიგნი კიურდიანცისა წარწერით პირველ გვერდზე. „ბატონო სარქის, დაბეჯითებით გთხოვ უქვევლად მოკლა ერთი თათარი“. 3) ამგვარივე წიგნაკი პეტროს ოგანესოვისა, რომელშიაც აღმოჩნდა: ა) დარიგებული თოფებისა და ვაზნების სია, ვის რამდენი მიეცა, სხვათა შორის მოხსენებული არიან სარქისი და ცალიკიანი; ბ) სია სათაურით, „სათადარიგო თოფები“, სადაც ჩაწერილია სხვადასხვა იარაღი და ვაზნები; გ) ვის დაურიგდა ხანჯლები სწვრია: 1 ხანჯალი ცაკანს, 1-პეტროსს“ დ) ქალალდი, რომელზედაც სწვრია: „ბერდანის 20 ვაზნა წაიღო ავაკმა“. 4) ასეთივე წიგნი მელიქ ოგანეზოვისა სახელობითი სიით, რომელშიაც სხვათა შორის მოხსენებულია შემდეგი სახელები: მელიქ, არამ, ბეგლიარ, მიხეილ, სარქის და არშაკი; მიწერილია შემდეგი—„წმ. ჯვრის მარხვა (10 სექტემბერი) მელიქი დადგა ხელოსან კრიკორთან“ და სიმღერის დასაწყისი: „სეტყვა მოვიდა ხანასარის მინდორში, თავ-თავგანწირულმა დაშნაკელებმა შური იძიეს.“ 5) სამი თაბახი ქალალდი დახაზული 9 რუბრიკათ დაბეჭდილი სათაურებით შემდეგის შინაარსისა: „სახლი და მცხოვრები“, „ქუჩა“, „თოფი“, „რევოლვერი“, „რაოდენობა“, „სისტემა“, „ვაზნები“, „ცხენი“, „ეტლი“, „ველოსიპედი“, „აღამიანთა რიცხვი“, რომელთა გამოყვანა შესაძლებელი იქნება ამა თუ იმ სახლიდან თავდასხმის დროს“. დანიელ აირაპეტოვის, რომელიც წინად დაშნაკუტიუნის მებრძოლ დრუჟინაში მსახურობდა, საიდანაც გაიქცა და თათრებში იმალებოდა, რათა ის არ მოეკლათ წვლებით, ორგანიზაციის ერთი უფროსთაგანის ბრძანების აუსრულებლობისათვის. აგრეთვე მოწმე აკოპ არუტინოვი და მიხეილ მიკირტუმოვი დაკითხვის დროს აჩვენებენ, რომ დაშნაკუტიუნის პარტიის სათავეში დგას განსაკუთრებული აღმასრულებელი კომიტეტი—თავმჯდომარის, მისი თანაშემწის, საქმის მწარმოებლის, პოლიცემისტრის და რაზმის უფროსისაგან. დაშნაკუტიუნის პარტიის ელისავეტოპოლის განყოფილებას შეადგენენ: თავმჯდომარე „სებო“, მისი თანაშემწეები „სიმონი“ „ავო“, „აბრაგამი“, მიხეილ ლესიკოვი და მარტიროს არუთინსძე დანელიანცი, „კომიტეტს“ მიზნად ჰქონდა დასახული სომხის ხალხის ყოფა-ცხოვრების სოციალისტურ საფუძველზე მოწყობა. კომიტეტი ჰკრებდა მცხოვრებთაგან ხარჯს იმაზე მეტს, ვიდრე ხაზინა ახდევინებდა. კომიტეტის ხელში იყო სასამართლო და ადმინისტრატიული ძალა-უფლება, აიძულებდნენ ხალხს კომიტეტის მიერ მოწყობილ დაწესებულებათათვის მიემართნათ, კომიტეტი ასრულებდა პოლიტიკურ მოვალეობას, სისხლის

სამართლის საქმეებს, ჯარიმებითა და საპყრობილით ემუქრებოდა იმათ, ვინც მთავრობის ორგანოებს მიმართავდა. პოლიციურ ფუნქციებს კომიტეტში ასრულებდა „დაშნაკუტიუნის“ პარტიის კომიტეტის წევრი მიხეილ ლისიკოვი, მის მოვალეობას შეადგენდა კომიტეტში შემოსულ საჩივართა განხილვა-გამოძიება. ლისიკოვის განკარგულებით მებრძოლი რაზმის წევრები („ხუმბები“) არა სინდისიერ მოვალეებს აიძულებდნენ ვალის გადახდას, აკმაყოფილებდნენ იმათ, ვისაც რაიმეს მოკპარავდნენ, უბრალო დანაშაულისათვის აჯარიმებდნენ და უფრო დიდი დანაშაულის ჩამდენს ამწყვდევდნენ ციხეში.

მოწმე მელიქ მიკირტუმოვმა აჩვენა, რომ ერთხელ ელისავეტოპოლში ის წაეჩხუბა სომეხ მეურმეს, რისთვისაც ის ხუმბებმა დააპატიმრეს და მიიყვანეს ლისიკოვთან, რომელმაც წესიერების დარღვევისათვის დააჯარიმა 5 მანეთით, რაც იქვე გადაახდევინა.

დანიელ აირაპეტოვმა აჩვენა, რომ ხუმბების ერთი რაზმთაგანი დაბანაკებულ იქნა სადგურ ელისავეტოპოლთან ნერსეს ყოვლანოვის მეთაურობით; როდესაც დაშნაკუტიუნის კომიტეტის ელისავეტოპოლის განყოფილების განკარგულება გამოიცა სად. ელისავეტოპოლის რკინის გზის ჟანდარმთა პოლიციის მოხელეთა მოკვლა, რომელთაც 1906 წლის 17 ივნისიდან 3 ოქტომბრამდე ჩამდენიმე შეკვრა თოფები და სხვა საომარი იარაღი აღმოაჩინეს, დაშნაკუტიუნის მებრძოლი რაზმისათვის, რაზმის უფროსმა ნერსეს ყოვლანოვმა მოიწვია რაზმელების კრება, რომელსაც დაესწრენ ხუმბებიც. ამ კრებაზე კრიკორ დავიდოვმა, რომელიც ცნობილია ამხანაგებში „კერი“-ს სახელით, სურვილი განაცხადა ჟანდარმთა ოთახში ყუმბარის შეგდებისა, იმ პირობით, რომ სადაც ეს ამბავი მოხდებოდა იმ ადგილას ამხანაგებს უნდა ედარაჯნათ. ეს გეგმა სისრულეში იქნა მოყვანილი 1906 წლის ოქტომბრის 8-ს.

ხალხში მუქარით შეკრებილ ფულს კომიტეტი ხარჯავდა საპყრობილის, ყუმბარების გასაცემებელ სახელოსნოს შესანახად და მებრძოლი რაზმის შესაიარაღებლად; ხალხს კი ეუბნებოდნენ: ფული საჭიროა შესაიარაღებლათ, რათა თათრების თავდასხმის დროს მხად გიყოთო.

დანიელ აირაპეტოვის ორგანიზაციიდან გაქცევის შემდეგ, დაშნაკუტიუნის კომიტეტმა მის დასაქურად სოფ. ხოლიუში გაგზავნა ხუმბების რაზმი ბაგრატ ახნაზაროვის მეთაურობით და შეიპყრო აირაპეტოვის სიმაძრი აკოპ არუთინოვი, რომელიც ხუთი ხუმბის თანახლებით მიყვანილ იქნა ბუგდან ბაგდასაროვის სახლში. ამ სახლს შემოვლელი აქვს მაღალი გალავანი, მდებარეობს ქალაქის განაპირას, ახალ-საეკლესიო ქუჩაზე და წარმოადგენს დაშნაკუტიუნის

კომიტ. საპრობილეს. შეპრობილთ მცველებად ხუმბები მიუყენეს. საპრობილესი შესვლისას არუთინოვმა სახლის დაბლა სართულის ოთახში შენიშნა რამდენიმე კაცი, რომელნიც რალაც გილზებს ამ-
 ზადებდნენ. ეს გილზები შემდეგ აღმოჩენილ იქნა ჩხრეკის დროს ამა-
 ედ ოთახში. საპრობილესი ყოფნის დროს ფანჯრიდან მან შენიშ-
 ნა ორი უცნობი პიროვნება, რომელნიც საქმის გამოძიების დროს
 შემდეგ აღმოჩნდნენ სარქის კიურდიანცი და პეტროს ოპანეზოვი.
 ამათ მოჰქონდათ ყუმბარების დასამზადებელი მასალა და რკინის
 შოგრძო კიტრის მსგავს ფორმებს ავსებდნენ რალაც ყვითელი სითხით,
 როგორც შემდეგ გამოირკვა, დინამიტით. არუთინოვს ესმოდა მომუ-
 შავეთა ლაპარაკი, რომ ერთი ყუმბარა კარგი გამოდგა, მეორე—არა.
 ამ ყუმბარებს, არუთინოვისათვის მიჩენილი დარაჯი ცატურა ხაჩა-
 ტუროვის, პეტროს სარქისოვის და საქმელის მიმწოდებელი არამ
 პეტროსოვის თქმით ამზადებდნენ თანამდებობის იმ პირთა წინააღ-
 მდეგ. რომლებიც ხელს უშლიდნენ კომიტეტს თავისუფლად მუშაო-
 ბაში. შეღამებისას ხუმბებმა არუთინოვი მიიყვანეს „კომიტეტში“,
 რომლის სხდომა გამართული იყო სახლის ზემო სართულში. კრება-
 ზე იყვნენ კომიტეტის წევრები „სებო“, „ავო“, „სიმონა“, „აბკარა“
 და მარტიროს დანიელიანცი.

კომიტეტმა გამოაცხადა, რომ ის არის „კანონი და სამართალი
 და მისი წევრები შეადგენენ დაწესაკუთიუნის ორგანიზაციის აღ-
 მასრულებელ ორგანოს. კომიტეტმა ვალდებული გახდა არუთი-
 ნოვი მოეყვანა სასამართლოში გაქცეული დანიელ აირაპეტოვი.
 წინააღმდეგ შემთხვევაში „კანონისა და წესდების“ ძალით არუთინოვს
 სიკვდილით დაემუქრენ.

არუთინოვი გაანთავისუფლეს იმ პირობით, რომ მას შესრუ-
 ლებია დაკისრებული ველდებულობა. არუთინოვმა კი, ყველაფერი,
 რაც იქ, ბაღდასაროვის სახლში ნახა უამბო თავის სიძეს დანიელ აი-
 რაპეტოვს. ამ უკანასკნელმა მოახსენა პოლიციას.

დანიელ აირაპეტოვის და აკოპ არუთინოვის ჩვენებით ყუმბა-
 რების სახელოსნოში დაპატიმრებულთაგან მელიქ ოპანეზოვი რო-
 გორც მტირეწლოვანი ასრულებდა შიკრიკის მოვალეობას, ზოგ-
 ჯერ ვაზნებს არიგებდა, დანარჩენი კი ხუმბების რაზმში მონაწილე-
 ობდნენ. ზემოდასახელებულ ხუმბთაგან ბენიამინ ოგაიანცი და გერა-
 სიმე ჯარიანცი იყვნენ რაზმის უფროსის თანაშემწენი. ამას გარდა
 ოგაიანცის სახლში ბინა ჰქონდა ათამდე ხუმბს. თვით ოგაიანცი თა-
 ვისი უფროსის ყორღანოვის ახლობელი მრჩეველი იყო. არშაკ მურა-
 დოვი და ოპანეს დანილოვი რაზმში ათისთავებათ იყვნენ. გრიგოლ
 ავაკიანცი ფულის შემგროვებელი, დანარჩენი მებრძოლი რაზმის წე-

ვრები. ყველა ამათ კომიტეტისაგან მიღებული ჰქონდა ვინტოვკაში და რევოლუერები.

დაპატიმრების დროს გერასიმე ჯარიანცს და ამკარ მიკირტიჩიანცს აღმოაჩნდა: პირველს—ჯიბეში ორი უბის წიგნი და ხუთი წერილი, უკანასკნელს—მაუზერის სისტემის რევოლვერი №47588—80 ეაზნით.

გამოძიების დროს მასალების განხილვიდან გამოიკვია, რომ ჯარიანცს ჩამოერთვა შემდეგი დოკუმენტები: 1) იმ შკაფის გასაღები, სადაც ინახებოდა პირობითი ნიშნები იარაღისა—სამხედრო მასალის, რა სისტემისაა იარაღი და სხვ. ნიშნებს ქვეშ მოქცეული იყო ზარბაზნები და ყუმბარები; 2) დახაზული ქაღალდი უჯრედებათ იმ პირთა ჩამოთვლით, რომლებიც მონაწილეობდნენ სამხედრო მებრძოლ რაზმში. ამ სიაში სხვათა შორის აღნიშნული იყო ჩამოთვლილ პირთა თანამდებობა, ის იარაღი, რომელიც მას ჰქონდა ჩაბარებული, იარაღის სისტემა და ის, თუ რა სახის იყო, აღნიშნული აღმოჩნდა პირობითი ნიშნით, რაც ეთანხმებოდა შკაფში აღმოჩენილ პირობითი ნიშნებს ამ სიაში მოხსენებული რევოლვერი № 47588, რომელიც აბკაზ მიკირტიჩიანცს ჩამოერთვა; 3) შემოაღნიშნულ შკაფის გასაღებთან ერთად შიფრით შედგენილი სია იარაღისა და სამხედრო მასალის; 4) წიგნაკი ხარჯების ჩაწერით: „ჯამაგირი ბიჭებისათვის (ребят) მივიღე“, „დამცველთა ჯგუფი“, „ახლად მიღებულ ბიჭებს“, „ჯაშუშის მოკელისათვის“; 5) წიგნაკი, რომელშიაც შიფრით არის აღნიშნული ქალაქში 30,455 ბერდანკის ეაზნის გაგზავნის შესახებ, 50 ეაზნის (მაუზერის რევოლვერისა) მიღების შესახებ და სახელობითი სია იარაღისა № № და სამხედრო მასალის რაოდენობისა, რაც თითოეულ აღნიშნულ პირს ხელთ აქვს.

1907 წლის იანვრის 15 ქ. ელისავეტპოლის თათრის ნაწილში შებყრობილ იქნა დანიელ აირაპეტოვის მიერ და გადაეცა ელისავეტპოლის გუბერნიაში მყოფ ტფ. საგუბ. ეანდარშთა სამმართველოს უფროსის თანაშემწეს მარტიროს დანიელიანცი, რომელშიც აირაპეტოვმა, აკოპ არუთინოვმა და მელიქ მიკირტუშოვმა იცნეს დაშნაკუთიუნის ელისავეტპოლის სამაზრო კომიტეტის თავმჯდომარეს თანაშემწე და მისი მოადგილე, როცა თავმჯდომარე სხვაგან მდიოდა ქალაქიდან. დანიელიანცი მონაწილეობდა აღმასრულებელი კომიტეტის სხდომაზე, როდესაც ირჩეოდა არუთინოვის პასუხისმგებლობის საქმე აირაპეტოვის გაქცევის მოწყობაში. როტმისტრ ზასიპკინის მიერ მომხდარი ჩხრეკის დროს დანიელიანცის ბინაზე აღმოჩნდა: 1) ბლანკზე დაწერილი წერილი სათაურით: „მე რ კომიტეტი სომეხთა რევოლიუციონური კავშირისა 15 აპრილი 1906 წელი ნოვანგისტი“. „აიასტანის ამხანაგობისადმი“. ამ წერილში

სხვათა შორის ურჩევენ არ ისარგებლონ ძველი მისამართებით, რადგანაც წერილებს ხსნიან. აქვე ჩამოთვლილია ის კონსპირატიული მისამართები, სადაც უნდა გაიგზავნოს კორესპოდენციები: 2) სია იმ პირთა, რომელთაც ბრალდებოდა ყუმბარების შენახვა და რკინის გზის ქანდარმთა პოლიციის თანამდებობის პირთა მოკვლის განზრახვა იმის აღნიშვნით, თუ რა მდგომარეობაშია თითოეულის საქმე; 3) წერილი სათაურით: „25 ივნისი ვასგანაპატი, № 267, „აიისტანის ამხანაგობისადმი“, რომელშიაც „ჩოფური“ სთხოვს მათ არ გაგზავნონ მისი მისამართით წერილი, რადგანაც ის იქ არ იმყოფება. იქვე ნაჩვენებია სამი ახალი მისამართი. 4) ვოსკანის ხელწერილი 1906 წ. სექტემბრის 6-ს თარიღით, გაცემული ელისავეტპოლში „სამხედრო შტაბისათვის“ 240 მანეთის სავალდებულო გადახდის შესახებ 2 თოფისათვის; 5) წერილი სათაურით: „1906 წ. 30 ნოემბერი, ბაკუნს სთხოვს მორჩენ ახალგაზრდის საქმეს და ამის შესახებ აცნობონ წერილის ავტორს ან უშუალოდ სამარყანდის წევრს; ამ ნაირივე ხასიათისაა სხვა ნაწერიც.

გამოძიებაში აღმოჩენილ ცნობებიდან სჩანს, რომ წინასწარი გამოძიება ქანდარმთა მოკვლის განზრახვის შესახებ დასრულებულია და გადაცემულია კავკასიის სამხედრო-საოლქო სასამართლოს პროკურორისადმი. ამ საქმეზე ზემოჩამოთვლილ ხუმბებს გარდა ბრალი ედებათ კრიკორ, იგივე კერი. მარტიროს დავიდოვი, ვაგან, იგივე ბაზში, ანდრიასოვ ვართაპეტოვი, არშაკ-მაცანოვ მურადოვი, კასპარ სეროპის ძე მარკარიანცი და ავაკ ამბარცუმის ძე ტერ-შატე-ვოსოვი.

3) საქმე „დაშნაკცუტიუნის“ პარტიის შუშის კომიტეტის შესახებ. საქმის ვითარება ასეთია:

1906 წ. თებერვლის 4-ს სოფ. გეში ეშხანის მცხოვრები ასრიევ ბაბაევი გამოცხადდა ჯერ ყაზახთა პოლკის უფროს პოლკოვნიკ დირიულკინთან, შემდეგ შუშის მაზრის 1 ნაწილის ბოქაულ პარფენენკოსთან და განაცხადა, რომ სოფ. ჯამიატში მოვიდნენ და გაჩერდნენ სოფლის მოსამართლის პოლსოვის სახლში სომეხთა რევოლუციონერი პარტიის დაშნაკცუტიუნის წევრები გრიგორ ვართაქიანცის მეთაურობით. ხალხს გადასახადს ახდევინებენ პარტიის სასარგებლოთ და როცა უარს ეუბნებიან ამაზე მათ, მცხოვრებთ, აპატიმრებენ. ამის გამო მეორე დილით რევოლუციონერების შესაბამისობათ და დაპატიმრებულ პირთა გასანთავისუფლებლათ გაგზავნილ იქნა ერთი ასეული ყაზახი ხორუნეი ვარიევის მეთაურობით. ვარიევი მოახდინა ჩხრეკა, მაგრამ სახლში არავინ კერძო პირთაგანი არ აღმოუჩენია. სახლის პატრონმა პოლსოვმა მოთხოვნაზე ეწვევებოდა დაპატიმრებულნი განაცხადა, რომ მის სახლში ასეთები არ

მოიპოვებიან. მაგრამ ეშხან ბაბაევის ჩვენებით გაჩხრეკილ იქნა სახლის ქვემო სართული, სადაც ერთ ოთახში, რომელსაც დარკინული ფანჯარა ჰქონდა, აღმოჩნდა დაპატიმრებული შუშის მაზრის სოფ. ეშიშნის მცხოვრები მუსა დანილის ძე ბალასოვი. განთავისუფლებულმა მადლობა გადაუხადა რა განმათავისუფლებელთ განაცხადა, რომ კომიტეტის განკარგულებით იმავ დღეს მისთვის უნდა წაეჭრათ მარჯვენა ხელი და მეორე დღეს, თუ მის ხვედრ გადასახადს არ შეიტანდნენ—მარჯვენა ფეხიც და რომ გრიგორ ვარტანიანცი თვისი ამხანაგებითურთ კაზაკების გამოჩენისთანავე გაიქცა. გაჩხრეკის დროს პოლოსოვის თავლაში აღმოჩნდა ორი შეკაზმული ცხენი ჩანთებით, სადაც აღმოჩნდა სამი გატენილი ყუმბარა, სამგზავრო სამელნე წითელი მელანის ჭურჭელი და მამასახლისის თანაშემწის ჯაჭვი. ჩანთის მეორე ნაწილში—წითელი და შავი მელნით დაბეჭდილი სხვა და სხვა ბროშიურა სომხურ და რუსულ ენებზე.

გამოძიების დროს დაკითხულ იქნა მოწმე იშხან ბაბაევი, რომელმაც აჩვენა, რომ 1905 წლიდან, როცა შუშის მაზრაში დაიწყო სომეხ-თათართა შეტაკებები, სოფ. ჯამიათში გაჩნდნენ დაშნაკციუტუნის წევრები და დაარსეს ადგილობრივი კომიტეტი. ამ კომიტეტში სხვათა შორის შევიდნენ წევრებათ ჯამიათის სოფლის მამასახლისი მიხეილ აირაპეტოვი და სოფლის მსაჯული ბახში პოლოსოვი, რომლის სახლშიაც მოწყობილ იქნა კანცელარია და იარაღის საწყობი.

კომიტეტის სხვა წევრებთან ერთად პოლოსოვი და აირაპეტოვი დადიოდნენ სოფლად და ხალხს ურჩევდნენ არ გაეგზავნათ ჯარში ახალგაზრდები, არ აესრულებიათ მთავრობის მოთხოვნილებები. ამასთან ისინი სოფლელთაგან ჰკრეფდნენ ფულს და ვინც უარს განაცხადებდა, აპატიმრებდნენ. ამას გარდა კომიტეტის ზოგიერთი წევრები ამზადებდნენ ასაფეთქებელ ნივთიერებათ, ასწავლიდნენ მცხოვრებთ სროლას. 1905 წლის აგვისტოდან 1906 წ. თებერვლამდე მას, ბაბაევს, კომიტეტმა გადაახდევინა სხვა და სხვა დროს 40 მანეთი. თებერვლის პირველ რიცხვებში მან ვერ შესძლო კომიტეტის ახალი მოთხოვნის 30 მანეთის გადახდის შესრულება, ამიტომ ის დაპატიმრებულ იქნა სოფ. ჯამიათის ციხეში, რომელიც კომიტეტს მოწყობილი ჰქონდა ბახში პოლოსოვის სახლში, მაგრამ სამი დღის შემდეგ განთავისუფლებულ იქნა, რომ ფულს მოიტანდა. ამით ისარგებლა ბაბაევმა და ყველაფერი ეს მოახსენა პოლკოვნიკ ბირიულკინს და ბოქაულ პარფენენკოს. ამავე საქმის გამო დაპატიმრებულ იქნა სოფ. ეშიშნის მცხოვრებნი მიშა დანილის ძე ბალასოვი, კოდო მელ-

კუშიანცი, სამსონ მაკასანიანცი, ტიგრან ზაგრაშიანცი და ალექსანდრიევი.

ბაბაევმა აჩვენა აგრეთვე, რომ მელიქ შახნაზაროვის და ვართანიანცის უახლოეს თანამშრომლებათ დაშნაკუტუთუნის პარტი-აში იყვნენ: სარქის საგიანცი და ამისი ძმა, რომლის სახელი დაავიწყდა. კომიტეტის წევრი სარქის საგიანცი—(ბოლოს თუჯის ჩამომსხმელი, ერთ-ერთ ქარხნის მუშა) დაშნაკუტუთუნის პარტიისათვის ამზადებდა ყუმბარებს. ამისათვის ის ყოველ კომლიდან სოფლად ჰკრეფდა ფულსა და სპილენძის ქურქლეულობას. ბაბაევისაგანაც წაიღეს ერთი დიდი სპილენძის ქვაბი. კომიტეტის მეორე წევრი კრიკორ საგიანცი სოფელში დადიოდა დროშით. დროშა წარმოადგენდა თეთრს ტილოს, რომელზედაც დახატული იყო კაცი ერთ ხელში ჯვარით, მეორეში—ხანჯალით. აღმართულ ჯვრის ქვეშ ჯვარედინათ გამოხატული იყო რევოლვერი და ხანჯალი. ადგილობრივ კომიტეტის წევრად მიღებულ პირთ დაშნაკუტუთუნი აფიცებდა ამ დროშაზე.

4) საქმე მთავრობის საწინააღმდეგო საზოგადოების შესახებ, რომელიც შესდგა ელისავეტპოლის გუბ. არეშის მაზრის ს. კაიაბაშვი.

საქმის ვითარება ასეთია: 1905 წლიდან არეშის მაზრის ს. კაიაბაშის მამასახლისი ტატევოს ბადალოვი სოფლელებში პროპაგანდას ეწეოდა დაშნაკუტუთუნის პარტიაში შესვლის შესახებ. ამ პროპაგანდას გასავალი არ ჰქონია. ამავე წლის ნოემბერში მასთან სახლში მივიდა ოთხი უცნობი სომეხი, რომელთა წინადადებით ზარის ჩამოკვრით მოწვეულ იქნენ ეკლესიის გალავანში კაიაბაშელები. აქ მოსულმა სომეხებმა განუცხადეს ხალხს, რომ დადგა დრო, როცა სომხის ხალხმა თვით უნდა უპატრონოს თავის თავს, რომ რუსი მეფე და მთავრობა აღარ არსებობენ და რუსეთში მცხოვრებმა ყველა ერებმა უკვე შემოიღეს საკუთარი მართველობაო. რომ ისინი (მოსულნი) როგორც დაშნაკუტუთუნის წარმომადგენელნი სოფლის სათავეში აყენებენ კომიტეტს, რომელმაც უნდა გასწიოს სასამართლოს, ადმინისტრაციის, პოლიციის მართველობა; ამ კომიტეტის ხელში იქნება სასოფლო ყოველგვარი ძალა-უფლება. კომიტეტის წევრებათ მათ დანიშნეს მამასახლისი ბადალოვი, მისი ძმა პატვაკან ბადალოვი, სოფლის მწერალი არშაკ მურადოვი და სტეფანე დუნუკაშელოვი. აქვე ეკლესიის გალავანში დააფიცეს მცხოვრებნი კომიტეტის ერთგულებაზე, დაფიცულთ უნდა ემთხვიათ რაღაც ქალაქის, ხანჯალის და რევოლვერისათვის. ზოგიერთი ხანში შესული პირები შეეცადენ

გაფიცვაზე უარის თქმა, მაგრამ ძალით შერეკეს გალავანში, სცემეს მათ, დააჯარიმეს და სხვ. თავისი მოღვაწეობა კომიტეტმა იმით დაიწყო, რომ მოითხოვა 1905 წლის ხეიდრში ყოველგვარი გადასახადების გადახდა. გადასახადის შეკრების დროს თათეოს ბადალოვი და მისი ამხანაგები სცემდნენ ხალხს, აპატიმრებდნენ, თუ გადასახადის შეტანა დაგვიანებული იყო. როცა გადასახადი შეკრიბეს, კომიტეტმა მოსთხოვა გლეხებს, გაეღოთ კომიტეტისათვის თითოეულს განსაზღვრული რაოდენობის ხორბალი, ამის შემდეგ კომიტეტმა კობაშინელებს ფულად გადაახდევინა 3—200 მანეთამდე, იმის მიხედვით ვინ რა შეძლებისა იყო. შეკითხვაზე, თუ რას ხმარდებოდა შეკრებილი ფული, კომიტეტის წევრები უპასუხებდნენ დაპატიმრებით, დაჯარიმებით და ვინც კიდევ განაგრძობდა უკმაყოფილების გამოთქმას, იმას სიკვდილით ემუქრებოდნენ. გაზაფხულზე ბოქაულმა მამასახლისებს მოსთხოვა გადასახადის ხაზინაში შეტანა. რომ მეორეჯერ არ გადაეხადა ხალხს ერთი და იგივე გადასახადი, საიდუმლოთ (კომიტეტს რომ არ გაეგო) გაგზავნილ იქნენ მაზრის უფროსთან ოვანეს ბაგდასაროვი, ჯავათ ტუნიევი, აკოპ მუგდუსი ნიკოგოსოვი და ზახარ კრიკოროვი. მათ მოახსენეს მაზრის უფროსს, რომ გადასახადი უკვე აკრებილია მამასახლის ბადალოვის მიერ და ამ უკანასკნელთან ინახებაო. მაშინ მაზრის უფროსმა აიძულა ბადალოვი შეეტანა ხაზინაში 3000 მანეთი. ოვანეს ბაგდასაროვმა და სხვა დეპუტატებმა, რომელთაც მაზრის უფროსს მოახსენეს გადასახადების შესახებ, კომიტეტისაგან წერილი მიიღეს, სადაც კომიტეტი მოსთხოვდა 15 დღის განმავლობაში შეეცნოთ კომიტეტის საღარო. ამის გამო ბაგდასაროვმა და სხვებმა საჩივარი მიართვეს გენერალ გუბერნატორს, რომლის განკარგულებითაც ტატევის ბადალოვი, არშაკ მურადოვი და სტეფან დანახულოვი შეპყრობილ იქნენ. პატვაკან ბადალოვმა კი დამალვა მოასწრო.

5) ამ ნაირივე საქმე ჰნჩაკის პარტიის წევრის აბკარ პეტროსოვის შესახებ აღიძრა ელისავეტოლის გუბერნ. ზანგეზურის მაზრაში.

1906 წლის შემოდგომაზე ზანგეზურის მაზრ. ს. შინგერში მოვიდა ამავე სოფლის მცხოვრები აბკარ პეტროსოვი, რომელიც დიდ ხანს სცხოვრობდა ბაქოში. სოფელელთა შეკითხვაზე უპასუხა, რომ გამოგზავნილი იყო ბაქოს სომხური სოც. დემ პარტიის ჰნჩაკის მიერ მომუშავე პირთა გამოსაცვლელად და სოფლის მართვა-გამგეობის ხელში ჩასაგდებათ. ხაჩატურ აღამალოვის სახლში მან მოაწყო კანცელარია, გარს შემოიკრიბა საიდანლაც მოსული ზინვორები, რომელნიც კარგათ იყვნენ შეიარაღებულნი. პეტროსოვი მოითხოვდა ჰნჩაკის პარტიის სახელით სოფელელთაგან სრულ მორჩილებას. ამბობდა:—მე ვარ თქვენი მეფე და მთავრობაო. პეტროსოვმა ისე დაა-

შინა მცხოვრებნი, რომ ვერავინ ბედავდა მიემართა მთავრობის დაწესებულებისათვის. მან ხელთ იგდო სასამართლო და ადმინისტრაციული ხელისუფლება, სწყვეტდა სადაო საქმეებს თვითონ და განაჩენი სისრულეში მოჰყავდა დასახელებული ზინვორების საშუალებით. კანცელარიაში შეკრებილ სოფელელ პეტროსოვი უკითხავდა დაბეჭდილ ფურცლებს, თუმცა წაკითხულის მსმენელთ ცოტა გაეგებოდათ. მაგრამ ლაპარაკი იყო ახალი წესების შემოღებაზე. ამ საქმეში პეტროსოვს წინააღმდეგობას უწევდნენ სოფლის მამასახლისი აირაპეტ შირინოვი, მღვდ. ტერ სტეპან მამიანცი და ზოჰრამ გალუსტოვი. პეტროსოვმა ამათ გადაუწყვიტა სიკვდილით დასჯა, რაც შირინოვის შესახებ მოყვანილ იქნა სისრულეში. ის მოჰკლა ერთ-ერთმა ზინვორმა 1906 წ. დეკემბრის 28-ს.

1907 წლის აპრილში ალექსანდროპოლის მაზრის დ. კარაკლისში ძმ. ევოიანცის სახლში აღმოჩენილ იქნა იარაღის და ასაფეთქებელ ნივთიერებათა საწყობი. (4 ვინტოვკა, 8 რევოლვერი, 4 გირვანქა ღინამიტი, 22 ბიკფორდის ზონარი, 129 კასული, ასაფეთქებელი ვერცხლის წყალი, 35 ფუთი თოფისა და რევოლვერების ვაზნა, 45 ფუთი ვინტოვკის ტყვია, 30 გირ. უკვამლო და 55 ფუთი თოფის წამალი (შავი). როგორც სჩანს ამ სოფელში არსებობდა დაშნაკუტიუნის კომიტეტი, რის საბუთებსაც იძლევა ჩხრეკის დროს აღმოჩენილი კონსპირატიული და შიფრით მიწერ-მოწერა.

დაშნაკუტიუნის შესახებ შეგროვილი მასალებიდან სჩანს, რომ ეს პარტია ენერგიულ რევოლუციონურ და ტერორისტულ მუშაობას აწარმოებდა 1904 წლის დასაწყისიდან. არ ვეხებით რა იმას დაწვრილებით, თუ როგორი ორგანიზაცია აქვს მოწოდებილი ამ პარტიას. საჭიროა აღინიშნოს ამ პარტიის პროგრამიდან ერთი ძირითადი მხარე. სხვა რევოლუციონურ პარტიისაგან დაშნაკუტიუნი განსხვავდება თავისი ნაციონალური სახით. ამ პარტიის დაარსება 1890 წელს გამოწვეული იყო იმ აზრით, რომ მას ებრძოლა სომეხთა განთავისუფლებისათვის ოსმალეთში. ამ მიმართულებით მუშაობდა 1900 წ. 1897 წლის ივნისის 21-ს და 1903 წლის 12 ივნისს რუსეთში გამოიცა კანონი, რომლითაც სასკოლო და საეკლესიო ქონების საკითხებში სომეხთა უფლებები შეკვეცილი იყო. ამის საპასუხოდ 1904 წლის დასაწყისში დაშნაკუტიუნის პარტიის საერთო კრება აღიარებს რა აუცილებლათ რევოლუციონურ მოძრაობაში მონაწილეობას კავკასიაში, ადგენს აწარმოვოს ბრძოლა ჯერ-ჯერობით თავდაცვის ნიადაგზე. ეს თავდაცვა გამოიხატა მთელს რიგ ტერორისტულ აქტებში თანამდებობის პირთა წინააღმდეგ, რომელთაც მათი აზრით ზარალი მოჰქონდათ სომეხთა საქმისათვის. მაგრამ შედგა რა ამ ნიადაგზე პარტია დაშნაკუტიუნი, მას არ შეეძლო დაკმაყოფილებულიყო

მხოლოდ სახელმწიფო ხელისუფლების აგენტების მოკვლით. თვით სომეხთა „ნაციონალური“ იდეის დაცვა უკარნახებდა ამ პარტიას მოქმედების ფუნქციითა გაფართოებას, რადგანაც იმ პარტიისათვის, რომელსაც მიზნად აქვს დასახული ნაციონალური ინტერესების დაცვა, ცხადია, ის წინააღმდეგობას გაუწევდა ყველას ვინც არ უნდა ყოფილიყო ეს. ამიტომ პარტიას საჭიროდ მიაჩნია ჩაეროის კერძო პირთა დამოკიდებულებაში, უკეთეს სომხის ინტერესი შელახულია. ამის საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს ელისავეტპოლის მაზრაში კოლონისტ გერმანის მოკვლა. 1904 წ. დეკემბრის 19-ს მოჰკლეს ხარკის ამკრეფი ინსპექტორი შჩერბაკოვი. ამ მკვლელობის მოტივი ის იყო, რომ შჩერბაკოვი „მადნე, უზრდელი და მეჭრთამეა“. რაიმე პოლიტიკური სარჩული ამ მკვლელობას არ ჰქონია. 1904 წ. ოქტომბრის 20-ს შუშის მაზრის უფროსის თანაშემწეს პარტიამ წერილი გაუგზავნა, აფრთხილებდა—მოგკლავთო, რადგანაც ხელმძღვანელობ „არა კანონით, არამედ—თვითნებით“.

როგორც სჩანს, მცხოვრებთა იმ ნაწილისთვის, რომელიც თანაუგრძნობდა რევოლუციონურ მოძრაობას, დაშნაკუტიუნის ამნაირი ჩარევა კერძო პირთა თუ ჯგუფთა მოქმედებაში ხელსაყრელი იყო. ეს გამოაშკარავდა შემდეგი მაგალითიდან. 1909 წლის მარტის 6-ს ბაქოს საბარგო სადგურზე უცნობმა ბოროტ-მომქმედმა მოჰკლა მოიჯარადრის რწმუნებული (ბარგის დამცველი) სარდარ არუთინოვი. მოკლულს ჯიბეში აღმოაჩნდა: 1) ბარათი რუსულად დაწერილი ბაქოს გრადონაჩალნიკისადმი 1909 წ. 22 თებერვლის თარიღით, სადაც მოკლული აცხადებდა, რომ უკეთეს მას მოჰკლავდენ, ამაში დამნაშავე იქნებოდა ბაქოს სადგურის დარაჯთა უფროსი თევდოროს ტერ დანიელიანცი, 2) რამდენიმე ბარათი სომხურ ენაზე, რომელთა შორის ერთი „დაშნაკუტიუნის პარტიის გამომძიებელისადმი“. ამ წერილში მოკლული არუთინოვი თავს იმართლებს რაღაც ბრალდებაში და ბრალსა სდებს ტერ-დანიელიანცს. ამ უკანასკნელს უკავია სადგურზე თანამდებობა, შეეძლო კი დაეთმო ერთ ერთი თანამდებობა რომელიმე უმუშევრისათვის. ასეთი მოქმედება თქვენი პროგრამის წინააღმდეგ ლაპარაკობსო. ის ემუქრებოდა დარაჯებს დაშნაკუტიუნის სახელით, რაც შეიტყო მთავრობამ და არუთინოვმა ძლივს მოაწესრიგა საქმე და სხვ. ამ წერილებში არის ერთი წერილი, სადაც ნათქვამია, რომ გამოძიება დასრულებულია, განაჩენი ხვალ გამოცხადდება (პარასკევს), რის გამო წინადადებას აძლევს ბაქოდან ნუ წავლენ. ამის გამო გაჩხრეკილ იქნა თევდოროს დანიელიანცი. სხვადასხვა წერილებს შორის აღმოჩნდა ერთი ბარათი სომხურ ენაზე—მუშების განცხადება დაშნაკუტიუნის სახელზე, რათა მათში მოწყობილიყო არტელი.

ამ საქმიდან სჩანს, რომ 1) სარდარ არუთინოვს და ტერ-დანი-ელიანცს რაღაც სადაო საქმე ჰქონიათ და ეს დავა გადასაწყვეტად გადაუციათ „დაშნაკუტიუნისათვის“ 2) რომ დაშნაკუტიუნი რა-ღაცაში ბრალს სდებდა არუთინოვს, რის გამო ეს უკანასკნელი სა-ჭიროდ სთვლიდა თავი ემართლებია ამ პარტიის გამოძიებელის წინა-შე, 3) რომ ბაქოს სადგურის მუშებმა საჭიროდ დაინახეს რა არტე-ლის შედგენა, საქმის მოსაგვარებლათ მიმართეს „დაშნაკუტიუნს“.

ამ ნაირათ, როგორც სჩანს, დაშნაკუტიუნმა დიდი გავლენა მოიპოვა სომეხთა მოსახლეობაში ანუ ყოველ შემთხვევაში, მცხოვ-რებთა იმ ნაწილში, რომელიც უფრო ახლოს სდგას ახლანდელ მოძ-რაობასთან, ე. ი. მუშათა მასასთან.

1904—5 წელში დაწყებულმა სომეხ-თათართა ელეტამ კიდევ უფრო გაამაგრა ეს პარტია. პარტიის პროგრამით დაწვრილებით და ყოველმხრივ არის განსაზღვრული კომიტეტის მოქმედებათა ასპა-რეზი (თვით სიტყვა დაშნაკუტიუნი ნიშნავს „კომიტეტთა კავ-შირს“.) კომიტეტის განკარგულებაში სამხედრო ორგანიზაციაა, რო-მელიც შესდგება „ზინვორებისა“ ანუ ხუმბებისაგან. სომეხ-თათარ-თა შეტაკების დროს დაშნაკუტიუნი თავისი ზინვორებით გამოვი-და როგორც სომეხი ხალხის დამცველი თათრებისაგან. ასე რომ სო-მეხი მოსახლეობის ცხოვრებაში ნელ-ნელა ადგილს იკავებს ისეთი ფაქტორი, რომელიც მის ინტერესებს ემსახურება განსაკუთრებით იმ დროს, როცა მდგომარეობა ამ ხალხის საწინააღმდეგო იქმნება. ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლა, ეს იყო პარტიის ძირითადი ამოცა-ნა; ბრძოლა ჩამორთმეული საეკლესიო ქონებისთვის; სომეხ-თათარ-თა უთანხმოებანი—აი რა ასულდგმულებდა დაშნაკუტიუნს, აი რის მიზეზით იყო მისკენ სომეხების თანაგრძობა საერთოდ. როცა გაუქ-მებულ იქნა 1903 წლის 12 ივნისის კანონი, როცა შესწყდა სომეხ-თათართა ელეტა—სომეხობამ საერთოდ იგრძნო, რომ დაშნაკუტიუ-ნის მოქმედებისთვის ნიადაგი აღარ იყო. სამწუხაროდ ტფილისის სასამართლო პალატის ოქმთა მიხედვით ძნელია იმ დასკვნის გამოტა-ნა, როგორ უყურებდა მთელი სომეხობა და არა მარტო მისი პროლე-ტარიატი, თვის რევოლუციონურ ორგანოს 1905 წელს აგვისტოს 1-ს უმაღლესად გამოცემულ უქაზის შემდეგ. საქმეები „დაშნაკუ-ტიუნის შესახებ გადაცემული აქვს ნოვოჩერკასკის სასამართლო პა-ლატას, მაგრამ იმ საქმეთა მიხედვით, რომლებიც გაარჩია ტფ. სასა-მართლო პალატამ სჩანს, რომ დაშნაკუტიუნის პარტია მძიმე ტვი-რთად აწევს სომეხის ხალხს.

ტფილისის სასამართლო პალატის მიერ გარჩეული საქმეები დაშნაკუტიუნის შესახებ, მათ შორის, ელისავეტპოლის კომიტეტის საქმეც დაიწყო იმ სომეხთა საჩივარის გამო, რომელთა წინააღმდეგაც

მიმართული იყო დაშნაკუტიუნის რეპრესიები. ტფილისის სასამართლო პალატაში შემოსულ ლევოიანცის საქმიდან სჩანს, რომ სომეხთა შორის გაჩნდა ახალი „პროგრესიულ-დემორატიული“ პარტია, რომლის პროგრამა ეთანხმება უფლებრივი წესრიგის პარტიას.

ელისავეტპოლის და ერევნის გუბერნიებში მომხდარი ტერორისტული აქტები უმთავრესად მიმართული იყო იმათ წინააღმდეგ, ვინც ეწინააღმდეგებოდა სომეხთა რევოლუციონურ პარტიებს ან მხურვალე მონაწილეობას ლებულობდა 1903 წ. 12 ივნისის კანონის ცხოვრებაში გასატარებლათ. ჩამოთვლილ მკვლელობათა გარდა საჭიროა მოვისწავნოთ მკვლელობა ქუთაისის დროებით გენ. გუბერნატორისა ქ. ალექსანდროპოლში 1907 წ. ივლისის 23-ს მამებარი პოლიციის აგენტის ლოლაძის მოკვლა ელისავეტპოლში; 1908 წლის აპრილის 7-ს ელისავეტპოლის მაზრის უფროსის ავალიანის მოკვლა, რომელიც მოკვლის წინ მუქარის წერილებს ლებულობდა დაშნაკუტიუნისაგან, რათა თავი დაენებებია სამარცხვინო მუშაობისათვის.

ისეთი მკვლელობა, რომელშიაც ბრალი ედება მუსულმანებს, სულ მომხდარა სამი: მამასახლისი აბრამოვის მკვლელობა, 1905 წ., ჯეჟანშირის მაზრის უფროსის ფლეგმინსკისა (1906 წ.) და კლემჩენსკისა (1907 წ.).

ტფილისის სასამართლო პალატაში მუსულმანთა შესახებ საქმეები სრულებით არ მოიპოვება. მხოლოდ 1907 წელს შემოვიდა საქმე შუშის მაზრის მემამულის საფარალიბეკოვის მკვლელობის შესახებ 1907 წ. დეკემბერში. როგორც გამოირკვა, მკვლელობა მომხდარა მუსულმანთა ორგანიზაციის „დიფაი“-ს (თავდაცვა) განაჩენით. როგორც ამ პარტიის სახელწოდებიდან სჩანს და აგრეთვე საქმეებში ჩაკერებულ „კავკ. მუსულმანთა თავდაცვის კომიტეტის“ პროკლამაციებისა და წიგნებიდან, სათაურით „ყარაბახის მეჯლისი“, რომელიც აღმოაჩნდა საფარალიბეკოვის მკვლელთ, „დიფაი“ დაარსებულია სომეხთა ფედერაციის დაშნაკუტიუნის საწინააღმდეგოთ. ამ ორგანიზაციის მიზანია შეაკავშიროს მთელი კავკასიის მუსულმანობა სომხების წინააღმდეგ, რომელთა (სომხების) მიზანია: 1) მუსულმანებით დასახლებულ მიწა-წყლის ხელში ჩაგდება; 2) ნივთიერათ დამონაგება მუსულმანებისა, რასაც თითქოს ხელს უწყობდეს რუსეთის მთავრობაც. „დიფაი“ ებრძვის არა მარტო გარეშე მტრებს, არამედ ის, სჯის შინაურ მტრებსაც—სახალხო საქმის მოღალატე მუსულმანებს. (მუსულმან ინტელიგანციის უღირს წარმომადგენლებს—„ხალხის ხელმძღვანელთ“ და სამღვდლოებასაც კი). პარტიის პროგრამა შეიცავს ბრძოლას სამი მტრის წინააღმდეგ: 1) სომხების წინააღმდეგ, რომლებიც განწყობილნი არიან აგრესიულად და შეკავშირე-

ბულნი (მაგრამ არავითარ შემთხვევაში მშვიდობის მოყვარე სომხებთან) 2) რუსეთის მთავრობასთან და 3) იმ მოღალატე მუსულმანთა წინააღმდეგ, რომლებიც სახალხო საქმეს ხელს უშლიან. პროგრამა მოუწოდებს მუსულმანებს იარაღით ხელში საკადრისი პასუხი გასცენ მტრებს და ამასთანავე ჩამოთვლის მთელ რიგ რეფორმებს, რომელთა გატარება ცხოვრებაში დააწინაურებდა კავკასიის მუსულმანობას პოლიტიკურად და ნივთიერად. პროგრამაში ნათქვამია, რომ რადგანაც კავკასიის მუსულმანების ჩამორჩენილობის მიზეზია ღვიცობა და სიღარიბე ხალხის მასებისა, რაც აძლიერებს სომეხთათრთა უთანხმოებას; პროგრამაში ამის გამო არის მოწოდება მუსულმანთა შეძლებულ კლასებისადმი, რათა მათ წვლილი გაიღონ ხალხის სასარგებლოდ და იმუშაონ საზოგადოებრივ თვითმმართველობის ასპარეზზე. დაშახელებული პროგრამის ასრულება შეეძლო მთელი კავკასიის მუსულმან მცხოვრებთა მიერ არჩეულ „ცენტრალურ მეჯლისს“ ამ შემთხვევაში ყარაბახისას ქალ. შუშაში (ჯეევანშირის, კარიაგინის და შუშის მაზრებისათვის, ელისავეტკ. გუბ.). დამოუკიდებლათ ყარაბაღის კომიტეტისა (მეჯლისი) მაზრებში უნდა მოეწყოს სარაიონო კომისიები (იგივე მეჯლისები), რომლებიც უნდა შევსებულ იქნას ადგილობრივი ინტელიგენტი პირებით. შემდეგ პროგრამა დაწვრილებით განსაზღვრავს რა მუსულმანთა როგორც კერძო, ისე საზოგადოებრივ ცხოვრებას, მომხრეა რადიკალური რეფორმების მოხდენისა რელიგიის, სფეროშიაც კი (პროგრამა თითქმის ჰგმობს იმ უთანხმოებას, რომელიც არსებობს სუნიტებსა და შიიტებს შორის). ვინც არ დაეთანხმება პარტიის გადაწყვეტილებას, მას ემუქრებიან გასამართლებით შარიატის წესით და „კანონიერ ხელისუფლების“ საშუალებით. მეჯლისისა და ადგილობრივ საზოგადოების ეალია თავიდან ააცილონ მუსულმანობას ყოველგვარი უთანხმოება ერთმანეთის შორის, როგორც მაგალითად სისხლის აღება და სხვ. საინტერესოა პროგრამის შემდეგი მუხლი, რომელიც განსაზღვრავს მუსულმანთა დამოკიდებულებას მთავრობასთან და არა მუსულმან მცხოვრებთან. ა) მეჯლისის წევრებმა ადგილობრივ საზოგადოებისაგან უნდა აირჩიონ ისეთი პირები, რომელთაც უნდა თვალყური ადევნონ მთავრობას მოქმედებას და საქმეების მიხედვით უნდა აღძრან საჩივარი საზოგადოებრივი ხასიათის საქმეთა გამო“. (მუხ. 12); ბ) ყველა იმ პირებმა, რომელნიც სანამ მთავრობის ორგანოებს მიმართავენ, წინასწარ რჩევისათვის უნდა მიმართონ მეჯლისის წევრებს, მათვე ევალებათ აცნობონ მეჯლისს მთავრობის ორგანოთა მიერ გამოტანილი განაჩენი ამა თუ იმ საქმეზე. (მუხ. 13). „მეჯლისის წევრებმა უნდა იზრუნონ იმ თანხის შეკრებაზე, რომელსაც მთავრობა ჯარიმად დაადებს მცხოვრებთ (მუხ. 8); გ) ის

პირნი, რომელნიც ხელს უწყობენ სომეხ-თათართა უთანხმოების გაღრმავებას, უნდა სასტიკად დაისაჯონ და განდევნილ იქნენ ქალაქიდან (მუხ. 20). ამის შესახებ გამოცემულ პროკლამაციაში შემდეგია ნათქვამი: „ჩვენ სრულიადაც არ ვფიქრობთ რომელიმე ერის კანონიერი უფლების ფებ ქვეშ გათელვას, მისი პატივისა და თავისუფლების შეზღუდვას. არა და არა. ჩვენი პარტიის უმთავრესი მიზანია— დავამყაროთ გულწრფელი ძმობა და ერთობა სხვა დასხვა ერთა შორის“; დ) ვინც სიტყვიერად, წერილობით უღალატებს მუსულმანურ პარტიას, ის იქნება ერის მოღალატე და სასტიკად იქნება დასჯილი“; (მუხ. 21); სასამართლოს წესით გადახდილ თანხაზე უნდა დაქერილ იქნას ღარიბების სასარგებლოთ 5 პროცენტი, სარჩიელზე—15 პროც. (მუხ. 22); „მუსულმანთა საქმეების შესახებ გაწვეულ მოწმეებმა რჩევა-ღარიბებისათვის წინასწარ უნდა მიმართონ მეჯლისს და შემდეგ უნდა მისცენ სწორი ჩვენება; ის პირი, რომელიც მეგობრობით, მტრობით ან ანგარებით ყურანზე დაფიცებით ყალბ ჩვენებას მისცემს, რომელიც აშკარა საზარალო იქნება მუსულმანისათვის და კახონის საწინააღმდეგო, დაისჯება სასტიკად და გადახდება ჯარიმა. გამონაკლისი ისეთ შემთხვევაში შეიძლება დაშვებულ იქნას იმათთვის, ვინც იძულებული იქნება მისცეს ჩვენება მეჯლისის წინასწარი ნებართვის მიუღებლათ (მუხ. 24). ვ) ყოველ მუსულმანი ვალდებულია თავისი სადავო საქმე გასარჩევად გადასცეს მეჯლისს, ვინც ამას არ დაემორჩილება დაისჯება და ჯარიმა გადახდება (მუხ. 48). მეჯლისის მიერ გამოტანილი განაჩენის სააპელაციო ინსტანციად ითვლება ცენტრალური მეჯლისი, რომლის გადაწყვეტილება უნდა სისრულეში იქნას მოყვანილი; შესაძლებელია გასაჩივრება განსაკუთრებულ მეჯლისში, რომელიც უნდა შედგენილ იქნას „საზოგადოების კეთილ მოაზროვნე პირთაგან“ და მეჯლისის ერთი წევრისაგან. (მუხ. 49); ზ) არც ერთს მუსულმანს მეჯლისის ნებადაურთველად არ აქვს უფლება იყოს ამრჩეველი ან არჩეული ქალაქის საბჭოს ხმონად.

ამ საქმეზე პალატაში მიცემული იყო 11 კაცი, რომელთაგან სამი გამართლებულ იქნა, 8—დამნაშავეთ იქნა ცნობილი და მიესაჯა—3-ს—2 წლის ციხე, 3-ს—1 წლის და 2-ს—8 თვის ციხე.

მოძრაობა ბაქოში

ბაქოს გუბერნიაში და დაღესტანის ოლქში (ბაქოს საოლქო სასამართლოს რაიონი) პოლიტიკურ დანაშაულობათ და ტერორისტულ აქტებს ადგილი ჰქონდა უმთავრესად ბაქოში და მის სამრეწველოებში. როგორც სავაჭრო და სამრეწველო ქალაქი ბაქო და მისი წარმოებები საუკეთესო ნიადაგს წარმოადგენენ სოციალისტური და რევო-

ლიუციონური იდეების გასავრცელებლათ. მხოლოდ ის, რომ აქ თავმოყრილია 50 ათასზე მეტი მუშა, რომელთა უმრავლესობა შეგნებულათ დგას პროლეტარიატის რიგებში, როგორც საკუთრებისა და კაპიტალის წინააღმდეგ მებრძოლი, აშკარა მაჩვენებელია იმისი, თუ როგორ ნაყოფიერ ნიადაგს წარმოადგენს ბაქო და მისი რაიონები რევოლიუციონური იდეების გასავრცელებლათ. კაპიტალის წინააღმდეგ ბრძოლა ისე ესმის უმრავლესობას, როგორც თავისუფალი უფლება პროლეტარიატისა წაართვას მდიდარს ქონება. ამასთან, სადაც ქადგობენ ბრძოლის საჭიროებას კაპიტალისა და საკუთრების წინააღმდეგ ძნელია ისეთი ხაზის გავლება, რომელიც გაანსხვავებდა იდეურ ბრძოლას უბრალო ძარცვა-გლეჯისაგან. სრულ აღვირ-წახსნილობას ხელს უწყობს აგრეთვე წართმევა-წაგლეჯის პროპაგანდა, რომლითაც პრეულობის წლებში გამოდიოდნენ რევოლიუციონური მოძრაობის წარმომადგენლები. ამ იდეებით ისარგებლეს ყველა დამნაშავე ელემენტებმა და შეუდგენ სრულიად აშკარად იმის გაკეთებას, რის გაკეთებაც ძველად შეუძლებელი იყო ყველას დასანახად. ამიტომ ბაქო დიდი ხანია გადაიქცა დღისით, ყველას დასანახად, შეიარაღებული თავდასხმა-ძარცვის ასპარეზად. რევოლიუციონური აგიტატორების მუშაობა მიმდინარეობს სადღაც დაფარულ ალაგას და ის თავს იჩენს მთავრობის საწინააღმდეგო პროკლამაციების გამოცემაში, მის შენახვაში, სხვადასხვა კავშირებში. სტამბების მოწყობაში, გარეგნულად კი ყველაფერი ეს გამოიხატებოდა ძარცვა-გლეჯაში და ყაჩაღობაში. ბაქოში არსებულ რევოლიუციონურ ორგანიზაციათა დამახასიათებელია ერთი მიზანი—ფულების მუქარით მიღება სხვადასხვა პირთაგან. თუ ამაში უარს ეტყვიან, რევოლიუციონერები მიმართავენ ყუმბარებს და უკანასკნელ ხანებში შემოიღეს „ტყვედ წაყვანაც“. და თუ მთავრობის მოხელეები ამას წინააღმდეგობას გაუწევენ, მათ ჰკლავენ. იმ შემთხვევაში, როცა აღმოჩენილი ყოფილა სადმე რევოლიუციონური ხასიათის მიმომეწრა, მეტ წილად იქ ყოფილა დამზადებული წერილები ამა თუ იმ პირისადმი ფულის მოთხოვნით და აგრეთვე ცნობა იმის შესახებ, თუ ვისგან რამდენი მიუღიათ. ამის ბუნებრივი შედეგი ისაა, რომ იმ დროს, როცა მთელს რუსეთში შედარებით სიწყნარება, მუდმივი ძარცვა-გლეჯის გამო ბაქოში ცხოვრება აუტანელი გახდა. ერთის მხრით მრავალრიცხოვანი მუშათა კლასი, დაფანტული სხვადასხვა რაიონებში, მეორეს მხრით დიდძალი ხალხი, რომელნიც მხოლოდ ძარცვა-გლეჯას აწარმოებს რევოლიუციონური ორგანიზაციების სახელით,—ეს ისეთი მოვლენაა, რასაც ადგილი არ აქვს არსად რუსეთში. აი ამით აიხსნება, რომ არსად რუსეთში არ მოიპოვება იმოდენა ორგანიზაციები არც ნამდვილი, არც ცრუ-რევოლიუციონური, რამდენიც ბაქოში და მის რაიონ-

ნებშია. საქმეთა გარჩევის დროს აღმოჩნდა შემდეგი პარტიები: „ბაქოს კომიტეტი კავკასიის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიისა“, „რ. ს. დ. რ. პ. ბაქოს მუშათა კავშირი“, „ინკერი“, „ბანგორი“ „მურადი“ (ეს სამი უკანასკნელი ჯგუფი წინად პარტია „ჰნაჰის“ ფრაქციას წარმოადგენდნენ, შემდეგ ყველანი შეერთდნენ „ჰნაჰისტების სოც. დემ. ორგანიზაციის ბაქოს კომიტეტში“; რ. ს. დ. მ. პ. ბაქოს მუშათა კავშირი—1) ბელოგოროდის, 2) ბალახანის, 3) ბიბი-ეი-ბათის, 4) შავი ქალაქის, 5) ზღვისა—ყველა რაიონები რ. ს. დ. მ. პ. ბაქოს ორგანიზაციისა, ბალახანის ჯგუფი ანარქისტ-კომუნისტებისა „ბუნდი“, რ. ს. დ. მ. პ. ბაქოს ორგანიზაციის მებრძოლი რაზმის შტაბი, მუსულმან. სოც. დემ. ჯგუფი „გუმეტი“, ჯგუფი ბაქოს ანარქისტ-კომუნისტთა და ასეთივე ჯგუფი სახელწოდებით—„მიწა და თავისუფლება“, რ. ს. დ. მ. პ. ბაქოს მოწაფეთა ორგანიზაცია, დაშნაკტუტიუნის ბაქოს ორგანიზაცია. არსებობდა აგრეთვე სპეციალური ფრაქცია: სოც. დემ. ყუმბარის მსროლელთა ჯგუფი; უკანასკნელ ხანებში მიემატა კიდევ სამი ფრაქცია ანარქისტ-კომუნისტებისა—„წითელი ასეული“, „წითელი დროშა“ და „ჩორნი ეორონი“, რომელთა მიერ გამოცემული პროკლამაციები შედგენილია წერაკითხვის არ მცოდნისა, სადაც უსირცხვილოდ ნათქვამია, რომ მათი პირდაპირი დანიშნულებაა იმ პარტიებთან ბრძოლა, რომლებიც გამოდიან პოლიტიკური სარჩულით. ნამდვილად კი ავანგარდი ორგანიზაციებია. ადმინისტრაცია მაინც ახერხებს ამათ დაქერას. ასე მაგ. 1907 წელს შეპყრობილ იქნენ „ანარქისტ-კომუნისტების“ წევრები, 1908 წლის 26 ივნისს აღმოჩენილ იქნა ბინა და შეპყრობილი ანარქისტ-კომუნისტების მფრინავი პარტია „ჩორნი ეორონი“, რომელმაც 1908 წლის 16 ივლისს ტფილისში მოჰკლა აველ შადინოვი.

1908 წლის 11 აგვისტოს შეპყრობილ იქნენ „წითელი დროშის“ პარტიის მონაწილენი და იმავე წლის დეკემბრის 16—ს ორგანიზაცია „წითელი ასეული“.

ბაქოში საზოგადოებისა და მთავრობის საწინააღმდეგო მოძრაობა გამოიხატება იმაში, რომ ის მიმართულია მდიდართა ქონებისა და სიცოცხლის წინააღმდეგ, მიზნის სისრულეში მოსაყვანად კი ხმარობენ ასაფეთქებელ ნივთიერებას. მთავრობის მოხელე პირთა მკვლელობაც მართალია ხდებოდა ქ. ბაქოში, მაგრამ ძნელია იმის თქმა, თუ რა სარჩული ჰქონდა მას—პოლიტიკური, თუ ძარცვა გლეჯის.

1904 წელს, როცა რევოლუციონური მოძრაობა დაიწყო, თანამდებობის პირთა მკვლელობის შემთხვევები არ ყოფილა. 13 თებერვალს პარაპეტზე გასროლილ იქნა ყუმბარა იმ დროს, როცა სომხის სამღვდლოება პარაკლისს იხდიდა რუსეთისათვის გამარჯვების მი-

სანიჭებლათ. მოკლულ იქნა ორი კაცი, რადგანაც მათ მოთხოვნილი ფული არ გადაიხადეს: ესენი იყვნენ—მიზარბეგოვის თუთუნის ქარხნის მმართველი პერივერდევნი, მდიდარი ვაჭარი ადამოვი და კასპიის ნავთის წარმოების მმართველი ინჟინერი მელიქ დადაევი. 10 აპრილს გაძარცვეს იაკობ კუდინოვი. შემდეგ წლებში ტერორისტული აქტები განიყოფება შემდეგ ოთხ რუბრიკად: 1) თანამდებობის პირთა მოკვლის განზრახვა, 2) ასაფეთქებელ ნივთიერებათა აღმოჩენა და სროლა, 3) კერძო პირთა მკვლელობა პოლიტიკურ ნიადაგზე იმის გამო, რომ მათ არ გადაიხადეს მუქარით მოთხოვნილი ფული და 4) ექსპროპრიაცია.

შემდეგ ჩამოთვლილია ყველა ის ტერორისტული აქტები, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა ბაქოში 1905, 6, 7, 8 და 9 წლებში და ბაქოს შესახებ „მოხსენება“ ასე თავდება:

ტფილისის სასამართლო პალატაში შემოსულ საქმეთაგან ბაქოს ოლქიდან მთავარი დანაშაულობაა—მთავრობის საწინააღმდეგო პროკლამაციების შენახვა—გავრცელება, მოწოდება წარმოთქმულ სიტყვებში სახელმწიფო წყობილების დასაზოხბათ, ხელმწიფის შეურაცყოფა და სხ.

სისხლის სამართლის 102 და 126 მუხ. ძალით სხვათა შორის პასუხისგებაში იყო მიცემული „რუს. სოც. დემ. მუშ. პარ. ბაქოს ორგანიზაციისა (13 კაცი იყო პასუხის გებაში მიცემული—გადასახლება მიესაჯა 10, 3 გამართლებულ იქნა.), ბაქოს ორგანიზაციის სოც. რევ. პარტ. საქმეზე 3 კაცს მიესაჯა გადასახლება, რ. ს. დ. მ. პ. მოწაფეთა ორგანიზაციის საქმეზე გადასახლება მიესაჯა 2 კაცს.

შემდეგ აწერილია რკინის გზებზე და ფოსტა-ტელეგრაფის უწყებაში მომხდარი გაფიცვები. ტფილისის სასამართლო პალატას გაუჩრევია რკინის გზაზე მომხდარი გაფიცვის შემდეგი საქმეები: 1) ქუთაისის, 2) გროზნის, 3) მინერალნია ვოდის, 4) მიხაილოვის, 5) ტფილისის, 6) ელსავეტოპოლის, 7) ბაქო-ბალაჯარის, 8) ალექსანდროპოლის. 9) აჯიკაბულის, 10) დერბენტ-პეტროვსკის, 11) აქსტაფის და 12) სანაინის.

ქუთაისის საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული 37 კაცი, მიესაჯა სამუდამო გადასახლება 5-ს. გამართლებულ იქნა 25. დანარჩენთ მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით (უმალღესი ვადა 1½ წელიწადი).

გროზნის საქმეზე—9 კაცს ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით (უმალღესი ვადა 2 წელი.). 10 კაცი გამართლებულ იქნა.

მინერალნია ვოდის საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული

34 კაცი. ამათგან 8 გამართლებულ იქნა, დანარჩენთ მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით.

მიხაილოვის საქმეზე—პასუხისგებაში იყო მიცემული 5 კაცი, რომელთაგან 2 გამართლებულ იქნა, დანარჩენთ მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით.

ტფილისის გაფიცვა გაგრძელდა 1905 წ. დეკემბრის 10-დან 1906 წლის იანვრამდე. პასუხისგებაში იყო მიცემული 31 კაცი. უმაღლესი სასჯელი ციხეში დაპატიმრება 1 წელი და 3 თვე.

ელისავეტოპოლის საქმეზე—11 კაცი გამართლებულ იქნა, 9 კაცს მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება, 2 დამნაშავე მიიშალა.

ბაქო-ბალაჯარის საქმეზე მიცემული იყო პასუხისგებაში 25 კაცი. თითო წლის ციხე მიეჯა 10, დანარჩენი გამართლებულ იქნა.

ალექსანდროპოლის საქმეზე—პასუხისგებაში იყო მიცემული 33 კაცი. 2-ს მიესაჯა კატორღა თითო 4 წლით; 6-ს—სამუდამო გადასახლება, დანარჩენთ—ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით.

აჯიკაბულის საქმეზე—პასუხისგებაში იყო მიცემული 8 კაცი. ამათგან 3 მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება, დანარჩენი გამართლებულ იქნენ.

პეტროვსკ-დერბენტის გაფიცვაში მონაწილეობისათვის პასუხისგებაში იყო მიცემული 10 კაცი. ცხრას მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება, ერთი გაამართლეს.

აქსტაფაში მომხდარი გაფიცვების გამო პასუხისგებაში იყო მიცემული 8 კაცი, ამათგან 6-ს მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება, ორი გაამართლეს.

სანიინში მომხდარი გაფიცვების გამო პასუხისგებაში იყო მიცემული 4 კაცი, ამათგან 3-ს მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება, 1 გაამართლეს.

ფოსტა-ტელეგრაფის მოსამსახურეთა გაფიცვის შესახებ ტფილისის სასამართლო პალატას გაურჩევია: 1) ტფილისის, 2) ბაქოს, 3) ქუთაისის, 4) ბათუმის, 5) კავკავის, 6) პიატიგორსკის, 7) ალექსანდროპოლის, 8) გროზნის და 9) ფოთისა, და გაურჩეველი ყოფილა ამ მოხსენების დროს საქმე ერევნის ფოსტა-ტელეგრაფის მოსამსახურეთა გაფიცვის შესახებ.

ტფილისის საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული 13 კაცი. ციხეში დაპატიმრება მიესაჯა სხვადასხვა ვადით 10-ს, 3 გამართლებულ იქნა.

ბაქოს გაფიცვის გამო პასუხისგებაში იყო მიცემული 17 კაცი. ამათგან დამნაშავეთ იქნა ცნობილი 15 კაცი და მიესაჯა მათ ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით.

საქმე ქუთაისის ფოსტა-ტელეგრაფის მოსამსახურეთა გაფიცვის შესახებ პროკურორის მოთხოვნით მოსპობილ იქნა

ბათუმის საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული სამი კაცი, რომელნიც დამნაშავედ იქნენ ცნობილი და მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით.

კავკასიის საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული 1 კაცი. მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება 2 წლით.

პიატიგორსკის საქმეზე პასუხის გებაში იყო მიცემული 8 კაცი. ციხეში დაპატიმრება მიესაჯა სხვადასხვა ვადით 7 კაცს, ერთი გაამართლეს.

პიატიგორსკის საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული 4 კაცი. ამთგან ციხეში დაპატიმრება მიესაჯა 3-ს, ერთი გაამართლეს.

გროზნის საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული 2 კაცი. ორივეს მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით.

ფოთის საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული სამი კაცი: მიესაჯათ მათ ციხე სხვადასხვა ვადით (2—3 თვემდე).

საქ. კომპარტიის ცეკას პარტიის ბამოცემანი:

1. ქურ. „რევ. მატთანე“ 1923 წ. №№ 1, 2, 3, 4, 5.
 2. „ „ „ 1924 წ. „ 1(6), 2-3(7-8), 4-5(9-10).
 3. „ „ „ 1925 წ. „ 1(11), 2(12), 3(13).
 4. „ „ „ 1926 წ. „ 1(14),
 5. ლ. ტროცკი — ლენინი და ძველი „ისკრა“
 6. ფ. შემოქმედელი — (ფ. მახარაძე) „უთავბოლოობის ნაყოფი“ (კრიტიკული შენიშვნები) დაწერილია 1892 წ.
 7. ფ. მახარაძე — ტფილისის ორგანიზაციის 30 წლის არსებობა.
 8. ფ. Махарадзе — 30 ление Тифорганизации.
 9. ს. თალაკვაძე — საქართველოს კომპარტიის ისტორიისათვის
 10. С. Талаквადзе — К истории Компартии Грузии.
 11. ალბომი (1917 წლამდე დაღუპულ რევოლიუციონერთა ხსოვნას)
 12. საქართველოს კომპარტიის ძველი გეარდია (ალბომი)
 13. ფ. მახარაძე — 1905 წელი ამიერ-კავკასიაში — ფ. 2 მ. 50 კ.
-

534/31

